

1985
Bibl. Soc.

✓

revista arhivelor

ANUL LII
VOL. XXXVII
Nr.

1/85

P. 49.105 /

Redactor : Mioara TUDORICĂ
Secretar de redacție :
Corneliu LUNGU

P. 1085

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Revista Arhivelor

VOL. XXXVII
ANUL LII

NICOLAE CEAUȘESCU
BUCUREȘTI 1975

Nr. 1

P. 49105
~~P. 49105~~

NICOLAE CEAUȘESCU
PREȘEDINTELE REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

JURĂMÎNTUL PREȘEDINTELUI REPUBLICII

„Jur să slujesc cu credință patria, să acționez cu fermitate pentru apărarea independenței, suveranității și integrității țării, pentru bunăstarea și fericirea întregului popor, pentru edificarea socialismului și comunismului în Republica Socialistă România !

Jur să respect și să apăr Constituția și legile țării, să fac totul pentru aplicarea consecventă a principiilor democrației socialiste, pentru afirmarea în viața societății a normelor eticii și echității socialiste !

Jur să promovez neabătut politica externă de prietenie și alianță cu toate țările socialiste, de colaborare cu toate națiunile lumii, fără deosebire de orinduire socială, pe baza depline egalități în drepturi, de solidaritate cu forțele revoluționare, progresiste de pretutindeni, de pace și prietenie între popoare !

Jur că imi voi face întotdeauna datoria cu cinste și devotament pentru strălucirea și măreția națiunii noastre socialiste, a Republicii Socialiste România!"

CONȘTIINȚA POPORULUI LA CÎRMA ȚĂRII

Dind glas voinței întregii noastre națiuni, prin reprezentanții ei în forul suprem al puterii de stat, la 17 martie 1975, Marea Adunare Națională a reales în funcția de președinte al Republicii Socialiste România pe tovarășul NICOLAE CEAUȘESCU, cel mai iubit fiu al poporului, eminent conducător revoluționar al nobilei opere de edificare a socialismului și comunismului pe pământul patriei, remarcabil militant comunist care și-a consacrat întreaga ființă statornicirii păcii pe tot globul.

Personalitate marcantă a lumii contemporane, alesul națiunii, intruchipind cele mai înalte virtuți ale poporului român, căruia îi slujește cu nestrămutată credință, reprezintă un demn continuator al marilor ctitori de țară care și-au înscris numele cu litere de aur în istoria noastră milenară.

Exprimind deplina adevărată și încrederea nețărmurită ale tuturor fiilor acestui pământ străbun, suprema investitură, constituie o nouă și strălucită dovadă a recunoașterii marilor merite dobândite în fața partidului, a întregului popor de înflăcăratul patriot și revoluționar, ilustrat om de stat ce conduce destinele țării cu pilduitoarea-i abnegație spre cele mai înalte idealuri ale oamenilor muncii.

Acordind înalta funcție de președinte al Republicii Socialiste România eruditului gânditor marxist, militant pentru aplicarea învățăturii clasei muncitoare în mod creator la condițiile specifice fiecărei țări, poporul este ferm convins că principalitatea și clarviziunea acțiunilor desfășurate de tovarășul NICOLAE CEAUȘESCU pe plan intern și internațional, vor contribui tot mai mult la afirmarea prețurii și stimei Partidului Comunist Român în mișcarea comunistă și muncitorească internațională și a României Socialiste în întreaga lume.

Înfăptuit într-o plenară și vibrantă manifestare a unității de nezdruccinat între partid și popor, acest act are semnificații majore pentru prezentul și viitorul națiunii noastre, angajată cu hotărâre unanimă în realizarea neabătută a vastului program de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism.

CONGRESUL AL XI-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

PAGINĂ DE AUR ÎN ISTORIA PATRIEI

„Am adoptat în aceste zile hotărâri de importanță istorică. Avem o linie generală politică marxist-leninistă justă, verificată în focul unei lupte și munci îndelungate. Acum este necesar să trecem cu hotărâre la muncă în toate domeniile de activitate, pentru realizarea în cele mai bune condiții a tuturor hotărârilor, care vor asigura ridicarea patriei noastre pe noi culmi de progres și civilizație socialistă”.

NICOLAE CEAUȘESCU

Pagină de aur în istoria noastră, Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român a dezbătut și analizat într-un spirit de înaltă răspundere, de exemplară principialitate și de exigență etică revoluționară, direcțiile complexe ale dezvoltării economico-sociale a țării în anii 1976—1980 și în perspectivă, pînă în 1990, precum și cele mai însemnate probleme ale devenirii istorice contemporane, relevînd căile de soluționare a lor în deplină concordanță cu interesele popoarelor.

Documentele adoptate de marele forum comunist — Programul partidului, Directivele, Raportul prezentat Congresului — elaborate pe temeiul învățăturii marxist-leniniste, a experienței proprii în construcția socialistă, precum și a celei a dezvoltării sociale și cunoașterii umane, constituie o contribuție originală a partidului nostru la dezvoltarea creatoare a socialismului științific, trasează direcțiile fundamentale ale edificării socialismului în perspectiva noilor tendințe și evoluții ce se conturează. În spiritul lor se întru-chipează gîndirea și modul de acțiune, de puternic dinamism al secretarului general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, profundul său patriotism, devotamentul cu care slujește interesele poporului pe drumul împlinirii aspirațiilor sale seculare, contribuția teoretică de inestimabilă valoare teoretică așezată la fundamentarea liniei politice generale, a strategiei și tacticii Partidului în etapa actuală.

Prin puterea expresivă a faptelor, Congresul a reliefat marile succese dobîndite de poporul nostru în perioada ce a trecut de la Congresul al X-lea.

Sporirea considerabilă de circa 30 de ori a potențialului economic al patriei, accelerarea dezvoltării economiei între anii 1971—1975, intrarea în funcțiune a peste 2 400 noi capacități de producție, asigurarea unui ritm mediu de creștere a producției industriale pe întregul

cincinal de 14% și accentuarea laturilor calitative ale activității economice, modernizarea bazei tehnico-materiale a economiei naționale folosind cuceririle științei și tehnicii contemporane, obținerea unei producții agricole care depășește de două ori nivelul antebelic, sporirea venitului național într-un ritm anual de 12%, sînt tot atîtea realizări ale aplicării neabătute a politicii de industrializare socialistă, ale politicii de transformare socialistă a satului și dotarea agriculturii cu mijloacele necesare înfloririi acestei ramuri economice, ale politicii destinate ridicării nivelului de trai material și spiritual al întregului nostru popor. Aceste realizări probează cu putere voința tuturor oamenilor muncii din țara noastră, conduși de partid, de a-și croi prin efortul brațelor și minții lor o viață demnă și prosperă.

Odată cu amplul tablou al succeselor din ultimii ani, Congresul a trasat obiectivele și căile de acțiune ale partidului în noua etapă strategică de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării spre comunism cuprinsă între anii 1976—1980.

Pe primul plan al acțiunii politice de făurire a acestui obiectiv strategic revoluționar se situează transformările calitative în baza tehnico-materială, dezvoltarea forțelor de producție factor determinant al tuturor celorlalte laturi și componente ale vieții sociale. În acest context este de remarcă că la baza activității viitoare vor sta, de exemplu, intensificarea valorificării noilor surse de energie și materii prime, mărirea producției de energie electrică prin dezvoltarea centralelor hidro și termoelectrice, dezvoltarea industriei constructoare de mașini în ritm mediu anual de 11,5—12,5%, majorarea producției din industria chimică de 1,6—1,8 ori, creșterea producției de utilaje și instalații tehnologice, de construcții navale, din industria electrotehnică și electronică, mașinile și mecanică fină de 2—3 ori față de

cincinalul 1971—1975, iar în industria ușoară de 1,4—1,5 ori.

Un rol important se va acorda în continuare agriculturii, ramură de bază pentru aprovizionarea populației și industriei. În acest sens Directivele adoptate de Congres stabilesc că în viitorul cincinal producția agricolă urmează să crească cu 25—34% față de media anilor 1971—1975 ca urmare a îmbunătățirii speciilor plantelor, raselor de animale, a programului de ameliorare a solului și de îmbunătățiri funciare, a mecanizării complete a lucrărilor agricole, a folosirii mijloacelor chimice.

Modernizarea economiei naționale pe baza celor mai noi cuceriri științifico-tehnice, pentru a situa țara noastră în rândul statelor avansate, impune pregătirea forței de muncă necesară tuturor sectoarelor de activitate. De aceea în lucrările Congresului își găsește locul analiza profundă a importanței învățămîntului în formarea omului și a cercetării științifice în realizarea societății socialiste multilateral dezvoltate.

Punînd în fața țării vastul program de muncă, partidul subliniază cu tărie rolul organizării pe baze științifice a producției și a muncii, al cunoașterii și analizării legilor economice obiective și utilizării conștiente a acestora în scopul asigurării dezvoltării echilibrate și unitare a forțelor de producție, a întregii societăți.

Realizarea acestor obiective implică perfecționarea continuă a relațiilor de producție și sociale în concordanță cu dezvoltarea forțelor de producție, cu nevoile progresului social.

Noile dimensiuni ale activității economice în viitorul cincinal, sporirea eficienței muncii sociale, asigurînd realizarea unor ritmuri superioare de creștere economică și a resurselor pentru ridicarea continuă a nivelului de trai, mărirea venitului național într-un ritm de 9—10%, îmbunătățirea organizării și activității tuturor elementelor componente ale suprastructurii, vor determina profunde mutații în structura socială și profesională a populației, mutații ce converg spre accentuarea procesului de omogenizare a societății, de ștergere a deosebirilor dintre clase și categorii sociale.

Cu aceeași profunzime, sub raport teoretic și practic, Congresul al XI-lea al partidului a examinat problemele dezvoltării națiunii socialiste, ale funcțiilor statului și perfecționării activității de conducere și planificare, ale rolu-

lui conducător al partidului, ale muncii sale organizatorice și politico-ideologice în edificarea cu succes a socialismului multilateral dezvoltat.

Societatea noastră evoluează și va evolua din ce în ce mai accelerat, ceea ce impune o preocupare consecventă pentru adecvarea structurilor organizatorice, a formelor și metodelor de conducere la noile cerințe.

În această coordonată se înscriu orientările și măsurile stabilite de Congresul al XI-lea privind continuarea în anii viitori a procesului de perfecționare a organizării conducerii vieții sociale în țara noastră.

Profundele mutații ce se petrec în toate sferele societății românești solicită creșterea continuă a rolului conducător al partidului, afirmarea tot mai puternică a organelor și organizațiilor de partid ca promotori ai progresului, ca factori de mobilizare și orientare a energiilor poporului.

În spiritul principiului centralismului democratic, pe care Partidul îl promovează cu consecvență în organizarea sa, ca și în desfășurarea activității, se va acționa pentru o disciplină fermă în înfăptuirea hotărîrilor, în creșterea răspunderii și inițiativei fiecărei organizații de partid, pentru dezvoltarea democrației interne de partid, creării ambianței favorabile participării tuturor comuniștilor la dezbaterile problemelor pentru stimularea criticii și autocriticii.

Direcțiile fundamentale ale edificării noii orînduiri privesc nu numai sferele existențiale economice ci, deopotrivă și valorile culturale, fizionomia morală și spirituală a maselor. În procesul de formare a omului nou, cu o conștiință înaintată, capabil să înțeleagă sensul dezvoltării istorice, partidul pornește de la prețuirea valorilor culturii progresiste revoluționare mondiale.

Arătînd că felul de a gîndi al poporului a constituit și va constitui întotdeauna temelia dezvoltării culturii cu adevărat înaintate, partidul adaugă la creația prezentului, creația trecutului dînd prețuirea cuvenită faptelor înaintașilor, moștenirii de preț a mișcării noastre revoluționare.

În viziunea documentelor Congresului, trecutul apare ca un generator al prezentului, care, la rîndul său, determină și prefigurează viitorul. Acțiunile prevăzute în documente se

întemeiază și se induc din suma unor vechi acumulări de fapte și gânduri care vin dintr-o lungă istorie. Sintetizînd epocă de epocă, aspirațiile, sentimentele, idealurile de luptă și de viață ale unui întreg popor, succinta expunere a istoriei românești — cuprinsă în paginile Programului partidului — afirmă valoarea bogatei civilizații materiale și spirituale acumulate pe teritoriul de astăzi al României.

Insistînd asupra factorilor determinanți, asupra marilor personalități și a evenimentelor cruciale ale fiecărei epoci istorice, programul demonstrează teza fundamentală că tezaurul creat de poporul nostru poate fi înțeles numai cumpănit și analizat în relație cu trăsătura definitorie a istoriei noastre: lupta tenace și plină de dăruire a românilor pentru păstrarea ființei lor, pentru asigurarea continuității pe pămîntul în care s-au născut și dezvoltat. Această luptă cu semnificații universale, purtată cu demnitate și sacrificii imense, pentru apărarea drepturilor legitime și o viață liberă a permis poporului să fie el însuși din cele mai vechi timpuri pînă azi. Din această teză emană ideea că drumul istoric al României e marcat în egală măsură și de o altă caracteristică fundamentală: devenirea continuă și că deci revoluția română poartă amprenta bivalenței atributelor sale: continuitatea și progresul.

Programul partidului subliniază cu tărie și o altă idee la fel de importantă: forța motrice a progresului poporului român în decursul întregii sale istorii zbuciumate au constituit-o luptele revoluționare, sociale și naționale.

Această particularitate specifică și-a pus amprenta asupra întregii evoluții sociale a României, asupra felului de a fi și de a gândi al poporului român, asupra însuși destinului său istoric caracterizat prin luptă hotărîită, plină de sacrificii pentru libertate și unitate, pentru dreptul de a fi stăpîn în propria țară.

Patriotismul maselor populare a făcut ca în toate ceaurile de restriște ale țării energiile națiunii întregi să se mobilizeze. E locul să scoatem în relief faptul că programul demonstrează originalitatea istoriei medievale românești în cadrul proceselor istorice universale, persistența alături de formele clasice ale feudalismului, a relațiilor de proprietate țărănească individuală și de obște, în existența unor categorii de țărani liberi — răzeși și moșneni, care s-au bucurat de anumite drepturi economice și sociale. Acest fapt i-a con-

ferit țărănimii în întregul ev mediu rolul de principală forță a dezvoltării economico-sociale, de factor militar hotărîtor în bătăliile pe care poporul le-a purtat pentru apărarea entității naționale, a integrității patriei, a dreptului său sacru de a trăi liber.

Programul partidului scoțînd în evidență adevărul că jugul asupririi străine poate frîna sau întîrzia pentru un timp evoluția unui popor, dar nu poate împiedica realizarea aspirațiilor sale legitime — asigurarea progresului social insistînd asupra momentelor importante care au determinat evoluția poporului român, au dus la formarea statului național, la dezvoltarea României moderne, subliniind rolul hotărîtor al mișcării revoluționare pentru întregul proces de dezvoltare a civilizației noastre, pune în lumină tot curajul, toată vitejia, demnitatea și noblețea neamului românesc, virtuți preluate și înălțate pe noi culmi de partidul clasei muncitoare.

Produs autentic al aspirațiilor de veacuri ale poporului, partidul e totodată moștenitorul care avea să înalțe lupta pentru dreptate socială și libertate națională pe noi trepte.

În cei peste 80 de ani de activitate partidul a promovat cu consecvență o politică ce a corespuns năzuințelor și intereselor vitale ale întregului popor.

În perioada dictaturii militaro-fasciste partidul și-a dovedit tăria și capacitatea de organizare și unire a tuturor forțelor progresiste și patriotice în lupta pentru cucerirea puterii, pentru asigurarea dezvoltării libere, independente și democratice a țării, eliberarea însemnînd un mare început de vreme: împlinirea, „idealurilor de dreptate socială și națională, pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași, a cuceririi depline a independenței și suveranității naționale a României, a dreptului sacru al poporului român de a fi stăpîn în propria țară“.

Desfășurarea cu succes a operei de construire a orînduirii socialiste în România, consolidarea societății socialiste, a bazei sale tehnico-materiale, trecerea la edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate sînt dovada vie că partidul și-a îndeplinit cu cinste rolul de forță politică conducătoare a națiunii asigurînd aplicarea creatoare a legităților generale la condițiile concrete ale României și unirea — pe baza politicii sale marxist-leniniste — a eforturilor întregului popor în lupta pentru progres.

Orientările și direcțiile programatice de acțiune ale partidului și poporului apar ca o continuare pe trepte superioare, ca o împlinire și dezvoltare multilaterală a întregului drum istoric parcurs pînă în prezent, fundamentînd temeinic, științific perspectivele viitorului nostru socialist și comunist.

Desigur că în aceste condiții existente în țara noastră, făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și trecerea la comunism devin o mișcare reală al cărui instrument metodologic este dialectica revoluționară. Studiarea a ceea ce este nou, a schimbărilor și mutațiilor ce se produc în viața fiecărui popor, în raporturile internaționale, analiza în perspectivă a fiecărui fenomen mai important al vieții contemporane, apelul permanent la realitate, sînt cerințe fundamentale care au fost și sînt mereu în atenția partidului.

Nu întîmplător Congresul al XI-lea, în urma unei analize științifice marxist-leniniste a fenomenelor și tendințelor de pe arena mondială, a desprins schimbările petrecute pe planul întregii lumi, a perspectivelor ce se deschid în fața omenirii stabilind pe această bază linia politicii noastre externe.

Din analizarea situației lumii contemporane se relevă cu pregnanță criza sistemului capitalist, profunzimea contradicțiilor economice, sociale, naționale și politice la scară mondială. Bazîndu-se pe aceste realități partidul nostru consideră că există astăzi posibilități reale pentru preîntîmpinarea unui nou război mondial, pentru soluționarea problemelor în interesul popoarelor. În acest sens Congresul al

XI-lea a reliefat necesitatea unei noi ordini economice și politice mondiale, a democratizării relațiilor internaționale, a făuririi unui sistem de raporturi între state care să excludă războiul și agresiunea, prin înfăptuirea unor măsuri reale și eficiente de dezarmare.

Viitorul civilizației umane, lupta pentru progres social și pace, pentru o nouă ordine economică și politică internațională reclamă întărirea conlucrării între toate forțele progresiste din lume. Iată rațiunea pentru care partidul nostru a înscris în programul său intensificarea și în viitor a colaborării cu toate partidele comuniste și muncitorești, cu alte forțe socialiste și democratice din întreaga lume, pentru consolidarea frontului mondial anti-imperialist.

Acest spirit profund internaționalist al politicii partidului nostru constituie o cheazășie sigură că prestigiul dobîndit în mișcarea comunistă și muncitorească internațională și în întreaga lume va spori și mai mult.

Hotărîrile de importanță istorică adoptate de Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român sînt un uriaș catalizator de forțe. Astăzi, cînd orizonturile noi deschise de Congres sînt deja transformate în înfăptuiri fără seamăn prin munca rodnică a milioanele de constructori, interesul și entuziasmul lor deosebit cu care au participat în unitatea de monolit la alegerile din 9 martie 1975, constituie o garanție sigură a îndeplinirii și realizării sarcinilor menite să asigure ridicarea patriei pe noi culmi de progres și civilizație.

CHEMARE CĂTRE TOATE FILIALELE ARHIVELOR STATULUI

Înflăcărata chemare adresată națiunii noastre socialiste de tovarășul Nicolae Ceaușescu, de la înalta tribună a Congresului, de a-și consacra toate energiile, talentul și capacitatea creatoare înfăptuirii exemplare a planului pe 1975, pentru a realiza actualul cincinal înainte de termen și a pregăti cele mai favorabile condiții de trecere la îndeplinirea noului cincinal, a găsit un larg ecou în conștiința tuturor oamenilor muncii, le-a întărit hotărârea de a nu-și precupeți eforturile în vederea ridicării Patriei pe trepte superioare de civilizație materială și spirituală.

Convinși că și lucrătorii din domeniul Arhivelor Statului vor să se alăture acestor entuziaști îndemnuri care au cuprins toate sectoarele vieții noastre sociale, chemăm la întrecere toate filialele în scopul îmbunătățirii întregii activități arhivistice la nivelul cerințelor cercetării științifice actuale, avînd la bază următoarele obiective :

1. Popularizarea decretului 472/1971 prin diverse forme și mijloace (articole în presă, emisiuni la radio și televiziune, conferințe, consfățuiri, expuneri ș.a.) ; instruirea tuturor responsabililor de arhivă ; urmărirea aplicării prevederilor Decretului la organizațiile socialiste și celelalte organizații.

2. Preluarea (sau pregătirea în vederea preluării pentru filialele care nu au spațiu de depozitare) de la organizațiile socialiste, organizațiile de cult și persoane fizice a unei cantități de documente, după cum urmează :

—	filialele de categ. I-a	—	200 m.l.
—	„ „ „ „ a II-a	—	100 m.l.
—	„ „ „ „ a III-a	—	50 m.l.

3. Pregătirea în cele mai bune condiții pentru fondul de asigurare a documentelor prevăzute în planul D.G.A.S., în conformitate cu normele tehnice.

4. Întocmirea unui număr de 500 fișe tematice de pe documente de importanță istorică națională și locală de către fiecare arhivist.

5. Realizarea unei evidențe corespunzătoare a fondurilor și colecțiilor prevăzute în planul de muncă a fi pregătite pentru fondul de asigurare.

6. Întocmirea volumelor cuprinse în planul editorial al D.G.A.S. și publicarea de studii și articole în reviste de specialitate.

7. Efectuarea îndrumării și controlului la organizațiile socialiste și celelalte organizații, în vederea urmăririi modului de aplicare a prevederilor Decretului 472/1971 privind asigurarea condițiilor de depozitare, crearea arhivei curente, activitatea de selecționare :

—	filialele de categ. I-a	75 organizații
—	„ „ „ „ a II-a	50 „
—	„ „ „ „ a III-a	30 „

8. Intensificarea activității de selecționare a fondurilor din depozitele proprii, în vederea eliminării materialelor lipsite de valoare practică și documentară și sprijinirea organizațiilor socialiste pentru selecționarea arhivelor pe care le crează și dețin. Rezolvarea lucrărilor de selecționare în termen de cel mult o lună de la depunerea lor.

9. Obținerea de rezultate bune și foarte bune în pregătirea politică și profesională a tuturor lucrătorilor filialelor.

10. Realizarea de economii, prin reducerea consumului de energie electrică, apă, rechizite, ș.a. și menținerea curățeniei și ordinei în depozite și birouri.

Ne exprimăm convingerea că toate colectivele filialelor Arhivelor Statului vor răspunde acestei chemări, angajîndu-se cu toate forțele pentru îndeplinirea și depășirea sarcinilor de plan și a obiectivelor propuse, în vederea ridicării eficienței muncii și a pregătirii de specialitate, contribuind prin aceasta la creșterea aportului instituției noastre la dezvoltarea activității de cercetare științifică, a muncii politico-educative de masă, înscriindu-se în efortul unanim al poporului nostru pentru înfăptuirea mărețului program adoptat de Congresul al XI-lea al P.C.R. de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate în țara noastră.

FILIALA ARHIVELOR STATULUI
MUNICIPIUL BUCUREȘTI

30 DE ANI DE LA INSTAURAREA GUVERNULUI DEMOCRAT-POPULAR

CONDUCEREA DE CĂTRE PARTIDUL COMUNIST ROMÂN A LUPTEI PENTRU INSTAURAREA PRIMULUI GUVERN DEMOCRATIC

ION ARDELEANU

De-a lungul dezvoltării și afirmării strălucite a clasei muncitoare și a partidului său politic în lupta pentru eliberare socială și națională, istoria Partidului Communist Român a înscris pagini minunate de eroism datorită acțiunii unite, sub stindardul său, a tuturor celor asupriți și exploatați. În împrejurările luptei aspre din perioada activității ilegale, Partidul Communist a militat pentru organizarea luptei de eliberare socială și națională veghind consecvent pentru realizarea unității mișcării muncitorești. Victoriile înregistrate în timpul marilor bătălii de clasă din perioada crizei economice din anii 1929—1933, a luptei împotriva pericolului fascismului, așa cum se subliniază în Programul Partidului Communist Român „au evidențiat o dată în plus importanța unității clasei muncitoare, a Frontului Unic Muncitoresc realizat—în procesul luptei—între comuniști și social-democrați“. În împrejurările când fascismul se ridica tot mai amenințător la adresa ființei naționale a României, colaborarea partidului cu celelalte forțe democratice, antifasciste din țara noastră s-a amplificat. Ea a căpătat o amploare deosebită în focul luptei împotriva dictaturii militare-fasciste, pentru răsturnarea prin forță a acesteia, pentru eliberarea patriei de armata hitleristă, alăturarea țării coaliției antifasciste. O mare importanță a avut în acel context înfăptuirea în primăvara anului 1944 a Frontului Unic Muncitoresc între Partidul Communist Român și Partidul Social-Democrat. Unitatea a fost cheia succesului bătăliilor ce au urmat, a asigurat baza de masă a victoriei insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944. Răsturnarea dictaturii militare-fasciste a deschis calea eliberării definitive a României de sub dominația imperialistă, a înfăptuirii năzuințelor poporului român de a fi liber și stăpîn pe propriul său destin, a inaugurat epoca unor profunde transformări revoluționare, democratice în societatea românească, a cuceririi

puterii de către clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea și masele largi populare.

Literatura de specialitate scrisă în ultimii ani și îndeosebi lucrările, studiile publicate după martie 1970, am în vedere lucrarea „Revoluția populară în România“, editată sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., articolul „Despre regimul politic din România în perioada 23 August 1944—6 martie 1945“ de Paraschiva Nichita, apărut în „Anale de istorie“ nr. 6/1974 și recenta masă rotundă organizată pe aceeași temă de Institutul de studii istorice și social-politice, au adus o serie de clarificări teoretice asupra regimului politic din țara noastră în perioada august 1944—martie 1945. În consecință nu vom urmări în această comunicare succesiunile guvernamentale și cauzele lor. Cu atât mai mult dacă avem în vedere faptul că Partidul Communist Român care a reputat un succes deosebit în pregătirea și înfăptuirea insurecției din august 1944 era deplin interesat să conducă lupta maselor pentru înfăptuirea idealurilor la care aspirau. De aceea vom urmări îndeosebi amploarea mișcărilor sociale desfășurate sub conducerea P.C.R. care prin frecvență și participare au fost fără precedent în istoria luptelor de clasă din țara noastră. Obiectivele fundamentale erau: participarea cu întregul potențial la războiul antihitlerist, democratizarea țării, reforme democratice. Aceste obiective au fost formulate în Declarația Partidului Communist Român publicată la 24 august 1944, în Chemarea către țară a P.C.R. din 26 august, Manifestul C.C. al P.C.R. din 28 august și în cuvântările membrilor conducerii P.C.R. rostite la mitingul din 30 august 1944.

Arhivele Statului, principalele muzee de istorie păstrează numeroase documente, fotografii care ilustrează lupta eroică a maselor populare sub conducerea Partidului pentru înfăptuirea acestor obiective.

În noile condiții legale Partidul Communist a trecut la reorganizarea și întărirea rîndurilor sale. O profundă muncă politică a fost desfășurată pentru întărirea unității de acțiune a clasei muncitoare în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, a clădirii mișcării sindicale pe baza sindicatelor unite.

Aceste sarcini se împleteau cu munca plină de abnegație pentru reorganizarea pe noi baze a țărănimii, a organizațiilor de tineret, de femei, a altor organizații democratice. În septembrie 1944 concomitent cu încheierea pro-

cesului de realizare a organizațiilor de partid, teritoriale și la nivelul întreprinderilor, instituțiilor, s-a desfășurat cu succes munca de organizare a sindicatelor. În uriașa muncă politică și organizatorică, partidul a pus un accent deosebit pe asigurarea procesului de producție în întreprinderile care lucrau pentru aprovizionarea frontului cît și pentru realizarea producției industriale necesare aprovizionării populației. În toamna anului 1944 alături de participarea întregului popor sub lozincă partidului comunist „Totul pentru front, totul pentru victorie!”, pe prim plan se aflau democratizarea țării și epurarea aparatului de stat de rămășițele fasciste, reacționare. Partidul comunist a lansat lozincă largirii Blocului Național Democrat, creat în iunie 1944, astfel încît el să exprime raportul real al forțelor politice din țară și să îndeplinească sarcinile care stăteau în fața poporului. Față de refuzul liderilor partidelor burgheze — Partidul Național Tărănesc și Partidul Național Liberal — Partidul Comunist Român a trecut la constituirea Frontului Național Democrat.

Pe baza platformei elaborată de P.C.R., s-a realizat în scurt timp Frontul Național Democrat, alcătuit din Partidul comunist, P.S.D., Sindicatele Unite, U.T.C., Frontul Plugarilor, MADOSZ, Uniunea Patrioților, Partidul Socialist-Tărănesc, alte grupări politice și asociații. Constituirea, la 12 octombrie 1944, a Consiliului Național al Frontului Național-Democrat din reprezentanții organizațiilor componente, printre care se aflau Gheorghe Gheorghiu-Dej, Lucrețiu Pătrășcanu, C. Titel-Petrescu, Lothar Rădăceanu, Stoica Chivu, Al. Sencovici, Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, Simion Stoilov, Bányai Ladislau, Gheorghe Mică ș.a., a marcat o treaptă importantă în procesul de făurire a unei largi coaliții de forțe, care grupa clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea, păturile mijlocii de la orașe, naționalitățile conlocuitoare interesate în înfăptuirea unor adevărate transformări democratice în viața social-politică a țării.

Acțiunile inițiate de forțele democratice au avut o influență deosebită în mase. Lupta forțelor revoluționare întâmpina rezistența înverșunată a reacțiunii care încerca din răsuputeri să obțină prioritatea în conducerea de stat, în timp ce masele de muncitori și țărani aveau drept scop instaurarea puterii populare. Oamenii muncii, în mitinguri și demonstrații uriașe la București, Timișoara, Brașov, Reșița, Craiova, Bacău, Iași, Ploiești și în alte centre ale țării au alungat elementele fasciste din aparatul de stat, din conducerea întreprinderilor, în locul lor fiind numiți reprezentanți ai poporului.

În cuvîntarea rostită la 28 octombrie 1944 la mitingul a peste 70 000 de cetățeni din Capitală în numele Partidului Comunist Român tovarășul Nicolae Ceaușescu a arătat: „Vrem un guvern care să dea drepturi egale tuturor cetățenilor acestei țări, care să aresteze pe toți criminalii de război, pe toți

criminalii legionari și antonescieni. Și acest guvern trebuie să fie un guvern al F.N.D.”.

Deosebit de puternice au fost acțiunile desfășurate de mase pentru alungarea primarilor, prefectilor și pretorilor reacționari din județele: Dorohoi, Dimbovița, Ilfov, Hunedoara, Sibiu, Dolj, Constanța, Brașov etc. Peste capul guvernului Rădescu, masele populare, sub conducerea Partidului Comunist, au instalat pînă la începutul lunii martie în 52 de județe din totalul de 58, prefecti și primari din rîndul forțelor democratice.

În aceste uriașe bătălii clasa muncitoare a avut un rol primordial, dinamizator. Forța sa de acțiune s-a cimentat ca urmare a desăvîrșirii unității sale prin Congresul General al Sindicatelor Unite din România ținut între 26—30 ianuarie 1945. Concomitent cu acest eveniment deosebit în istoria mișcării sindicale din țara noastră a fost publicarea Programului de guvernare al F.N.D. Acest document a prilejuit mobilizarea la luptă a celor mai largi pături ale poporului. Sînt grăitoare cîteva exemple. În București, la 30 ianuarie la mitingul prilejuit de încheierea Congresului Sindicatelor au participat 300 000 de persoane, la 13 februarie 500 000, iar la 24 februarie 600 000. Numărul participanților la acțiunile revoluționare care urmăreau răsturnarea guvernului generalului Rădescu și instaurarea unui guvern al F.N.D. a fost în diferite localități din țară de zeci de mii și sute de mii de persoane. În focul luptei revoluționare s-a făurit alianța muncitorilor și țăranilor. Cu sprijinul muncitorilor, sub conducerea partidului comunist, țăranii au trecut la ocuparea pămînturilor moșieresti, practic la înfăptuirea reformei agrare. După cum se știe, elementele reacționare din guvernele Sănătescu și Rădescu, cît și Partidul Național Tărănesc, Partidul Național Liberal s-au opus cu înverșunare reformei agrare. Printre argumentele aduse de reacțiune împotriva reformei era și acela că împărțirea pămîntului moșieresc la țărani se poate face după terminarea războiului. Valul uriaș al luptelor muncitorești, al acțiunilor țăranilor au înverșunat reacțiunea. La 24 februarie 1945, generalul N. Rădescu a ordonat represii în București, Craiova, Brașov, Caracal și alte centre. În pofida pierderilor umane, masele nu au cedat. Lupta a devenit hotărîtoare. Masele erau pregătite pentru orice împrejurare. Armata a urmat poporul. Un grup de ofițeri superiori și generali între care C. Vasiliu-Rășcanu, Ilie Crețulescu, Constantin Popescu, Radu Rusescu, Dumitru Dămăceanu, s-au ridicat împotriva politicii guvernului Rădescu, cerînd instituirea unui guvern democratic.

În zilele care au urmat evenimentelor din 24 februarie au fost spulberate manevrele reacțiunii de a salva guvernul Rădescu. Ea a făcut apel la unii membri ai Comisiei Aliate de Control din România. Reprezentanții Uniunii Sovietice din Comisia Aliată de Control au luat atitudine hotărîită împotriva uneltirilor

reacțiunii. Primul loctiitor al comisarului poporului de atunci pentru afaceri externe, Andrei Vișinski, sosit în țara noastră, a avut îndelungate convorbiri cu Gh. Gheorghiu-Dej, Lucrețiu Pătrășcanu, C. Titel-Petrescu precum și cu reprezentanții partidelor politice burgheze în care a făcut cunoscut punctul de vedere al guvernului sovietic. În acele momente, partidul comunist a desfășurat o intensă activitate organizatorică și politică pentru cîștigarea bătăliei împotriva reacțiunii. Partidul comunist a pregătit totodată puternice forțe de luptă — inclusiv formațiunile patriotice și alte unități și detașamente înaintate ale clasei muncitoare — a organizat noi demonstrații în vederea răsturnării prin forță, dacă ar fi fost nevoie, a guvernului Rădescu.

„În fața acestui uriaș val al mișcării populare — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu — cunoscînd amploarea forțelor democratice care se aflau antrenate în luptă, regele — la somația delegației trimise de partid — a fost obligat să-l destituie pe generalul Rădescu din funcția de prim-ministru, să desărcineze guvernul existent și să accepte formarea unui nou guvern, a guvernului prezidat de dr. Petru Groza”.

În guvernul prezidat de înflăcăratul patriot și militant progresist, dr. Petru Groza, clasa muncitoare și țărănimea dețineau rolul preponderent. Din totalul membrilor guvernului, 4 erau reprezentanți ai Partidului Comunist Român (Lucrețiu Pătrășcanu la justiție, Gh. Gheorghiu-Dej la comunicații și lucrări publice, Teohari Georgescu la interne, P. Constantinescu-Iași, propagandă), 3 ai Partidului Social-Democrat (Ștefan Voitec la Educație națională, Lothar Rădăceanu, ministru al muncii, Tudor Ionescu la mine și petrol), 3 ai organizației Frontul Plugarilor (dr. Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri, Mihail Ralea, la arte, Romulus Zăroni la agricultură și domenii), 1 al Uniunii Patriotice (Dumitru Bagdasar la sănătate), 1 al Uniunii Preoților Democrați, 3 ai Partidului Național-Liberal — gruparea Tătărăscu (șeful grupării, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru al afacerilor externe, Dumitru Alimănișteanu la finanțe, Petre Bejan la industrie și comerț), 1 al Partidului Național-Tărănesc (gruparea Anton Alexandrescu) (șeful grupării la cooperatie) și 1 al armatei — general C. Vasiliu-Răscanu la ministerul de război.

Se încheia astfel la 6 martie 1945 o primă etapă a luptei înverșunate pentru instaurarea unui guvern revoluționar democratic cu pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc — expresie a colaborării largi a forțelor ce se pronunțau pentru adînci transformări revoluționare, sociale și politice.

Victoria de acum 30 de ani se află la temelia marilor înfăptuiri ale poporului nostru obținute sub conducerea Partidului Comunist Român pentru edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate pe pămîntul României.

UNELE CONSIDERAȚII ASUPRA DINAMICII RAPORTULUI DE FORȚE SOCIALE ȘI POLITICE ÎN PERIOADA

august 1944–6 martie 1945.

MIHAI FĂTU

De mai multă vreme istoriografia noastră, consacrată procesului revoluționar ce a avut loc după 23 august 1944, a supus analizei fenomenele complexe ale luptei dintre forțele democratice și reacțiune în jurul problemei puterii politice în stat, luptă care se încheie, dintr-un anumit punct de vedere, la 6 martie 1945 odată cu instaurarea guvernului revoluționar democrat condus de Dr. Petru Groza. În analiza evoluției acestei confruntări de clasă un loc important îl ocupă dinamica raportului de forțe sociale și politice, interacțiunea lui cu procesul revoluționar, cu tactica partidului comunist, analiza modului în care raportul de forțe, în dezvoltarea lui, s-a materializat, s-a repercutat în procesul de izolare a reacțiunii și de preluare a puterii de către forțele democratice.

Dacă literatura de specialitate face din abundență referiri la raporturile dintre clase și forțe politice în diferite momente, pe diferite trepte ale confruntărilor de clasă din această perioadă, ea însă mai puțin atestă că istoricii au corelat, așa cum realitatea a consacrat în epocă, influența dialectică dintre dinamica, fluxul raportului de forțe și amplificarea, în largime și profunzime, a luptei în jurul problemei puterii, particularitățile lăuntrice ale acestui fenomen și determinarea lui cu o mai sensibilă rigurozitate, în diferitele puncte nodale ale luptei pentru putere; cu alte cuvinte o analiză mai elastică a raportului forțelor de clasă și politice privindu-l din interior cît și în relație cu restul fenomenelor politice din epocă. Ne propunem așadar, în cele ce urmează, să supunem atenției citeva reflecții asupra acestui fenomen, care credem, ar putea fi luate în seamă pentru o mai clară înțelegere a diferitelor momente prin care a trecut și pe care le-a consacrat confruntarea dintre revoluție și contrarevoluție în jurul chestiunii puterii. Aceasta însă nu înainte de a sublinia că victoria de la 6 martie 1945 a fost rezultatul unui proces al preluării puterii, că deci puterea în stat, în dimensiunile ei sociale și politice materializate de caracterul guvernului de la 6 martie, a fost preluată de către forțele democratice, din *mers treptat, succesiv*; că 6 martie a însemnat momentul decisiv al acestui proces istoric în care puterea politică a fost smulsă din mîna reacțiunii; că la 6 martie s-a *desăvîrșit* acest proces, în sensul istoric dat, prin instau-

rarea guvernului revoluționar-democratic ; că puterea revoluționar-democratică de la 6 martie nu s-a instaurat, chiar din punctul de vedere al puterii de stat, pe un loc gol, ci că ea avea deja un anumit teren creat înainte pe care s-a buzuit și sprijinit ulterior. Această subliniere o considerăm necesară pentru că între acest proces al preluării puterii și raportul de forțe sociale și politice în dinamica lui, a existat o strînsă corelare și determinare. Două sînt unghiurile de vedere din care vrem să privim acest fenomen al raportului de forțe în lupta pentru putere : primul este legat de particularitățile evoluției lui lăuntrice și cel de al doilea privește modul în care el s-a corelat cu procesul preluării puterii politice în stat.

În legătură cu prima latură a chestiunii amintim faptul că revoluția noastră populară s-a dezvoltat nemijlocit din lupta antifascistă și de eliberare națională a poporului nostru ; insurecția din august 1944 constituind momentul care a declanșat această ridicare revoluționară fără precedent. După cum este foarte bine cunoscut sarcinile luptei antifasciste și de eliberare națională, nu au fost desăvîrșite, rezolvate pînă la capăt odată cu victoria insurecției, multe dintre acestea și-au păstrat o deplină valabilitate și actualitate multă vreme după aceasta : participarea la războiul anti-hitlerist ; democratizarea vieții politice interne ș.a. De aici a rezultat — din punctul de vedere al temei noastre — că raporturile sociale și politice statornicite în timpul luptei antifasciste și de eliberare națională, inclusiv în timpul insurecției, au fost reclamate istoricește, ca o necesitate și după insurecție ; că revoluția populară, în măsura în care a preluat și dus mai departe, inclusiv unele sarcini ale luptei antifasciste, a trebuit, pe tot parcursul desăvîrșirii acestora, să păstreze, să „conserve” raporturile dintre forțele sociale și politice participante la lupta antifascistă așa cum ele s-au statornicit anterior și în timpul insurecției. În același timp însă, știut este că revoluția noastră populară a avut, în programul transformărilor sale și sarcini de ordin economic, social și politic ce vizau transformări de structură în natura orînduirii sociale și politice existente și care, deci, aveau un important caracter de clasă iar, sub aspectul ponderii în lupta generală pentru progres a poporului nostru, au ocupat locul central, hotărîtor, determinant. Confruntarea de clasă inevitabilă dintre forțele sociale și politice existente în România acestei epoci ducea implecabil la deteriorarea, la perturbarea raporturilor de forțe reclamate de lupta antifascistă și de eliberare națională, statornicite în legătură cu aceste sarcini. Această rupere a echilibrului dintre cele două determinări istoricește necesare ale raporturilor de forțe sociale și politice din societatea românească, a început să devină vizibilă și obiectiv inevitabilă, din moment ce în societatea noastră se conturează, după victoria insurecției, două mari tendințe, opuse, contradictorii, în legă-

tură cu dezvoltarea ulterioară a țării : cea a cercurilor politice din jurul monarhiei și a partidelor „istorice” de a reduce gama metamorfozelor lăuntrice în statul român, la răsturnarea lui Antonescu și lichidarea principalelor vestigii ale regimului fascist, în scopul conservării rînduieiilor sociale și politice vechi, și, în al doilea rînd, cea a forțelor revoluționare, democratice, a maselor muncitoare care socoteau 23 August ca doar începutul unui larg și profund proces de reorganizare socială și politică a societății românești potrivit aspirațiilor poporului și a legităților obiective ale dezvoltării noastre istorice. Materializarea în lupta de clasă a acestor două tendințe a dus la numeroase și uneori puternice ciocniri între forțele sociale și politice aflate în luptă, concomitent cu păstrarea unui anumit echilibru care să asigure continuitatea colaborării dintre ele, în măsura în care avem în vedere acele forțe care erau interesate să accepte și să continue colaborarea în legătură cu acele fenomene și procese ce priveau, pe planuri largi, națiunea română în ansamblul ei, statul român în unitatea lui socială și politică, plină de contradicții. Acest fenomen a solicitat din partea partidului comunist, ca principală forță politică a procesului istoric, elaborarea unei astfel de conduse tactice care să asigure continuarea dezvoltării a revoluției și înfăptuirea transformărilor cerute de mase în condițiile în care istoricește se impunea colaborarea, inclusiv în actul de exercitare a puterii de stat, cu acele forțe sociale și politice ce se opuneau acestor transformări și împotriva cărora trebuiau îndreptate acțiunile revoluționare ale maselor în scopul înlăturării lor de la putere. Această logică trebuie aplicată și în cazul celeilalte părți, a cercurilor sociale și politice exponenente ale vechiului sistem social-politic — liderii partidelor „istorice”, monarhia etc. Și acestea, luînd în calcul realitățile și raportul real de forțe existente în societatea românească din acest timp, nu puteau să nu țină seamă de necesitatea păstrării unui anumit echilibru în relațiile lor cu forțele de stînga, cu masele muncitoare, în condițiile unei ascuțite lupte împotriva acestora, pentru stăvilierea revoluției ; ele au fost puse tot mai evident în fața realității că trecuse epoca în care determinau cursul evenimentelor politice potrivit propriilor dorințe și interese. A rezultat de aici un anumit raport între aceste forțe sociale și politice care s-a menținut, în diferite proporții și manifestări cu totul originale, pe tot parcursul etapei luptei pentru putere. Instaurarea guvernului revoluționar democratic de la 6 martie a fost rezultatul acestei schimbări a raportului de forțe care a permis alungarea definitivă de la putere a cercurilor reacționare și preluarea guvernului de către F.N.D. Așadar, o primă constatare de principiu pe care dorim să o subliniem se referă la faptul că raportul de forțe dintre clasele și grupurile sociale, partidele și organizațiile politice din România acestei perioade a avut o determinare, o condiționare obiec-

tivă, necesară, că el a rezultat din anume particularități ale istoriei noastre din acest timp; că forțele sociale și politice angajate în acest proces istoric complex și contradictoriu au fost nevoite să țină seamă de această determinare obiectivă, de evoluția lui în strînsă corelare cu realitățile epocii că, raporturile statornicite între diferite forțe politice, tactica acestora, nu puteau fi adoptate după bunul lor plac sau luînd în calcul numai interesele proprii, de clasă; că raportul dintre aceste forțe a evoluat corespunzător unor procese social-politice și economice necesare și nu potrivit voinței și dorinței subiective a uneia dintre cele două grupări sociale și politice aflate în luptă. Rezultă din aceste constatări cea de a doua latură a reflecțiilor noastre care privește relația dintre raportul de forțe în dinamica lui și evoluția luptei în jurul chestiunii puterii. Vom apela în acest sens numai la momentele legate de formarea și activitatea celor trei guverne care s-au perindat la cirma țării între 23 august și 6 martie.

Începem prin a constata, ceea ce dealtminteri figurează și în literatura deja publicată, că guvernul instaurat la 23 august a rezultat, sub aspect programatic precum și al fizionomiei sale sociale și politice, din raportul existent în acel moment între forțele care au participat la actul istoric început la 23 August. De aici rezultă că teza veche formulată în unele lucrări, potrivit căreia acest guvern a fost rezultatul mașinațiunilor de culise ale liderilor partidelor „istorice” nu este în întregime validată de realitate. Este cert că în acel moment istoric numai un guvern de largă uniune națională care să aibă ca program de acțiune sarcinile stipulate în acordul F.N.D., putea îndeplini comandamentele istorice ale epocii. Or, acest guvern nu putea avea o altă fizionomie, cel puțin sub aspect social și național, decît aceea pe care a avut-o. Este adevărat că lipsa unei fizionomii politice mai pronunțate a acestui cabinet a fost rodul jocurilor de culise și a neangajării limpezi a partidelor „istorice”. Dar — după opinia noastră — chiar dacă el ar fi avut o astfel de fizionomie în fond programul de acțiune nu putea fi altul. Și acesta este elementul esențial. Sarcinile majore, primordiale, care se puneau în fața națiunii române în acest moment de cumpănă istorică au condus și obligat la un anumit raport între forțele angajate în mișcarea de rezistență și în lupta de eliberare națională, raport care și-a găsit expresia și în formula guvernului. În programul și sarcinile lui concrete; la crearea și păstrarea unui anumit timp, a unui anumit echilibru între forțele participante la guvern. Este însă important de remarcat că fiecare dintre părțile ce alcătuiau guvernul și colaborau în el, considerau acest echilibru ca fiind temporar, provizoriu; fiecare partid își afirmase deschis independența programatică și libertatea să militeze pentru îndeplinirea propriilor aspirații. Este un real merit al acestor partide — P.C.R., P.S.D., P.N.T., P.N.L., pre-

cum și al cercurilor palatului — că în acele condiții istorice au găsit resursele necesare să pună mai presus de interesele claselor pe care le reprezentau interesele generale ale țării, ale națiunii. Acest echilibru, însă, după cum deja am constatat, s-a rupt din moment ce tendințele opuse, contradictorii ale forțelor participante la guvern, au început să se manifeste, să se materializeze în acțiuni care mergeau în întimpinarea intereselor sociale ale căror exponenți erau. Istoriceste, acest moment, l-am plasa spre mijlocul lunii septembrie 1944. Acesta este timpul în care forțele participante la guvernul creat la 23 august încep să-și definească poziția față de problemele ce vizau reorganizarea structurală a societății românești și care le azeau, din acest punct de vedere, pe poziții opuse, ireconciliabile.

Partidul Comunist Român, primul dintre aceste forțe, oferă națiunii noastre prin Proiectul de platformă al F.N.D. perspectiva dezvoltării țării pe calea progresului, a democrației în favoarea celor ce muncesc. Acest pas răscolește, prin atitudinea pe care trebuiau să o adopte, întregul eșafodaj politic nefascist existent în țară.

Acest document va prilejui o foarte rapidă regroupare, o deplasare în raportul de forțe politice spre democrație. Dar noul raport de forțe se găsea într-o fază incipientă, primară care a determinat un prim și mare succes: crearea F.N.D. Problema puterii în stat încă nu putea fi pusă în cumpănă în mod hotărîtor de către nici una din grupările care se confruntau.

Forțele democratice se găseau în faza de reorganizare și de realizare a unității lăuntrice, de definire a programului lor de luptă în noua perspectivă istorică, în faza cînd chemau la colaborare, în cadrul aceluiași organism politic — F.N.D. — inclusiv partidele național țărănesc și național liberal. Lozincă unui guvern F.N.D., chiar dacă era prezentă în unele acțiuni de masă în cursul lunii octombrie, nu a fost preluată și nici considerată ca de actualitate de către partidul nostru, ca și de alte forțe democratice. Din confruntarea ce a avut loc în jurul formării noului guvern la începutul lunii noiembrie a rezultat, pentru ambele grupări de forțe angajate în bătălia pentru putere, că nici una nici cealaltă, încă nu dispun de potențele reale pentru a-și asuma singure guvernarea. A rezultat un alt guvern cu o fizionomie net diferită de primul, în care F.N.D. a luat parte ca o puternică forță de guvernămînt deținînd peste o treime din portofolii. Părțile au fost obligate să colaboreze în cadrul guvernului în condițiile în care sub aspect politic, în afara guvernului ca și în interiorul lui, se confruntau deschis, se găseau într-o luptă declarată și reală: raporturile de forțe dintre ele le obligau la această soluție logică, istoriceste reclamată. Această situație este reeditată, într-un anumit sens și cu ocazia formării celui de al treilea guvern de după 23 august — guvernul prezidat de generalul Rădescu. Deși în cursul lunii noiembrie

raportul forțelor de clasă și politice cunoscuse noi și sensibile deplasări în favoarea democrației, îndeosebi ca urmare a luptei maseilor pentru democratizarea vieții publice, a aparatului de stat, reacțiunea fiind mult izolată, totuși problema puterii, a guvernului, încă nu era decisă. Contradicțiile sociale și politice, gradul de maturizare și călire a maseilor, organizarea forțelor democratice, programul F.N.D., gradul de demascare a reacțiunii ș.a. încă nu au condus la crearea în țară a unui astfel de raport între forțele angajate în luptă care să permită F.N.D. să formeze un guvern al său, sau pe baza unui program emanat de el. Deși slăbise mult ca influență în mase, totuși reacțiunea dispunea încă de astfel de rezerve politice care i-au permis să-și păstreze importante poziții în guvern și în administrația de stat, cu toate că ea nu mai avea resurse să-și asigure singură guvernarea, fără F.N.D. Această situație obliga la un original armistițiu între forțele participante la guvernul Rădescu situație care, în concepția fiecăreia dintre cele două grupări, avea menirea de a le crea răgazul necesar unei reluări hotărâtoare a ofensivei împotriva celeilalte părți pentru formarea unui guvern omogen. În același timp cu luna noiembrie în raportul dintre forțele sociale și politice adverse intervine și se conturează tot mai pregnant, o situație nouă ca urmare a faptului că în timp ce în stradă, în uzine, sate, orașe, în mase forțele democratice aveau poziții precumpănitoare, o netă superioritate, în guvern raporturile sub aspect cantitativ, numeric erau învinse. Se poate spune însă că de data aceasta raportul de forțe din guvern nu mai exprima o situație obiectivă, el nu mai era acoperit și nu era reclamat de niște fenomene necesare ci doar de o situație subiectivă, ceea ce a determinat ca această stare să fie de foarte scurtă durată. Pasul hotărâtor care a cunoscut transformări calitative profunde în raportul de forțe și care va

crea, în cele din urmă, condițiile necesare instaurării unui guvern F.N.D., va fi realizat în cursul lunii februarie și în primele zile ale lunii martie 1945. Programul de guvernare al F.N.D., marile acțiuni de mase pentru traducerea lui în viață, ce au avut loc în luna februarie, exprimau un stadiu nou, calitativ superior, în capacitatea P.C.R., a F.N.D., ca valorificând experiența anterioară, să transforme lozinca guvern F.N.D. în lozinca fundamentală care, avînd o solidă bază de a fi realizată, era menită a dinamiza și ridica la luptă covârșitoarea majoritate a națiunii române pentru a instaura imediat un astfel de guvern. 6 martie a fost produsul acestei deplasări, acestei dialectici existente în raportul de forțe din viața politică românească, raport care evoluează implacabil spre puterea revoluționar-democratică.

Caracterizînd acest fenomen, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată că „O dovadă elocventă a schimbării rapide a raportului de forțe pe arena politică a țării o constituie faptul că, în numai cîteva luni, datorită luptei revoluționare a clasei muncitoare și a celorlalte forțe democratice, presiunii exercitate de masele populare, în România au fost înlăturate trei guverne în majoritate reacționară; forțele revoluționare cucereau noi și noi poziții politice, exercitînd o înfrîurire tot mai puternică asupra întregii vieți sociale“.

Prin instaurarea guvernului revoluționar democratic de la 6 martie în viața politică românească se statornicește un nou raport de forțe rezultat din faptul că reacțiunea a pierdut bătălia strategică hotărâtoare pe terenul luptei pentru puterea politică în stat, această bătălie fiind cîștigată ireversibil de către forțele revoluționare, democratice care vor asigura dezvoltarea țării pe coordonatele reclamate de procesul desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și pregătirii condițiilor trecerii la socialism.

DOCUMENTE

După înfăptuirea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste, în cadrul sarcinilor revoluționare pe care le avea de îndeplinit poporul român se înscriau și înlăturarea de la putere a elementelor reacționare și instaurarea unui guvern capabil să reprezinte forțele politice democratice ale societății. Soarta bătăliei pentru putere a fost hotărâtă la 6 martie 1945 când prin voința maselor conduse de Partidul Comunist Român a fost instaurat primul guvern democratic din istoria României.

Se știe că formarea guvernului de largă concentrare democratică, prezidat de dr. Petru Groza a constituit o cotitură spre un nou regim politic, care a deschis calea spre înfăptuirea sarcinilor ce stăteau în fața României pe plan intern și extern : înfăptuirea reformei agrare de importanță vitală pentru întărirea alianței muncitorești-tărănești, schimbarea calitativă a conținutului și activității aparatului administrației de stat și democratizarea acestuia, refacerea economică, o politică externă de participare a țării la lupta pentru înfrângerea definitivă a fascismului, de colaborare, prietenie și pace.

Documentele pe care le dăm publicității, în ordinea cronologică, păstrate la Arhivele Statului*, sînt mărturii ale marilor prefaceri

din istoria patriei noastre de acum trei decenii. Primele documente sînt telegramele trimise de primul ministru, dr. Petru Groza, conducătorilor celor trei mari puteri U.R.S.S., S.U.A. și Anglia. Din ele rezultă fermitatea cu care guvernul democrat — expresie a voinței poporului român — dorește să contribuie la lupta pentru zdrobirea fascismului, îndeplinirea obligațiilor față de aliați și să participe la opera de organizare pacifică a lumii în viitor.

Celelalte izvoare istorice subliniază sarcinile mari și grele ale guvernului de la 6 martie 1945, principiile pe care și le propunea să le pună la temelia activității, măsurile luate pentru aplicarea programului de reformă agrară și îndeplinirea altor prefaceri structurale în domeniile economic, social și politic.

Deosebit de sugestive sînt documentele care oglindesc : intrarea țărănimii pe pămînturile moșierești și chiar pe domeniile coroanei în ciuda poziției deținute încă de monarhie în stat, pentru împărțirea acestora celor îndreptățiți ; participarea unor miniștri ai guvernului democrat, cum este a comunismului C. Agiu la aplicarea reformei sau a echipelor de muncitori pentru confecționarea și repararea uneltelor agricole ; democratizarea aparatului local. Numărul mai mare de primari comuniști, în raport cu reprezentanții altor partide dovedește că înlăturarea elementelor reacționare, potrivnice procesului revoluționar a constituit o altă componentă importantă a luptei maselor populare pentru un regim cu adevărat democratic.

Socotim, că aceste documente adaugă date noi despre eroismul dovedit de poporul român, de forțele sale înaintate, progresiste, democratice, conduse de P.C.R. într-o luptă grea cu rănilor războiului și urmările lui asupra situației interne și externe a țării, într-o luptă care a deschis drumul noii societăți socialiste.

* Depistarea și transcrierea documentelor au fost efectuate de arhiviștii : Alecsenia Andone, Emilia Cohn, Cristina Dinu, Viorel Grozav, Sevastița Irimescu, Corneliu Lungu.

1

1945 martie 6. Telegramă adresată de dr. Petru Groza, preşedintele Consiliului de Miniştri, mareşalului Iosif Visarionovici Stalin.

Mareşalului Uniunii Sovietice
Iosif Visarionovici Stalin
Kremlin

Guvernul român, din prima clipă a constituirii sale îşi îndreaptă gândul către Excelenţa Voastră şi Vă trimite salutul său călduros.

Guvernul român — ca expresie a voinţei poporului român — pătruns de marea misiune pe care Uniunea Sovietică şi-a luat-o pentru a nimici fascismul, înţelege să acţioneze astfel încît România să contribuie imediat şi cu toate puterile ei la lupta de zdrobire a fascismului.

Guvernul român este ferm hotărît să lichideze cu un trecut întunecos, să îndeplinească cu stricteţe toate obligaţiile luate de România faţă de aliaţi şi să întreţină cele mai strînse şi călduroase raporturi cu marea vecină de la Răsărit.

Guvernul român, îndeplinind aceste obligaţiuni de onoare, speră că România îşi va crea o altă situaţie internaţională care să-i îngăduie participarea la opera de organizare pacifică a lumii de mîine.

Trăiască lupta comună a tuturor popoarelor împotriva fascismului !

Trăiască Armata Roşie eliberatoare !

Trăiască prietenia dintre popoarele sovietice şi cel român !

Preşedintele Consiliului
Dr. Petru Groza

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naţionale, Presa internă, dosar 26/1945, f. 35.

2

1945 martie 6. Telegramă adresată de dr. Petru Groza preşedintelui Statelor Unite ale Americii, Franklin Delano Roosevelt.

Excelenţei Sale
Domnului Franklin Delano Roosevelt
Casa Albă
Washington

În ziua instalării sale la cîrma ţării, guvernul României trimite salutul său Preşedintelui Statelor Unite.

Pătruns de scopurile marelui lupte pe care Naţiunile Unite o duc împotriva Germaniei hitleriste, guvernul român Vă asigură că România va depune toate eforturile sale pentru grabnica înfrîngere a fascismului.

Guvernul român speră că astfel România îşi va crea o nouă situaţie internaţională care să-i îngăduie participarea la opera de organizare pacifică a lumii de mîine.

Trăiască lupta comună a popoarelor împotriva fascismului !

Trăiască prietenia româno-americană !

Preşedintele Consiliului
Dr. Petru Groza

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naţionale, Presa internă, dosar 26/1945, f. 36.

3

1945 martie 6. Telegramă adresată de dr. Petru Groza lui Winston Churchill

Excelenţei Sale
Domnului Winston Churchill
10 Downing Street
London

Guvernul român îşi îndreaptă gândul său către Excelenţa Voastră, Şeful Marelui Imperiu Britanic.

Guvernul român, îndeplinind voinţa poporului român porneşte astăzi cu hotărîre la îndeplinirea operei de democratizare a ţării, astfel ca participarea României la lupta de nimicire a Germaniei fasciste să-şi dea toate roadele.

Guvernul român speră că astfel România îşi va crea o nouă situaţie internaţională care să-i îngăduie participarea la opera de organizare pacifică a lumii de mîine.

Trăiască lupta comună a popoarelor împotriva fascismului !

Trăiască prietenia româno-engleză !

Preşedintele Consiliului
Dr. Petru Groza

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naţionale, Presa internă, dosar 26/1945, f. 36.

4

<1945 martie 7>. Comentariu transmis de postul de radio Moscova, cu privire la îndeplinirea reformei agrare.

Ziarele româneşti publică zilnic cererile ţăranilor adresate guvernului cu privire la împărţirea pămîntului ce aparţine moşierilor. Țăranii care au aşteptat zadarnic timp de 6 luni reforma agrară, au început să o facă singuri. Semnalul acestei reforme a fost un apel al Frontului Naţional Democratic care li îndemna pe ţărani să nu mai piardă vremea şi să treacă imediat la împărţirea pămîntului moşierilor pentru ca însăminţările să poată fi făcute la timp.

În judeţul Roman au fost împărţite 32 de moşii cu tot inventarul, care a şi fost dat imediat în folosinţă. În judeţul Neamţ au fost împărţite 56 000 ha, la 10 000 de ţărani. În judeţul Bacău au fost împărţite 12 000 ha, păduri ale moşierilor. În comuna Oldeşti a fost confiscat pămîntul ce aparţinea lui V. Ianculescu.

Ziarul „Scînteia” scrie la 21 februarie că împărţirea pămîntului între ţărani constituie cel mai democratic act de dreptate. Confiscarea pămînturilor se face în urma hotărîrilor luate de comitetele ţărăneşti. Se dă preferinţă ostaşilor, văduvelor şi orfanilor de război. Numai în judeţele în care conducerea reacţionară a mai rămas la putere nu s-a produs pînă acum nici o schimbare. În judeţul Constanţa însă reforma a fost executată în întregime. Țăranii din acest judeţ, împreună cu cei din judeţul Tulcea, au trimis telegrame regelui cerînd ca improprietăţile lor să capete o formă juridică, după ce pămîntul a fost împărţit.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naţionale, Buletine informative, dosar 19/1945, f. 129.

5

1945 martie 7. Declarațiile făcute presei de dr. Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri.

Domnilor,

Mai întâi de toate vă mulțumesc pentru prezența dv. aici și vă rog să mă scuzați pentru întârzierea mea. Am fixat un termen pe care, pare-mi-se l-am trecut. Însă presa știe să fie și iertătoare.

Domnilor, n-am să fac declarații lungi, n-am să intru nici în analiza programului acestui guvern, îndeosebi și pentru motivul că am convocat pentru peste puțin timp Consiliul de Miniștri, unde vom stabili în comun cu colaboratorii mei un program concis, stabilind ce este de făcut în primul rând.

Prevăd însă că la temelia activității acestui guvern vor sta: principiul simplificării și principiul urgentării.

Sarcinile care ni se impun sînt grele și mari. Ele trebuiesc cit de curînd soluționate, fiindcă situațiunea de astăzi din țară, cum dvs. știți tot așa de bine ca și noi, sau poate chiar mai bine, fiind în mai des contact cu realitățile și cu viața de toate zilele, este tragică, în urma unor măsuri care nu s-au luat și în urma unor atitudini de întârziere, care au provocat.

Fără de această grea situație, noi nu putem să ne înșurim la discuții principiale, la stabilirea de program la la lungue, ci trebuie să ne cunoaștem sarcinile și să pășim la muncă, să înălțurăm cu un ceas mai devreme cit se poate din răul care bîntuie și nădăjduiesc că, în formația actuală a guvernului, vom putea face față acestei sarcini.

Pășind în zodia aceasta de lucru, credem că vom putea servi în mod real poporul și țara noastră, pentru că ne-am angajat la această muncă grea.

Ținem să se cunoască că sîntem oameni măsurători. Hotărârile noastre pentru o acțiune rapidă nu elimină o judecată cumpătată și cuminte.

Facem apel la toate forțele democratice din această țară, la toți oamenii cu gînd curat, să ne ajute în aceste momente grele. Vor fi și greșeli, fatal. Să fie iertător, să ne ajute să corectăm aceste greșeli. Să nu le exploateze în sensul tulburării apelor și înveninării fîntînilor, cel puțin pentru un scurt timp.

Noi deschidem larg porțile pentru toți. Nu păstrăm dușmănie nimănui. Sentimentul nostru uman, dragostea de pace între oameni este mult mai puternică decît se crede și ne dirijează hotărârile și acțiunile noastre. Natural că același sentiment nu exclude tendința și năzuința noastră de a face dreptate, năzuința noastră de a fi aspri, acolo unde trebuie să fim, năzuința noastră de a împlini lipsurile rămase de pe urma unei întârzieri de șase luni de zile, de a păși în sfîrșit la o curățire a aparatului de stat de toate elementele, care au împiedicat ca această mare mașinărie să funcționeze cum trebuie în împrejurările actuale.

Vom face maximum de efort ca să putem satisface condițiile armistițiului.

Vom păși imediat la înfăptuirea reformei agrare — îndeosebi la acest punct — pornind de la ideea că trebuie intrat în legalitate, legalizînd ce s-a făcut, în marginile unui proiect și unui program

al nostru de reformă agrară și aplicînd de aici înainte o lege de reformă agrară.

Avem nădejdea că problema Ardealului de Nord se va rezolva. Drumul spre Ardeal — cum spunea domnul mareșal Malinovski aseară — este deschis și sper că în cîteva zile vom fi în Ardealul de Nord. (Aplauze puternice).

Am cerut să ni se trimită prizonierii noștri din ambele categorii și cei mai vechi și cei mai noi, din Moldova. Avem toată speranța că în scurt timp ei vor sosi și vom vedea coloanele lor întorcîndu-ne spre vetrele lor, al căror dor l-au dus, ca să întîlnească pe aceia dintre ai lor, care mai sînt în viață.

Avem nădejdea că vom primi și materii prime pentru industriile noastre în suferință, îndeosebi pentru industria textilă.

Am cerut și ni s-a pus în vedere această posibilitate să fim ajutați cu inventar agricol, îndeosebi cu parc de tractoare pentru a face față lucrărilor de primăvară.

În atmosfera de încredere pe care am desprins-o din primul meu contact cu reprezentanții marelui nostru vecin, Uniunea Sovietică, cred că vom putea să realizăm dacă nu totul, cel puțin o parte din ceea ce acest popor așteaptă și dorește.

Nu sînt nici prea optimist, dar refuz să fiu pesimist cu toate condițiile grele de acum, cu toată moștenirea noastră grea și închei, făcînd încă odată un apel îndeosebi la dvs. prietenii de la presă pentru care n-am pregătît un discurs, ci am improvizat aceste declarații sincere; apelez la dvs., ajutați-ne munca noastră; anticipați-ne și creditul dvs. (aplauze).

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale, Presa internă, dosar 26/1945, f. 37—30.

6

<1945 martie 8>. Cuvîntarea președintelui Consiliului de Miniștri, dr. Petru Groza cu prilejul instalării prof. Petre Constantinescu-Iași la Ministerul Propagandei Naționale.

Domnule ministru,
Domnilor,

Vă rog să-mi permiteți să iau cuvîntul cu cîteva momente mai înainte decum se anunțase, chemat fiind în altă parte.

Acest minister se înființează din nou, în niciun caz pe linie veche. Minister, la care prietenul meu prof. Constantinescu-Iași vine ca un incorigibil propagandist. În ilegalitate știu că d-sa și-a făcut meseria la perfecție. Am fost colaboratorul d-sale de 13 ani, bineînțeles mai mult tot în ilegalitate, așa încît îl cunosc foarte bine. Acum pășește pe scena deschisă și aproape ni se pare curios că nu mai vorbim pe șoptite, că avem voie să vorbim țării direct, să strigăm tot ceea ce credem.

Ați asistat cu toții în ultimele luni și îndeosebi în ultimele zile la convulsunile mari din țărișoara noastră mică și ați văzut că a fost un proces de naștere foarte greu, dar, în sfîrșit, fătul este aici sănătos și va trăi.

Procesul își face cursul înainte și nimeni nu-l poate împiedica. El este determinat de condițiuni afective, care sînt peste voința noastră omenească. Știm că nu sîntem deasupra vremurilor, știm că

nu facem individual sau personal sau mai mulți împreună istoria, știm că omul este sub cirna vremurilor, deci știm cea ce a spus cîndva un vechi cronicar de-al nostru. Dacă totuși găsim rezistență ea este din cauza unei lumi care nu se poate despărți de privilegiile care le-a avut.

Dar noi mai știm că așezîndu-ne pe linia acestui proces ne așezăm pe linia destinului Neamului nostru și alături de celelalte popoare. Este o operă grea, a face această cotitură, și nu cotitură ci întoarcere de macaz, de 180 grade. Iar în această muncă grea acela care dinamizează, care încurajează, care frînge prejudecățile, care frînge rezerva și rezistența, este Ministerul Propagandei.

Este o misiune minunată pentru aceste vremuri. Ea trebuie să facă să pătrundă în sufletul fiecărui român că noi nu putem să ne salvăm țărișoara noastră, independența ei, ființa acestui popor, în cadrul unei vieți de stat și în țara proprie, decît mergînd pe linia trasată de marile realități internaționale, determinate de realitățile acestui moment prin care trecem.

Noi nu sîntem idealști, noi sîntem materialști, împlîntați cu picioarele în aceste realități. Dar cum o parte a oamenilor trăiește în lumea visurilor, despărțiti de realități, trebuie ca noi să-i coborîm pe pămîntul realităților.

Nu avem nimic de ascuns. Noi vom merge pe linia intereselor Neamului Românesc. Vin cu d. ministru Constantinescu-Iași de la instalarea unui preot la Ministerul Cultelor. Pentru prima dată a fost instalat la noi un preot la Ministerul Cultelor, I.P.S.S. Patriarhul și fiind față și-a dat binecuvîntarea. Noi nu facem decît să reinviem aceste tradiții, care aparțin Neamului nostru românesc. Ținem cu sfințenie la aceste tradiții. Dar tot pe atît de adevărat este pentru prefacerile structurale în domeniul economic, social și politic pe care îl avem de împlînit, trebuie să rupem unele tradiții, căci noi trebuie să privim întotdeauna înainte — fiindcă numai așa nu greșim — pentru a pune în concordanță ceea ce se întîmplă, punîndu-ne de acord tradițiile cu lumea nouă.

Așa dar munca dv. va fi grea. Eu aș vrea să mobilizez ceva din sufletul dvs. în această muncă, alături de prietenul nostru Constantinescu-Iași, pe linia dreptății și a libertății (aplauze).

Și fiindcă am pronunțat acest cuvînt de libertate, aici unde este și cenzură, vă voi spune că noi am avut o discuție aseară în privința cenzurii; fiindcă nu poate fi vorba de libertatea de gîndire cu cenzură.

Noi sîntem pentru libertatea presei, dar desigur pentru libertatea presei și propagandei în domeniul democrației. Dar nîcicum nu ne gîndim să deschidem porțile tinerei noastre cetăți democratice unui inamic care ar distruge-o. Aș voi ca această libertate să se practice în măsura în care trebuie practică, restrînsă numai de considerentele unei stări de război.

Toate nuanțele democratice reprezentate în această lume a democrației, vor avea aici cuvîntul. Diferitele grupări și partide democratice vor avea aici reprezentanți, aducîndu-și munca la un numitor comun, în lupta noastră pentru o Romînie liberă și democratică. (Aplauze puternice).

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale, Presa internă, dosar 26/1945, f. 47—49.

7

1945 martie 8. Cuvîntarea prof. Petre Constantinescu-Iași, ministrul propagandei.

Domnilor,

Înainte ca d. prim-ministru să plece vă rog să-mi dați voie să-i adresez cîteva cuvinte și cu referință la prietenia de care a vorbit în discursul d-sale.

Domnia-sa este o figură tot așa de luptătoare ca și noi ceilalți, despre care a avut cuvinte atît de elogioase.

Chiar atunci cînd făcea parte din alte organizații politice, care erau mai departe de idealul nostru, al aceluia care am fost printre conducătorii celor ce au dat astăzi acest guvern, prietenul nostru dr. Petru Groza a fost întotdeauna un adevărat democrat, a luptat întotdeauna pentru binele maselor. Înainte celuilalt război, cînd a luptat pe cîmpul de bătăie, vașnicul luptător dr. Petru Groza s-a găsit pe aceeași linie de susținere a intereselor maselor.

Angajamentele noastre, ale colaboratorilor care stăm în jurul d-sale, le-am reînnoit în cursul luptelor recente, le-am repetat ieri și astăzi, le repetăm din nou. Sînt angajamente pe care le luăm și în fața dvs., a celor ce vă interesați de Departamentul Propagandei.

Sînt angajamentele de a îndeplini cu aceeași credință și cu aceeași ardoare tot ce poate fi bun pentru poporul român, ca să întrebuițez expresia cea mai largă posibil.

Căci caracterul acestui guvern este de a satisface necesitățile, deocamdată cele mai urgente ale tuturor păturilor, claselor, categoriilor sociale.

În declarațiile pe care le voi face imediat pentru presă voi accentua acest caracter. Acum tîn să-i mulțumesc d-lui prim-ministru pentru cuvintele reînnoite de prietenie — și în privința aceasta să vă spun că nu scapă nici o ocazie ca să amintească legătura dintre noi. Îi fîgăduiesc aici la instalarea mea în calitate de conducător temporar al Ministerului Propagandei că voi satisface nădejile pe care d-sa le-a pus astăzi în mine și în noi, în colaborarea ce o avem de împlinit.

Vă mulțumesc domnule prim-ministru pentru cuvintele frumoase ce mi le-ați adresat, și, repet, vă asigurăm că vom urma calea dreaptă pe care ne-ați indicat-o în cursul declarațiilor oficiale de ieri, în ce privește linia noastră de conduită. (Aplauze puternice).

Dl. dr. Petru Groza, prim-ministru urează apoi :
Spor la muncă !

(aplauze)

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale, Presa internă, dosar 26/1945, f. 50—51.

8

<1945 aprilie 2>. Comunicat privitor la manifestarea de înfrățire între țărani și muncitori organizată cu prilejul improprietății țărănilor din comuna Florești-Ilfov.

Duminică 1 aprilie a.c. s-a făcut, în cadrul unei mari manifestațiuni populare, în comuna Flo-

rești-Ilfov, la care au participat țărani din Bolintinul din Deal, Bolintinul din Vale, Stoenesti și Palanca, luarea în primire a loturilor cu care au fost improprietărite țărani din localitate.

Încă de dimineață, satul Florești îmbrăcase haina de sărbătoare și de pe toate drumurile sâtenii se revărsau în fața Primăriei de unde avea să pornească manifestația. De prin satele vecine soseau delegațiile comitetelor sâtești de reformă agrară, pentru a asista la această sărbătoare a împlinirii dreptății fraților lor, amintind de generoasele vremuri ale lui Cuza Vodă.

De la București a venit o echipă a Frontului Plugarilor, condusă de Ion Berca și formată din scriitori, gazetari și operatori cinematografici din Ministerul Propagandei. Încă de la ieșirea din capitală, în cintece patriotice, spre satele din județul Ilfov, unde fuseseră organizate manifestații populare în cadrul cărora brațul hotărât al mizeriei avea să repare, într-o frățească ajutorare uneltele de lucru.

O asemenea echipă din partea fabricii Petre Feld, condusă de Guido Vicenzo, a sosit și în comuna Florești, unde s-a și apucat de lucru din zorii zilei, la centrul de experimentare agricolă din comună.

În timp ce lumea aștepta în fața Primăriei, au sosit pe neașteptate în mijlocul țăranilor doi miniștri clăcași, C. Agiu, subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii și Anton Alexandrescu, ministrul cooperatiei.

Trompeții satului au dat onorurile, iar mulțimea a izbucnit în urale nesfârșite. După aceasta țăranii, muncitorii, intelectualii, copiii de școală s-au îndreptat spre locul de adunare din fața școlii, unde s-a desfășurat prima fază a manifestației.

Directorul școlii satului, dl. Ion Dumitru, președinte al Comitetului local de aplicare a reformei agrare, a rostit cuvântul de bun sosit la adresa tuturor oaspetilor, subliniind că este pentru prima dată când satul Florești primește în mijlocul lui doi miniștri.

În uralele entuziaste ale mulțimii, dl. ministru C. Agiu a rostit următoarele :

„Am venit în mijlocul dvs. ca să sărbătorim înfăptuirea reformei agrare, pentru care am luptat și pentru care elemente de frunte ale muncitorimii au sîngerat pe străzile Bucureștiului, ca astăzi să ne bucurăm de stăpînirea pămîntului. Guvernul poporului condus de dl. dr. Petru Groza, a consacrat acest lucru prin legea reformei agrare. De veacuri muncii pămîntul pentru alții. De veacuri îl cereți și nu vi s-a dat. Moșierii care au trăit din munca dv. nu aveau nici un motiv să vi-l dea de bună voie. Puteați să-l cereți mult și bine, dacă frații dv. de muncă din fabrici, uzine și birouri nu s-ar fi ridicat ca unul, dacă n-ați fi unit lupta dvs. cu a lor, care n-au de apărut moși.

Prin solidaritatea cu clasa muncitoare aveți azi pămîntul. Dar cei ce au stăpînit pămîntul nu dorm. Ei se gîndesc, completează. Nu e ușor să-l păstrați. Singura cale pentru a-l păstra este organizarea dvs. în frontul plugăresc. Luați pildă de la muncitorii de la orașe, căci de la ei primiți ajutor la nevoie și pe ci trebuie să-i ajutați cînd sînt în luptă cu cei care-i asupresc. Să strigăm cu

toți : Trăiască solidaritatea muncitorilor de pe ogoare cu cei din fabrici și uzine.

Frați plugari ! Am făcut reforma agrară cu greu, căci după 23 August am crezut că moșierii din Partidul Național-Liberal și Național-Tărănesc vor înțelege să vă arate dragostea lor, pentru care s-au bătut cu pumnii în piept de atîtea ori. Ne-am înșelat însă. La cererea noastră organizau armata să ne împuște și aduceau tot felul de statistici false. Guvernul de azi a hotărît — și acest lucru se întîmplă pentru prima oară în istoria țării noastre — că, acei care fac reforma agrară să fie țărani. Pentru prima dată n-ați mai cerșit pămîntul de la boieri. L-ați luat. Păstrați-l ! Stăpîniți-l sănătoși !

Frați plugari ! La 6 martie, de cînd s-a constituit guvernul în frunte cu Petru Groza, a început o viață nouă. Trebuie să înțelegeți lucrul acesta. Pentru prima dată o reformă agrară e făcută de miniștrii țărani și un guvern democratic. Reforma e a dv. Legea reformei agrare e în folosul dv., făcută de oamenii dv., pentru dv. S-o puneți în practică sută la sută. Nu lăsați să se producă nici o spîrtură între voi, prin intrigile boierilor. Abia am început lupta, abia am pus piciorul spre bine. Reforma agrară odată terminată, începe lupta pentru a o desăvîrși, astfel ca sută în sută pămîntul să fie al celor care-l muncesc. Trebuie să facem munca dvs. în ordine. Dar nu într-o ordine moșierească, ci într-o ordine în care viața dv. a tuturor să fie una și în care cine nu muncește să nu găsească pîine“.

În încheierea cuvîntării sale d. ministru C. Agiu a dat cîteva norme prețioase pentru o cit mai desăvîrșită și echitabilă aplicare a reformei agrare pe teren, stăruind asupra necesității ca toate comitetele să fie alcătuite din oameni cinstiți, care se bucură de încrederea totală a sâtenilor. „În conacele ce nu vor mai fi ale moșierilor, să trăiască copiii dvs. în loc să umble cu rugul de picioare, sau să stea în arșița sbarelui pe ogor. (Urale).

Acest mugur al speței omenești, copilul să fie îngrijit, ca să devină un om sănătos și liber.

În scurt timp să realizați acest lucru. Să realizați cămine de zi. Copiii dvs. să aibe acolo un loc unde să fie creșcuți omenește. Și-acum vă spun spor la muncă și să stăpîniți sănătoși pămîntul pe care l-ați dobîndit după atîta luptă“.

După d. ministru Agiu a luat cuvîntul d. Anton Alexandrescu, ministrul cooperatiei.

„Iubiți plugari,

Mă bucur și eu alături de prietenul Agiu că doi țărani aflați într-un guvern al poporului au ajuns să legitimizeze ca pămîntul să fie al vostru (mulțimea izbucnește în urale : trăiască miniștrii noștri țărani).

Munca voastră oricît ar fi fost de grea, fără sprijinul și jertfele celor de la oraș, din fabrici și uzine, fără munca hotărîtă a țăranilor înfrățiți, n-ar fi dus la un rezultat bun, la izbîndă.

Ca să stăpînim pămîntul, să mergem pe drumul solidarității, al înfrățirii. Sînt necazuri trecătoare. Nici creștinește și nici omenește nu este ca oamenii să fie fiare între ei. Soarele pentru toți luminează, ploaia pentru toți cade, munca pentru toți se face. Numai un copac poate să trăiască singur, dar un om singur în lume nu se poate ține.

Uniți-vă cu toții și numai așa vom realiza o soartă mai bună pentru noi și pentru copiiiăștia care, iată cum sînt desculți în această zi de sărbătoare. Țăranii n-au decît un partid și o ideologie : coarnele plugului, munca ogoarelor și frunțile senine ca astăzi”.

În continuare d-sa a dat îndrumări pentru organizarea vieții cooperatiste în sat : „Să aveți cooperativă și banca populară, unde să nu se mai adune zece și să mai semneze încă zeci, în urmă, la circumă. Să se adune acolo toți, ca astăzi aici. Întovărășiți-vă să vă puteți vinde prisosul muncii cu un preț mai bun să nu mai între pe mina speculanților. Vă ajutați și pe dv. luînd un preț bun și ajutați și pe muncitorii de la oraș să nu mai fie jefuiți”.

Au mai luat cuvîntul d. Petrea Ion, directorul Camerei de agricultură Ilfov, care a lămurit țăranimea despre noua orientare a acestei instituții în lupta pentru sprijinirea muncii țăranului, după care locuitorul Marin St. Ștefan și văduva de război Niculina Ion R. St. Voicu au mulțumit d-lor miniștri în numele țăranilor împroprietăriți.

Oaspeții și mulțimea imensă a sătenilor, încolonați, cu gornști în frunte s-au îndreptat spre Centrul de exploatare agricolă unde echipa de muncitori veniți de la oraș, zoreau, în zgomotul ciocanelor și nicovalelor să repare uneltele țăranilor.

Au luat din nou cuvîntul d-nii miniștri prezenți, care au reliefat solidaritatea muncitorilor și țăranilor, dovedită prin fapte, precum și ajutorul dat țării noastre de către generosul nostru vecin de la Răsărit și mare aliat, care ne-a lăsat pentru muncile agricole pînă la toamnă un mare număr de tractoare ce urmau a fi restituite.

Din partea muncitorilor a răspuns tehnicianul Guido Vicenzo, care a arătat lupta dusă de muncitorime pentru înfăptuirea reformei agrare.

În timp ce se țineau cuvîntările în mijlocul însuflețirii generale, tractoarele au prins viață și mulțimea, încolonaată din nou, cu miniștrii urcați pe tractoare, cu steagurile națiunilor unite fluturînd în adierea primăvărată a zilei, s-au îndreptat spre moșia Arion, unde s-au predat loturile celor îndreptățiți la împroprietărire și s-a tras prima brazdă simbolică, în entuziasmul de nedescris al mulțimii.

La un moment dat însuflețirea ajunsese așa de mare încît spontan s-a încins hora unirii pe ogor, la care s-au prins deopotrivă, înălcrămați de fericire și emoție, muncitori și intelectuali.

Grandioasa manifestație care a fost filmată în întregime de echipa Ministerului Propagandei a luat sfîrșit către apusul soarelui cînd mulțimea s-a întors într-un entuziasm general.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale, Presa internă, dosar 27/1945, f. 6-9.

9

1945 aprilie 2. Comunicat referitor la ajutorul acordat de o echipă de muncitori de la Uzinele aeronautice A.S.S.A.M. Cotroceni țăranilor din comuna Alexeni, județul Ialomița.

O echipă de muncitori de la Uzinele aeronautice A.S.S.A.M. Cotroceni a plecat sîmbătă după amiază în comuna Alexeni, județul Ialomița.

Dornici de a ajuta pe frații lor țărani, ei au muncit o oră în plus peste program și au confecționat următoarele unelte : două pluguri, cincizeci de grape, cincizeci de castroane de aluminiu și alte obiecte casnice, pe care le-au înmînat țăranilor.

Au sosit în comună tocmai cînd țăranii își alegeau primarul și consiliul sătesc. După alegerea primarului a urmat un festival al muncitorilor de la A.S.S.A.M. Cotroceni.

În uralele mulțimii, mașinile cu muncitori au plecat la ora 18.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale, Presa internă, dosar 27/1945, f. 10.

10

1945 aprilie 2. Comunicat privitor la obiectele oferite de o echipă de muncitori țăranilor din comuna Cuza Vodă, județul Ialomița.

O echipă de muncitori a fost în comuna Cuza Vodă cu care ocazie au dus țăranilor diferite obiecte lucrate de ei în timpul liber și anume 22 pluguri, 6 grape, 4 prășitoare, 80 sape, 20 coase, 20 seceri, 10 topoare, 10 nicovale și 10 ciocane. Toate aceste obiecte au fost date comitetului sătesc, urmînd ca aceștia să le repartizeze după nevoi.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale, Presa internă, dosar 27/1945, f. 10.

11

1945 aprilie 18. Proces-verbal încheiat cu ocazia acordării unei părți din moșia proprietarului Emil Micșunescu locuitorilor din comuna Berceni care au lucrat această moșie.

Proces-verbal
astăzi 18 aprilie 1945.

Noi, președinții de plasă ai comisiunii pentru reforma agrară unul din plasa Brănești și al doilea din plasa Vidra jud. Ilfov, împreună cu doi delegați din comisiunea de plasă, anume Neagu Dumitru și Vasile Silni am căzut de acord să cedăm o suprafață de 120 de pogoane din moșia expropriată a proprietarului d-l Emil Micșunescu pentru locuitorii din comuna Berceni-Ilfov, întrucît acești locuitori au lucrat pe această moșie, conform Reg. legii de Reformă agrară. Predarea terenului se va face la toamnă.

Drept care am încheiat acest proces-verbal.

Semnături

ss. indescifrabil

Arh. St. filiala Municipiului București, fond Primăria comunei Cățelu, dosar 1/1945, f. 43, orig.

12

1945 decembrie 5. Proces-verbal încheiat cu ocazia terminării lucrărilor de improprietărire în comuna Glina, județul Ilfov.

Reforma agrară 1945

Județul Ilfov
comuna Glina

Proces-verbal,

de încheierea lucrărilor de improprietărire astăzi 5 decembrie 1945, noi N. Gojgau președinte, I. Mihai, I. I. Gojgau, Ioniță Ștefan, Al. Vezure, I. Balboacă, Șt. Ilie, M. Bratega, Gr. Gr. Pascu, I. Stoian, Șt. Mihăilescu, V. M. Stanciu, N. Popescu, D. Stanciu, Nicolae V. Dinu, aleși în ziua de 25.III.1945 de către obștea comunei, în comitetul comunal de improprietărire, potrivit Legii pentru aplicarea Reformei agrare din 1945, am încheiat lucrările prevăzute de sus-zisa lege în comuna Glina, județul Ilfov, compusă din satele, Glina, Șerbănica, Bobești, Manolache și Cățelu.

I. Moșiile expropriate

Numărul moșiilor expropriate 4

Suprafața totală expropriată: arabil 249 ha, 3 609 m²

grădini de zarzavat	7 ha
livezi cu pomi și pepiniere	18 ha
bălți, ape	8 ha 5 000 m ²
Total	280 ha 8 609 m ²

Animalele de tracțiune și de rentă, uneltele și mașinile expropriate :

Tractoare	1
Batoze	1
Semănătoare	1
Combine	1
Vînturătoare	1
Trioare	1
Semănătoare	2
Prășitoare mecanice	2
Pluguri	7
Grape	2

Numărul moșiilor expropriate în întregime	1
Numărul moșiilor cărora s-au lăsat 50 ha	1
Numărul moșiilor cărora s-au lăsat 60 ha	2
Suprafața terenurilor neexpropriate (orezării, vii, păduri)	15 ha, 8 666 m ²

II. Improprietăririi

Numărul îndreptățiților din comună 390	
Numărul improprietăriților pe moșiile expropriate în raza acestei comune : locuitori ai acestei comune 353, locuitori din alte comune 100 total 453	
Mărimea lotului de improprietărire stabilit în această comună 1 ha și 5 000 m ²	

Mașini agricole trecute în proprietatea statului și

predat cu proces-verbal din 17 aprilie și 3 iulie 1945 la centrul județean de închiriat mașini agricole de la Fundeni-Ilfov . . .

ss. îndescifrabil

Arh. St. filiala Municipiului București, fond Primăria comunei Cățelu, dosar 1/1945, f. 124—125, orig.

13

1945 decembrie 12, București. Plîngerea adresată de administratorul domeniilor Coroanei Primului Procuror, prin care acuză locuitorii comunei Borca pentru că din proprie inițiativă au împărțit moșia în loturi individuale, repartizîndu-le celor îndreptățiți.

În zilele de 15, 16 octombrie 1945 locuitorii comunei Borca, Farcașa și Mădei — toate situate pe teritoriul Domeniului Coroanei Borca — nesocotind legea agrară, fie din proprie inițiativă, fie instigați, sau sfătuiți, sau duși în eroare, au constituit un comitet de expropriere...

Acel comitet a desemnat pentru fiecare sat din comunele indicate delegați împuterniciți să ia contact cu presupușii îndreptățiți și să-i pue în posesie, distribuind teritoriul domenal în loturi individuale.

Într-adevăr numiții delegați au trecut pe teren și la fața locului prin violență, amenințări și celi (sic !) tumultuoase au expropriat Domeniul Coroanei circa 3 000 ha suprafață în proporție de 97% pădure în picioare pachete exploatate — plantate sau neplantate — pepiniere, ogrăzile din jurul cantinelor de pădurări și 3% finețe rezervate ca terenuri pentru hrana personalului pădurii. Cu această ocazie au fost smulși pueți de brad și de molid din pepiniere și numeroase plantații, punînd, numiții stăpînire cu forța acolo, delimitînd, crei<n>d loturi, divizînd după criteriile proprii, fixînd apoi birne distinctive sau ridicînd movili și alte semne, săpînd șanțuri sau gropi etc.

Pentru vizibila identificare a parcelelor expropriate în favoarea sătenilor delegații s-au ajutat de acestea la măsurătoare și semne dîndu-le apoi în posesia noilor improprietăriți.

Aflăm de altfel că operațiile exproprierii s-au întins dincolo de Domeniu și la pădurile Statului Român.

Prin această ilegală expropriere domeniială teritoriul aflat în uzufructul Coroanei prin Legea Organică de la 1 iunie 1884 pe care l-a și folosit neîntrerupt timp de .61 ani, așa anume pînă azi, numiții se fac vinovați de turburări în posesie unii fie ca instigatori, complici, ca autori principali, autori, alții ajungînd doar la simplă tentativă.

București la 12 decembrie 1945.

Cu stimă !
Administratorul Domeniului Coroanei
ss. îndescifrabil

Arh. St. Buc., fond Casa Regală, Administrația Domeniilor Coroanei, dosar 378/1945, f. 17, orig.

14

1946 februarie 8, Suceava. Situație cuprinzând stadiul democratizării aparatului de stat din raza de acțiune a Inspectoratului general administrativ Suceava.

România

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

Inspectoratul general administrativ

Circ. Suceava

nr. 241 din 8 februarie 1946

Radiogramă

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

Direcțiunea Administrației de Stat

București

Ordinul Dvs. telegrafic nr. 6693 din 8 februarie 1946 și urmare raportului nostru nr. 241 din 6 februarie 1946, raportăm numărul primarilor rurali pe județe, organizațiuni politice după cum urmează :

În județul Rădăuți

F<r>. Plug	11 primari
Social Democrați	5 „
Comuniști	12 „
Apolitici	3 „
Total	31 primari

În județul Baia

F<r>. Plug.	29 primari
Comuniști	7 „
Naț. popular	1 „
Apolitici	1 „
Total	38 primari

În județul Botoșani

F<r>. Plug.	19 primari
Social democrați	2 „
Naț. Lib.	8 „
Naț. Țăr.	3 „
Comuniști	10 „
Apolitici	1 „
Total	43 primari

În județul Dorohoi

F<r>. Plug.	21 primari
Naț. Lib.	1 „
Comuniști	15 „
Apolitici	5 „
Total	42 primari

În județul Cîmpulung

F<r>. Plug.	18 primari
S. Dem.	4 „
Naț. Lib.	6 „
Comuniști	7 „
Apolitici	2 „
Total	37 primari

Județul Suceava

F<r>. Plug.	21 primari
S.D.	4 „
Naț. Liberali	2 „
Comuniști	33 „
Total	60 primari

Inspector General Administrativ
ss. indescifrabil

Arh. St. Suceava, fond Inspectoratul general administrativ Suceava, dosar 17/1946, f. 46, orig.

15

1947 martie 25. Proces-verbal al comitetului de reformă agrară din comuna Otopeni privind încheierea lucrărilor de aplicare a legii de reformă agrară

Proces-verbal
astăzi 25 martie, anul 1947.

Noi membrii comitetului de reformă agrară al comunei Otopeni, județul Ilfov.

Constatăm prin prezentul proces-verbal, că în urma exproprierilor ce s-au făcut, în comuna Otopeni, din cauza suprafețelor prea mici, iar un număr de îndreptățiți la împroprietărire, au rămas fără pământ, pentru faptul că o suprafață de 20 ha expropriată din moșia I. Matak, din raza acestei comune, a fost trecută ca lot zootehnic, la Direcția Bunurilor și Proprietății Statului.

Din această suprafață, din 20 ha în anul 1946, două loturi a câte 5 ha au fost atribuite la doi îndreptățiți cu ordinul Mihai Viteazul. Din suprafața de 20 ha au mai rămas 10 ha.

În urma cererii locuitorilor din comuna Otopeni, adresată onor M.A.D. din 23 martie 1947, prin rezoluția cu nr. ...* al onor M.A.D. ni se aprobă exproprierea celor 10 ha rămase din moșia I. Matak, care suprafață se atribuie la un număr de 40 îndreptățiți, cărora li se atribuie câte 0,25 ha.

Prin această măsură toți locuitorii comunei Otopeni sînt mulțumiți, în urma legii de reformă agrară 1945.

Drept care am dresat prezentul proces-verbal în cinci exemplare care împreună cu tabelul anexat, se înaintează locului în drept spre cele legale.

ss. indescifrabil

Arh. St. filiala Municipiului București, fond Primăria comunei Otopeni, dosar 6/1947, f. 23, orig.

* Loc alb.

DECRETUL nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România

*Republicare **

CAPITOLUL I

Dispoziții generale

Art. 1. — Documentele create în decursul vremii de organele de stat, de alte organizații socialiste, de celelalte organizații sau de persoane fizice care au îndeplinit funcții sau misiuni de răspundere în stat sau au avut un rol deosebit în viața politică, socială, economică, științifică, culturală sau artistică a țării, constituie izvor de cunoaștere a istoriei patriei, a dezvoltării politice, economice, sociale și culturale a țării, a luptei poporului român pentru cucerirea și apărarea libertății naționale și sociale, a eforturilor depuse pentru edificarea societății socialiste. Aceste documente, oricare ar fi deținătorul lor, sînt bunuri de interes național cărora statul le acordă, în condițiile prezentului decret, protecție specială și alcătuiesc Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România.

Art. 2. — Prin documentele care fac parte din Fondul Arhivistic Național, în sensul prezentului decret, se înțeleg: acte, corespondență oficială și particulară, memorii, manuscrise ale lucrărilor științifice, literare și artistice, planuri, hărți, filme, diapozitive, plăci fotografice, fotografii, înregistrări fonice și video, jurnale, chemări, proclamații, afișe, schițe, desene, tot felul de proiecte, stampe, sigilii, ștampile și alte asemenea documente cu caracter istoric sau documentar.

Art. 3. — Organizațiile socialiste și celelalte organizații răspund de evidența, selecționarea, păstrarea și folosirea documentelor proprii și ale unităților subordonate.

* Republicare în temeiul art. V din Decretul Consiliului de Stat nr. 206/1974 pentru modificarea Decretului nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România, devenit Legea nr. 20/1972, publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 131 din 31 octombrie 1974, dîndu-se articolelor o nouă numerotare și actualizîndu-se denumirile organelor menționate în Decretul nr. 472/1971.

Decretul nr. 472/1971 a fost publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 164 din 30 decembrie 1971.

Art. 4. — Ministerul de Interne îndrumă, coordonează și controlează activitatea privind evidența, selecționarea, păstrarea și folosirea documentelor din Fondul Arhivistic Național deținute și create de organizațiile socialiste și celelalte organizații.

CAPITOLUL II

Organele care îndeplinesc atribuții speciale cu privire la Fondul Arhivistic Național

Art. 5. — Îndeplinesc atribuții speciale cu privire la documentele ce alcătuiesc Fondul Arhivistic Național, în raport de natura acestora, următoarele organe:

a) Direcția generală a Arhivelor Statului din Ministerul de Interne, pentru: documentele scrise, tipărite, fotografice, precum și pentru sigilii și ștampile;

b) Arhiva națională de filme* din subordinea Consiliului Culturii și Educației Socialiste, pentru documentele cinematografice;

c) Radioteleviziunea Română, pentru documentele fonice și video și filmele de televiziune.

Art. 6. — Organele prevăzute la art. 5 îndeplinesc următoarele atribuții principale:

a) elaborează norme tehnice pentru desfășurarea activității arhivistice în conformitate cu prevederile prezentului decret; îndrumă și controlează aplicarea acestora;

b) preiau de la organizațiile socialiste și celelalte organizații documentele care se păstrează permanent, în condițiile și termenele prevăzute în prezentul decret, și asigură condițiile necesare conservării lor.

Pentru documentele de importanță deosebită, organizează un fond de asigurare pe bază de microfilme și alte forme de reproducere adecvate;

c) informează instituțiile științifice și culturale-educative din țară asupra documentelor pe care le dețin și care conțin date privind domeniul lor de activitate;

d) editează publicații de specialitate;

e) întrețin și dezvoltă relații cu organizații din străinătate, în vederea schimbului de in-

* Potrivit normelor de structură pentru unitățile din activitatea de producție și de difuzare a filmelor, prevăzute în anexa la art. 2 alin 2 și la art. 20 alin. 3 din Decretul nr. 162/1973 publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 65 din 11 mai 1973, Arhiva națională de filme funcționează în subordinea Centralei Româniafilms de sub îndrumarea și conducerea Consiliului Culturii și Educației Socialiste.

formații în domeniul arhivistic și al schimbului de documente și reproduceri de pe acestea; asigură aplicarea convențiilor și acordurilor internaționale privind domeniul arhivistic și iau parte la congrese și conferințe arhivistice internaționale din sfera lor de activitate.

Art. 7. — Pentru desfășurarea și dezvoltarea activității arhivistice la nivelul cerințelor activității de cercetare științifică și al muncii cultural-educative, în cadrul Ministerului de Interne funcționează Comisia științifică pentru probleme arhivistice, formată din specialiști din Ministerul de Interne, Ministerul Educației și Învățământului, Ministerul Apărării Naționale, Ministerul Minelor, Petrolului și Geologiei, Ministerul Afacerilor Externe, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Consiliul Național pentru Știință și Tehnologie, Radioteleviziunea Română, Academia Republicii Socialiste România, Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Academia de Științe Medicale, Academia de Științe Agricole și Silvici și Departamentul Cultelor. Comisia științifică pentru probleme arhivistice dă avize consultative, în afara cazurilor când prin prezentul decret se dispune altfel.

Modul de organizare și funcționare, precum și componența Comisiei științifice pentru probleme arhivistice, se stabilesc de Consiliul de conducere al Ministerului de Interne; angajații celorlalte organe centrale vor fi desemnați cu acordul conducerii acestor organe.

CAPITOLUL III

Evidența, selecționarea și păstrarea documentelor create și deținute de organizațiile socialiste și celelalte organizații

SECȚIUNEA I

Evidența documentelor

Art. 8. — Organizațiile socialiste și celelalte organizații sînt obligate să înregistreze toate documentele primite, expediate sau întocmite pentru uz intern, folosind în acest scop registrul de intrare-ieșire, conform modelului prevăzut în anexa nr. 1*.

Art. 9. — Organizațiile socialiste și celelalte organizații, după ce înregistrează și rezolvă documentele, le grupează în dosare.

Organele centrale întocmesc indicatorul termenelor de păstrare pentru documentele proprii și ale unităților pe care le îndrumă și controlează, potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 2, care se confirmă de Direcția generală a Arhivelor Statului.

Fiecare organizație întocmește nomenclatorul dosarelor potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 3.

Gruparea documentelor în dosare se face în raport cu problemele la care se referă și cu termenii de păstrare, stabilite prin nomenclatorul dosarelor și indicatorul termenelor de păstrare.

Coperta dosarului și a materialelor preconstituite, cum sînt: registrele, concidele și alte asemenea documente, se completează potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 4.

Art. 10. — Dosarele și materialele preconstituite se încheie anual și se depun la arhiva unității în al doilea an de la crearea lor, pe bază de inventare întocmite potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 5; inventarele se întocmesc separat în raport cu termenii de păstrare ale documentelor, prevăzute în indicator.

Art. 11. — Evidența documentelor la arhivă se ține în „Registrul de evidență curentă” întocmit potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 6. În registru se trec toate inventarele documentelor primite de la unitățile din componența organizației socialiste, precum și mișcarea documentelor în decursul timpului.

Art. 12. — Scoaterea documentelor din evidența arhivei se face numai dacă au fost selecționate și înlăturate ca nefolositoare, au fost găsite deteriorate total fără putință de recondiționare, s-a constatat că lipsesc sau au fost depuse definitiv la altă arhivă.

Pentru fiecare dintre cazurile menționate la alineatul precedent se va întocmi de către șeful arhivei un proces-verbal care se supune aprobării conducerii organizației și confirmării Direcției generale a Arhivelor Statului sau filialelor sale.

Art. 13. — Sigiliile și ștampilele se iau în evidență într-un registru separat întocmit potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 7.

Înregistrarea lor se face în ordinea dării în uz.

SECȚIUNEA II

Selecționarea documentelor

Art. 14. — Organizațiile socialiste și celelalte organizații selecționează periodic documentele, în vederea stabilirii celor care se păstrează permanent și a celor care urmează a fi eliminate, avînd termenul de păstrare expirat și neprezentînd importanță pentru cercetarea științifică ori activitatea practică.

Selecționarea se efectuează de către comisia de selecționare, desemnate de conducerile organizațiilor socialiste și ale celorlalte organizații.

Art. 15. — Inventarele documentelor stabilite de comisia de selecționare a fi eliminate, însoțite de un proces-verbal întocmit potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 8, se înaintează pentru confirmare la Direcția generală a Arhivelor Statului sau filialele sale.

După primirea confirmării, documentele se predau, potrivit dispozițiilor legale, unităților de colectare a deșeurilor.

* Pentru anexe vezi „Revista Arhivelor”, an. XLIX, 1972, nr. 2, p. 209—216.

SECȚIUNEA III

Păstrarea documentelor de către organizațiile socialiste și celelalte organizații

Art. 16. — Organizațiile socialiste și celelalte organizații sînt obligate să păstreze documentele, asigurîndu-le împotriva degradării, distrugerii sau sustragerii.

Art. 17. — Documentele se păstrează în depozite construite special pentru arhivă sau în încăperi amenajate în acest scop.

Depozitele de arhivă trebuie să fie dotate cu mijloace adecvate de păstrare și prevenire a incendiilor.

SECȚIUNEA IV

Depunerea documentelor spre păstrare permanentă

Art. 18. — Organizațiile socialiste și celelalte organizații vor depune, după caz, la Direcția generală a Arhivelor Statului sau la filialele sale documentele scrise, tipărite, fotografice, sigiliile și ștampilele prevăzute la art. 2 al prezentului decret, rămase după selecționare, după cum urmează :

— documentele scrise, tipărite, sigiliile și ștampilele, după 30 de ani de la crearea lor, în cazul organizațiilor socialiste și celorlalte organizații centrale și după 20 de ani în cazul celorlalte organizații ;

— documentele fotografice, după 15 ani de la crearea lor ;

— actele de stare civilă, după 100 de ani de la întocmirea lor.

Art. 19. — Filmele cinematografice , precum și celelalte documente care se referă la activitatea cinematografică, se depun la Arhiva națională de filme din subordinea Consiliului Culturii și Educației Socialiste în condițiile prevăzute la art. 41.

Art. 20. — Filmele de televiziune , înregistrările fonice și video, precum și celelalte documente care se referă la activitatea de radio-difuziune și televiziune, se depun la Radio-televiziunea Română în condițiile prevăzute la art. 47.

Art. 21. — Ministerul de Interne, Consiliul Culturii și Educației Socialiste și Radioteleviziunea Română, după caz, pot aproba ca documentele care se păstrează permanent să fie deținute de organizațiile socialiste și după expirarea termenului de depunere, în cazul cînd documentele sînt necesare în desfășurarea activității acestora sau nu pot fi preluate din cauza lipsei spațiului de depozitare necesar.

Organele supreme ale puterii și administrației de stat vor putea păstra, fără aprobările prevăzute la alineatul precedent, documentele pe care le dețin și le crează.

Ministerul Afacerilor Externe va putea păstra, fără aprobările prevăzute la alineatul 1, documentele diplomatice și consulare atît timp cît acestea sînt necesare activității practice de documentare și informare.

Art. 22. — Cultele, organizațiile și părțile componente ale acestora, care dețin documente ce fac parte din Fondul Arhivistic

Național, prevăzute la art. 5 lit. a), sînt obligate să le declare la Direcția generală a Arhivelor Statului sau la filialele sale, în vederea preluării și păstrării permanente de către acestea. Declararea documentelor se face de către persoanele desemnate în acest scop de conducerea fiecărui cult, pentru unitățile în subordine, pe bază de inventare și în termen de cel mult 60 de zile *).

Documentele dobîndite ulterior termenului prevăzut la alineatul precedent vor fi declarate în cel mult 10 zile de la data dobîndirii.

Documentele care urmează să fie depuse spre păstrare permanentă la Direcția generală a Arhivelor Statului sau la filialele sale se stabilesc de către comisi formate din delegatul Direcției generale a Arhivelor Statului, persoana desemnată în acest scop de conducerea cultului respectiv și inspectorul județean sau al municipiului București al Departamentului Cultelor.

În cazul în care membrii comisiilor prevăzute la alineatul precedent nu vor cădea de acord asupra unor documente ce urmează a fi depuse spre păstrare permanentă la Direcția generală a Arhivelor Statului sau la filialele sale, Comisia științifică pentru probleme arhivistice va analiza și decide asupra necesității depunerii lor. Hotărîrea acesteia este definitivă. La soluționarea cazurilor respective va fi chemat să participe și reprezentantul cultului interesat.

Depunerea documentelor stabilite de comisiile de la alineatele precedente se va face în termen de cel mult 30 de zile de la data înștiințării cultelor, organizațiilor și părților componente ale acestora de către Direcția generală a Arhivelor Statului și filialele sale.

Art. 23. — Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România și alte muzee cu profil istoric, stabilite de Consiliul Culturii și Educației Socialiste împreună cu Ministerul de Interne, pot deține documente din Fondul Arhivistic Național necesare desfășurării activității lor *).

Art. 24. — Organizațiile socialiste și celelalte organizații la care rămîn spre păstrare documente ce fac parte din Fondul Arhivistic Național, prevăzute la art. 5 lit. a), sînt obligate să depună inventarele acestora la Arhivele Statului.

Art. 25. — Organizațiile socialiste și celelalte organizații care dețin documente ce se păstrează permanent vor constitui pentru acestea un fond de asigurare, pe bază de microfilmare sau alte forme de reproducere.

* În legătură cu acest termen a se vedea art. V din Decretul Consiliului de Stat nr. 206/1974, publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România , Partea I, nr. 131 din 31 octombrie 1974.

* A se vedea și art. II din Decretul Consiliului de Stat nr. 206/1974, publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România , Partea I, nr. 131 din 31 octombrie 1974.

** În legătură cu acest termen a se vedea art. V din Decretul Consiliului de Stat nr. 206/1974, publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România , Partea I, nr. 131 din 31 octombrie 1974.

Art. 26. — Persoanele fizice care dețin documente cu caracter istoric sau documentar ce fac parte din Fondul Arhivistic Național, prevăzute la art. 5 lit. a, sînt obligate să le declare la Direcția generală a Arhivelor Statului sau la filialele sale, în termen de 60 de zile**.

Documentele dobîndite ulterior termenului prevăzut la alineatul precedent vor fi declarate în cel mult 10 zile de la data dobîndirii.

Pe baza declarației persoanei fizice, comisii formate din reprezentanți ai Ministerului de Interne, Consiliului Culturii și Educației Socialiste și Ministerului Educației și Învățămîntului vor analiza importanța documentelor și vor stabili cele care trebuie depuse spre păstrare permanentă la Direcția generală a Arhivelor Statului sau la filialele sale.

Împotriva deciziei prin care s-a stabilit depunerea spre păstrare permanentă a documentelor, persoanele interesate se pot adresa în termen de 15 zile de la data comunicării făcute de comisia prevăzută la alineatul precedent Comisiei științifice pentru probleme arhivistice. Hotărîrea comisiei este definitivă. La soluționarea cauzelor respective poate participa și persoana fizică interesată.

Documentele stabilite de comisiile prevăzute la alineatele precedente vor fi depuse pe bază de proces-verbal spre păstrare permanentă, în termen de 30 de zile de la data înștiințării persoanelor fizice, la Direcția Generală a Arhivelor Statului sau la filialele sale.

Persoanele fizice pot dona sau vinde documentele prevăzute la alineatul precedent Direcției generale a Arhivelor Statului sau filialelor sale.

Art. 27. — Sigiliile și ștampilele scoase din uz, confectionate din metal, care au stemă și denumirea completă a organizației, se depun la Direcția generală a Arhivelor Statului sau, după caz, la filialele sale, într-un singur exemplar. Celelalte exemplare, precum și alte sigilii și ștampile din metal scoase din uz, se depun la Monetăria Statului; sigiliile și ștampilele din cauciuc scoase din uz se depun la organul ierarhic superior.

Art. 28. — Organizațiile socialiste, celelalte organizații și persoanele fizice care dețin copii de pe documente aflate în arhivele altor țări sînt obligate să le pună la dispoziția Direcției generale a Arhivelor Statului pentru recopiere sau să depună spre păstrare permanentă copiile, în termen de cel mult 10 zile de la reîntoarcerea în țară a persoanelor care au efectuat cercetările în străinătate sau de la obținerea acestora pe orice altă cale***.

Art. 29. — Direcția generală a Arhivelor Statului la cererea cultelor, organizațiilor și părților componente ale acestora, precum și a persoanelor fizice, poate executa și preda copii de pe documentele depuse spre păstrare permanentă, donate sau vindute.

CAPITOLUL IV

Folosirea documentelor din arhivele organizațiilor socialiste și celorlalte organizații

Art. 30. — Documentele din arhiva organizațiilor socialiste și celorlalte organizații pot fi folosite pentru rezolvarea unor lucrări administrative, cercetări științifice, documentare, informare, activitate cultural-educativă, întocmirea de publicații, eliberarea de copii, extrase și certificate, precum și în alte scopuri asemănătoare.

Art. 31. — Documentele pot fi consultate de persoane de cetățenie română, din afara organizațiilor socialiste sau celorlalte organizații deținătoare, numai după trecerea a 30 de ani de la crearea lor și cu aprobarea conducerii acestora. În cazuri justificate, documentele pot fi date spre consultare și înainte de expirarea acestui termen, însă numai cu aprobarea conducerii organizației deținătoare.

Străinilor li se pot da spre consultare documentele numai cu aprobarea organului central în subordinea căruia se găsește organizația care deține documentele sau, după caz, a președintelui comitetului executiv al consiliului popular județean sau al municipiului București, în condițiile prevăzute de convențiile internaționale la care România este parte, precum și de alte dispoziții legale.

În aceleași condiții se pot elibera copii, fotografii, microfilme și xerografii de pe documente.

Consultarea documentelor și eliberarea de copii de orice fel de pe acestea se fac cu respectarea dispozițiilor legale care reglementează secretul de stat.

Art. 32. — Împrumuturi de documente între organizațiile socialiste ori între alte organizații, sau între organizațiile socialiste și celelalte organizații se pot face, în cazuri motivate, cu aprobarea conducerii organizației care deține documentele și pe bază de proces-verbal de predare-primire.

Art. 33. — Organizațiile socialiste și celelalte organizații sînt obligate să elibereze certificate, copii și extrase de pe documentele pe care le dețin, chiar dacă nu au trecut 30 de ani de la întocmirea acestora, în cazul cînd documentele se referă la situații și drepturi privind pe solicitant, cum sînt vechimea în muncă, studii, drepturi patrimoniale și altele asemenea.

Certificatul trebuie să cuprindă, în mod obligatoriu, denumirile documentelor pe baza cărora a fost întocmit.

Copiile și extrasele se certifică sau, după caz, se legalizează de organizațiile socialiste sau celelalte organizații care le eliberează.

Copiile și extrasele de pe documentele aflate la Direcția generală a Arhivelor Statului și filialele sale au aceeași valabilitate ca și originalele.

Diplomele sau certificatele de studii, actele de stare civilă sau alte acte originale personale, depuse la organizațiile socialiste sau celelalte organizații se restituie titularului sub

*** A se vedea și art. III din Decretul Consiliului de Stat nr. 206/1974, publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 131 din 31 octombrie 1974.

semnătură, reținându-se la dosar o copie certificată de șeful arhivei.

Cererile organizațiilor din străinătate, ale străinilor, precum și ale cetățenilor români domiciliați în străinătate, pentru obținerea de certificate, extrase sau copii de pe acte, se primesc și se rezolvă de organizațiile socialiste și celelalte organizații care dețin actele respective. Trimiterea și taxarea certificatelor, extraselor, copiilor și fotocopiilor se fac potrivit legii.

Art. 34. — Documentele de valoare deosebită nu se expun în original în expoziții, muzee etc., ci sub formă de mulaje grafice sau alte forme de reproducere.

CAPITOLUL V

Dispoziții speciale referitoare la documentele fotografice, cinematografice, fonice și video

SECȚIUNEA I

Documente fotografice

Art. 35. — Documentele fotografice se compun din plăci și filme fotografice, diapozitive și fotografii.

Art. 36. — Evidența documentelor fotografice create și deținute de organizațiile socialiste și celelalte organizații se ține în registrul de evidență documentelor fotografice, întocmit potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 9.

Art. 37. — Termenele de păstrare a documentelor fotografice se stabilesc de organizațiile socialiste sau celelalte organizații deținătoare și se consensuează într-un indicator de termene de păstrare confirmat de Direcția generală a Arhivelor Statului sau filialele sale.

Art. 38. — Documentele fotografice care se păstrează permanent se depun la Direcția generală a Arhivelor Statului sau filialele sale după trecerea a 15 ani de la crearea lor, pe bază de inventar întocmit potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 10.

SECȚIUNEA II

Documente cinematografice

Art. 39. — Documentele cinematografice se compun din filme artistice, documentare, jurnale de actualități și orice alte filme produse de studiourile cinematografice și alte organizații din țară, precum și filme importate.

Art. 40. — Studiourile cinematografice și celelalte organizații care produc sau importă filme cinematografice au obligația să țină evidența acestora, pe genuri, titluri, acte și metraj, într-un registru special, întocmit potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 11.

Art. 41. — Filmele sau materialele care fac parte din completul unui film cinematografic se depun la Arhiva națională de filme din subordinea Consiliului Culturii și Educației Socialiste, în următoarele condiții :

a) studiourile cinematografice* depun negativele imagine și negativele sunet, pentru copii standard, precum și copiile etalon, cel mai târziu după 3 ani de la terminarea producției; la filmele reclamă, realizate sub metrajul normal al unui act (280 m) studiourile cinematografice vor asigura ordonarea lor pe grupaje de câte un act pentru fiecare material ce urmează a fi depus;

b) Centrala Româniafilm** depune câte un exemplar din materialele de multiplicare realizate și cite o copie pozitivă în starea a III-a tehnică, pentru toate filmele din producția națională, inclusiv pentru filmele fonograme multiplicare, pentru rețeaua cinematografică, cel mai târziu după 3 ani de la premieră; pentru filmele din producția națională după care Centrala Româniafilm execută copii pozitive sau materiale de reproducere, dublete sau subtitrate în limbi străine, pentru nevoile de export sau pentru participare la manifestări peste hotare, copiile disponibile se vor depune cel mai târziu după 7 ani de la realizare.

Filmele importate se depun în starea a III-a sau a IV-a, potrivit dispozițiilor prevăzute în prezentul articol, în raport cu condițiile în care au fost achiziționate.

Art. 42. — Depunerea filmelor se face cu evidențierea lor valorică, în funcție de gradul de uzură și scoaterea lor din evidența contabilă a unităților respective, însoțite de materialele documentare auxiliare, cum sînt accesoriile regizorale, schițele de decoruri, listele de montaj, listele de titluri, afișele, fotografiile, materialele de prezentare și reclamă, extrasele din presă.

Art. 43. — Organizațiile socialiste și celelalte organizații care împrumută documente cinematografice de la Arhiva națională de filme poartă întreaga răspundere pentru securitatea lor, precum și pentru respectarea normelor legale care reglementează regimul de folosire a filmelor de arhivă.

Art. 44. — Arhiva națională de filme poate face schimburi și împrumuturi de filme cinematografice pe care le deține, potrivit acor-
evidența acestora într-un registru special, în-

* Potrivit normelor de structură pentru unitățile din activitatea de producție și de difuzare a filmelor, prevăzute în anexa la art. 2 alin. 2 și la art. 20 alin. 3 din Decretul nr. 162/1973 publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 65 din 11 mai 1973, studiourile cinematografice au fost reorganizate în case de filme și studiouri cinematografice.

** Denumirea „Centrala Româniafilm” înlocuiește denumirea „Direcției rețelei cinematografice și difuzării filmelor”.

Centrala Româniafilm, înființată prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 773/1972, publicată în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 78 din 18 iulie 1972 și cuprinsă în normele de structură pentru unitățile din activitatea de producție și de difuzare a filmelor, prevăzute în anexa la art. 2 alin. 2 și la art. 20 alin. 3 din Decretul nr. 162/1973 publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 65 din 11 mai 1973, a rezultat din fuziunea Direcției rețelei cinematografice și difuzării filmelor cu Centrul național al cinematografiei.

durilor încheiate cu instituțiile sau întreprinderile din alte țări, în condițiile legii.

SECȚIUNEA III

Documente fonice și video

Art. 45. — Prin documente fonice și video, se înțeleg înregistrările de acest fel, indiferent de forma de execuție.

Art. 46. — Organizațiile socialiste și celelalte organizații care crează și dețin documente fonice și video sînt obligate să țină tocmnit potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 12.

Art. 47. — Documentele fonice și video care se păstrează permanent se stabilesc de Radioteleviziunea Română și se depun la aceasta după 3 ani de la crearea lor.

Depunerea documentelor fonice și video se face pe bază de inventar întocmit potrivit modelului prevăzut în anexa nr. 13.

La Radioteleviziunea Română se depun și filmele produse de studiourile de televiziune sau utilizate de televiziune, în condițiile în care se predau filmele cinematografice.

CAPITOLUL VI

Sanctiuni

Art. 48. — Scoaterea peste graniță fără autorizație legală a documentelor din Fondul Arhivistic Național, indiferent de deținătorul lor, sau înstrăinarea acestora către persoane fizice sau juridice străine constituie infracțiune și se pedepsește cu închisoare de la 2 la 7 ani.

Tentativa se pedepsește.

Art. 49. — Constituie contravenții de la prevederile decretului următoarele fapte, dacă nu întrunesc elementele unei infracțiuni :

a) neîntocmirea de către organele centrale a indicatorului termenelor de păstrare pentru documentele proprii și ale unităților pe care le îndrumă și le controlează, prevăzut în modelul anexă nr. 2 și confirmat de Direcția generală a Arhivelor Statului ;

b) neîntocmirea nomenclatorului dosarelor prevăzut în modelul anexă nr. 3 sau gruparea documentelor în dosare altfel decît prevede nomenclatorul ;

c) neselectarea documentelor în termen de cel mult un an de la expirarea termenelor de păstrare, de către comisiile desemnate în acest scop de conducerea organizației sau fără respectarea prevederilor art. 15 ;

d) păstrarea documentelor din arhiva organizației în încăperi expuse pericolului de inundație, incendiu, explozie sau depozitarea documentelor fără luarea măsurilor de protejere ;

e) nedeclararea sau nedepunerea în termen la Arhivele Statului a documentelor prevăzute la art. 18, 22, 26 și 28.

Art. 50. — Contravențiile prevăzute la art. 49 lit b și c se sancționează cu amendă de la 100 la 500 lei, iar cele de la lit. a, d și e, cu amendă de la 500 la 2.000 lei. Amendă se aplică persoanelor fizice care au îndatorirea să aducă la îndeplinire dispozițiile a căror încălcare este sancționată contravențional.

În cazul contravenției prevăzută la art. 49 lit. e, se va dispune confiscarea sau preluarea, după caz, a documentelor. Amendă se aplică persoanelor fizice care în cadrul atribuțiilor de serviciu sau datorită calității de deținători au obligația de a declara sau depune documentele prevăzute la art. 18, 22, 26 și 28.

Art. 51. — Constatarea contravențiilor prevăzute la art. 49, aplicarea sancțiunilor și luarea măsurii de confiscare se fac de :

a) angajații Direcției generale a Arhivelor Statului, împuterniciți în acest scop de directorul general al Direcției generale a Arhivelor Statului ;

b) șefii filialelor județene și a municipiului București ale Arhivelor Statului ;

c) angajații filialelor județene și a municipiului București ale Arhivelor Statului împuterniciți în acest scop de șefii acestora ;

Art. 52. — Împotriva procesului-verbal de constatare a contravenției se poate face plîngere în termen de 15 zile de la comunicare.

Plîngerea însoțită de copia procesului-verbal se depune la organul din care face parte agentul constatat.

Plîngerea suspendă executarea.

Art. 53. — Plîngerea împotriva procesului-verbal de constatare a contravenției se soluționează de către :

a) directorul general al Direcției generale a Arhivelor Statului, în cazul contravențiilor constatate de persoanele prevăzute la art. 51 lit. a și b ;

b) șefii filialelor județene și a municipiului București ale Arhivelor Statului, în cazul contravențiilor constatate de persoanele prevăzute la art. 51 lit. c.

Art. 54. — În măsura în care prezentul decret nu dispune, contravențiilor prevăzute la art. 49 le sînt aplicabile dispozițiile Legii nr. 32/1968 privind stabilirea și sancționarea contravențiilor.

CAPITOLUL VII

Dispoziții finale și tranzitorii

Art. 55. — Autorizarea prevăzută la art. 48 alin. I se eliberează, pentru documentele proprietate personală, de către Direcția generală a Arhivelor Statului, iar pentru documentele din fondul organizațiilor socialiste și celorlalte organizații, de către organul central în subordinea căruia se află organizația respectivă.

Art. 56. — La cererea organelor de urmărire penală, a instanțelor de judecată sau a persoanelor interesate, Direcția generală a Arhi-

velor Statului atestă dacă documentul ce i se prezintă face sau nu parte din Fondul Arhivistic Național.

Art. 57. — Radioteleviziunea Română, Arhiva națională de filme, precum și muzeele prevăzute la art. 23, pot primi ca donație sau să cumpere de la persoane fizice documente din Fondul Arhivistic Național, altele decât cele care fac obiectul art. 26, în scopul completării bazei lor documentare și care se referă la activitatea proprie.

Art. 58. — *Abrogat* *.

Art. 59. — Anexele nr. 1—13 fac parte integrantă din prezentul decret.

Art. 60. — Decretul nr. 353/1957 pentru înființarea Fondului Arhivistic de Stat, Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1119/1957 privind organizarea și funcționarea Direcției generale a Arhivelor Statului și administrarea Fondului Arhivistic de Stat, precum și orice alte dispoziții contrare prevederilor prezentului decret, se abrogă.

FONDUL ARHIVISTIC NAȚIONAL — PARTE INTEGRANTĂ A PATRIMONIULUI CULTURAL AL NAȚIUNII

IONEL GAL

Dacă aruncăm o privire retrospectivă asupra modului în care Partidul Comunist Român a apărut valorile tezaurului cultural al patriei, ne atrage atenția în mod pregnant, înaltul spirit de grijă, prețuire și răspundere manifestat cu consecvență față de acest patrimoniu, încă din anii grei ai ilegalității.

Măsurile luate după cucerirea puterii politice au condus nu numai la ocrotirea celor mai importante vestigii ale istoriei și civilizației făurite de-a lungul mileniilor pe teritoriul României, la conservarea, restaurarea și valorificarea lor, dar au avut menirea de a forma

și dezvolta întregii națiuni conștiința valorilor ei spirituale, a străvechii civilizații românești, a virtuților ei științifice și artistice.

Recenta lege a ocrotirii patrimoniului cultural național întregeste măsurile luate de-a lungul timpului și sintetizează pe plan legislativ grija și protecția specială pe care o acordă statul valorilor naționale, necesitatea imperioasă a progresului spiritual al țării.

Fondul Arhivistic Național, parte integrantă a patrimoniului cultural, poartă amprenta aceluiași griji de apărare, păstrare și conservare, atât în vederea valorificării sale multilaterale, cât și pentru transmiterea lui integrală generațiilor următoare. Lucrătorii Arhivelor Statului au vii în minte cuvintele tovarășului Nicolae Ceaușescu: „Nu trebuie uitat că felul de a trăi și a gândi al poporului a constituit și va constitui întotdeauna temelia dezvoltării culturii cu adevărat înaintate. Trebuie să adăugăm de aceea, la creația prezentului, creația trecutului, dînd prețuirea cuvenită marilor înfăptuiri ale înaintașilor noștri, moștenirii înaintate a mișcării noastre revoluționare”.

PROTEJAREA VALORILOR

Necesitatea protecției și ocrotirii deosebite a acestor valori este determinată nu numai de cerințele lichidării dispersării acestora, de cunoașterea și introducerea lor în circuitul științific, ci și de necesitatea salvării tuturor documentelor păstrate încă în condiții necorespunzătoare, situații ce grăbesc degradarea sau produc chiar distrugerea lor.

Au persistat o seamă de neajunsuri în păstrarea arhivelor, în crearea evidenței lor, neajunsuri ce au facilitat în unele situații înstrăinarea unor documente importante, distrugerea lor, comerțul ilicit, specula cu astfel de valori.

Noile reglementări arhivistice — Decretul nr. 206/1974 de modificare a Decretului nr. 472/1971 — pornind de la necesitatea apărării documentelor, a creării de condiții optime pentru păstrarea lor, sînt de natură să asigure valorificarea lor multilaterală în interesul științei și culturii. Îmbunătățirile aduse converg în direcția de a statua rolul și răspunderea Arhivelor Statului ca instituție specializată pentru concentrarea, conservarea și păstrarea tezaurului arhivistic național.

Restrîngerea numărului de instituții socialiste care au dreptul de a deține arhive, determinarea de a le păstra în condiții corespunzătoare, a le inventaria și selecționa, asigură nu numai creșterea răspunderii acestora dar, în primul rînd, înfăptuiește o profilaxie largă, o prevenire generală a posibilității de degradare, sustragere sau înstrăinare. Nu trebuie uitat că la condițiile vitrege în care sînt ținute unele documente se adaugă condițiile obiective legate de compoziția biochimică a hîrtiei care prin conținutul ei nu poate dura o veșnicie, iar conservarea acestora chiar cu

* Art. 51 din Decretul nr. 472/1971, devenit art. 58 prin noua numerotare, a avut următoarea redacție: „Protejarea și păstrarea documentelor din Fondul Arhivistic Național, care potrivit Decretului nr. 724/1969 fac parte din fondul centralizat al valorilor artistice, istorice și documentare, se reglementează potrivit celui decret”. Acest articol a fost abrogat implicit ca urmare a intrării în vigoare a Legii nr. 63/1974 — Legea ocrotirii patrimoniului cultural național al Republicii Socialiste România — publicată în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 137 din 2 noiembrie 1974.

Prin această lege a fost abrogat expres Decretul nr. 724/1969, devenit Legea nr. 64/1969, privind protejarea și păstrarea bunurilor de interes național ce reprezintă valori artistice, istorice sau documentare, precum și a unor obiecte conținînd metale prețioase și pietre prețioase de valoare deosebită.

Referitor la bunurile care fac parte din fondul arhivistic național, în Legea nr. 63/1974, la art. 13 lit. c), s-au prevăzut următoarele: „bunurile care fac parte din fondul arhivistic național se păstrează, se conservă, se valorifică științific și se pun în circuit public potrivit dispozițiilor legale privind fondul arhivistic național”.

mijloacele cele mai moderne este destul de costisitoare.

Noile reglementări sînt menite să asigure într-un timp relativ scurt punerea la dispoziția cercetării științifice a unor fonduri sau colecții de documente care să furnizeze datele și informațiile necesare în fundamentarea istorică a tratării și abordarea unor teme sau probleme din diferite domenii de activitate. Punerea arhivelor la dispoziția cercetătorilor prin sălile de studii ale Arhivelor Statului conferă condiții noi, optime de valorificare și impulsionează cercetării științifice, în special în domeniul istoriografiei.

LAUDĂ SPIRITULUI CIVIC.

Deși recent apărute, noile reglementări și-au câștigat prețuirea cuvenită din partea unui număr însemnat de personalități ale vieții cultural-științifice, a unui larg cerc de cercetători. Larga apreciere este materializată în cantitatea de documente declarate sau predate la Arhivele Statului. În mai puțin de 60 de zile s-au primit peste 2 000 metri liniari de arhivă. Reține atenția îndeosebi valoarea unor documente referitoare la răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, revoluția de la 1848, războiul de independență, multiplele legături dintre țările române de-a lungul timpului.

Documente de mare valoare istorică, peste 200, ne-au fost puse la dispoziție de profesorul universitar Ion Ionașcu — din care unele datînd chiar din secolul al XV-lea. Amintim, de asemenea, cele 86 de documente dintre anii 1581—1923 privitoare la obștea de moșneni din satul Boteni (jud. Muscel) depuse la Arhivele Statului de profesorul Ion Chelcea, precum și cele 16 piese arhivistice, deosebit de prețioase, depuse de prof. univ. Constantin Velichi, între care se află și un pergament de la Ștefan cel Mare din anul 1493.

Între valorile intrate în depozitele noastre spre păstrare permanentă, cităm cu titlu de laudă valoroasele documente și cărți din colecția Onisifor Ghibu depuse la Arhivele Statului de fiii regretatului profesor și om de cultură transilvănean.

Decretul prevede reglementări de natură a elimina eventualele elemente de subiectivism sau arbitrar în aprecierea documentelor, a stabilirii valorii lor cît mai reale. În acest scop sînt create o serie de organisme formate din cadre de specialitate, cu datoria să analizeze și să stabilească caracterul și valoarea documentelor care urmează să fie depuse la Arhive. Eventualele erori pot fi corectate de către Comisia științifică pentru probleme arhivistice constituită din reprezentanții unor ministere și instituții centrale, cadre cu o temeinică pregătire de specialitate și experiență. Garanții suplimentare sînt create de legiuitor prin stipularea în textul legii a unor instituții consacrate în practica juridică și în relațiile sociale. Pentru cei care donează documente

există posibilitatea de creare de fonduri sau colecții personale sau acceptarea unor clauze ce permit păstrarea documentelor într-un anumit loc pentru o anumită perioadă. De asemenea, posesorii de documente, care nu vor să le doneze, pot să le vîndă Arhivelor Statului, valoarea lor fiind estimată pe baza unor criterii stabilite pe baze riguroase științifice de către comisii de specialiști. În sfîrșit, pentru aceia care au intrat pe diferite căi în posesia unor documente de valoare deosebită și care nu vor să le doneze, nici să le vîndă și a căror securitate impune păstrarea lor în condiții deosebite, legea prevede custodia sub forma predării în păstrarea permanentă, posesorului menținîndu-și dreptul de proprietate.

În toate situațiile și cazurile de predare a documentelor la Arhivele Statului, la cererea părții interesate, D.G.A.S. poate elibera copii, xeroxuri, facsimile sau mulate care certificate au valoarea drepturilor și obligațiilor actului original.

UN CADRU OPTIM PENTRU MUNCA OMULUI DE ȘTIINȚĂ.

Crearea cadrului juridic adecvat centralizării și păstrării F.A.N. de către Arhivele Statului a determinat în prealabil și realizarea premiselor necesare materiale îndeplinirii acestor sarcini.

Abordarea acestei probleme implică cel puțin două aspecte fundamentale: existența unui fond de cadre competente și a unei baze tehnice materiale corespunzătoare. În ce privește prima condiție, existența unui fond de cadre sînt demne de relevat creșterea și formarea de-a lungul anilor a unui important număr de arhiviști competenți cu o bogată experiență în activitatea pe care o desfășoară. Valoarea și experiența cadrelor care lucrează în sistemul Arhivelor Statului pot fi reliefate și prin aportul lor la manifestări științifice atît pe plan național cît și peste hotare.

În ce privește situația bazei tehnico-materiale, prin grija și sprijinul conducerii partidului și statului, Arhivele Statului au în prezent o capacitate de depozitare de 7 ori mai mare decît înainte de Eliberare.

Astfel, dacă în anul 1951 Arhivele Statului dispuneau pentru întreaga țară de 19 clădiri cu o suprafață utilă de depozitare de 14 000 mp., reprezentînd o capacitate de cca. 60 000 m.l. arhivă, în prezent Arhivele Statului dețin peste 140 000 m.l. fonduri și colecții valoroase cu caracter istoric și documentar conservate în cadrul celor 41 unități teritoriale în construcții noi cu spații special amenajate, totalizînd peste 35 000 m.p. suprafață utilă.

Aceste depozite moderne (spre deosebire de cele din trecut) sînt echipate corespunzător menținerii unui microclimat optim de conservare, utilizate cu mijloace specifice de depozitare, dotate cu aparatură de control termo-

higrometric și protejate împotriva distrugerilor. În laboratoarele existente la Direcția generală a Arhivelor Statului, utilizate cu echipament modern de cercetare și restaurare, se studiază factorii de deteriorare care au acționat în timp asupra documentelor, se stabilesc cele mai eficiente mijloace de combatere a efectului acestora, precum și tratamentele necesare pentru prevenirea acțiunii agenților dăunători. Restaurarea documentelor se realizează de personal cu pregătire de specialitate, cu autoritate și prestigiu în munca de restaurare, prin aplicarea de procedee și tehnici moderne obținute atât ca rezultat al cercetărilor proprii, cât și din practica și experiența altor laboratoare de peste hotare.

Desigur că conservarea intactă a documentelor nu este un scop în sine. Ea este dictată nu numai de valoarea lor intrinsecă — parte a patrimoniului cultural național — ci și de puternica lor mărturie, asupra valorilor intelectuale ale poporului român, de marea lor însemnătate pentru cunoașterea genezei etnice și a evoluției noastre istorice, de forța lor convingătoare în probarea continuității noastre pe aceste meleaguri.

De aici decurge obligația lucrătorilor din arhive să pună în lumină noi și noi informații din bogăția vestigiilor bunurilor create de înaintașii noștri.

Așemeni pescuitorului de perle care se scufundă în adânc spre a scoate din ape scoica purtătoare a perlei prețioase, așemeni șlefuitorului de diamante, arhivistul și arhivarul anonim se străduiesc să scoată din negura vremurilor și să ofere cercetătorului științei, documentele cele mai importante, pagini prețioase atestând lupta continuă pentru păstrarea ființei noastre naționale, pentru neafrnare și progres social.

Arhivele Statului au nevoie de o strînsă conlucrare și de sprijinul larg al tuturor conducătorilor organizațiilor socialiste, al cercetătorilor, cadrelor care lucrează în diferite domenii de activitate.

Aplicarea legislației arhivistice actuale ce corespunde în cel mai înalt grad intereselor majore actuale și de perspectivă ale națiunii noastre socialiste — identificarea unor documente deosebit de valoroase, declararea acestora, prevenirea degradării sau înstrăinării lor — este un act de înaltă ținută civică, expresie a spiritului etic superior pe care orînduirea noastră îl reclamă fiecărui cetățean. De aceea, Arhivele Statului fac un apel către toți deținătorii de documente de a înțelege comandamentul superior ce a inspirat acest act, act ce constituie expresia unei înalte răspunderi civice și patriotice, de a-și da concursul neprecupeți la cunoașterea și păstrarea Fondului Arhivistic Național.

FORMAREA PERSONALITĂȚII LUI ȘTEFAN CEL MARE *

LEON ȘIMANSCHI

Dat fiind angrenajul extrem de complex al raporturilor social-politice din Moldova celui de al șaselea deceniu al secolului al XV-lea, schimbarea de domnie din primăvara anului 1457 a dobândit, implicit, semnificații cu totul deosebite. Simpla îndepărtare de pe scaunul țării a celui care încercase să soluționeze prin expediente temporare numeroasele probleme puse statului feudal de dezvoltarea istorică concretă, însemna de fapt o posibilitate de realizare a noilor tendințe. Fără îndoială, însă, că nici maturitatea factorilor generatori și nici capacitatea forțelor sociale care promovau pe arena disputelor interne dezideratele generale nu puteau garanta, totodată, înscăunării survenite și acel caracter creator al reușitei totale. Depindea de personalitatea noului domn ca posibilitatea să se transforme în realitate, iar înfăptuirea unor cerințe anterioare să devină promotoarea altora. Pentru o astfel de alternativă se impunea însă ca alesul împrejurărilor să adauge conjuncturii favorabile resurse personale de o calitate superioară. Și, dacă proba acestora se află, de bună seamă, în însăși suita faptelor domniei lui Ștefan cel Mare, explicația apariției lor nu poate fi găsită decât urmărind formarea celui ce a rămas pentru posteritate inegalabil.

Scopul studiului nostru constă, deci, în relevarea acelor factori care au concurat la sedimentarea unor însușiri excepționale în patrimoniul aceleiași persoane. Firește, în lipsa unor informații directe și sigure, interpretările pe care ni le vom îngădui nu vor putea beneficia, întotdeauna, de suportul incontestabil al elementelor necesare construcției științifice. Dar, chiar și numai cele câteva aspecte detectabile presupun, prin raportarea lor la ipostazele personalității lui Ștefan cel Mare, prezența celorlalte, astfel încât obținerea unei imagini de ansamblu asupra tânărului care, în primăvara anului 1457, prelua domnia Moldovei, nu reprezintă, credem, o imposibilitate.

*

Pentru înțelegerea zestrei dispoziționale a oricărei persoane — este astăzi un adevăr pe

deplin stabilit, — arborele genealogic constituie cel dintâi teren care se impune a fi explorat. Din păcate, reținând în atenție tot ceea ce oferă informația vremii în acest sens, numărul celor bine cunoscuți dintre predecesorii direcți sau indirecti ai lui Ștefan cel Mare este mult prea redus pentru a permite depistarea integrală a fondului său ereditar pe dialectica verticală a transmiterii însușirilor.

* Prezentul studiu se întemeiază pe următoarele lucrări :

- BOGDAN, D. P., *Pomelnicul minăstirii Bistrița*, București, 1941.
BOGDAN, I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913.
CHALCOCONDIL, L., *Expuneri istorice*, ed. V. Grecu, Edit. Acad. R.P.R., București, 1958.
CONSTANTINESCU, N. A., *Dicționar onomastic românesc*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1963.
COSTĂCHESCU, M., *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932.
COSTĂCHESCU, M., *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933.
Cronicle slavo-române din sec. XV—XVI, publicate de Ion Bogdan, ed. P. P. Panaitescu, Edit. Acad. R.P.R., București, 1959.
Documente privind istoria României, A. Moldova, veac. XIV—XV, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1953.
Invățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, ed. Fl. Moisiu, D. Zamfirescu și G. Mihăilă, Edit. Minerva, București, 1970.
KIRILEANU, G. TEODORESCU, *Ștefan cel Mare și Sfint. Istorisiri și cîntece populare*, ed. a III-a, M-reă Neamtu, 1924.
MINEA, I., *Informațiile românești ale cronicii lui Jan Dlugosz*, Iași, 1926.
Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare, Edit. Acad. R.P.R., București, 1958.
URECHE, GR., *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. a II-a, de P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., București, 1958.

*

- BOGDAN, I., *Contribuții la istoria Moldovei între anii 1448—1458*, în „Anal. Acad. Rom., Mem. Sect. Ist.”, sr. II, t. XXIX (1906—1907), p. 629—637.
CHITIMIA, I. C., *Cele mai vechi urme de limbă românească*, în „Romanoslavica”, I, 1948, p. 117—127.
CHITIMIA, I. C., *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1972.
COSTĂCHESCU, M., *Observări istorice cu privire la neamul lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1927.
GIURESCU, C. C., *Istoria Românilor*, vol. II, partea întâia, ed. a IV-a București, 1943.
GIURESCU, C. C., *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1967.
GROVEI, ȘT. S., *Dragoș și Bogdan, întemeietorii Moldovei*, Edit. Militară, București, 1973.
IORGA, N., *Istoria Românilor*, vol. IV (Cavalerii), București, 1937.
IORGA, N., *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904.
Istoria României, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1962.

În măsura în care, prin tatăl său, Bogdan voievod, Ștefan aparține casei domnitoare a țării, una dintre componentele moștenite ale personalității sale se conturează, totuși, cu destulă precizie.

Bunicul său, Alexandru cel Bun, reprezintă astfel, datorită operei ample de guvernământ pe care a realizat-o în cele trei decenii de la începutul secolului al XV-lea, un al doilea ctitor al țării. Înfăptuirile sale dezvăluie, în primul rând, o remarcabilă capacitate de înțelegere a principalelor tendințe pe care le implica dezvoltarea statului și a societății feudale — capacitate subliniată nu atât de varietatea domeniilor supuse intervenției domnești, absolut normală într-o guvernare de durată, cât mai ales de esențialitatea principiilor politice pe care le-a urmat. Pe de altă parte, în ciuda unei imagini de aparentă acalmie, de îndelungată gestație a fiecărei hotărâri — imagine provocată de relativa penurie informativă —, evenimentele bine cunoscute de la începutul precum și de la sfârșitul domniei lui Alexandru cel Bun trădează, îndubitabil, atitudinea activă a unui spirit ferm și abil. Mai mult chiar, considerând acel raport dintre disponibilitatea individuală și solicitarea externă, în funcție de care se cere a fi estimată orice valoare istorică personală, opera lui Alexandru cel Bun exprimă, este adevărat, în puține cuvinte, tocmai ascendența celei dintâi — ascendență care i-a permis domnului să treacă, treptat, de la politica de conjunctură la cea de perspectivă, să implice puterea de stat în sfere mereu mai largi ale vieții obștești și să-și realizeze astfel un prestigiu asemănător oricărui autocrator.

De altfel, virtuțile sale spirituale apar cu atât mai proeminente, cu cât la aproape toți fiii săi ele au trecut, integral sau parțial, în extremitatea zonei contrare.

Spre deosebire de aceștia, tatăl lui Ștefan cel Mare, Bogdan voievod, fructul unei legături nelegitime a lui Alexandru cel Bun din jurul anului 1420, a moștenit, nealterate, după cum atestă materialul informativ existent, cel puțin o parte din aptitudinile părintelui. Asistând, de la granița sudică a Moldovei cu Ar-

dealul, la luptele interne pentru tron și supremație sau la demersurile fără de răgaz ale lui Iancu de Hunedoara pentru apărarea unor interese vitale împotriva aceleiași ofensive aristocratice, opțiunea lui Bogdan sugerează, în primul rând, o potențialitate asemănătoare celei părintești de asimilare a imperativelor generale în substanța idealului personal. Aten-

Ștefan cel Mare (Schită realizată de M. Voiculescu).

ția pe care o acordă, în scurtă sa guvernare, participării la viața publică a boierimii mici și mijlocii, întuirea utilității unei colaborări efective, în noua etapă istorică, a domniei cu biserica sau efortul de a încadra Moldova în frontul românesc de luptă antiotomană, subliniază, la rândul lor, polivalența aceluiași atribut. Din nefericire însă, o conjunctură nefavorabilă de împrejurări a întrerupt domnia celui care prin oportunitatea deciziilor sau prin talentul său militar, așa cum probează fulgerătoarea victorie de la Tâmbășeni sau înverșunata rezistență opusă polonezilor în 1450, ar fi putut asigura întregii țări liniștea și siguranța după care tinjese. Oricum, în măsura în care Ștefan cel Mare a reeditat, la dimensiuni sporite, trăsături vizibile deja în personalitatea lui Alexandru cel Bun, în aceeași măsură acestea au trebuit să aparțină și tatălui său, căruia temperamentul catalizator al mamei i-a oferit posibilitatea de a păstra și de a transmite, la adevărata lui valoare, tezaurul însușirilor paterne.

MUREȘAN, C., *Iancu de Hunedoara*, Edit. Științifică, București, 1968.

NEAGOE, M., *Ștefan cel Mare*, Edit. Albatros, București.

PALL, FR., *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447—1448*, în „Studii”, XVI, 1963, nr. 5, p. 1 049—1 072.

<PANAITESCU, P. P.>, *Pe marginea folosiilor Izvoarelor cu privire la tributul turcesc (Vaslui, 1456)*, în „Studii”, V, 1952, nr. 3, p. 187—198.

PĂRVAN, V., *Alexândrel voievod și Bogdan voievod, Șapte ani din istoria Moldovei (1449—1456)*, București, 1904.

ȘIMANSCHI, L., *Precizări cronologice privind istoria Moldovei între anii 1432—1447*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, VII, 1970, p. 59—81.

URSU, I., *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1925.

VÎRTOSU, EM., *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (pînă în sec. al XVI-lea)*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1960.

Despre mama lui Ștefan ca și despre neamul acesteia informațiile de care dispunem sînt, în schimb, minime. Menționată documentar sub numele de Maria, iar în alte surse sub cel de Oltea — probabil un supranume format de la antroponimul „Holt” —, ea aparținea unei familii boierești de lîngă Bacău, poate chiar din localitatea Holt, cu un trecut și cu o poziție socială încă insuficient de bine lămurite. Chiar și așa însă, posibilitatea pe care a avut-o atît soțul cît și fiul ei de a interveni oportun și decisiv în lupta pentru putere, în ambele cazuri cu colaborarea Țării de Jos, denotă o seminție cu numeroase și puternice ramificații, în măsură să ofere tuturor membrilor ei sentimentul încrederii în propriile forțe, să alimenteze, cu certitudinea unei energii latente, îndrăzneala idealurilor majore. Iar rolul pe care fratele Mariei, boierul Vlaicu, l-a jucat în prima parte a domniei lui Ștefan cel Mare, mai întîi ca pîrcălab de Cetatea Albă, apoi de Hotin, iar la sfîrșit de Orhei, dovedește, într-adevăr, calitatea luptătorului credincios cauzei alese. Tocmai de aceea este de presupus că subtilitatea intelectuală pe care Ștefan cel Mare a moștenit-o de la înaintașii săi pe linie masculină s-a putut desfășura în ipostazele sale excepționale numai ca urmare a sintezei elaborate cu o vigoare tot atît de impresionantă a puterii de acțiune și al cărei izvor nu se întrezărește decît în zestrea ereditară maternă.

*

Conform tradiției populare — și nu există nici un motiv întemeiat pentru a i se refuza creditul —, viitorul domn al Moldovei și-a petrecut cel puțin o parte a copilăriei pe valea Trotușului, la Borzești, în satul de origine a tatălui său, acolo unde, în anii 1493—1494, va ridica o biserică tocmai „întu amintirea sfintrăposaiilor noștri înaintași și a părinților lor”. Fără a constitui un centru de viață feudală cu trăsături deosebite de cele ale oricărei alte regiuni din Moldova, depreșiunea de la confluența Trotușului cu Tazlăul, Cașinul și Oituzul se bucura, totuși, de privilegiul — extrem de semnificativ în epocă — al unei legături directe cu Transilvania, dar mai ales cu Brașovul, prin trecătoarea de la Oituz-Brețcu. Pe aici trecuseră, în mai multe rînduri, oștile ardelene, pentru a îndepărta de la hotarele regatului angevin pericolul tătăresc — cu prilejul uneia din ele venind și acel Dragoș, căruia legenda îi atribuie „descălecarea” Țării Moldovei —, după cum, tot pe aici înaintaseră trufașe și falnice oștile împăratului Sigismund, în 1395, pentru a se întoarce de la Hindău învinse și umilate. Drumul de negoț, pentru care se instituisse, la Tîrgul Trotuș, una din vămile domniei, ca și ocnele de sare din vecinătate, făceau apoi ca odată cu mărfurile să se perinde neconștient oameni de pe alte meleaguri, cu tezaurul lor de vești și impresii mereu proaspete și pilduitoare. De asemenea, carele hussităilor prizoniți aiurea, dar primiți cu ospitalitate de locuitorii Moldovei, vor fi poposit vremelnic

și în preajma Tîrgului Trotuș, căci tocmai aici, în 1438 sau în 1451, un preot Constantin propovăduia populației catolice învățătura „eretică”. În sfîrșit, situată în centrul teritoriului locuit de români, cu un trecut care reclama, deopotrivă, comunitatea unei vieți politice cu Ardealul sau Țara Românească, ecourile faptelor românești de pretutindeni se întrefeseau, de bună seamă, aici, într-o imagine unitară, capabilă să învingă obișnuita izolare provincială.

Așadar, o conștiință istorică și un orizont spiritual care, oricît de modeste proporții ar fi avut, nu puteau ocoli curtea boierească unde nepotul lui Alexandru cel Bun primea, alături de ceilalți trei frați ai săi: Ioachim, Ion și Cristea, și de surorile sale: Maria și Sora, cele dintîi deslușiri despre alcătuirea lumii în care se născuse. Și cum introducerea lui Dragoș și a succesorului acestuia, Sas, în fruntea listei de voievozi ai Moldovei s-a făcut tocmai la curtea lui Ștefan cel Mare, nu este exclus ca ea să se datoreze chiar acelei amintiri istorice de care receptivitatea copilului de la Borzești a fost fascinată, la fel cum primele încercări de scriere românească în cancelaria aceluiași domn nu sînt poate străine de o cutezanță asemănătoare a copilăriei, după ce îi fusese tălmăcit sensul major al unei manifestări concrete de propagandă hussită.

Dar, dacă cuprinsul pisaniei menționate certifică, indiscutabil, veracitatea legendei populare privind locul copilăriei lui Ștefan cel Mare, asupra datei sale de naștere, în funcție de care să se poată aprecia acțiunea tuturor celorlalți factori, nu există nici o indicație directă. Singurul element de natură să ofere un punct de plecare obiectiv într-un astfel de calcul constă în asocierea lui Ștefan la domnie, în 1450, de către tatăl său, așa cum probează menționarea documentară a titlului său de voievod. Or, pentru a fi desemnat moștenitor al tronului, fiul lui Bogdan voievod trebuia să fi împlinit, conform uzanțelor moldovenești, 11 ani, ceea ce plasează nașterea sa în jurul anului 1439. Intervalul de timp cuprins între aceste două momente nu putea avea, de altfel, o altă valoare nici dacă îl raportăm la vîrsta aproximativă a lui Bogdan — născut în jurul anului 1420 — și nici la durata necesară nașterii celorlalți fii și fiice ale sale. De asemenea, în același sens poate fi luată în considerație și limita minimă pe care trebuia s-o aibă, tot atunci, un domn la înscăunare: 15—16 ani, întrucît întîrzierea intervenției lui Ștefan în Moldova se explică, credem, printre altele, și datorită vîrstei sale fragede, de care rudele și credincioșii care-l însoțeau erau mai mult decît conștienți. Neatingînd însă în primii ani ai refugieiului său limita necesară, rezultă că nici în 1450 el nu depășea, decît cu cel mult 1—2 ani, vîrsta deja menționată.

*

Ultimii ani ai deceniului al cincilea au întrerupt însă brusc o copilărie pe care nu o

tulburaseră, poate, decît povestirile despre groaznicele urmări ale luptelor pentru putere între fiii legitimi ai lui Alexandru cel Bun. Moartea lui Petru în toamna anului 1448 ca și vîrsta insuficientă a lui Alexăndrel, fiul lui Iliăș, pentru ocuparea tronului au determinat însă opinia publică la o reconsiderare a întregii probleme succesoriale, acceptîndu-se pretenția fiilor nelegitimi ai lui Alexandru cel Bun. Într-o astfel de conjunctură s-a decis, probabil, și tatăl lui Ștefan cel Mare să acționeze, mai ales că detașamentele lui Iancu de Hunedoara, trecînd în mai multe rînduri pasul Oituzului, și tinzînd spre Suceava, înfățișau alternativa unei reușite sigure și durabile.

La sfîrșitul anului 1448 sau la începutul celui următor Bogdan va fi trecut, deci, în Transilvania, unde cu consimțămîntul și, firește, cu ajutorul voievodului ardelean a început preparativele viitoarei campanii. În ochii copilului precoce și dornic de a cunoaște — căci nu este de conceput o abandonare a familiei în țară, la discreția partidei lui Alexăndrel — s-a dezvoltat atunci, pentru prima dată, o lume nouă: lumea luptătorilor neînfricați pentru cauza dreaptă și sfință a libertății popoarelor. Povestirile celor care înfruntaseră de atîtea ori ostile semilunii sub conducerea lui Iancu de Hunedoara vor fi impresionat, desigur, profund sensibilitatea copilului. Și, dacă rostul celor ce se împlău în jurul său rămînea încă deseori ascuns puterii sale de înțelegere, sensul major al faptei tatălui său nu putea să nu-l cucerească. Va fi privit, de aceea, cu părerea de rău a celui ce se simte nedreptățit, plecarea spre țară a micii oștiri pe care și-o formase părintele său pînă în toamna anului 1449 și va fi primit cu un sentiment de aceeași intensitate vestea biruinței din 12 octombrie, de la Tămășeni. În fața copilului, pînă de curînd neștiut, se deschisera larg porțile viitorului. Iar el pășea, așa cum faptele ulterioare demonstrează, într-un echilibru deplin al forțelor sale spirituale, potențialului neobișnuit al rațiunii adăugîndu-i-se o puritate afectivă pe care nici opresiunea morală a unei prea timpurii captivități și nici exemplul funest al unei curți opulente și meschine nu avuseseră cum s-o întineze.

Și într-adevăr, nu peste multă vreme, cel mai mare dintre fiii noului și energicului domn a început pregătirea sistematică pentru însușirea tuturor acelor cunoștințe necesare unui viitor conducător de țară. Călugări învățați, aduși din mănăstirile cu renume ale Moldovei sau poate chiar viitorul mitropolit Teoctist îi vor fi explicat atunci complicatele percepțe religioase, originea divină a puterii domnești sau îndatoririle unui suveran față de supușii săi. I se vor fi destăinuit, tot atunci, prin strădania acelorași dascăli, și slovele chirilice ale cutărui manuscris relatînd despre faptele regilor și împăraților de altădată, și va fi cugetat poate, o clipă, la un letopisetz al propriei sale țări. Titlul de voievod, pe care ajunge să-l poarte în 1450, îl

obliga însă și la o altfel de învățătură. Alături de tatăl său a început, desigur, să participe la unele din activitățile obișnuite ale curții domnești, dar mai ales la consiliile care judecau dreptățile împricinaților sau aprobau daunile și întăririle acordate de domn celor credincioși. Solicitată de împrejurări, puterea sa de discernămint nu va fi întîrziat, de aceea, să-i uimească pe cei din anturajul domnesc și să le cîștige, încă de pe acum, afecțiunea și încrederea. Confruntarea militară din vara anului 1450 cu ostile polone care-l readuceau pe Alexăndrel nu a privit-o însă din apropiere. Era totuși prea firav ca să îndure greutățile unei campanii îndelungate și ai cărei sorti de izbîndă nu puteau fi cu siguranță anticipați. Oricum, desfășurarea ostilităților a constituit cea dintîi lecție practică de conducere a unui război cu o armată superior dotată, de transformare a avantajelor minime în factori hotărîtori ai biruinței finale.

Bucuria de a vedea opera tatălui său prinzînd contururi din ce în ce mai precise i-a fost însă întreruptă cu brutalitate. Promovarea în sfatul domnesc ca și în anturajul imediat al domnului a altor reprezentanți ai boierimii pămîntene decît a celor atotputernici pînă atunci, eliberarea tronului de tutela discreționară a aristocrației polonofile și perspectiva înregimentării efective a țării în frontul românesc al luptei antiotomane, condus de Iancu de Hunedoara, nu puteau să încînte pe beneficiarii de ieri ai situației. În înțelegere, deci, cu boierii rămași în preajma lui Alexăndrel, sau independent de aceștia, dar, fără îndoială, cu colaborarea unora din țară, un alt fiu nelegitim al lui Alexandru cel Bun, Petru, supranumit apoi Aron, l-a surprins pe domn în satul Reușeni din apropierea Sucevei, decapitîndu-l în ziua de 16 octombrie 1451.

Furtuna care se va fi dezlănțuit atunci în sufletul, de copil încă, al celui care, mai tîrziu, nu va ierta nici o înfruntare, este ușor de bănuît. Va fi poruncit, cu ochii înlăcrămați, celor din preajmă să pună mîinile pe arme întru răzbunarea domnului lor și nu va fi acceptat cu nici un preț părăsirea cetății de scaun. Dar, dacă Țara Moldovei rămăsese încă odată fără stăpîn, familia domnului ucis intră de îndată sub privegherea ochiului de oștean al lui Vlaicu. Apreciînd cu luciditate situația și conștient de bogăția aptitudinilor nepotului său — căruia îi va fi arătat poate primele lovituri de sabie —, el hotărî retragerea temporară din competiția tronului a celui care, prin titlul ce-l avea, era îndreptățit oricînd, de acum înainte, să-l ocupe. Afacerile curente ale domniei de ieri au fost, așadar, lichidate grabnic în zilele următoare, așa cum probează emiterea documentului din 17 octombrie 1451, iar sprijinitorii familiei lui Bogdan s-au înțeles cu privire la atitudinea lor viitoare. Și cînd pregătirile au luat sfîrșit, grupul restrîns al celor ce nu mai puteau rămîne în țară: Oltea doamna, fratele ei, Vlaicul, un Ciopei pîrcălabul, un Onică de la Jijia și poate alți cîțiva s-au îndreptat, strînși în

jurul copilului voievod, spre Transilvania, acolo unde, conform înțelegerii stabilite cu Bogdan, Iancu de Hunedoara urma să le ofere grija sa părintească.

Noua perioadă din viața lui Ștefan cel Mare, pe care împrejurările l-au obligat, atât de brutal, să părăsească pînă și ultimile refugii ale idealismului copilăriei, n-a putut fi descrisă încă pînă acum pe baza izvoarelor. Acceptarea unui refugiu mai îndelungat în Transilvania se impune însă în mod necesar, deoarece numai aici a putut să-și formeze acele principii de guvernare pe care i le dovedește întreaga sa activitate de mai târziu. Mai presus însă de educația cavalească pe care a trebuit, desigur, să și-o desăvîrșească sau de continuarea instrucției propriu-zise, școala realistă a vieții i-a șlefuit gîndirea, i-a fortificat caracterul, i-a modelat sensibilitatea. A avut, firește, ocazia să-l admire, în cutare împrejurare, pe cel care se impusese în fața întregii Europe și rămăsese, chiar și după înscusul din toamna anului 1448, atotputernic în Transilvania. Așteptînd, ca și el, în preajma lui Iancu de Hunedoara, un prilej nimerit pentru ocuparea tronului Țării Românești, Vlad Țepeș i-a devenit însă, indiscutabil, bine cunoscut, dacă nu cumva legătura lor personală constituia deja un fapt împlinit. Apreciîndu-i spiritul întreprinzător și mobil, curajul și dîrzenia caracterului, dar mai ales dragostea, într-adevăr fără margini, pentru dreptate și libertate, adolescentul voievod moldovean se va fi convins repede de șansele pe care i le oferea colaborarea cu un astfel de om. Încă înainte de primăvara anului 1456, între cei doi pretendenți s-a ajuns, de aceea, la o înțelegere, printru clauzele căreia figura, desigur, și ajutorul pe care Vlad Țepeș urma să-l acorde lui Ștefan pentru ocuparea tronului, așa cum se petrecuseră faptele și pe vremea bunicilor lor, Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun.

Ceea ce i-au oferit însă, determinant pentru formarea personalității sale, anii refugiului din Transilvania, a fost posibilitatea de a-și forma un orizont politic și, în legătură cu aceasta, un ideal de conducere în stat de cea mai strictă autenticitate. Căci numai aici și numai în acest moment hotărîtor al luptei cu turcii — cuceritori ai Constantinopolului și vișindu-se stăpîni ai Belgradului —, gravitatea pericolului otoman pentru orice țară limitrofă imperiului se dezvăluia, într-adevăr, cu anticipație, la proporțiile sale reale. Numai aici se puteau, de asemenea, întui consecințele dezastruoase, pentru întreaga țară, a atotputerniciei și rivalităților aristocratice și numai aici, în fața exemplului concret al lui Iancu de Hunedoara, necesitatea mijloacelor proprii de guvernare și a implicării directe în apărarea unei cauze a celor mai potrivite categorii sociale, își deslușeau, pe deplin, importanța. Desigur, ar fi exagerat să se atribuie adolescentului privat de modalitățile optime ale instrucției și educației și nevoit poate, uneori, să scruteze orizonturi necunoscute ale Transilvaniei și, n-ar fi exclus, chiar ale altor

țări, o ideologie absolut încheată și limpede. Dar, precocitatea sa, incontestabilă nu atât datorită vârstei la care a ajuns pe tronul țării, cît mai ales a felului cum a început să domnească, precum și predispoziția la tot ce se înfățișa ca drept, cinstit și ales, așa cum fusese lumea copilăriei sale, îndreptățesc, încă de pe acum, intuirea marilor aspirații cărora li s-a dedicat.

*

Încheiem, cu aceste observații, o intervenție pe parcursul căreia am încercat nu numai să reproducem informațiile de epocă sau să demonstrăm posibilitatea altora, ci, hazardant poate, să presupunem o existență. Am procedat astfel, însă, fiind convinși că cercetarea istorică nu poate fi contrazisă, în spiritul științific al metodologiei sale, de supoziția întemeiată și necesară. Copilăria și adolescența lui Ștefan cel Mare reprezintă astăzi adevăruri istorice obiective; iar conținutul lor a trebuit să fie așa cum opera ulterioară a domnului îl sugerează.

Résumé

L'auteur se propose de relever les facteurs qui ont déterminé la formation de la personnalité d'Etienne le Grand. Dans la première partie de son étude il présente les qualités du prince héritées de ses ancêtres — son grand — père Alexandre le Bon, son père Bogdan, sa mère Maria.

La période de l'enfance, passée à Borzești, le village d'origine de son père, à côté de ses frères Ioachim, Ion, Cîrstea, Maria et Sora a influencé la formation de la conscience historique et de l'horizon spirituel du futur prince régnant. L'auteur fait certaines considérations concernant l'année de la naissance d'Etienne le Grand fondées sur les conclusions dégagées du déroulement des événements : la date de l'association au règne, l'année de son avènement.

On souligne l'influence exercée sur Etienne le Grand par l'installation de Bogdan sur le trône de la Moldavie et la préparation systématique du premier comme futur prince régnant.

Selon l'opinion de l'auteur, la période du refuge en Transylvanie, après 1451, a influencé la formation des principes de gouvernement du futur prince régnant. Le contact établi par celui-ci avec Vlad l'Empaleur a raffermi son courage et sa fermeté, son amour de justice et de liberté. Ces années lui ont offert aussi la possibilité de se former un horizon politique, un idéal de gouvernement de l'état dans les conditions de l'accroissement du péril otoman. La précocité prouvée par Etienne pendant son enfance et les autres côtés de sa personnalité ont justifié l'intuition des grandes aspirations auxquelles le grand prince s'est consacré.

Précis

In this survey, the author tries to point out the elements that contributed to the moulding of Stephen's personality. In the first part are outlined the qualities inherited from his forerunners: Alexander the Good — the grandfather, Bogdan — the father and Maria — the mother.

The childhood spent at Borzești, his father's native village, together with the other brothers and sisters: Joachim, John, Cirstea, Maria and Sora, influenced the shaping of historical conscience and the spiritual horizon of the future Hospodar. The author expresses some opinions concerning the birth year of Stephen the Great on the basis of some conclusions drawn from the development of events such as, the date of the joining in the reign and the year of accession.

Is brought out into relief the impact upon him of Bogdan's accession on the Moldavian throne as well as Stephen's systematic training with a view to achieving the necessary knowledge for a future ruler.

In author's opinion the period of the refuge in Transylvania that followed after 1451, influenced the formation of the future Hospodar's ruling principles. The connection he established with Vlad „the Impaler“ strengthened his courage and firmness, the love for justice and freedom. These years offered him the opportunity to shape a political horizon, an ideal concerning the leading of state in the circumstances offered by the enhancement of the Ottoman danger.

Stephen's proved precociousness during childhood beside the other sides of his personality, justified the intuition of the great aspirations to which, later on, he devoted himself.

DIN GEOGRAFIA ISTORICĂ A DOBROGEI : CANALUL LAMAN *

TUDOR MATEESCU

Oricât de surprinzător ar părea acest lucru la prima vedere, în părțile centrale ale Dobrogei a existat un canal artificial, prin care, timp de mai multe secole, s-a realizat o legătură navigabilă între Dunăre și Marea Neagră. Existența lui este strâns legată de cea a portului dobrogean Karaharman, numit la început și Karaharmanlık, situat la „coada“ lacului Sinoe, în imediata apropiere a mării¹, pe locul vechiului port Zana-warda, consemnat de numeroase izvoare cartografice².

* Articolul de față reprezintă textul dezvoltat al comunicării cu același titlu prezentată în ședința din 27 februarie 1971 a Asociației de studii orientale din Republica Socialistă România.

¹ Tudor Mateescu, *Une ville disparue de la Dobroudja — Karaharman*, în „Tarih Enstitüsü Dergisi“, II, Istanbul, 1971, p. 297—298, 309—310.

² Pentru identificarea Karaharmanului cu Zana-warda, vezi Wilhelm Tomaschek, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel. II. Die Handelswege im 12. Jahrhundert nach den Erkundigungen des Arabers Idrisi*, în „Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historischen Classe, CXIII, Wien, 1886, p. 308; Constantin Jireček, *Einige Bemerkungen über die Überreste der Petschenegen und Kumanen, sowie über die Völkerschaften der sogenannten Gagauzi und Surguči im heutigen Bulgarien*, în „Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften“, Philos.-Histor.-Philolog. Classe, Pragă, 1889, p. 16; Al. P. Arbore, *Cotul Bugeacului. O încercare de reconstruire a unui ținut*

În „Cartea de legi“ (*kanunname*) a portului Karaharman, datînd din timpul sultanului Soliman I Magnificul (1520—1566), se arată că în această schelă, alături de corăbii (*gemi*), veneau bărci (*ladiye*) și dubase (*donbaz*)³, vase prin excelență fluviale⁴, despre care este foarte greu să credem că soseau pe calea mării. Se vorbește chiar în mod expres de bărci care aduceau diverse produse de la Dunăre sau din „lacuri“⁵, ultima mențiune fiind desigur o referire la complexul Razim-Sinoe. Este exclusă astfel posibilitatea unei confuzii în acest izvor între fluviu, aflat la o distanță apreciabilă, și aceste lacuri, care se găseau în imediata vecinătate a portului. Dunărea este pomenită de altfel în mai multe rânduri, amintindu-se și unele orașe de pe malul ei. Ni se pare interesantă deosebi o notă referitoare la Silistra: „Și dacă un pedestraș, în afară de populația Silistrei, trece Dunărea, se ia pentru fiecare cite o jumătate de accea, așa cum este înscris asupra acestui punct în registrul cel vechi“⁶. Sînt amintite de altfel și porturi dunărene mai îndepărtate, cum ar fi Rusciuc, Nicopole și Vidin, de unde se aducea mai cu seamă vin pentru a fi încărcat pe corăbii maritime⁷.

Legătura între Karaharman și aceste porturi nu se putea face decît prin intermediul unui canal aflat în mijlocul Dobrogei. Altfel ar trebui să admitem, frizînd absurdul, că produsele respective erau aduse pe un drum ocolit, pe la gurile Dunării și apoi pe mare, spre a fi transbordate pe alte vase, pentru Constantinopol sau pentru alte locuri, abia la Karaharman. Canalul făcea însă ca, pentru orașele dunărene menționate, Karaharmanul să fie cel mai apropiat port de la țărmul mării, unde mărfurile care veneau pe vase fluviale erau îmbarcate pe corăbii mai mari, destinate transportului maritim⁸.

Deosebit de interesante sînt informațiile care plasează Karaharmanul la locul de vărsare al unui braț (cel mai de sud) al Dunării. Astfel, François de Pavie, care călătorește în Europa de răsărit la 1585, enumerînd porturile de pe coasta de vest a Mării Negre, menționează, după *Bengala* și *Constance*, portul *Cara-Orman*, la vărsarea uneia dintre gurile Dunării⁹. Nu

de hotar dobrogean, în „Analele Dobrogei“, II (1921), nr. 3, p. 348; C. Cihodaru, *Litoralul de apus al Mării Negre și cursul inferior al Dunării în cartografia medievală (secolele XII—XIV)*, în „Studii. Revistă de istorie“, XXI (1968), nr. 2, p. 237.

³ Hadiye Tunçer, *Osmalı İmparatorluğunda toprak hukuku, arazi kanunları ve kanun açıklamaları* (Dreptul pămîntului, legile proprietății și comentariile legilor în Imperiul otoman), Ankara, 1962, p. 214—215.

⁴ Bistra Cvetkova, *Le régime de certains ports dans les terres balkaniques aux XV-e et XVI-e siècles*, în „Revue d'histoire économique et sociale“, XLV, Paris, 1967, nr. 1, p. 32.

⁵ Hadiye Tunçer, *op. cit.*, p. 215.

⁶ *Ibidem*: „...ve Silistire kavminden gayri Tunayı gegen piyaden yarınşar akçe alunur deyü bu tafsıl üzere defteri atkide...“.

⁷ *Ibidem*, p. 214—215.

⁸ Tudor Mateescu, *Karaharman*, p. 311.

⁹ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. I, București, 1895, p. 34, în notă.

este vorba însă de satul Caraorman din Deltă, așa cum s-a afirmat¹⁰, deoarece această așezare nu a fost niciodată port maritim și nici măcar dunărean, ci de Karaharman¹¹, confundat cu cealaltă localitate din cauza asemănării de nume¹². Plasarea Karaharmanului la gura unui braț al Dunării¹³ se datorește faptului că acest port se găsea în imediata apropiere a capătului dinspre mare al unui canal de legătură cu apele fluviului. De altfel, mai târziu, s-a crezut că acest canal nu ar fi fost decât un braț natural al Dunării.

Încă din secolul al XVI-lea unele izvoare cartografice consemnează, în mijlocul Dobrogei, o ramură a Dunării care debușă în mare la portul Zănavarda, vechea denumire a Karaharmanului. Așa ne apare, de pildă, în hărțile întocmite de Iacopo Gastaldo (1548)¹⁴ și de Girolamo Ruscelli (1561)¹⁵. Aceeași situație o găsim și în lucrări ulterioare, în care însă, la punctul de vărsare al acestui braț, este menționat chiar Karaharmanul. Astfel sînt prezentate lucrurile în hărțile întocmite de William Berry (1683)¹⁶ și Isac Cowley (1692)¹⁷, în harta turcească a Asiei Anterioare (1726)¹⁸, într-o hartă anonimă din 1738¹⁹, ca și în lucrările cartografice elaborate de G. Grierson (1743)²⁰ și L. Euler (1753)²¹.

Cartografia secolului al XVI-lea ne relevă un amănunt și mai interesant, constînd în precizarea pe care o aduce harta lui Gerardus de Jode (1578), după care brațul de legătură cu marea nu pornește direct de la Dunăre, ci dintr-un lac situat în centrul Dobrogei, care nu poate fi altul decât Carasu²². O situație identică ne este prezentată, la 1602, și de harta lui Gerard Mercator²³. Această precizare poate fi foarte bine interpretată ca o dovadă a existenței unui canal între lacul Carasu și portul Karaharman, prin care se realiza o

primă legătură, înainte de vărsare, a apelor Dunării cu Marea Neagră.

Informații de cea mai mare importanță referitoare la acest canal ne-au rămas de la Evliya Çelebi, vestitul călător turc, care, pe la mijlocul secolului al XVII-lea, a străbătut în mai multe rînduri Dobrogea, avînd așadar posibilitatea de a cunoaște în chip direct realitatea geografică a acestei provincii²⁴. Vizi-tînd Karaharmanul, el însemnează următoarea observație: „Din cele cinci brațe ale Dunării, unul e al Karaharmanului, care e cel mai mic. Se presupune că e un canal artificial făcut sub dominația creștinilor”²⁵. Un alt pasaj al acestei relații de călătorie este și mai edificator în acest sens: „În vechime, necredincioșii, de teama stăpînitorului Constantinopolului, precum și în urma deselor atacuri tătărești, au săpat un val mare de la Küstendje pînă la Cernavoda și au legat Dunărea cu Karaharmanul. Cu modul acesta, cetățile Babadag, Tulcea, precum și localitatea Bestepe au fost transformate într-o insulă”²⁶. Evliya Çelebi vorbește de asemenea de „canalul Dunării”, cu prilejul vizitării orașului Carasu²⁷.

Nu poate fi vorba așadar, cum s-a considerat, de „gîrla Dunavățului, care aduce apele dulci ale Dunării în lacul Razim”²⁸, fiindcă aceasta, pe lîngă că nu ajunge la Karaharman, ocolește pe la est toate cele trei localități menționate de Evliya Çelebi. Știrile pe care ni le dă călătorul turc referitoare la acest canal trebuie reconsiderate, mai ales că ele sînt confirmate de numeroase alte izvoare.

Sînt în primul rînd, izvoarele cartografice, în care este redat, în mod sistematic, un curs de apă între lacul Carasu și mare, capătul său estic fiind plasat la Karaharman sau imediat la sud de acest port. Așa este consemnat în următoarele hărți, pe care le amintim cu indicarea autorului și a anului elaborării: N. Sanson (1696)²⁹, Guillaume de l'Isle (1703)³⁰, Nicolaus Visscher (1706)³¹, I. Senex și I. Maxwell (1725)³², G. și L. Valk (1729)³³, Michel

¹⁰ Părearea lui N. Iorga. (Ibidem). O găsim și la Al. P. Arbore, *Contribuțiuni la studiul așezărilor tătarilor și turcilor în Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei”, II (1919), nr. 3-4, p. 254, nota 10.

¹¹ Tudor Mateescu, *Karaharman*, p. 311.

¹² În harta lui Seutter (sec. XVII), confuzia se produce în sens invers, Caraormanul din Deltă fiind figurînd sub denumirea de *Caraharman*. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, C. IV. 1.)

¹³ Locul de legătură al lacului Sinoc cu marea se numea *Karaharman Boğazi*, denumire pe care în harta lui Lapie (1821), o găsim sub forma *Cara Kerman Boghazi*. (Ibidem, IV. 393). În traducerea franceză (*Embouchure de Carahirman*) și engleză (*The Entrance of Carahirman*) apare încă de la începutul secolului al XVIII-lea. (Ibidem, Atlasul Dimănescu, f. 106-107, 117). Românii i-au spus Gura Buazului (M. Ionescu — [Dobrogeanu], *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904, p. 217).

¹⁴ Bibl. Acad. R. S. România, Atlasul Dimănescu, f. 27.

¹⁵ Ibidem, f. 29.

¹⁶ Ibidem, f. 89.

¹⁷ Ibidem, Hărți, B. XLII. 4.

¹⁸ Faik Reşit Unat, *Ahmet III. devrinde yapılmış bir Onasya haritası* (O hartă a Asiei Anterioare în epoca lui Ahmet III), în „Tarih vesikaları”, I (1941-1942), Istanbul, 1942, nr. 2, p. 160 bis.

¹⁹ Bibl. Acad. R. S. România, Atlasul Dimănescu, f. 123.

²⁰ Ibidem, f. 128.

²¹ Ibidem, f. 132.

²² Ibidem, f. 44.

²³ Ibidem, f. 74.

²⁴ Informațiile pe care le oferă opera lui Evliya Çelebi sînt valoroase indeosebi în ceea ce privește „istoria culturală, folclorul și geografia”. (J. H. Mordtmann — [H. W. Duda], *Evliya Çelebi, in Encyclopédie de l'Islam*, nouvelle édition, vol. II, Leiden — Paris, 1963, p. 737).

²⁵ Goran I. Cialicoff, *Din descrierea călătoriei lui Evliya Çelebi (pe la jumătatea veacului XVII)*, în „Arhiva Dobrogei”, II, 1919, nr. 2, p. 140.

²⁶ Ibidem, p. 139.

²⁷ Ibidem, p. 145.

²⁸ Ibidem, p. 140, nota 4. (Păreră aparține redacției revistei, al cărei exponent era, în acest caz, geograful C. Brătescu). Vezi această afirmație și la Al. P. Arbore, *Așezările lipovenilor și rușilor din Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei”, III, 1920, nr. 1, p. 4-5, în notă.

²⁹ Bibl. Acad. R. S. România, Atlasul Dimănescu, f. 97.

³⁰ Ibidem, f. 106-107.

³¹ Ibidem, f. 109.

³² Ibidem, f. 117.

³³ Ibidem, f. 118.

Le Quien (1740)³⁴, Emannuel Bowen (1752)³⁵, I. M. Hasius (1759 și 1769)³⁶, J. B. d'Anville (1760)³⁷, Janvier (1762)³⁸, M. Brion (1764)³⁹, Robert de Vaugondy (1769)⁴⁰, Andrew Dury (1770)⁴¹. La fel ne apare și într-o hartă anonimă de pe la 1771⁴².

În al doilea rând, în lucrarea *Geografia celor patru părți ale lumii*, vol. IV, redactat de armeanul Hugas Ingigian, apărut la Veneția, în 1804, izvor de mare excitatie, care privește, în general, realități din secolul al XVIII-lea, se spune că orașul Karaharman „se găsește în apropiere de locul unde se varsă Kara Suyu în Marea Neagră”⁴³.

O informație de valoare, grație căreia cunoaștem atât denumirea cât și traseul canalului, este legată de războiul ruso-turc din 1768—1774, ale cărui operațiuni au cuprins și teritoriul Dobrogei: Într-un raport francez din 3 decembrie 1771, referitor la evenimintele războiului, se spuneau următoarele: „Le 1er Novembre, les Russes ont paru du côté de Babadag, à dix heures du matin. Leur cavalerie, jointe avec quelques Tartares Nogais, au nombre de 2000 hommes tout au plus, a marché par terre et l'infanterie embarquée sur des petits bateaux cosaques nommé Craiks, entrés dans le Lac nommé Karasou, par le canal nommé Laman, qui communique de ce lac à la Mer Noire...”⁴⁴ La sfârșit se făcea o precizare cu privire la autenticitatea acestei știri: „Toute cette relation est d'un témoin oculaire à l'affaire de Babadag”⁴⁵.

Curînd după aceea, ambasadorul Franței la Constantinopol, Saint-Priest, trimitea la Paris un memoriu cu privire la evenimintele mai de seamă din răsăritul Europei, petrecute în cursul anului 1771, în care, vorbindu-se de campania din Dobrogea a generalului Weismann, se menționa că, în înaintarea acestuia spre sud, „il entra avec l'infanterie par le Danube dans un lac qui y communique et qui fourni à des marais sur lesquels Babadag est

situé. Son arrivée fut combinée avec celle de sa cavalerie qui avait <marché> par terre”⁴⁶.

Prin aceste informații, existența canalului menționat de Evliya Çelebi și de celelalte izvoare prezentate mai sus este scoasă de sub imperiul îndoielii și redată realității. De mare importanță este și faptul că aflăm, cu acest prilej, și denumirea canalului, care este, foarte probabil, de origine persană⁴⁷, cuvîntul *Laman* însemnînd în această limbă *repede, iute*, pe lîngă alte sensuri pe care le mai poate avea⁴⁸.

În ceea ce privește traseul canalului este sigur că el nu pornea de la lacul Carasu spre est, așa cum s-a crezut mai tîrziu, ci se îndrepta spre nord-est⁴⁹. Acest lucru rezultă limpede din faptul că trupele ruse l-au întîlnit în înaintarea lor pe direcția nord-sud, de la Babadag la Carasu, ceea ce n-ar fi fost posibil în cazul în care canalul ar fi reprezentat o prelungire în linie dreaptă spre mare, deci spre răsărit, a lacului din care pornea. De altfel, numai urmînd direcția nord-est putea ajunge la Karaharman sau imediat la sud de acest port, așa cum este arătat de majoritatea izvoarelor⁵⁰.

Pe de altă parte, canalul era navigabil, fapt atestat, după cum am văzut, încă din secolul al XVI-lea. Posibilitățile de transport pe apele lui erau destul de mari, deoarece un efectiv militar însemnat s-a putut deplasa, într-o singură zi, intrînd în lacul Carasu, prin acest canal, pe așa numitele șăici, vase de război⁵¹ pe care cazacii le foloseau și pe mare⁵².

Este vorba, incontestabil, de un canal artificial, fiindcă diferențele de nivel între lacul Carasu și Karaharman⁵³ făceau obligatorie intervenția omului pentru realizarea unei căi navigabile între aceste două puncte. Înclinăm

⁴⁰ *Ibidem*, p. 862.

⁴⁷ În Dobrogea au existat și alte toponimice de origine persană. Așa este cazul orașului Ester a cărui denumire derivă de la *Asterabad*, numele unui oraș vestit din Persia. (T. Mateescu, *Un oraș dobrogean dispărut — Ester*, în „Pontice”, II, Constanța, 1969, p. 417).

⁴⁸ [Franciscus a Mesgnien] Meninski, *Lexicon Arabico-Persico-Turcicum adiecta ad singulas voces et phrases significatione latina, ad usitiores etiam italica...*, vol. IV, Viennae, 1780, p. 193, col. I.

⁴⁹ În lucrările cartografice, deși se sfîrșește la Karaharman, canalul este orientat în direcția vest-est, ceea ce a contribuit, desigur, la confuzia de mai tîrziu.

⁵⁰ În izvoarele cartografice, canalul este prezentat totdeauna ca o continuare directă spre est a lacului Carasu. Orientarea traseului spre nord-est rezultă totuși din faptul că, în unele dintre hărțile în care capătul dinspre mare al canalului este plasat în mod corect la Karaharman, confluența lacului Carasu cu Dunărea apare la Hirșova, așa cum găsim, de pildă, în harta lui d'Anville. (G. Vâlsan, *op. cit.*, anexa 2). Acest fapt se explică prin credința greșită că cele două puncte de legătură se aflau pe aceeași paralelă.

⁵¹ Cuvîntul *craiks* din textul raportului este, desigur, o formă alterată de la *șaika*, vase fluviale militare, utilizate uneori pe Dunăre și la transportul cerealelor strîns în folosul statului otoman. (Bistra Cvetkova, *art. cit.*, p. 32).

⁵² Aurel Decel, *Dobruca, în Islâm Ansiklopedisi*, fasc. 28, Istanbul, 1946, p. 638.

⁵³ Jean Stoenescu-Dunăre, *Canalul navigabil de la Dunăre la mare (Cernavoda—Constanța) și perspectivele unei baze navale la lacul Tașaul*, în „Analele Dobrogei”, XI, 1930, p. 179.

³⁴ Michael Le Quien, *Oriens Christianus, in quatuor patriarchatus digestus, quo exhibentur ecclesiae, patriarchae, caeterique praesules totius Orientis*, vol. I, Paris, 1740. (Harta se află la începutul volumului și este intitulată „Patriarchatus Constantinopolitani tabula”).

³⁵ Bibl. Acad. R. S. România, Atlasul Dimăncescu, f. 132.

³⁶ *Ibidem*, f. 133, 138.

³⁷ *Ibidem*, f. 135. Vezi și G. Vâlsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii istorice”, seria III, tom. VI, 1926, p. 193—212, anexa 2, unde este reproducă de asemenea această hartă. Se consideră însă că ar fi fost lucrată între 1771 și 1779. (*Ibidem*, p. 212).

³⁸ Bibl. Acad. R. S. România, Hărți, H. 916—C.XXV.31.

³⁹ *Ibidem*, Atlasul Dimăncescu, f. 136.

⁴⁰ Biblioteca universitară Cluj, Atlase, 9, f. 92.

⁴¹ Bibl. Acad. R. S. România, Atlasul Dimăncescu, f. 142. (La capătul dinspre lacul Carasu al acestui braț, în care recunoaștem canalul, este însemnat un pod).

⁴² *Ibidem*, Hărți, A.LVII.50.

⁴³ [H. Dj. Siruni], *Dobrogea și Basarabia descrise de geografi armeni*, în „Ani. Revistă de cultură armeană”, II, 1937, nr. 2, p. 84.

⁴⁴ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment I, vol. I, București, 1886, p. 855.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 856.

să credem că la origine a fost o creație bizantină⁵⁴, după tradiția care dăinuia în secolul al XVII-lea, consemnată de Evliya Çelebi. Mai târziu, când s-a crezut că traseul canalului ar fi fost paralel cu linia de fortificații cunoscută sub numele de „Valul lui Traian”, s-a presupus că este vorba tot de o operă a marelui împărat roman, fiind numit chiar, prin analogie cu valul, „canalul lui Traian”⁵⁵.

După cum este înfățișat în lucrările cartografice contemporane, canalul începea din capătul estic al lacului Carasu. Acest lac, care, la mijlocul secolului al XIX-lea, ocupa încă jumătatea distanței între Dunăre și Marea Neagră⁵⁶, a fost utilizat pînă târziu pentru na-

vigație. La 1850, așa cum constata Ion Ionescu de la Brad, vasele mici puteau stabili o legătură continuă între Cernavoda și locul orașului dispărut Carasu⁵⁷, refăcut curînd sub numele de Medgidia. Cînd nivelul Dunării era în creștere, întinderea lacului, care era alimentat și de apele fluviului, putea ajunge pînă în dreptul satului Bîlbüller⁵⁸ (azi cele două sate Ciocirlia, jud. Constanța). În vechime, posibilitățile de navigație pe lacul Carasu fuseseră desigur și mai mari⁵⁹.

⁵⁴ Nu este exclusă însă nici posibilitatea realizării de către turci a acestui canal. Se știe că a existat un proiect otoman de săpare a unui canal între Volga și Don (1569), ca și a unui canal de legătură între riul Sakarya din Anatolia și Marea Marmara (1591). Cf. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi* (Cronologia comentată a istoriei otomane), vol. II, Istanbul, 1948, p. 382–383; vol. III, Istanbul, 1961, p. 118–119.

⁵⁵ E. I. Păunel, *Viața și opera lui H. C. Andersen și trecerea lui prin România în 1841*, București, 1930, p. 27; Constantin I. Karadja, *Căldătoria unui francez prin Dobrogea pe la 1843*, în „Revista istorică”, XIV, 1928, nr. 10–12, p. 365; Edmund Spencer, *Travels in european Turkey in 1850, through Bosnia, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thrace, Albania, and Epirus; with a visit to Greece and Ionian isles*, vol. II, London, 1851, p. 404; idem, *Turkey, Russia, the Black Sea, and Circassia*, London, 1854, p. 86; E. Taibout de Marigny, *Hydrographie de la Mer Noire et de la Mer d'Azow*, Treiste, 1856, p. 35–36.

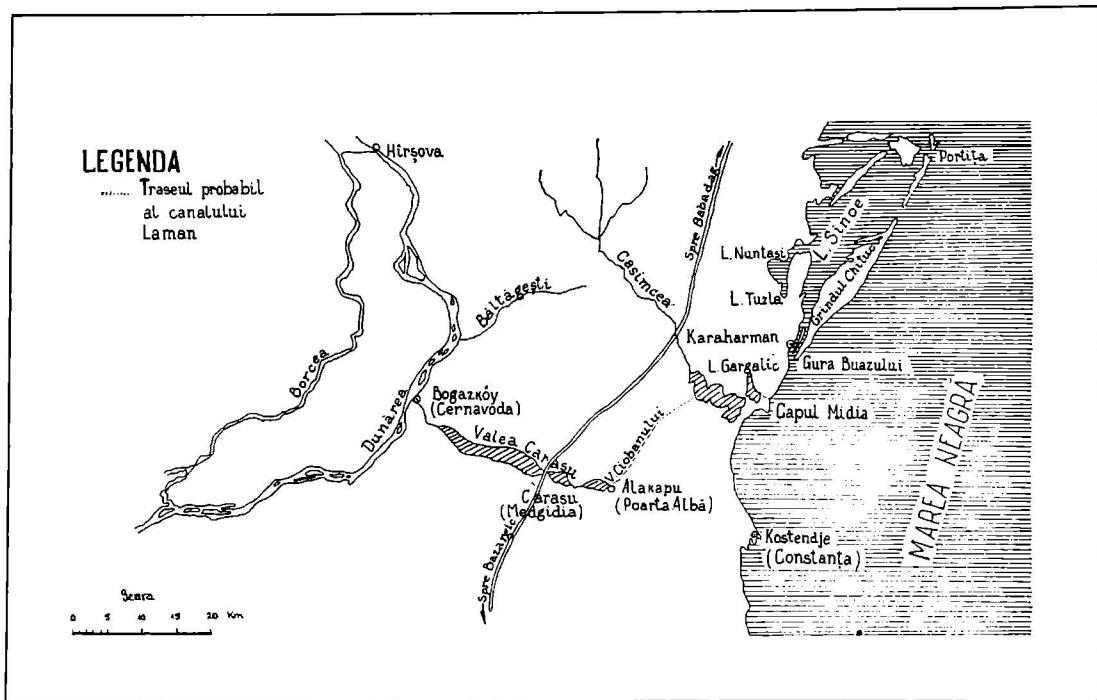
⁵⁶ I. Ionescu [de la Brad], *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja*, Constantinople, 1850,

p. 38. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, lacul Carasu se compunea de fapt dintr-un lanț de lacuri, formînd o pînză continuă de apă, numită în mod obișnuit Valea Carasu. (Herr. v. Vincke, *Valea Cara-Su*, trad. de C. Brătescu, în „Analele Dobrogei”, III, 1922, nr. 2, p. 303–308 (din „Monatsberichte über die Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin”, 1840, nr. 10, p. 179–186); Patrick O'Brien, *Journal of a residence in the Danubian Principalities, in the autumn and winter of 1853*, London, 1854, p. 32–33).

⁵⁷ I. Ionescu de la Brad, *Excursion agricole dans la plaine de Dobrodja*, p. 38–39.

⁵⁸ Ibidem, p. 38.

⁵⁹ Mai târziu, adîncimea Văii Carasu s-a redus, în special după ce englezii au construit, în 1862, un dig de baraj, la Cernavoda, pentru protejarea căii ferate, ceea ce a oprit pătunderea apelor Dunării. [Jean Stoenescu-Dunăre, *Canalul navigabil Cernavoda—Constanța*, în „Analele Dobrogei”, III, 1922, nr. 3, p. 392, nota 2]. Treptat, s-a redus și suprafața apelor acestei văi, ca și lungimea ei, care, pe la începutul secolului nostru, rămăsese, la mai puțin de jumătate față de cît fusese în anul 1837. [M. Ionescu-Dobrogeanu, *Valea Carasu*, în „Buletinul Societății regale române de geografie”, XXXVII, 1918, p. 124].

Canalul Laman și împrejurimile

Canalul putuse fi săpat urmîndu-se probabil traseul vreunui rîu care debușa în zona de est a lacului Carasu⁶⁰, ceea ce ar explica și semnificația denumirii de Laman (repede), care i s-a dat. Presupunem că albia rîului respectiv, după ce suferise adîncirea necesară, fusese prelungită, prin săparea directă a solului, spre lacul Tașaul, situat la nord-est față de punctul de pornire al canalului. Acest lac, ale cărui ape au fost în trecut mult mai adînci⁶¹, este despărțit însă numai printr-o limbă îngustă de nisip de lacul vecin Gargalic⁶², legătura între ele putîndu-se realiza deci foarte ușor. La rîndul său, lacul Gargalic⁶³ a comunicat în mod sigur în vechime cu marea. Prin cercetările întreprinse în 1922 de geograful Constantin Brătescu, s-a stabilit că acest lac se scurgea cîndva în Marea Neagră „printr-o veche gîrlă ce dăinuiește și astăzi, dar care, evident, nu mai curge”⁶⁴. Această gîrlă nu este, după presupunerea noastră, decît un rest al canalului care începea de la lacul Carasu, trecea prin cele două lacuri amintite și răs-pundea în mare, potrivit poziției lacului Gargalic, în apropierea Capului Midia, așadar imediat la sud de portul Karaharman, ceea ce corespunde cu modul în care este figurat în majoritatea izvoarelor cartografice⁶⁵.

Întreținerea acestui canal era, desigur, destul de dificilă cu mijloacele tehnice de atunci. Totuși el a fost menținut ca navigabil, așa cum rezultă din știrile pe care le avem, pînă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, respectiv pînă în timpul războiului ruso-turc din 1768—1774. Din 1773, bătăliile decisive ale acestui război au avut loc pe teritoriul Dobrogei⁶⁶. O primă consecință a acestui fapt o constituie distrugerile masive produse în aprilie 1773 în zona dintre Babadag și Carasu,

cînd, printre localitățile care au avut foarte mult de suferit, a fost și Karaharmanul⁶⁷. Cu acest prilej a fost afectat cu siguranță și canalul Laman, aflat chiar în centrul teatrului acestor operațiuni. După aceste evenimente, știrile referitoare la acest canal se împuținează tot mai mult, iar din cele ce ne-au parvenit nu reiese că ar mai fi fost navigabil. Următoarele războaie ruso-turce, repetate la intervale destul de scurte și cu aceleași consecințe nefaste pentru Dobrogea, n-au mai permis refacerea canalului, care, lăsat în părăsire, a secat și s-a astupat treptat, devenind astfel complet inutilizabil.

Totuși, pentru un timp, canalul apare încă în diverse izvoare contemporane. La 1780 călătorul polonez W. Chrzanowski, străbătînd Dobrogea de la nord la sud, trece pe un pod de piatră aflat peste lacul Carasu, despre care spune că avea comunicație cu Dunărea și cu Marea Neagră⁶⁸. Este vorba, fără îndoială, de podul care figurează în mai multe hărți la capătul dinspre lacul Carasu al canalului⁶⁹, pe unde trecea probabil o variantă estică a drumului principal al Dobrogei⁷⁰. Canalul apare apoi, cu capătul estic plasat de asemenea la Karaharman sau imediat la sud de acest port, în mai multe lucrări cartografice de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Astfel, îl găsim în hărțile elaborate de Samuel Dunn (1774)⁷¹, H. C. Schütz (1780)⁷², Antonio Zatta (1782)⁷³, I. Trescot și Iac. Schmid (1782)⁷⁴, Tomas Lopez (1784)⁷⁵, Th. Kitchin (1787)⁷⁶, I. F. Schmid (1788)⁷⁷, G. Cassini (1788)⁷⁸, Robert Sayer (1789)⁷⁹, J. M. Probst (1789)⁸⁰, I. Wussin și

⁶⁷ J. Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, vol. XVII, Paris, 1839, p. 357; Colonel Boutourlin, *Precis des événements militaires de la première guerre des Russes contre les Turcs sous le règne de l'impératrice Catherine*, St. Petersburg, 1822, p. 88—89.

⁶⁸ P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930, p. 240.

⁶⁹ Michael le Quien, *op. cit.*, vol. I, harta : Bibl. Acad. R. S. România, Hărți, B.XLII.4.; ibidem, Atlasul Dimăncescu, f. 142, 169 ș.a. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, englezul Thomas Wilson aprecia că acest pod ar fi fost poate la origine o construcție militară. (Thomas Forester, *The Danube and the Black Sea...*, London, 1857, p. 49).

⁷⁰ Drumul principal al Dobrogei venea dinspre pasurile Balcanilor și străbătea această provincie pe la mijloc, ducînd, prin Bazargic, Carasu și Babadag, la vadul dunărean al Isacei. (C. Brătescu, *Populația Dobrogei, în Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 225). Mai tîrziu, către mijlocul secolului al XIX-lea, Said Mirza Pașa a construit un pod de piatră mai la vest, chiar peste lacul Carasu. (Ion Ionescu de la Brad, *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja*, p. 104). Era numit „podul lui Said Pașa” și se afla în imediata apropiere a actualului oraș Medgidia. (Bibl. Acad. R. S. România, Hărți, C. XXXII.1.).

⁷¹ Bibl. Acad. R. S. România, Atlasul Dimăncescu, f. 145.

⁷² Ibidem, f. 146.

⁷³ Ibidem, f. 147.

⁷⁴ Ibidem, f. 149 a.

⁷⁵ Ibidem, f. 150.

⁷⁶ Ibidem, f. 152.

⁷⁷ Ibidem, f. 153.

⁷⁸ Ibidem, f. 157.

⁷⁹ Ibidem, f. 158.

⁸⁰ Biblioteca universitară Cluj, Hărți, H.22/4.

⁶⁰ Au existat mai multe rîuri care se vărsau în partea de răsărit a lacului Carasu. (David Urquhart, *The mystery of the Danube...*, London, 1851, harta de la p. 106 bis). Un rîu mai important era Karamurad, care, primăvara, după topirea zăpezilor, căpăta un debit însemnat. (Patrick O'Brien, *op. cit.*, p. 33). În zilele noastre se păstrează o albie secată de rîu, numită Valea Ciobanului, orientată pe direcția sud-vest spre Alacapu, adică tocmai spre capătul estic de altădată al Văii Carasu. (Vezi Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*. [Constanța], [1966]. harta, pl. II). N-ar fi exclus ca această vale (dere) să reprezinte chiar traseul de odinioară al canalului Laman.

⁶¹ *Marele dicționar geografic al României*, vol. V, București, 1902, p. 547; C. Brătescu, *Lacul Tașaul*, în „Analele Dobrogei”, III, 1922, nr. 4, p. 530—534.

⁶² C. Brătescu, *Lacul Tașaul*, p. 527.

⁶³ Apele acestui lac au avut de asemenea odinioară o adîncime mult mai mare. (*Marele dicționar geografic al României*, vol. III, București, 1900, p. 473; C. Brătescu, *Lacul Tașaul*, p. 527).

⁶⁴ C. Brătescu, *Lacul Tașaul*, p. 537.

⁶⁵ La Capul Midia a fost amenajat un mic port numit *Schela Nodă*, care depindea de portul Karaharman și despre care avem mai multe știri din secolul al XVIII-lea. Astfel, îl găsim în lucrările cartografice ale epocii sub denumirea de *Scala Nova*. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Atlasul Dimăncescu, f. 132, 143). Vezi descrierea acestui mic port la J. B. Lechevalier, *Voyage de la Propontide et du Pont-Euxin*, vol. II, Paris, 1800, p. 367.

⁶⁶ M. Ionescu-Dobrogeanu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, p. 575.

A. Wenzely (1790)⁸¹, Franz I. I. von Reilly (1796)⁸², G. F. Uz (1803)⁸³.

După aceea însă, canalul Laman încetează de a mai figura în izvoarele cartografice. Mai mult decît atît, se ajunge foarte curînd la ignorarea traseului real și la emiterea de ipoteze fan-teziste în acest sens sau chiar la contestarea existenței în trecut a vreunui canal între lacul Carasu și Marea Neagră. Astfel, în 1810 și 1811, Napoleon era informat că, în cadrul trata-tivelor ruso-turce se vorbise de „le vieux lit du Danube, actuellement abandonné par le fleuve et s'étendant d'Hirsova à Kiustendschi sur la Mer Noire”⁸⁴ sau, cum apare într-o altă știre, „le vieux Danube, dont le lit se re-trouve de Rassova à Kustendjé”⁸⁵. De ase-menea, în harta anexată la lucrarea lui Stür-mer, care a călătorit prin țările române în 1816, apare un rîu care face legătura între lacul Carasu și mare, răspunzînd la Karahar-man⁸⁶, autorul fiind inspirat, foarte probabil, în acest sens, din lucrările cartografice mai vechi. Pe de altă parte, pictorul francez Hector de Béarn, care a însoțit trupele ruse în Dobrogea la 1828, se ridică împotriva pă-rerii după care lacul Carasu ar fi răspuns vreodată la Marea Neagră, deoarece în dreptul acela, respectiv în zona orașului Kōstendje, coasta era retezată brusc, terminîndu-se prin niște faleză care nu permiteau nici măcar bă-nuiala că în locul acela s-ar fi aflat cîndva o gură de fluviu⁸⁷.

Se admitea așadar în unele cercuri că odi-noară ar fi existat o legătură între Dunăre și mare printr-un canal artificial⁸⁸, care ar fi adus apele lacului Carasu pînă la Constanța. Un reviriment al acestei ipoteze a fost prile-juit de pierderea de către Imperiul otoman, în 1829, a gurilor Dunării. Atunci, pentru evi-tarea trecerii vaselor pe la Sulina, s-a pus problema, îndeosebi la insistențele Austriei, de a se restabili „vechiul canal al lui Traian”, despre care se credea că a fost astupat cu nisip⁸⁹. Se stăruia asupra foloaselor pe care

le-ar fi adus redeschiderea acestui canal⁹⁰, de unde o serie de avantaje economice și chiar politice ar fi revenit și Principatelor române⁹¹.

În 1835, examinarea terenului și a posibili-tăților restabilirii acestui canal a fost încre-dințată de sultanul Mahmud II unor ofițeri de stat major prusieni⁹². Rezultatele cerce-tărilor au fost publicate în 1840 la Berlin, concluzia fiind total negativă, deoarece se ajunsese la convingerea că între lacul Carasu și Kōstendje n-a putut exista niciodată un canal, iar construirea lui din nou ar fi fost prea dificilă și prea costisitoare, datorită mai ales terenului accidentat⁹³.

Ideea nu a fost însă abandonată, fiind re-luată de altfel în mai multe rînduri, la diverse intervale de timp. A fost, mai întîi, un proiect austriac, la care s-a lucrat începînd din anul 1838, cînd se vorbea că fondurile necesare urmau să fie puse la dispoziție de bancherii vienezi Rothschild și Sina⁹⁴. În 1844 proiectul era elaborat⁹⁵, dar curînd a fost socotit ca irealizabil, datorită aceluiași motive⁹⁶.

Unul dintre susținătorii de seamă ai con-struirii acestui canal, a fost, în aceeași peri-oadă, englezul David Urquhart, care aprecia realizarea lui ca fiind, pentru Imperiul oto-man, mai de valoare „decît cucerirea unui regat puternic”⁹⁷. El ajunge chiar la concluzia eronată a „facilității execuției” unei asemenea lucrări⁹⁸.

Această idee l-a atras și pe Ion Ionescu de la Brad, cu prilejul cercetărilor pe care le-a

⁸¹ Bibl. Acad. R. S. România, Atlasul Dimăncescu, f. 161.

⁸² Ibidem, f. 164.

⁸³ Ibidem, f. 169.

⁸⁴ Hurmuzaki, *Documente...*, supliment I, vol. II, București, 1885, p. 568.

⁸⁵ A. Thiers, *Histoire du Consulat et de l'Empire*, vol. XII, Paris, p. 482. Pentru credința că între Rasova și Kōstendje ar fi existat cîndva un braț al Dunării, vezi și Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie...*, Paris, 1839, p. 222.

⁸⁶ L. V. Stürmer, *Skizzen einer Reise nach Konstantinopel des... in den letzten Monaten des Jahres 1816*, Pesth, 1821, harta.

⁸⁷ Ion Conea, *Hector de Béarn, un călător francez prin Dobrogea în 1828*, în „Analele Dobrogei”, IX, 1928, nr. 2, p. 194.

⁸⁸ Vezi admiterea acestei ipoteze, ca și încrederea deplină în posibilitatea redeschiderii acestui canal la Karl Koch, *Wanderungen im Oriente, während der Jahre 1843 und 1844*, vol. I, Weimar, 1846, p. 107–108.

⁸⁹ Felix Colson, *op. cit.*, p. 222; Colonel de Rud-torfer, *Géographie militaire de l'Europe*, vol. II, Paris, 1847, p. 871.

⁹⁰ Vezi de pildă memoriul lui Bois le Comte asu-pra Dunării (București, 15 mai 1834), în Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XVII, București, 1913, p. 381.

⁹¹ Felix Colson, *op. cit.*, p. 223. Se afirma chiar că „la Moldo-Valachie doit être maitresse de ce canal” (*Ibidem*).

⁹² Edmund Spencer, *Turkey, Russia...*, p. 87; E. Taitbout de Marigny, *op. cit.*, p. 35–36.

⁹³ Herr. v. Vincke, *op. cit.*, p. 308. Cu privire la rezultatele acestor cercetări, vezi și Adalbert Müller, *Die untere Donau. Beschreibung des Stromes und seiner Umgebungen von Wien bis zum Meere*, ed. II, Regensburg, 1846, p. 243; Patrick O'Brien, *op. cit.*, p. 32–36; E. Taitbout de Marigny, *op. cit.*, p. 36. Au intervenit și motive de ordin politic, care ar fi dus oricum la zădărnicierea unui asemenea plan. (Edmund Spencer, *Travels in european Turkey...*, p. 404–405; idem, *Turkei, Russia...*, p. 87–88).

⁹⁴ D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele române și regatul Sardiniei*, București, 1941, p. 25, 49, 56. Despre acest proiect vezi și A. Grisebach, *Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839*, vol. I, Göttingen, 1841, p. 24. La 1843, călătorul francez Alexis de Valon vorbea de asemenea de foloasele unui canal între Dunăre și Marea Neagră, trecînd prin Valea Carasu. (Constantin I. Karadjă, *art. cit.*, p. 365).

⁹⁵ [Ion Ionescu de la Brad], *Canal de Kustendjé*, în „Journal de Constantinople”, 1851, nr. 295, p. 1. După acest proiect, canalul ar fi avut 8 mile germane (16 leghe franceze) lungime și ar fi costat 4 milioane de florini. (*Ibidem*).

⁹⁶ Xavier Hommaire de Hell, *Voyage en Turquie et en Perse, exécuté par ordre du gouvernement français pendant les années 1846, 1847 et 1848*, vol. I, Paris, 1854, p. 178.

⁹⁷ David Urquhart, *The mystery of the Danube...*, p. 107. (Vezi și harta Dobrogei de la p. 106 bis, unde figurează și traseul canalului proiectat).

⁹⁸ *Ibidem*, p. 107.

întreprins în Dobrogea la 1850⁹⁹. Într-un articol publicat în 1851 în „Journal de Constantinople” el relua proiectul austriac, întocmind însă un nou deviz estimativ, în care aprecia, pentru „cazul cel mai defavorabil”, totalul cheltuielilor la suma de 23 000 000 de piaștri, în care era inclusă și amenajarea portului Köstendje¹⁰⁰. Totodată, reputatul agronom român socotea că pentru întreținerea acestui canal ar fi fost nevoie de 5 milioane de piaștri anual¹⁰¹.

Din aceeași perioadă¹⁰² datează proiectul englezului Thomas Wilson, publicat în 1855, după un studiu de 4 ani¹⁰³. El relua ideea restaurării vechiului canal¹⁰⁴, care, de la lacul Carasu, ar fi ajuns la golful Tuzla, deci, la sud de Constanța¹⁰⁵. În temeiul acestui plan, s-a constituit o societate care, în urma demersurilor guvernului englez, a izbutit să obțină de la guvernul otoman, în 1856, concesiunea construirii unui canal între Cernavoda și golful Tuzla¹⁰⁶. Au intervenit însă calcule noi care au dus la abandonarea acestui proiect în favoarea celui al unei linii ferate¹⁰⁷, construită,

curînd după aceea, tot de către englezi, și dată în folosință în toamna anului 1860¹⁰⁸.

Aceste proiecte, ca și altele, au avut ca punct de plecare ipoteza falsă după care canalul de legătură între lacul Carasu și Marea Neagră, a cărui amintire a dăinuit multă vreme, ar fi răspuns la portul Köstendje. Lacul Carasu a avut într-adevăr legătură cu marea printr-un canal artificial navigabil, dar acesta ajungea, așa cum am văzut, mai la nord, în vecinătatea portului Karaharman. Dispariția acestui canal, întimplată înainte de sfîrșitul secolului al XVIII-lea, și carența informațiilor asupra lui au dus mai tîrziu la o serie de incertitudini și confuzii, care s-au perpetuat pînă în zilele noastre¹⁰⁹. Încercarea de față are drept scop punerea în discuție dintr-un nou unghi a problemei, pe baza reconsiderării știrilor directe și indirecte care ne-au parvenit, în vederea restabilirii adevărului istoric. Sperăm ca cercetările viitoare să aducă și în acest caz lumina deplină, cu atît mai mult cu cît ideea realizării unui canal navigabil între Dunăre și Marea Neagră în părțile centrale ale Dobrogei a ieșit în zilele noastre biruitoare.

Résumé

Le règlement douanier (kanunname), datant du XVI-ème siècle, du port Karaharman, situé au nord de Constantza (Dobrudja), près du lieu où le lac Sinoe conflue avec la Mer Noire, contient une information selon laquelle ce port aurait été lié avec le lac Carasu, c'est à dire avec le Danube par un canal navigable. Des informations précises sur ce canal nous ont restées de célèbre voyageur turc Evliya Çelebi (XVII-ème siècle). Celui-ci affirme que ce canal était une construction artificielle réalisée avant l'établissement de l'administration otomane au Dobrudja. Le canal est mentionné aussi dans des nombreux travaux cartographiques de XVII et XVIII-ème siècle et, ensuite, à l'occasion des événements de la guerre russo-turque de 1768–1774. Ainsi, un rapport du consul français de Constantinople mentionne que, le 1er novembre 1771, les troupes russes entrées en Dobrudja, avançant de Babadag vers le sud ont employé, pour arriver au lac Carasu, le canal dit Laman qui liait ce lac avec la Mer Noire et sur lequel on a embarqué l'infanterie dans des petits bateaux cosaques. Le canal n'était donc seulement un prolongement en ligne droite, vers l'est, du lac Carasu, mais il se dirigeait vers le nord-est arrivant à Karaharman par les lacs Taşaul et Gargalic.

Après ces événements le canal Laman n'est plus mentionné et cesse d'être utilisé étant, probablement, abandonné. Bientôt on ne connaissait plus exactement son tracé et toutes les tentatives ultérieures de le rouvrir sont parties de l'idée qu'il fallait être un prolongement direct vers l'est du lac Carasu et que son autre bout se terminait

⁹⁹ Bălcescu, încunoștiințat de Ion Ghica despre acest proiect al lui Ion Ionescu de la Brad, își exprima, la 26 iulie 1850, următoarea părere: „În loc de canal la Custenget n-ar fi mai bine d-a face un drum de fer?” (N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV. *Correspondență*, ed. critică de G. Zane. București, 1964, p. 321). Este interesant și faptul că, într-un memoriu adresat de Cezar Bolliac în 1854 împăratului Napoleon III, se vorbea de un canal care ar fi existat între Rasova și mare, numit de aceea „canalul Rahova” (greșit pentru Rasova), socotit ca „presque naturel”. (Cezar Bolliac, *Choix de lettres et mémoires sur la question roumaine*. 1852–1856. Paris, [1856], p. 12).

¹⁰⁰ Ion Ionescu de la Brad, *Canal de Kustendje*, p. 1.

¹⁰¹ *Ibidem*. Acest proiect a fost adus de Ion Ghica la cunoștința lui Ahmed Vefik Pașa, comisar extraordinar al Turciei în Principate. (Ion Matei, *Sur les relations d'Ahmed Vefik Pacha avec les Roumains*, în „*Studia et acta orientalia*”, VII, București, 1961, p. 103).

¹⁰² Englezul Laurence Olimphant care a călătorit pe Dunăre în 1852, adaugă la concluzia necesității „pentru interesele Europei, de a tăia un canal de la Rasova pe Dunăre la Kustendji la Marea Neagră — o lucrare de mare însemnătate”. (Laurence Olimphant, *The russian shores of the Black Sea in the autumn of 1852 with a voyage down the Volga, and a tour through the country of the Don Cossaks*, Edinburgh-London, 1854, p. 349).

¹⁰³ Thomas Forester, *op. cit.*, p. 48; C. I. Băicoianu, *Studii economice, politice și sociale. 1898–1940*, București, 1941, p. 342.

¹⁰⁴ Ideea redeschiderii canalului a fost reluată cu acuitate în timpul războiului Crimeii. (*Description topographique et strategique du théâtre de la guerre turco-russe*, trad. franc. de Théodore Parmentier, Paris, 1854, p. 31). Despre necesitatea construirii în Dobrogea a unui canal între Dunăre și Marea Neagră vezi și J. F. Neigebaur, *Die Moldau-Valachen oder Romanen und der russische Schutz*, Breslau, 1855, p. 64. La 25 septembrie 1855, Victor Place, consulul Franței la Iași, raporta la Paris despre proiectele de construire, în centrul Dobrogei, a unui canal, a unei căi ferate și a unei șosele între Dunăre și Marea Neagră. (Arh. St. Buc., colecția Microfilme Franța, rola 41, nr. 1, c. 237–239).

¹⁰⁵ Thomas Forester, *op. cit.*, p. 48.

¹⁰⁶ *Ibidem*; C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 342–343.

¹⁰⁷ Thomas Forester, *op. cit.*, p. 8, 51; C. W. Wutzer, *Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasiens*, vol. I, Eberfeld, 1860, p. 265; C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 343.

¹⁰⁸ C. W. Wutzer, *op. cit.*, vol. I, p. 265.

¹⁰⁹ Desigur, mijloacele tehnice actuale fac posibilă realizarea pe orice traseu, în centrul Dobrogei, a unui canal navigabil între Dunăre și Marea Neagră.

obligatoirement au port de Köstendje (Constanța). Evidemment, aujourd'hui, quand a apparu de nouveau la nécessité d'une voie navigable, par le centre de Dobrudja, entre le Danube et la Mer Noire, les moyens de la technique moderne permettent la construction de ce canal sur n'importe quel tracé.

Précis

In the customs regulations (*kanunname*), dated back to the 16th century, of the Dobrudja port Karaharman, located in the north part of Constanța, nearby the connection spot between Lake Sinoe and the Black Sea, comes out an information according to which that port would have been linked with the Lake Carasu and in such a way with the Danube too, by a shipping canal. Precise data, as regards this canal were given in the 17th century by the famous Turkish traveller Evliya Çelebi, who told that it was an artificial canal dated before the setting up of the Ottoman domination in Dobrudja. The canal appears as well, in several cartographic works in the 17th–18th centuries. Then, it is mentioned in connection with the events from the time of the Russian–Turkish war (1768–1774). Thus, in a French consular report from Constantinople, is shown that on the 1st of november 1771, the Russian troops that entered Dobrudja, in their march from Babadag towards the South, have used in order to reach Lake Carasu, the Laman canal that connected that lake with the Black Sea and on which was embarked the infantry on small Cossack boots. Therefore, the canal was not an extension of Lake Carasu in a straight line towards the North-East, reaching Karaharman through the lakes Tasaul and Gargalic.

After these events, the Laman canal is no more mentioned and it seems that it was no more utilized, being probably abandoned — Soon, it was not exactly known its direction and the ulterior endeavours to reopen it, started all of them from the idea that it was perhaps a direct extension to the East of Lake Carasu and that, obligatorily, its end to the sea must have been at the port of Köstendje (Constanța). Without doubt, nowadays, when was proved, once again, the necessity of opening a navigable way through the middle of Dobrudja between Danube and the Black Sea, the up-to-date technical devices make possible the realization, on any line, of this canal.

CONDICA MAREI LOGOFETII DE TOATE CĂRȚILE LUI CONSTANTIN BRÎNCOVEANU vv. (1692–1713) Descriere internă II.

EMILIA POȘTĂRIȚĂ

Studierea manuscrisului contribuie la cunoașterea transformărilor în domeniul relațiilor agrare, dezvoltării meșteșugurilor, extinderii iextractiilor miniere, vieții orășenești ș.a.

Numeroase documente relevă neputința obștii sătești de a rezista asaltului marii proprietăți, favorizat de diferențierea de avere în cadrul obștii, de lipsa de bani a țăranilor pentru a face față politicii fiscale. Pierderile de pământuri pentru banii împrumutați sau vinzările de delnițe întărite de divan în special la sfârșitul secolului al XVII-lea, ilustrează ritmul rapid de dezagregare a proprietății obștești¹.

Nu rare sînt cazurile în care apar conflictele dintre moșneni și cumpărători provocate de abuzurile celor din urmă care ajungînd să se judece în divan² iau în stăpînire mai multă moșie decît cumpăraseră.

Din alte documente desprindem tendința elementelor negustorești de a acapara suprafețe tot mai întinse în mediul rural sau urban³.

Paralel cu fenomenul de cotropire a micilor delnițe țărenești se desfășoară o continuă luptă între marile proprietăți feudale pentru creșterea și consolidarea puterii economice, în cadrul căreia, însuși domnul ca mare feudal își va spori continuu moșiile. Numeroase documente consemnează vinzările de moșii și sate întregi, case, vie, mori, cu veniturile și rumânii și precizarea sumelor de bani plătite. Se desprind astfel multiple informații în legătură cu creșterea marelui domeniu aparținînd unor mari boieri cum sînt: Cantacuzinii, Filipiștii, Cornea Brăiloiu, Radu Golescu, Radu Dudescu, Radu Greceanu, Ianache Văcărescu, Constantin Știrbei, ș.a.⁴

Alături de marii boieri, mănăstirile își măresc domeniile prin cumpărări și danii, întărindu-și puterea economică și devenind un factor important în stat. Din numărul mare de documente care conțin astfel de informații desprindem pentru exemplificare documentul din 4 iulie 1700 prin care C. Brîncoveanu întărește mănăstirii Rîmnicul de Jos, jud. Rîmnicul Sărat, moșii în Bunești, Găojani, Balta Amară, Pepenești, Podeni, Leotești, Valea Rea, vie în dealul Jidvenilor, Cîrligelor, Goleștilor, și Virteșcoi, roți de moară în apa Milcovului și a Rîmnicului, pădure, pogoane de vie și locuri de fin la Tigoi, locuri și case în Focșani, meritic de sare la Telega, 150 bolovani, dajdiile viilor din dealul Jidvenilor, pogoane de vie în dealul Cîrligelor și în dealul Goleștilor din vama căratului sării de la Ocna Teișanilor⁵ ș.a. Între 1692–1714 domnul dăruiește mănăstirii Hurezi meritic de 150 bolovani de sare pe an de la Ocna cea Mare, 910 stînjeni de ocină în Cojeștii de Jos și Belciugatul jud. Ilfov, satele Hurezi, Râmești, Șirineasa,

¹ Arh. St. Buc., Colecția manuscrise. ms. 703, f. 154v–156v, 179v–180v, 170–174, 190v–192v.

² Ibidem, f. 168–170.

³ Ibidem, f. 312–312v, 215v–217, 109v–110, 363–365v.

⁴ Ibidem, f. 7v–8, 30–31v, 110v–112, 31v–32v, 112–114, 140v–145, 114–115, 115–116, 116v–118, 189v–190v, 187–187v, 259v–260, 92v–94, 193–199, 591–592v, 590–591, 589–589v, 599–602, 160v–161v, 263v, 311v–312, 243–244v, 483v–484v, 518v–520, 47–48, 44, 389v–390, 147–147v, 199–200v, 264–265, 207v–209, 345v–346, 389v–390, 527–528.

⁵ Ibidem, f. 268v–275.

Runcul, Slăvitești din jud. Vilcea, Puțuri, Gioric, Bratovoști, Sălcuța din jud. Dolj, Baia de Fier jud. Gorj, Belciugatul, Vlădeasca, Cojești din jud. Ilfov, împreună cu rumâni, cu vaduri de moară, cu vii, livezi, merti de sare și sălașe de țigani; părți din satele Rătunda și Poiana din jud. Mehedinți, Zdegla, Ciobrava, Ciuperceni, Popești, Ghidiciul din jud. Dolj, pivnița de piatră în Tîrgoviște, și locuri de prăvălii și de casă, cu grădini și bani pentru a se clădi prăvălii pe aceste locuri⁶ ș.a. Astfel de informații mai găsim și pentru mănăstirile Mihai Vodă din București, Snagov, Cârnaia Rîmnicul Sărat, Govora, Cîmpulung și altele.

Un aspect important al relațiilor economice și sociale care poate fi studiat mai profund pe baza izvoarelor documentare din această condică îl constituie intensificarea aservirii țărănilor liberi, ocuparea satelor lor. Documentele din cuprinsul condicii evidențiază numărul mare de procese prin care cei nedreptățiți se apără cu îndirjire în fața Divanului domnesc, plîngîndu-se că au fost aserviți de boieri și mănăstiri.

Fîind în permanență amenințați cu pierderea libertății, mulți țărani solicitau de la domnie o carte de apărare, care să le consfințească dreptul de a rămîne oameni liberi în urma vinderii moșiei lor.

De-a lungul anilor, în majoritatea cazurilor în urma plîngerii țăranilor a judecăților și constatărilor care se fac sau cu ajutorul hrisoavelor și mărturiilor de regulă cu 12 megieși sau oameni bătrîni, domnul trebuia să dea întărirea de slobozire, întrucît țăranii dovedeau că au fost liberi. În condică numărul cîrților domnești prin care se consfințează sau se întărește dreptul de slobozire din rumânie este considerabil⁷.

Deseori țăranii vînzîndu-și ocinile plecau pe alte moșii ca oameni liberi; cu timpul însă ei erau înglobați în rîndul rumânilor din acest sat. Așa de exemplu la 1 iulie 1693 Constantin Brîncoveanu, în urma judecății ce s-a făcut în divan, slobozește din rumânie pe Petru, cu fiii săi și vărul său Stanciu cu frații lui, din satul Sârscă jud. Mehedinți deoarece jupînea Despina fata spătarului Radu Tomeanu voia să-i „rumânească în silă” întrucît părinții lui Petru și Stanciu „pentru ale țărîi dăjdii și nevoi s-au fostu năpăstuite ale lor moșii de la Sârscă” și s-au așezat în satul Iubăniți jud. Mehedinți „de ș-au tras toate dajdiile acolo”. Deși Petru și Stanciu au arătat un zapis de la clucerul Radu Buzescu prin care se adevărea că „n-au fost rumâni nici de moșie, nici de cumpărătoare, ci au fost slobozi cu ocina lor”... domnul arăta că nu i-a „crezut” dispunînd judecarea în divan, pe baza mărturiilor unor boieri, și a 12 megieși, stabilindu-se, „cum că acești oameni nu i-au pomenit de la părinții lor cum să fi fost rumâni, ci au fostu megiași dă bir”⁸.

Condica Marii Logofeții ilustrează tendința aservirii țăranilor săzători cu învoială pe moșii, care erau față de stăpîinii moșilor oameni liberi cu drept de strămutare, fiind obligați numai la plata dijmei din produse pentru loturile pe care le cultivau, nu și la muncă pe rezerva feudală.

Prin reducerea și desființarea dreptului de strămutare, măsuri luate chiar de domn în favoarea boierilor la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea această categorie de țăranii este tot mai mult asimilată cu rumânii.

Un alt fenomen care apare pregnant în documentele cuprinse în condică este acela al creșterii numărului țăranilor cu învoială. Ei provin din rîndurile acelor care se răsкупărau din rumânie fără pămînt sau dintre moșnenii care-și pierdeau ocinele dar își păstrau libertatea. Fenomenul este tot mai general, iar mărturiile documentare în acest sens sînt multiple. Eliberarea din rumânie însă, frecventă prin răsкупărare pe baza unei sume de bani destul de ridicată, nu era nici ea sigură în fața forței marilor proprietari sau a altor situații impuse de foamete, lipsă de pămînt și sporire a obligațiilor.

Sînt foarte dese cazurile în care documentele consemnează vînzările și răsкупăările ca dovezi ale luptei duse de țărani pentru păstrarea libertății. La 26 martie 1708 domnul întărește slobozirea din rumânie a lui Pătru Bogoi cu feciorii lui din satul Salcea de către Vasile paharnic fiul lui Dumitrașcu Argetoianu pentru că fusese iertat din rumânie de către stolnicul Mihai, moșul lui Vasile Argetoianu și apoi se vînduse „de mare nevoie la foamete”, jupînesei Florica a lui Vasile Păianul și cu ajutorul lui Dumitrașcu s-a răsкупărat din nou⁹. În anul 1698 11 decembrie, domnul întărește lui Hrizan și Dima, feciorii lui Dumitru aprodul, din satul Dragomirești jud. Dîmbovița, slobozirea din rumânie de către clucerul Mihai, fiul lui Drăghici vistierul care îi iertase pe Dumitru cu feciorii lui, dar voină să-i rumânească din nou „în silă” s-a judecat cu ei, aceștia dovedind cu martori că au fost iertați¹⁰. La 10 aprilie 1702, sînt sloboziți din rumânie de către Const. Brîncoveanu, Petru Căpățînă și alții care au fost rumâni ai mănăstirii Strehala și s-au răsкупărat numai cu capetele lor, după ce se mai răsкупăraseră o dată pe vremea altui domn, însă mănăstirea nu voise să-i slobozească¹¹. Încercarea de aservire a țăranilor eliberați este ilustrată și de documentul din 24 martie 1704, prin care se întărește slobozirea din rumânie a lui Stanislav cu frații lui și alți oameni din satul Timbu-rești jud. Ialomița de către jupînea Rada lui Constantin Filipescu care voia să-i stăpînească fără dreptate, în urma judecății aceștia dovedind cu zapis că se răsкупăraseră din rumânie de la mănăstirea Sf. Sava¹².

⁶ Ibidem, f. 3—4, 10v—12, 94—95, 390v—391, 598—599, 19—19v, 36—38.

⁷ Ibidem, f. 406—406v, 474—475v, 572v—573, 599v—601, 240—242v, 549—550.

⁸ Ibidem, f. 18—18v, 406—406v.

⁹ Ibidem, f. 417v—418v.

¹⁰ Ibidem, f. 175v—176.

¹¹ Ibidem, f. 330v—331.

¹² Ibidem, f. 367—368v.

Documentele din condica analizată întăresc concluzia că domnia, pînă la reforma lui C. Mavrocordat, nu intervenea în raporturile dintre stăpîni și țărani dependenți. Tradiția nescrisă acorda însă rumânilor din Țara Românească ca și vecinilor din Moldova anumite drepturi care le dădeau posibilitatea să se folosească de moșie dacă își îndeplineau obligațiile față de stăpîn și de a nu putea fi despărțiți de moșie¹³. Informațiile noastre arată că de fapt această tradiție era tot mai mult călcată, rumânii fiind mutați de pe moșie, schimbați fără pămînt, vinduți individual fără pămînt, dați de zestre, copiii lor despărțiți de părinți.

Imaginea asupra situației economico-sociale este integrită de informațiile privind dările și obligațiile țăranilor în această perioadă.

Politica fiscală promovată de domnie se răsfrînge în special asupra micii proprietăți și în mai mică măsură asupra marelui domeniu boieresc și mănăstiresc. La sfîrșitul secolului al XVII-lea, marea majoritate a obligațiilor fiscale se lua în bani, numărul acestora apropiindu-se de cifra 40¹⁴.

Numeroasele dări au adus importante venituri domniei, creînd totodată multiple posibilități de silnicii din partea dregătorilor însărcinați cu politica fiscală. În această perioadă se urmărea cu meticulozitate realizarea sumelor din bir care aducea cele mai mari venituri. Acesta era perceput pe județe în funcție de bogățiile lui și de numărul birnicilor. În cazul în care birnicul nu putea să-și îndeplinească îndatoririle, se recurgea la solidaritatea rudelor, a cetei, a satului respectiv. Există situații cînd cei însărcinați cu stringerea birurilor, plăteau diferențele neobținute, primind în schimb din partea domnului întărirea de stăpînire asupra pămînturilor celor rămași datori.

Obligatorietatea realizării sumelor stabilite a sporit rîndurile fugarilor. Domnia pentru a-și asigura încasarea sumelor ia măsuri de urmărire fugarilor cu ajutorul slujitorilor domnești însoțiți de reprezentanții boierului, ai mănăstirii păgubite sau punind în vînzare bunurile lor pentru asigurarea dărilor¹⁵.

Un exemplu din multe altele, este din 5 aprilie 1694 cînd domnul întărește lui Barbu logofăt la vistierie, fiul lui Șerban Greceanu fost mare logofăt, stăpînire asupra părților de moșii ale lui Mihai, Constantin, Stan și Dumitrașcu cu frații lor din Davidești, din cîmp, din pădure, din apă, din siliștea satului și cu partea lor de vie și mori, pentru că acești oameni „fiind ei slujitori... n-au vrut să șază să-și tragă birul haraciului și alte dăjdii după cum sînt legați în Vistieria domnii mele de npreună cu alți slujitori, ci ca niște oameni răi și hicleani s-au sculat de au fugit și au lăsat dajdea lor asupra celorlalți slujitori ce-țași ai lor”. Aceștia „văzînd greul și nemaipu-

tîndu-le purta birul au venit înaintea domnii mele în divan de s-au jăluit pentru unii ca aceștia și domnia mea den divan le-am dat cartea domnii mele de volnicie ca să vînză moșii, vii, mori și ce ar găsi de ale acestor slujitori fugiți să plătească haraciul și alte dăjdii ce s-au fost legați cu sumă de bir în vistierie și slujitorii după porunca domnii mele au luat această moșie ce scriu mai sus ale lor de moștenire și le-au vîndut boiarinului domnii mele Barbului log¹⁶.

Sînt cazuri în care țărani sînt prinși și băgați la închisoare pentru neachitarea dajdiilor. În rîndurile acestora se întîlnesc chiar negustori sau meseriași. La 5 februarie 1695 un tîrgoveț, Pătrașcu, avînd 12 pogoane de vie în dealul Bucureștilor, „ajungînd la lipsă și punîndu-l la cisla haraciului împărătesc, aici în București, ca să dea 50 taleri și el neavînd acești bani să-i dea au ajuns la mare nevoie și au încăput și la închisoare în pușcărie pentru acești bani” în cele din urmă, fiind nevoit să împrumute suma pentru a achita darea haraciului¹⁷.

Importante venituri se asigurau și din oierit, goștinărit, văcărît, vinărcii, ș.a. și mai ales din încasarea taxelor vamale. Din cercetarea documentelor se desprinde existența a numeroase puncte vamale așezate la hotare, în tîrguri sau orașe. La 24 noiembrie 1629, Constantin Brîncoveanu dă mănăstirii Rîmniceu Sărat jumătate din vama de la vadurile de peste apa Siretului și a Buzăului¹⁸; în același an la 15 decembrie, dăruiește mănăstirii Hurezi al treilea ban din vama domnească de la Vadul Diului, de la Bistreț și de la Cernefu¹⁹; în 1696 întărește mănăstirii Rîmniceu de Jos vama carelor de la ocna Teișanu și anume cîte o jumătate de ban de vită²⁰; la 25 aprilie 1698 dăruiește părintelui Mihai și tuturor preoților și diaconilor de la biserica domnească din vama tîrgului, plătiți în două rînduri, ridicînd obiceiul de pînă atunci de a se da la zile mari și la praznice bani pentru mir²¹, părintelui Potie și tuturor preoților de la biserica domnească din București 100 taleri pe an din vama tîrgului, plătiți în două rînduri, ridicînd și aici obiceiul de a se da bani pentru miruit²². Mai sînt atestate documentar vama domnească de la Focșani²³, vama schelei de la Rucăr și Dragoslavele²⁴, vama de la Greaca²⁵ ș.a.

Documentele demonstrează faptul că o mare parte a sumelor de bani realizate din dajdii erau destinate Porții. Alături de domn și Cămara domnească participau la plata tributului și negustorii, mănăstirile și boierii. Desigur greul contribuției îl suportau tot țărani — moșneni sau rumâni — și meșteșugarii care

¹⁶ Ibidem, f. 518v—520.

¹⁷ Ibidem, f. 45v.

¹⁸ Ibidem, f. 2—2v.

¹⁹ Ibidem, f. 3—3v.

²⁰ Ibidem, f. 72—72v.

²¹ Ibidem, f. 125 v.

²² Ibidem, f. 124—125.

²³ Ibidem, f. 245—246.

²⁴ Ibidem, f. 392v—394v.

²⁵ Ibidem, f. 413—413v.

¹³ Istoria României, vol. III, Edit. Acad. R. S. România, București, 1964, p. 391.

¹⁴ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu*, Edit. științifică, București, 1969, p. 108.

¹⁵ Arh. St. Buc., ms. 705, f. 43—44.

erau scutiți în mai mică măsură sau de loc de dări.

În cadrul politicii fiscale domnul promovează în diferite perioade scutirile de dajdii de care beneficiau marii boieri și mănăstirile. Principala dajdie de care erau scutiți fiind vinăciul, socotim că scutirea reprezintă un indiciu asupra rolului important jucat de cultura viței de vie, asupra dezvoltării vieții economice a Țării Românești. Un mare număr de documente înregistrează creșterea proprietății boierești și mănăstirești în zonele viticole ca și tendința acestora de a acapara suprafețe tot mai întinse de vii și livezi²⁶.

Și orașele transilvănene Brașovul și Sibiuul au beneficiat de numeroase scutiri de dări în cadrul relațiilor comerciale cu Țara Românească²⁷. Într-un document din 8 ianuarie 1713 reînnoind scheile din Brașov cartea de volnicie pentru a-și păste oile lor în țară pe orice fel de moșii, din toamnă până în primăvară, domnul îi scutește de plata altor dajdii în afară de oieritul domnesc²⁸.

Documentele consemnează daniile făcute de domnie. Domeniile dăruite, cuprindeau sate și moșii împreună cu rumâni, cu vaduri de moară, cu vii, cu livezi, sălășe de Țigani, mertic de sare, de griu etc.²⁹. Acestea conțin informații prețioase asupra dezvoltării economice, în special în legătură cu preocupările în domeniul creșterii vitelor, cultivării cerealelor, culturii viței de vie, pescuitului, mineritului, extracției sării etc. De exemplu, se poate aprecia că în timpul lui Constantin Brîncoveanu exploatarea minelor de sare a constituit ramura economică cu cea mai mare dezvoltare. Sînt atestate documentar Ocnele Mari³⁰, Ocna cea Mică de lângă Tîrgoviște³¹, ocnele de la Ghitioara din satul Aninișul jud. Vîlcea³², ocna de la Telega³³, ocna Teișani (Săcuieni)³⁴ ș.a. Faptul că domnul face importante și numeroase dani în merite de sare dovedește că producția era intensă și se știa despre rezervele mari de sare.

Domnul fiind stăpînul tuturor ocnelor acorda unora din boieri dreptul să deschidă o salină și să rețină cîte un bolovan din 10, iar restul îl comercializa sau dădea unor mănăstiri și spitalului Colțea³⁵.

Un alt domeniu important al economiei Țării Românești consemnat în documente îl constituie extragerea cuprului. Se pare că minele de la Baia de Aramă descoperite în timpul lui Mircea cel Bătrîn și exploatate intens pe vre-

mea lui Matei Basarab au continuat să funcționeze în același ritm³⁶.

Condica cuprinde unele informații privind relațiile comerciale întreținute de domnitor. În cadrul acestor relații extrem de variate, orașele din Transilvania, în special Brașovul și Sibiuul, ocupau un loc important; Constantin Brîncoveanu le-a acordat în permanență sprijin material, scutindu-le de unele dări și biruri. Unii dintre negustorii brașoveni au primit chiar învoirea să-și cumpere prăvălii sau vii în orașele și podgoriile din Țara Românească³⁷.

Manuscrisul cuprinde informații în legătură cu unele aspecte ale vieții culturale. Față de remarcabila ridicare culturală din timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu care a însemnat o epocă de renaștere culturală și artistică, știrile sînt mai puține, dar reflectă grija domnului pentru dezvoltarea învățămîntului, buna funcționare a unor școli și în special pentru sprijinirea cu bani a Academiei domnești, a școlărilor români și străini³⁸.

Manuscrisul se adaugă altor izvoare importante la studierea politicii externe promovate de Constantin Brîncoveanu în raport de realitatea momentului politic și la cunoașterea atitudinii unor personalități politice ale Țării Românești, cum sînt Cantacuzinii, față de politica internă și externă a domnului.

Iată de ce informațiile multiple în domeniile economic, social, politic și cultural conferă manuscrisului valoarea de prețios izvor de cercetare a istoriei Țării Românești în perioada domniei lui Constantin Brîncoveanu.

Résumé

En présentant la description interne du manuscrit no. 705 avec des renvois aux documents qu'il contient, l'auteur souligne les questions que l'historien peut étudier à l'aide de celui-ci : le processus rapide de désagrégation de la communauté (obștea) paysanne, l'accroissement de la grande propriété féodale (du prince, des boyards, de l'église) à la fin du XVIIe-ième siècle et au commencement du suivant, le développement du commerce, les moyens employés par le prince régnant afin de favoriser la consolidation du pouvoir économique de la grande propriété, la politique fiscale de Constantin Brancovan et les mesures coercitives appliquées pour assurer le recouvrement des impôts, les exemptions de taxes accordées aux villes transylvanes dans le cadre des relations commerciales avec la Valachie.

Outre les renseignements concernant la vie économique, ce que retient l'attention sont les infor-

³⁶ Istoria României, op. cit., p. 47; Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, op. cit., p. 75. Arh. St. Buc., colecția manuscrise, ms. 705, f. 109.

³⁷ Ibidem, f. 27v-28v, 312-312v.

³⁸ Vezi în legătură cu aceasta Ion Ionașcu, *Activitatea de început a Academiei domnești de la Sfîntul Sava (1699-1716)*, în „A.U.B.", seria Științe sociale, istoria, XIII, 1964, p. 122; Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, op. cit., p. 323.

²⁶ Ibidem, f. 264v-265, 98v-99, 606-609v.

²⁷ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, op. cit., p. 97-102, 113.

²⁸ Arh. St. Buc., Colecția manuscrise, ms. 705, f. 543-544v.

²⁹ Ibidem, f. 1, 3, 50-64, 102v, 103-104, 131-132, 237-237v, 249-249v, 366, 425-426, 507v, 509-509v, 578 ș.a.

³⁰ Ibidem, f. 3, 131-132, 237-237v, 425v-426.

³¹ Ibidem, f. 1.

³² Ibidem, f. 70-71v.

³³ Ibidem, f. 268v-275.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem, f. 566-568v.

mations reflétant la développement de l'enseignement ou certains aspects de la politique extérieure du célèbre prince.

Précis

In doing the internal description of the manuscript 705, with references concerning the documents included in it, the author underlined the problems that the scholar could study by its help.

These problems are relating to the rapid process of disintegration of peasant community, the expansion of the great feudal property (of the Hospodar, of the boyards and of the Church) at the end of the 17th century and the beginning of the next one; the development of marchant's element; the means utilized by the hospodar in order to support the consolidation of the economic power of the great property; the fiscal policy of Constantin Brancovan and the compulsory measures for ensuring the collecting on taxes; the exemptions from taxations that were granted to Transylvanian towns within the framework of the commercial relations with Wallachia.

Besides the information concerning the economic life, deserves attention too, the pointing out of data that reflect the development of education or enrich the knowledge of some aspects of the foreign policy of the famous Hospodar.

POLITICA INTERNĂ A GUVERNULUI BLOCULUI PARLAMENTAR (decembrie 1919 – martie 1920)

IOAN SCURTU

Încheierea procesului de formare a statului național unitar, la sfârșitul anului 1918, a reprezentat un moment esențial în istoria poporului român, a accelerat procesul de dezvoltare a națiunii și a statului pe drumul progresului social.

În primii ani după războiul mondial, în fața României se punea cu stringență problema refacerii economice. Marile distrugerii și pierderi materiale și umane (datorate ocupației inamice, operațiunilor militare, rechizițiilor Puterilor Centrale, înaltului grad de uzură a instalațiilor existente, neinvestirii de noi fonduri în scopuri productive), au dus la decăderea și dezorganizarea economiei naționale¹.

Un mare număr de întreprinderi industriale nu mai funcționau, unele erau abia în curs de remontare, iar cele mai multe lucrau cu o mică parte din capacitatea lor de producție. În agricultură se constată o reducere simțitoare a suprafețelor însămânțate ca urmare a ocupației străine, a distrugerilor provocate

de război, insuficienței brațelor de muncă, lipsei de inventar viu și mort². Aceasta a dus la o importantă scădere a producției agricole, România — una dintre principalele țări exportatoare de cereale din Europa — fiind nevoită în anul 1919 să importe grâu³.

Ca urmare a distrugerilor provocate de război, a confiscării unei bune părți din materialul rulant de către autoritățile de ocupație, transporturile erau dezorganizate.

Punerea în circulație a unei mari cantități de hirtie monedă fără acoperire, existența paralelă, pe lângă leul Băncii Naționale, a mai multor monede, a dus la o creștere vertiginosă a inflației⁴.

Problemele sociale și politice nu erau mai puțin acute. Tărănimea cerea cu insistență pământ, muncitorii luptau pentru ameliorarea condițiilor de viață. Creșterea impetuosă a mișcărilor populare, în primul rând a mișcării muncitorești și-a pus amprenta asupra dezvoltării vieții politice a României.

Frământările sociale, contradicțiile din sinul vechilor partide burghezo-moșierești au determinat apariția de noi partide politice. Dintre acestea, o influență deosebită exercitau Liga Poporului și Partidul Țărănesc care aveau un program de reforme înaintate⁵.

Sarcina prezidării primelor alegeri, pe baza votului universal, din noiembrie 1919 a revenit guvernului A. Văitoianu, asupra căruia o influență ocultă, dar decisivă, exercită Partidul Liberal. Nerecunoscând autoritatea guvernului A. Văitoianu de a asigura imparțialitatea și desfășurarea normală a campaniei electorale și în semn de protest împotriva menținerii stării de asediu și a cenzurii Liga Poporului, Partidul Conservator-Democrat și Partidul Socialist din România s-au abținut de la alegeri.

Campania electorală s-a desfășurat sub semnul luptei împotriva „oligarhiei” reprezentată de Partidul Liberal și Partidul Conservator, pentru democratizarea țării întregite. Consemnând această atmosferă, N. Iorga scria: „Nici odată poporul românesc n-a fost mai aproape de acea salvare prin el însuși, peste legături, peste formule, peste obișnuințe, înlăturând parazitismul politic care-l roade și care-l dezonorează, ca în acea lună a lui noiembrie când înțiași dată românii de pretutindeni votau împreună pentru aceleași Camere care trebuiau să deie, după o îndreptare nouă, aceleași legi”⁶.

² V. Liveanu, *Problema agrară și situația țărănimii în 1919—1921*, în „Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908—1921”, Edit. politică, București 1967, p. 295—297; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România 1918—1921*, Edit. politică, București, 1971, p. 146—268.

³ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1859/1919—1920, f. 36.

⁴ Costin C. Kirîțescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, Edit. Acad. R. S. România, București, 1967, p. 259—269.

⁵ Vezi pe larg Mircea T. Mușat, *Partidele politice și alegerile parlamentare din 1919. Guvernarea blocului parlamentar*, în „Anale de istorie”, nr. 1/1974.

⁶ N. Iorga, *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi*, București, 1932, p. 324.

¹ Vezi N. N. Constantinescu, *Situația clasei muncitoare din România 1914—1944*, Edit. politică, București, 1966, p. 87—91.

Primele alegeri bazate pe votul universal, desfășurate în zilele de 2—6 noiembrie 1919 au consemnat înfrângerea morală a Partidului Conservator și a Partidului Liberal și victoria partidelor noi, necompromise în activitatea de guvernare⁷. Comentînd semnificația alegerilor din noiembrie 1919, C. Dobrogeanu-Gherea scria că acestea constituie „un eveniment considerabil pentru viața social-politică a țării noastre”, deoarece marcau prăbușirea anacronicului sistem bazat pe votul cenizar și o „îsbindă a votului universal”⁸.

În condițiile în care nici un partid nu avea o majoritate stabilă în parlament, iar noile partide „se simteau observate și pîndite din umbră de liberalii furioși de neprevăzutul rezultat al alegerilor”⁹, formula blocului parlamentar s-a dovedit singura capabilă să dea un guvern majoritar.

În urma unor lungi tratative între Partidul Țărănesc, Partidul Naționalist-Democrat, Partidul Național din Transilvania și Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, la 25 noiembrie 1919¹⁰ s-a constituit Blocul parlamentar¹¹ care reunea partide și grupări politice legate de marea burghezie concurentă liberalilor, de burghezia mijlocie și mică, precum și de intelectualitatea democratică și de țărănimie¹².

Pe baza acordului dintre conducătorii Blocului parlamentar la 28 noiembrie Paul Bujor — fruntaș al Partidului Țărănesc — a fost ales președinte al Senatului, iar Alex. Vaida-Voievod din partea Partidului Național din Transilvania — a fost ales președinte al Adunării Deputaților. La 3 decembrie programul elaborat de comisia Blocului parlamentar era gata, așteptînd ca noul prim-ministru să-l prezinte parlamentului.

Dar dacă constituirea Blocului parlamentar a dat o indicație asupra componenței noului guvern, ea n-a rezolvat dificila problemă a președintelui Consiliului de Miniștri.

⁷ În lucrarea sa *Evoluția partidelor politice în cifre și grafice* Marcel Ivan dă următoarele rezultate ale alegerilor parlamentare din noiembrie 1919: Partidul Țărănesc — 45,80% din totalul voturilor, Partidul Liberal 21,21%, Partidul Naționalist Democrat 5,63%, Partidul Conservator Progresist 3,85%, Partidul Socialist 3,47%. Voturile obținute de Partidul Socialist se datorează faptului că hotărîrea de abținere de la alegeri s-a comunicat tîrziu, astfel că în unele localități listele de candidați ai acestui partid n-au mai putut fi retrase.

⁸ C. Dobrogeanu-Gherea, *Prima manifestare a votului universal*, în „Lumea nouă” din 1 decembrie 1919.

⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 331.

¹⁰ N. Iorga, *Memorii*, vol. II, Edit. S. Ciornei, p. 272—273.

¹¹ Într-o lucrare cu caracter memorialistic, N. Iorga scria, referindu-se la aceste tratative: „A trebuit, într-un tîrziu, după miezul nopții din noaptea a treia să amintesc că eu am o ocupație, că ori se ajunge la un rezultat, ori sînt silit a nu mai participa la discuții care înaintau așa de puțin. Atunci în fine, d. Maniu, înaintînd ca la moarte, a consimțit să poie iscălitura pe actul de constituire a blocului” (*O viață de om*, vol. III, București, 1934, p. 18).

¹² V. Liveanu, *Problema agrară și situația țărănimii în 1919—1921*, în „Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908—1921”, p. 341.

De la Conferința de pace de la Paris — de unde Ion I. C. Brătianu plecase la 2 iulie refuzînd să accepte unele clauze care prilejuiau marilor puteri amestecul în treburile interne ale României — soseau note energice care cereau guvernului român semnarea tratatului de pace cu Austria. La 15 noiembrie Consiliul Suprem adresa o notă ultimativă, prin care marile puteri amenințau România cu excluderea de la Conferința de pace și cu ruperea relațiilor diplomatice. La 28 noiembrie guvernul A. Văitoianu a demisionat.

Pentru oricine era limpede că pacea trebuia semnată și că trebuia găsit omul politic care să-și asume această răspundere¹³. Regele considera că „atîta timp cît se mai discută la Paris interesele românești contestate și atacate, e bine ca un guvern român să fie condus de o personalitate ardeleană”¹⁴. S-a emis ideea unui guvern Aurel Vlad, care să demisioneze imediat după semnarea păcii¹⁵, la un moment dat se credea că certă crearea unui guvern în frunte cu Iuliu Maniu, dar acesta a refuzat, indicîndu-l pentru funcția de prim ministru pe Alex. Vaida-Voievod, reprezentant al României la Conferința de pace de la Paris.

Însărcinat la 1 decembrie 1919 cu formarea noului guvern, Alex. Vaida-Voievod a dus tratative cu partidele componente ale Blocului parlamentar. Dar Partidul Naționalist-Democrat și Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, datorită divergențelor din propriile rînduri în legătură cu semnarea păcii, au refuzat să participe la guvern¹⁶. Partidul Țărănesc a manifestat la început unele ezitări, liderii acestui partid declarînd că nu sînt suficient de pregătiți pentru o participare la guvern¹⁷.

În același timp, Alex. Vaida-Voievod a luat inițiativa unor tratative cu Alex. Averescu, fără aprobarea Blocului parlamentar, oferindu-i acestuia Ministerul Afacerilor Interne.

Guvernul Alex. Vaida-Voievod s-a constituit la 5 decembrie¹⁸ din reprezentanți ai Blocului parlamentar, la care se adăugau Alex. Averescu și O. Goga. Se pare că regele nu era satisfăcut de componența guvernului, deoarece avea doar un singur om în care credea cu adevărat: generalul Averescu. Însăm-

¹³ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, București, 1939, p. 430.

¹⁴ Idem, *Supt trei regi*, p. 330.

¹⁵ „Vîitorul”, XII, nr. 3 535 din 30 noiembrie 1919.

¹⁶ Partidul Democrat al Unirii din Bucovina era împotriva semnării păcii cu Austria; pe aceeași linie se situa și A. C. Cuza, spre deosebire de N. Iorga care considera că România nu poate face altceva decît să semneze tratatul de pace.

¹⁷ Pamfil Șeicaru, *Istoria partidului național-țărănist*, vol. II, Madrid, 1963, p. 32.

¹⁸ Guvernul constituit la 5 decembrie 1919 avea următoarea componență: Alex. Vaida-Voievod — președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al afacerilor străine, gen. Al. Averescu — ministru al afacerilor interne, gen. I. Rășcanu — ministru de război, A. Vlad — ministru de finanțe și ministrul industriei și comerțului, V. Bontescu — ministrul agriculturii și domeniilor, O. Goga — ministru al instrucțiunii publice și cultelor, M. Popovici — ministrul lucrărilor publice, I. Pelivan — ministrul justiției, I. Inculeț, Pan. Halppa, I. Nistor, Ștefan Cicio Pop și dr. I. Cantacuzino — miniștri de stat.

nind modul cum a decurs ceremonia depunerii jurământului, N. Iorga încheia astfel notița din 9 decembrie: „Regele, care părea trist, a luat la o parte pe general și i-a vorbit îndeosebi”¹⁹. Faptul că suveranul a reținut pe generalul Alex. Averescu 20 de minute după plecarea celorlalți miniștri era semnificativ și el n-a scăpat atenției opiniei publice²⁰. La 9 decembrie noul guvern a semnat la Saint-Germain tratatul de pace cu Austria.

Deoarece prin numirea lui Alex. Vaida-Voievod ca prim ministru postul de președinte al Adunării Deputaților rămăsese vacant, N. Iorga a propus la 9 decembrie alegerea unui nou președinte. Adunarea Deputaților însușindu-și propunerea, N. Iorga declară că cedează „stăruințelor... de a primi sarcina grea pentru sănătatea și ocupațiunile mele de președinte al acestei Camere”²¹. Declarația sa a produs „o mare dezorientare pe banca ministerială”²², deoarece guvernul credea că problema alegerii unui nou președinte va fi pusă peste câteva zile. N. Iorga a obținut 168 de voturi, față de numai 151 primite de V. Goldiș — candidat al guvernului²³. Astfel, Blocul parlamentar a suferit prima fisură, iar guvernul prima lovitură. Mai mult, N. Iorga în cuvîntul de mulțumire rostit cu prilejul alegerii sale în funcția de președinte al Camerei a lăsat să se înțeleagă clar că nu va admite în niciun chip dizolvarea parlamentului, dorită de unii oameni politici aflați pe banca ministerială — adică de Alex. Averescu.

Lezat de atitudinea și discursul lui N. Iorga, Alex. Averescu a cerut președintelui de Consiliu satisfacție, dar Alex. Vaida-Voievod nu putea să accentueze divergențele dintre el și Blocul parlamentar în care noul președinte al Adunării Deputaților era un fel de „spiritus rector”²⁴. Deoarece nici Iuliu Maniu nu se arăta dornic să realizeze fuziunea Partidului Național cu Liga Poporului — cerută de Alex. Averescu — generalul a expus regelui situația dificilă în care se află ca membru al guvernului și i-a arătat necesitatea dizolvării parlamentului și organizării de noi alegeri în vederea constituirii unui guvern stabil²⁵.

Apoi, la 13 decembrie, neținînd seama de insistențele lui Alex. Vaida-Voievod, Alex. Averescu și-a prezentat demisia din guvern. În scrisoarea adresată primului ministru, Alex. Averescu arăta că el a acceptat să participe în guvern ca urmare a asigurărilor ce i s-au dat că acesta va fi sprijinit de un Bloc par-

lamentar puternic, dar a constatat că la prima ocazie Blocul s-a dovedit „lipsit de coeziunea necesară unei majorități serioase”²⁶. De asemenea, el reproșa lui Alex. Vaida-Voievod că nu a luat atitudine față de atacul lui N. Iorga împotriva sa și amintea că „majoritatea corpului electoral din vechiul regat nu este reprezentată”²⁷ în parlament.

Demisia lui Alex. Averescu, socotită de rege ca „un lucru foarte neplăcut”²⁸, a micșorat și mai mult încrederea suveranului în guvern.

După plecarea lui Alex. Averescu și a lui Oct. Goga din guvern, Partidul Țărănesc — prin Paul Bujor — s-a adresat lui Alex. Vaida-Voievod, oferindu-și serviciile²⁹. Primul ministru, acceptînd participarea Partidului Țărănesc la guvern, l-a desemnat pe I. Mihalache pentru Ministerul Agriculturii și Domeniilor și pe I. Borcea pentru Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor. La 16 decembrie 1919 cei doi miniștri țărăniști au depus jurămîntul³⁰.

În aceeași zi Alex. Vaida-Voievod a prezentat parlamentului programul guvernului său. Era programul Blocului parlamentar, un program cu caracter burghezo-democratic³¹ în care se resimte puternica ofensivă a maselor populare pentru cucerirea de drepturi și libertăți democratice. Astfel, se cerea extinderea exproprierii moșiilor pentru ca întreg pămîntul „să ajungă în mîna acelor care îl cultivă”, crearea de izlazuri și păduri comunale, „desființarea jandarmeriei ca organ de poliție satească și reducerea ei la o poliție de stat la dispoziția organelor administrative și judiciare”, impozit progresiv pe venit, revizuirea averilor acumulate în timpul războiului, legiferarea dreptului de asociație și a minimului de salariu, ziua de muncă de 8 ore, contract colectiv, salariu egal la muncă egală, descentralizarea administrativă, unificarea legislativă, refacerea economică a țării, echilibrarea bugetului, stabilizarea monetară. În politica externă se preconizau raporturi de bună vecinătate cu toate țările și adîncirea relațiilor cu statele aliate în timpul războiului³².

În fața guvernului stătea dificila sarcină a refacerii economice a țării. Pentru aceasta cabinetul a dispus sporirea taxelor existente și înființarea altora noi pe produse de primă necesitate ca ulei, zahăr, drojdie de bere,

²⁷ Ibidem.

²⁸ N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 291.

²⁹ „Dimineața”, XVI, nr. 4895, din 18 decembrie 1919.

³⁰ La 16 decembrie 1919 guvernul suferă următoarele modificări: A. Vlad — ministru de finanțe prela și interimatul Ministerului Afacerilor Interne, V. Bontescu — trece de la Ministerul Agriculturii și Domeniilor la Ministerul Industriei și Comerțului, I. Mihalache devine ministru al agriculturii și domeniilor, iar I. Borcea ministru al instrucțiunii și cultelor.

³¹ Vezi V. Liveanu, *Problema agrară și situația țărănimii în 1919—1921*, în „Relații agrare și mișcări țărănești în România”, p. 341.

³² „Dezbaterile Adunării Deputaților” nr. 14, ședința din 16 decembrie 1919, p. 153—154 (Expunerea lui Alex. Vaida-Voievod).

¹⁹ N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 287.

²⁰ „Dimineața”, XVI, nr. 4884, din 7 decembrie 1919.

²¹ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 0, ședința din 9 decembrie 1919, p. 68.

²² „Dimineața”, XVI, nr. 4888, din 11 decembrie 1919.

²³ „Dezbaterile Adunării Deputaților” nr. 8, ședința din 9 decembrie 1919, p. 69.

²⁴ C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, în Arhiva C.C. al P.C.R., dosar 8590, p. 305.

²⁵ „Dimineața”, XVI, nr. 4890, din 13 decembrie 1919.

²⁶ *De ce a demisionat d. Averescu*, în „Steagul”, V, nr. 555, din 19 decembrie 1919.

oțet³³. La 12 martie s-a hotărât sporirea taxelor la produsele petrolifere și înființarea de noi taxe asupra iluminatului electric și a gazului de iluminat³⁴, au fost mărite prețurile la călătoriile pe C.F.R.³⁵. De asemenea, pentru oprirea inflației, guvernul a început acțiunea de stampilare a leilor emiși de Banca Generală a României în timpul ocupației germane și a bancnotelor Băncii Austro-Ungariei³⁶.

La 29 ianuarie 1919 s-a creat un serviciu de control al valutei și de plăți externe, cu sarcina de a fixa cursul intervalutar, de a organiza cumpărarea și vânzarea valutei străine³⁷.

La 15 ianuarie 1920 guvernul a autorizat pe primul ministru să contracteze un împrumut extern în sumă nelimitată „în condițiile cele mai avantajoase pentru stat”³⁸. Această lege a fost aprobată după ce Banca Națională, prin Vintilă Brătianu, a cerut să i se pună în gaj pădurile statului, în schimbul unui împrumut, ceea ce, evident, guvernul a refuzat³⁹.

Pretenția liberalilor — stăpîni de fapt ai Băncii Naționale — a fost viu criticată în parlament și în presă, condamându-se încercările de a subordona interesele statului acestei bănci. În atitudinea Băncii Naționale mulți oameni politici au văzut încercarea Partidului Liberal de a crea dificultăți guvernului Blocului parlamentar.

Măsurile financiare, luate de guvern cu întârziere și aplicate fără energie și consecvență, n-au avut urmările practice scontate, astfel încît situația României nu numai că nu s-a îmbunătățit în timpul guvernului Blocului parlamentar, dar s-a înrăutățit considerabil. Politica financiară dirijată de Aurel Vlad, ministru cu vederi reacționare, era în contradicție cu programul Blocului parlamentar, lovea în interesele maselor populare, ceea ce a dus la slăbirea încrederei acestora în guvern.

În fața crizei alimentare ce se declanșase la 30 decembrie 1919 guvernul a interzis exportul de cereale⁴⁰ după ce la 23 decembrie se hotărîse rechiziționarea tuturor cantităților de grâu, secară, orz, ovăz, mazăre, orzoaică și mei, precum și a derivatelor lor, care se aflau depozitate în gări, porturi, docuri, magazine particulare și care aparțineau comercianților de cereale. Aceste cereale urmau să fie puse la dispoziția Ministerului Agriculturii și Domeniilor și a Ministerului Industriei și Comerțului spre a fi întrebuintate „numai pentru înșămînțare și hrană”⁴¹. La 4 martie 1920 s-a emis un nou decret-lege prin care se sporea

gama cerealelor rechiziționate⁴². În același timp s-a hotărît inventarierea, de o comisie comunală de aprovizionare, a cerealelor tuturor cetățenilor. Comisia comunală avea sarcina de a stabili disponibilul comunei, „după ce va lăsa fiecărui producător cantitățile necesare pentru înșămînțare, hrana lui, a familiei, a servitorilor, a muncitorilor agricoli și a animalelor”⁴³. Cantitatea disponibilă era preluată de stat (care urma s-o plătească în termen de o lună) pentru a o împărți celor care duceau lipsă de hrană. Prin același decret-lege se stabileau prețuri maxime la principalele produse de consumație.

Aceste măsuri, impuse de situația economică precară a țării, au rămas, cele mai multe, în formă de proiecte, deoarece aparatul de stat funcționa greoi iar guvernul a fost înlăturat la mijlocul lunii martie 1920.

Problema cea mai arzătoare pentru milioanele de țărani din România era înfăptuirea reformei agrare. Din cauza tergiversării înfăptuirii reformei agrare nemulțumirea țăranimii era în creștere⁴⁴, în multe sate țăranii au trecut la ocuparea pămînturilor moșieresti⁴⁵. Ei cereau „să se facă imediat improprierea individuală”⁴⁶, să se desființeze obștile satești, să li se dea loturi personale pe care să le poată ara și semăna în primăvară⁴⁷.

Pe baza programului Blocului parlamentar ministrul agriculturii și domeniilor a trecut în decembrie 1919 la elaborarea proiectului de lege agrară. După discutarea în comisia parlamentară, proiectul de lege agrară a fost difuzat principalilor lideri politici.

Proiectul de lege agrară pleca de la ideea că exproprierea hotărâtă prin decretul-lege din 15 decembrie 1918 trebuia completată și adîncită⁴⁸. Proiectul⁴⁹ prevedea exproprierea totală a moșiilor arendate consecutiv în perioada 1906—1916 și a pămînturilor aparținînd instituțiilor de mină moartă, absenteiștilor, domeniile Coroanei, celor improprietați prin legile anterioare dar care nu și-au cultivat singuri pămîntul. Proiectul introducea principiul exproprierii pe proprietari, nu pe proprietari cum stipula decretul-lege din decembrie 1918. Erau supuse exproprierii proprietățile agrare avînd peste 100 ha, cu excepția fermelor model în care proprietarul a investit capitaluri însemnate. Întinderea acestor ferme putea fi de cel mult 250 ha în regiunile popu-

³³ Ibidem, nr. 251 din 5 martie 1920.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, dosar 459/1919, f. 97.

³⁶ Tr. Lungu și M. Rusenescu, *Mișcările țărănești în decembrie 1919—octombrie 1920*, în „Relații agrare și mișcări țărănești...”, p. 474.

³⁷ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1 868/1919—1920, f. 280.

³⁸ Ibidem, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 121/1920, f. 49 și 51; Arh. St. Tîrgoviște, fond Prefectura județului Dimbovița, dosar 28/1920, f. 46.

³⁹ S. Draghicescu, *Partide politice și clase sociale*, București, 1922, p. 90.

⁴⁰ Vezi pe larg Ioan Scurtu, *Proiectul de lege agrară depus din inițiativă parlamentară în martie 1920*, în „Analele Universității București, Istorie”, nr. 2/1969; dezbaterile Adunării deputaților, nr. 60, ședința din 12 martie 1920.

³³ „Monitorul Oficial”, nr. 265 din 21 martie 1920.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem, nr. 255 din 10 martie 1920.

³⁶ Costin C. Kiritescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, p. 275.

³⁷ Ibidem, p. 264.

³⁸ Arh. St. Buc., fond. Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 115/1920, f. 3.

³⁹ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 24, ședința din 31 decembrie 1919, p. 330 și „Dimineața”, XVII, nr. 4 911, din 4 ianuarie 1920.

⁴⁰ „Monitorul Oficial”, nr. 204 din 30 decembrie 1919.

⁴¹ Ibidem, nr. 203 din 28 decembrie 1919.

late și de pînă la 500 ha în regiunile de colonizare. Prin aceste excepții, proiectul de lege agrară menținea de fapt marea proprietate exploatată pe baze capitaliste. Se prevedea, tot ca excepție, și exproprierea moșilor mai mici de 100 ha, dacă necesitățile cerute de crearea sau completarea islazurilor comunale impuneau aceasta.

Deoarece suprafața expropriată depășea 2 milioane ha iar introducerea exproprierei totale a moșilor arendate consecutiv timp de 10 ani, ca și alte prevederi ale proiectului veneau în contradicție cu textul modificat al Constituției, I. Mihalache a ținut să precizeze: „nu ne putem stîlci legile noastre cerute de starea de fapte creată de război în tiparul vechii Constituțiuni”⁵⁰, declarînd că parlamentul avea calitatea de Adunare Constituantă și deci putea revizui legea fundamentală.

Împroprietărirea urma să se facă pe loturi de 3—5 ha, care erau declarate indivizibile și nu puteau fi vîndute în primii 10 ani de la împroprietărire. În regiunile de colonizare lotul individual putea fi de 50 ha, de asemenea absolvenții școlilor de agricultură erau împroprietăriți cu loturi de 50 ha. Crearea unor loturi de asemenea dimensiuni evidențiază dorința autorilor proiectului de lege agrară de a dezvolta o pătură de țărani înstăriți.

Prețul pămîntului expropriat era calculat înmulțindu-se cu 20 media dintre venitul net înscris în ultimul registru fiscal și valoarea arendei regionale. Comparativ cu decretul-lege liberal care ținea seama numai de arenda regională — proiectul de lege agrară micșora despăgubirea ce urma să o plătească țărani, deoarece, se știe, marii proprietari declaraseră fîscului un venit mai mic. Cei expropriați erau despăgubiți în decurs de 40 de ani.

Pentru a veni în ajutorul orfanilor, văduvelor și invalizilor de război proiectul de lege agrară preconiza ca statul să preia asupra sa 35% din prețul de răscumpărare a pămîntului primit de aceștia.

Proiectul de lege prevedea ca reforma agrară să fie integrată economică, adică cei împroprietăriți să-și valorifice pămîntul arabil, avînd și islaz pentru creșterea de vite⁵¹.

După elaborarea proiectului de lege agrară, mai mulți deputați și frunțași ai Partidului Țărănesc au plecat la țară desfășurînd o vie propagandă în favoarea acestuia, unii dintre ei cerînd chiar „împărțirea moșilor la țărani în mod gratuit”⁵². De asemenea, Partidul Țărănesc a convocat la clubul său din București cîte un „țaran neaș” din fiecare județ, în fața cărora ministrul I. Mihalache a făcut o amplă expunere asupra proiectului de lege

agrară⁵³. Încercarea ministrului agriculturii de a se consulta cu cei care, după opinia sa, „cunosc practica lucrurilor mai bine ca oricine”⁵⁴, a iritat forțele politice reacționare. Astfel, senatorul M. Policarp interpela pe primul ministru dacă „se solidarizează cu această acțiune subversivă”⁵⁵.

În general, țărănimea a primit favorabil proiectul de lege agrară al guvernului. Țăranii din comuna Traian (județul Teleorman)⁵⁶, cei din comuna Miu de Sus (județul Olt)⁵⁷ precum și cei din comuna Ștefan Vodă (județul Ialomița)⁵⁸ prin scrisori adresate parlamentului cereau votarea imediată a proiectului de lege agrară. De asemenea, într-un memoriu semnat de 144 săteni din comuna Antonești (județul Teleorman) se spunea că proiectul de lege agrară „a umplut de bucurie inimile tuturor țăranilor”⁵⁹. La 24 martie 1920 N. Iorga nota în memoriile sale că deputații țărăniști care s-au deplasat în sate s-au convins că „țăranii cer pretutindeni legea”⁶⁰.

Marii proprietari au avut o atitudine ostilă față de proiectul de lege elaborat sub îndrumarea lui I. Mihalache. Ei au adresat regelui la 1 martie 1920 un memoriu, redactat de C. Garoflid, prin care declarau că „exproprierea astfel cum a fost înscrisă în Constituție este prea radicală”⁶¹, dar că în fața hotărîrii luate „ne supunem inevitabilului”⁶². Referindu-se la proiectul de lege agrară al guvernului moșierimea declara că acesta „nu este constituțional”⁶³, deoarece tinde la exproprierea unei suprafețe mai mari de 2 milioane ha, ceea ce ar însemna „o reducere excesivă” a marii proprietăți⁶⁴. Nemaivînd curaj să se opună deschis reformei agrare, moșierimea lupta pentru a preveni o adîncire a expropriării și pentru a obține o despăgubire cît mai mare⁶⁵. Ziarul „Steagul” — organ de presă al Partidului Conservator Progresist — considera că proiectul de lege guvernamental urmărea o „despuiere a proprietăților”⁶⁶ și cerea „să fie aduse la realitate cele cîteva capete înfierbîntate”⁶⁷.

Partidul Liberal — exponentul burgheziei industriale și financiare — se opunea oricărei încercări de a se depăși prevederile decretului-lege din decembrie 1918.

Chiar unii membri ai guvernului erau împotriva proiectului de lege propus de

⁵³ „Țara nouă”, II, 1920, nr. 5 din 6 februarie.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ „Dezbaterile Senatului”, nr. 31, ședința din 20 februarie 1920, p. 323.

⁵⁶ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1940/1920—1921, f. 171.

⁵⁷ Ibidem, f. 170.

⁵⁸ Ibidem, dosar 1 868/1919—1920, f. 280.

⁵⁹ Ibidem, f. 450.

⁶⁰ N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 374.

⁶¹ *Memoriul agricultorilor mari cu privire la expropriere*, București, 1920, p. 10.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem, p. 28.

⁶⁴ Ibidem, p. 3.

⁶⁵ Arh. St. Buc., fond Reforma agrară din anul 1921, județul Iași, dosar 5/1922—1944, f. 139.

⁶⁶ *Reforma agrară*, în „Steagul”, VI, 1920, nr. 609 din 11 martie.

⁶⁷ Ibidem, nr. 612 din 14 martie.

⁵⁰ „Dezbaterile Adunării Deputaților” nr. 57, ședința din 9 martie 1920, p. 988.

⁵¹ Ibidem, nr. 60, ședința din 12 martie 1920 (Expunere de motive la proiectul de lege agrară), p. 1 047—1 048; Arh. St. Buzău, fond Prefectura județului Buzău, dosar 64/1920, f. 40.

⁵² Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 30/1920, f. 105 și fond Parlament, dosar 1 859/1919—1920, f. 151.

I. Mihalache⁶⁸. Astfel, A. Vlad cerea să fie improprietății numai țăranii care au deja un lot de pământ⁶⁹ iar V. Bontescu declara că proiectul de lege agrară prezentat de ministrul agriculturii era prea radical⁷⁰. Așa cum s-a aflat mai târziu, însuși primul ministru, Alex. Vaida-Voevod, ceruse, printr-o telegramă expediată din Londra, amânarea prezentării proiectului de lege agrară în parlament⁷¹.

Cu toată opoziția unor miniștri, provenind din Partidul Național, proiectul de lege agrară a trecut la 6 martie 1920 prin Consiliul de Miniștri și a fost înaintat regelui. Dar Ferdinand dorea ca „exproprierea să fie oprită la formula pe care el o acceptase la Iași”⁷², adică la 2 milioane hectare înscrise în Constituție și a refuzat să semneze mesajul de trimitere a proiectului de lege agrară pentru discuție în parlament. În fața acestei situații „Țara nouă” — organul de presă al Partidului Țărănesc — a difuzat un apel către săteni prin care anunța că proiectul de lege agrară „este la palat și n-așteaptă acum decît încălțura regelui vostru ca să fie dus apoi la sfatul Corpurilor legiuitoare”⁷³. De asemenea, Ministerul de Interne a dat o circulară către prefecți prin care le cerea „să se aducă la cunoștința sătenilor că legea agrară se va depune în curînd în Cameră și că pămîntul se va da tuturor sătenilor ce nu au”⁷⁴. Știrea a provocat nemulțumirea forțelor politice reacționare, deoarece regele „a fost supus unui adevărat șantaj”⁷⁵, fiind descoperit în fața opiniei publice⁷⁶.

Într-o atmosferă politică încordată, atunci cînd căderea guvernului era iminentă, la 13 martie 1920, I. Mihalache, după ce și-a înaintat regelui demisia⁷⁷, a lăsat ca proiectul de lege agrară să fie depus din inițiativă parlamentară. Proiectul de lege agrară a constituit unul din motivele principale ale înlăturării guvernului Blocului parlamentar⁷⁸. Moșierimea și marea burghezie considerau că el favoriza țăranimea și lovea prea mult în marii proprietari⁷⁹.

Probleme importante se puneau și pe linia unificării și reorganizării învățămîntului. În fruntea Ministerului Instrucțiunii și al Cultelor era prof. univ. I. Borcea, întemeietorul școlii românești de oceanografie. În timpul ministeriatului său a fost inaugurată — în prezența regelui și a membrilor guvernului — Universitatea din Cluj. A fost înființată — cu prilejul morții lui Alexandru Vlahuță — o bursă universitară purtînd numele scriitorului⁸⁰. În vederea unificării și reorganizării învățămîntului, I. Borcea a inițiat o anchetă printre membrii corpului didactic primar și normal pentru adunarea de material necesar elaborării unei noi legi⁸¹. De asemenea, a fost constituită o comisie compusă din cîte un reprezentant al fiecărei facultăți din țară care să elaboreze o nouă lege a învățămîntului superior⁸². Această lege trebuia să stabilească „o strînsă legătură între cele patru universități românești, să alunge politicianismul de la catedre și să pregătească tineretul pentru marea operă a unei definitive unități culturale”⁸³. De asemenea se preconiza o lărgire a autonomiei universitare și mai ales dezvoltarea învățămîntului tehnic superior. La adunarea profesorilor universitari s-a subliniat că „proiectul de reorganizare a învățămîntului superior alcătuit de d. ministru Borcea este singurul în măsură să satisfacă adevăratele cerințe ale învățămîntului”⁸⁴.

Pînă la definitivarea legii s-a hotărît modificarea unor articole din vechea lege a învățămîntului primar și superior⁸⁵. S-au înființat Institutul de Speologie „Emil Racoviță” din Cluj, două noi gimnazii⁸⁶, noi catedre universitare⁸⁷. De asemenea s-au elaborat regulamente pentru punerea în aplicare a dispozițiilor decretului-lege din 23 iulie 1919 privitor la înființarea și organizarea comitetelor școlare pe lîngă școlile secundare⁸⁸ și pe lîngă școlile primare și normale⁸⁹.

Desigur că problema reorganizării și a unificării învățămîntului nu a putut fi rezolvată în cele trei luni cît a fost I. Borcea ministru al instrucțiunii și al cultelor.

Plecarea generalului Averescu de la conducerea Ministerului Afacerilor Interne, în care forțele reacționare, în frunte cu regele, își pusese mari speranțe, a prilejuit lungi tratative pentru găsirea unui nou ministru. Încercarea regelui de a-l numi pe I. Cămărășescu

⁶⁸ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1 863/1919—1920, f. 397.

⁶⁹ Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. V, București, 1927, p. 15.

⁷⁰ *Neînțelegerile din guvern asupra legii d-lui Mihalache*, în „Steagul”, VI, 1920, nr. 612 din 14 martie.

⁷¹ *Chestia „telegramei”*, în „Țara nouă”, II, 1920, nr. 131 din 15 iulie.

⁷² N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 337.

⁷³ „Țara nouă”, II, 1920, nr. 32 din 10 martie.

⁷⁴ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, dosar 253/1920, f. 42.

⁷⁵ *Revoluția ? Ce face M. S. Regele ?*, în „Steagul”, VI, 1920, nr. 612 din 14 martie.

⁷⁶ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1 863/1919—1920, f. 536.

⁷⁷ Textul demisiei a fost publicat în „Țara nouă”, II, 1920, nr. 37 din 16 martie.

⁷⁸ N. Iorga, *Guvernul a căzut*, în „Neamul românesc pentru popor”, VIII, 1920, nr. 6 din 8—21 martie; C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, loc. cit., dosar 8 590, f. 316.

⁷⁹ Eftimie Grama, *Chestiunea agrară și chestiunea țărănească din Muntenia și Moldova*, București, 1921, p. 106.

⁸⁰ *Lege cu privire la înființarea unei burse Alexandru Vlahuță*, în „Dezbaterile Senatului”, nr. 40, ședința din 4 martie 1920.

⁸¹ „Țara nouă”, II, 1920, nr. 11 din 14 februarie.

⁸² Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1 851/1919—1920, f. 127.

⁸³ „Țara nouă”, II, 1920, nr. 23 din 28 februarie.

⁸⁴ *Sărbătorirea d-lui Borcea*, în „Țara nouă”, II, 1920, nr. 18 din 22 februarie.

⁸⁵ „Monitorul Oficial”, nr. 172 din 19 noiembrie 1919.

⁸⁶ Ibidem, nr. 175 din 23 noiembrie 1919.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem, nr. 221 din 28 ianuarie 1920.

⁸⁹ Ibidem, nr. 269 din 26 martie 1920.

⁹⁰ „Viitorul”, III, 1919, nr. 3 562 din 27 decembrie; Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. V, p. 9.

eușind⁹⁰; Alex. Vaida-Voievod îi ceru lui N. Iorga să găsească „om în loc“⁹¹. Acesta îl propune pe dr. N. Lupu care acceptase programul Blocului parlamentar și care era, după părerea sa, „un om potrivit cu situația, așa de *grea din acel moment*“⁹². Propunerea a întâmpinat rezistența regelui și opoziția lui Alex. Vaida-Voievod care „se îndoieste de dinasticismul acestuia“⁹³. N. Iorga spune că, în urma insistențelor, la 27 decembrie, dr. N. Lupu a fost numit ministru de interne pe garanția mea și a generalului Răscanu“⁹⁴. Prin intrarea dr. N. Lupu în guvern, acesta a cunoscut, după părerea ziarului conservator „Steagul“, o „puternică înclinațiune spre stînga“⁹⁵.

La 13 ianuarie 1920 cenzura și starea de asediu au fost ridicate de pe cuprinsul vechii României, exceptîndu-se Dobrogea⁹⁶. Represiunile antimuncitorești au încetat aproape cu desăvîrșire, armata a fost retrasă din întreprinderi, dreptul de întrunire și demonstrație au fost recunoscute de guvern.

Pe baza tratativelor dintre partidele Blocului parlamentar s-au numit prefecții de județe, în vechea Românie aceștia fiind desemnați din rîndul membrilor Partidului Țărănesc, al Partidului Naționalist-Democrat și al grupării doctorului N. Lupu.

În momentul plecării sale în străinătate, Alex. Vaida-Voievod însărcinase pe dr. N. Lupu cu elaborarea unei noi legi electorale. Comisia formată la 18 ianuarie 1920 în acest scop a hotărît să propună acordarea dreptului de vot pentru bărbații de la 21 ani în sus, acesta fiind egal, direct, secret și obligatoriu, precum și dreptul femeilor de a participa la alegerile comunale și județene⁹⁷.

Deoarece guvernul Alex. Marghiloman împinzise satele cu jandarmi, care acum se dedau la tot felul de abuzuri terorizînd populația⁹⁸, o problemă fundamentală a Ministerului de Interne — înscrisă dealtfel în programul guvernului — era reforma jandarmeriei.

În concepția ministrului de interne reforma jandarmeriei trebuia să constituie o parte din „reforma generală administrativă“⁹⁹. Dr. N. Lupu se gîndea la desființarea jandarmeriei în forma existentă atunci: „În locul jandarmeriei s-ar crea o nouă instituție alcătuită din elemente mai bine alese pe care aș putea-o numi guarzi administrativi, la imediată dispoziție și control al organelor administrative și

judecătorești locale. Noua instituție va trebui să aibă cît mai puțin caracter militar și chiar prin uniformă să nu mai reamintească pe actualul jandarm“. Considerînd că o asemenea reformă cerea timp, ministrul de interne propunea să se realizeze imediat „reducerea jandarmilor cît și a atribuțiilor lor (...) O simplă revenire la starea de lucruri dinainte de război“¹⁰⁰.

După discutarea în secții și aprobarea de către comitetul delegaților¹⁰¹ Senatul a votat noua lege a jandarmeriei, prin care numărul jandarmilor s-a redus de la 37.000 la 5.000¹⁰², aceștia nemaivînd decît sardini „pur polițienești“, ridicîndu-li-se „toate celelalte atribuții de administrație și de justiție“¹⁰³. Prin aceeași lege s-a hotărît înființarea la București și Cluj a două școli de jandarmi¹⁰⁴. Pe lîngă scopurile politice, legea jandarmeriei urmărea să micșoreze cheltuielile necesare întreținerii jandarmilor.

O problemă deosebit de gravă era aceea a locuințelor. Marile distrugerii provocate de război, creșterea numerică a populației urbane ridicau cu acuitate problema găsirii de spații locuibile; deși chiriile creșteau neconținut, proprietarii de locuințe refuzau să mai încheie contracte pe termen lung cu chiriașii și-i amenințau cu evacuarea.

Încă de la 30 decembrie 1919 a fost depus în Senat, din inițiativă parlamentară, un proiect de lege a chiriilor care cerea prelungirea contractelor de închiriere existente cu încă cinci ani¹⁰⁵. La cererea dr. N. Lupu discutarea acestui proiect de lege a fost amînată, pentru a face loc celui pregătit de guvern¹⁰⁶.

Proiectul de lege a chiriilor elaborat sub egida dr. N. Lupu prevedea prelungirea contractelor existente pînă la 23 aprilie 1923, sporirea chiriilor cu 40—50% pentru locuințe și cu 180% pentru prăvălii, cluburi etc., precum și unele măsuri „foarte îndrăznețe“¹⁰⁷ ca: „obligativitatea pentru toți posesorii de imobile urbane să-și închirieze plusul de apartamente sau odăi, care întrec necesitățile lor și ale familiilor lor“¹⁰⁸, exproprierea locurilor vi-rane din orașe pe care timp de 5 ani nu se construiesc locuințe etc. Printr-un ordin circular Ministerul de Interne a adus la cunoștința generală că peste cîteva zile proiectul de lege a chiriilor va fi depus în parlament¹⁰⁹.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ Arh. St. Buc., fond Senat, dosar 13 143/1919—1920, f. 97.

⁹² „Tara nouă“, II, 1920, nr. 6 din 8 februarie.

⁹³ „Dezbaterile Senatului“, nr. 42, ședința din 3 martie 1920, p. 522 (Dr. N. Lupu: *Expunere de motive la proiectul de lege a jandarmeriei*).

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 6/1919, f. 39—41. Vezi și „Dezbaterile Senatului“, nr. 10, ședința din 30 decembrie 1919, p. 163—164.

⁹⁶ „Dezbaterile Senatului“, nr. 20, ședința din 28 ianuarie 1920, p. 191.

⁹⁷ N. Iorga, *O viață de om*, vol. III, p. 26.

⁹⁸ „Dezbaterile Adunării Deputaților“, nr. 60, ședința din 12 martie 1920, p. 1 057.

⁹⁹ Arh. St. Focșani, fond Prefectura jud. Putna, dosar 20/1920, f. 89.

⁹¹ N. Iorga, *O viață de om*, vol. III, p. 23.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 300.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 303.

⁹⁵ „Steagul“, VI, 1920, nr. 567, din 1 ianuarie.

⁹⁶ „Monitorul Oficial“, nr. 212 din 14 ianuarie 1920.

⁹⁷ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, dosar 1/1922, vol. I, f. 138—181 (Procese verbale ale comisiei pentru studiul și redactarea anteproiectului de lege electorală).

⁹⁸ *Ibidem*, fond Parlament, dosar 1 868/1919—1920, f. 26—27; Arh. St. Ploiești, fond Prefectura jud. Prahova, dosar 4/1919, f. 268; Arh. St. Focșani, fond Prefectura jud. Putna, dosar 5/1920, f. 12; Arh. St. Botoșani, fond Prefectura jud. Botoșani, dosar 80/1920, f. 2.

⁹⁹ *Interviu cu d. dr. N. Lupu, ministrul de interne*, în „Tara nouă“, II, 1920, nr. 1 din 1 februarie.

Acest proiect de lege, mai ales principiul obligativității închirierii, care forma „una din bazele fundamentale ale proiectului”¹¹⁰, a fost combătut și de unii membri din guvern¹¹¹ și de opoziție. Regele însuși aprecia proiectul de lege „cam bolșevic”¹¹², iar regina spunea de asemenea că „este o lege bolșevică”¹¹³. Deoarece regele n-a vrut să semneze mesajul de trimitere a lui spre discuția Corpurilor legiuitoare, a fost depus la 12 martie 1920 din inițiativă parlamentară.

În această perioadă de avînt revoluționar regimul burghezo-moșieresc era puternic zguduit de luptele de clasă. În lunile noiembrie-decembrie 1919 grevele cuprinseseră noi orașe și aveau tendința de a se generaliza. Astfel, la 18 noiembrie a izbucnit greva lucrătorilor din Constanța care a durat patru săptămîni¹¹⁴, la 1 decembrie a început greva generală a muncitorilor din Piatra Neamț, care s-a desfășurat timp de 3 săptămîni¹¹⁵, la 11 decembrie au declarat grevă muncitorii de la S.T.B., Wolff, Vulcan și Lemaitre¹¹⁶. În semn de solidaritate cu victimele represiei armate s-au aliat și cei de la Arsenal, Pirotehnie, fabricile R.M.S.¹¹⁷, Imprimeriile statului, precum și birjarii și automobilisti¹¹⁸. La 13 decembrie s-a desfășurat greva generală demonstrativă a muncitorilor din principalele centre urbane ale țării¹¹⁹. Clasa muncitoare era în plină ofensivă, impunându-și aproape de fiecare dată revendicările.

A doua zi după numirea sa ca ministru al afacerilor interne, dr. N. Lupu s-a deplasat la Imprimeriile statului și în fața muncitorilor care purtau steaguri roșii și pancarde cu lozinci revoluționare a promis satisfacerea revendicărilor greviștilor¹²⁰; apoi a intrat în tratative cu delegații S.T.B.-iștilor și a dispus retragerea armatei din ateliere și depouri¹²¹, a dat satisfacție birjarilor și automobilistiilor¹²² și a recunoscut ca legitime principalele cereri ale greviștilor din Constanța¹²³. Într-o singură zi, prin satisfacerea cererilor muncitorilor, au încetat cinci greve.

Atitudinea dr. N. Lupu față de mișcarea muncitorească a provocat împotrivirea promptă și concentrată a forțelor politice reacționare. Astfel, la 5 februarie 1920 tînărul deputat liberal Gh. Tătărescu aprecia că guvernul și dr. N. Lupu nu sînt capabili să mențină ordinea

în țară¹²⁴. La 11 februarie fostul ministru liberal al afacerilor interne G. Mîrzescu, acuza pe dr. N. Lupu de solidaritatea cu Partidul Socialist. În cursul cuvîntării sale G. Mîrzescu a spus: „ceea ce nu se poate admite nici într-un chip e ca piețele publice să fie deschise cuvîntărilor și acțiunilor care cer răsturnarea ordinii publice și sociale”¹²⁵.

La 17 și 20 februarie a fost rîndul senatorului averescan St. Becescu-Silvan să atace pe dr. N. Lupu și să-i ceară să-și depună demisia din funcția de ministru al afacerilor interne¹²⁶. În același timp, dr. N. Lupu era atacat și de A. C. Cuza — membru, încă, al Blocului parlamentar — care a cerut „să se constituie un guvern omogen și puternic”¹²⁷.

Politica dr. N. Lupu s-a izbit chiar de rezistența unor colegi din guvern cu vederi reacționare. Astfel, Aurel Vlad s-a pronunțat public împotriva recunoașterii dreptului la grevă, declarînd în parlament: „Eu nu pot admite principiul acela și nu pot admite tendința aceea că funcționarii au dreptul să facă grevă (...) eu nu recunosc dreptul la grevă”¹²⁸. Notînd o discuție cu Aurel Vlad, C. Argetoianu scria: „Om de dreapta și burghez pînă în vîrfurile unghiilor, înjura tot timpul pe colegul său Lupu, de la Interne și pe Vaida, că nu vine de la Londra să dea pe bolșevic afară din guvern”¹²⁹.

Atitudinea dr. N. Lupu față de mișcarea muncitorească a nemulțumit profund și pe rege. La 19 ianuarie N. Iorga nota că regele Ferdinand i-a cerut „să-l înfrînez pe Lupu”¹³⁰, iar la 22 ianuarie regina și exprima, față de președintele Adunării Deputaților, nemulțumirea pentru activitatea ministrului de interne¹³¹. Regele trăia cu impresia că „s-a format un complot, că dr. N. Lupu face parte dintr-însul”¹³² și că el și familia regală vor împătăși aceeași soartă cu cea a țarului¹³³. Pentru a se asigura împotriva unui eventual „complot”, regele a dispus aducerea de mitraliere la palatul său de la Cotroceni¹³⁴ și a făcut vizite inopinate la regimentul 9 vînători, dorind să se convingă singur de fidelitatea trupei în cazul „cînd se strică vremea”¹³⁵.

¹²⁴ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1963/1919—1920, f. 278; vezi și „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 31, ședința din 5 februarie 1920, p. 413—421 (Cuvîntarea lui Gh. Tătărescu).

¹²⁵ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 35, ședința din 11 februarie 1920, p. 499.

¹²⁶ Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 77/1920, f. 114—115. Vezi și „Dezbaterile Senatului”, nr. 29, ședința din 17 februarie 1920 și nr. 31, ședința din 20 februarie 1920.

¹²⁷ Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 77/1920, f. 217. Vezi și „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 26, ședința din 27 ianuarie 1920, p. 349.

¹²⁸ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 26, ședința din 27 ianuarie 1920, p. 349.

¹²⁹ C. Argetoianu, *op. cit.*, dosar 8591, f. 788.

¹³⁰ N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 323.

¹³¹ *Ibidem*, p. 326.

¹³² N. Iorga, *O viață de om*, vol. III, p. 32.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 340.

¹³⁵ *Mărturiile contemporane Regele Ferdinand*, 1933, p. 321.

¹¹⁰ „Țara nouă”, II, 1920, nr. 12 din 15 februarie.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 344.

¹¹³ Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. V, p. 19.

¹¹⁴ „Socialismul”, XIV, 1919, nr. 297 din 31 decembrie.

¹¹⁵ „Lumea nouă”, nr. 25 din 13 decembrie 1919.

¹¹⁶ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, dosar 253/1920, f. 26.

¹¹⁷ „Socialismul”, XIV, 1919, nr. 285, din 20 decembrie.

¹¹⁸ *Ibidem*, nr. 297 din 31 decembrie.

¹¹⁹ *Ibidem*, nr. 294 din 28 decembrie.

¹²⁰ *Ibidem*, nr. 296 din 30 decembrie.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² *Ibidem*, nr. 297 din 31 decembrie.

¹²³ *Ibidem*.

Atunci cînd dr. N. Lupu a încercat să-l convingă pe rege că zvonurile despre un pretins complot sînt false, Ferdinand a replicat că deține știri „de la oameni care nici odată nu spun minciuni”¹³⁶. Într-adevăr, păstrînd în minister funcționarii din timpul guvernului liberal, dr. N. Lupu se găsea adesea în fața unor documente, cele mai multe false, de care el nu avea cunoștință. Partidul Liberal avea tot interesul să „documenteze” regelui că dr. N. Lupu era un „bolșevic”, răsturnător al ordinii sociale. În același timp, prin Marele Cartier General, comandamentul corpului de jandarmi lua măsuri antimuncitorești și antițărănești fără a mai cere aprobarea ministrului de interne¹³⁷. Doctorul N. Lupu a explicat public, în repetate rînduri, modul cum înțelegea să conducă activitatea Ministerului de Interne. Adresîndu-se frunțășilor Partidului Liberal, dr. N. Lupu spunea: „d-lor, metoda represiunii și opresiunii ați practicat-o d-voastră, metoda reconciliațiunii o voi practica-o eu aci cu deosebire (...) Represiunea ați aplicat-o d-voastre cu țărării de la 1888; ați aplicat-o d-voastre cu tovarășia altora la 1907; ați aplicat-o la 13 decembrie”¹³⁸. Referîndu-se la dreptul de manifestatie al muncitorilor, contestat de liberali, dr. N. Lupu a spus: „Prefer să-i las să manifesteze decît să-iucid”¹³⁹. La acuzația că este socialist, dr. N. Lupu a recunoscut că a încercat să se înscrie în Partidul Socialist, dar a declarat că nu este membru al acelui partid: „sînt un socialist, dacă vreți sui-generis”¹⁴⁰.

Activitatea dr. N. Lupu, declarațiile acestuia au grăbit înlăturarea guvernului.

Doctorul Lupu nu a fost un revoluționar, așa cum afirmau adversarii săi politici, ci un democrat-burghez care înțelegea necesitatea acordării unor largi concesiї revendicărilor muncitorilor. În timpul guvernului Blocului parlamentar dr. N. Lupu susținea cu tărie ideea armoniei sociale, a echilibrului social și, ca o consecință, lărgirea drepturilor masei exploatate. Dar aceste teze erau infirmate de realitate; viața a arătat că niciodată între exploatăți și exploatatori nu poate fi o concordie. Ministrul de interne, prin politica sa, a nemulțumit burghezia și moșierimea, fără a fi găsit un real sprijin din partea maselor muncitoare.

Susținut de un Bloc parlamentar ale cărui părți componente se dislocau continuu¹⁴¹, guvernul își căuta neîncetat echilibrul, fără a-l putea găsi cu adevărat. Guvernul însuși, constituit din miniștri cu concepții diferite, era frământat de contradicții.

Plecarea lui Alex. Vaida-Voievod în străinătate, la 10 ianuarie 1920¹⁴² și numirea lui Ștefan Cicio Pop ca prim ministru ad-interim a facilitat izbucnirea crizelor ministeriale.

Aurel Vlad a intrat în divergență cu gen. Rășcanu deoarece atacase Marele Cartier General pe care l-a acuzat că s-a constituit ca „stat în stat”¹⁴³. Șeful Marelui Cartier General, gen. Prezan, a trimis imediat ministrului de război o scrisoare de protest¹⁴⁴, iar gen. Rășcanu a declarat că dacă A. Vlad nu va face rectificări în parlament la acuzațiile aduse, el va demisiona¹⁴⁵. Pînă la urmă, la 23 februarie 1920, A. Vlad, datorită divergențelor sale cu Marele Cartier General și a opoziției față de activitatea colegilor săi I. Mihalache și N. Lupu a demisionat¹⁴⁶, M. Popovici preluînd interimatul Ministerului de Finanțe¹⁴⁷.

La 2 martie demisionează gen. Rășcanu și V. Bontescu — ademeniți de averescani — Tr. Moșoiu devenind ministru de război, iar I. Borcea preia și interimatul Ministerului Industriei și Comerțului.

Aceste fluctuații și contradicții reflectau caracterul eterogen al guvernului, incapacitatea sa de a promova o politică consecvent democratică și, pe de altă parte de a înfrînge opoziția principalelor virfuri ale burgheziei și moșierimii reprezentate de Partidul Liberal și de Coroană¹⁴⁸. În momentul cînd au văzut că guvernul intenționa să vină cu proiecte de legi care să traducă în viață programul Blocului parlamentar¹⁴⁹ precum și de teama luptelor revoluționare ale clasei muncitoare, virfurile burgheziei și moșierimii au hotărît să aducă „o mină de fier la frînele statului”¹⁵⁰, în persoana lui Alexandru Averescu, utilizînd astfel în scopuri reacționare popularitatea de care acesta se bucura în acel moment*.

La motivele de ordin intern care-l determinau pe rege să procedeze la schimbarea guvernului se adăuga faptul că primul ministru, aflat la Londra, „a intrat în legături cu Cicerin fără a-l consulta”¹⁵¹. Într-adevăr, în urma unui schimb de telegrame cu Cicerin, Alex. Vaida-Voievod hotărîse trimiterea

¹⁴² Ibidem, dosar 26/1920, f. 9.

¹⁴³ De ce a demisionat A. Vlad, în „Steagul”, VI, 1920, nr. 606 din 6 martie.

¹⁴⁴ Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 30/1920, f. 77—79.

¹⁴⁵ „Vitorul”, XII, 1919, nr. 3 555 din 20 decembrie. Alex. Vaida-Voievod considerînd pe A. Vlad ca necorespunzător a tratat, înainte de a pleca în străinătate, cu Alex. Marghiloman — oferindu-i acestuia Ministerul de Finanțe (M. Theorian-Carada, *Efemeridele*, p. 96).

¹⁴⁶ Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 26/1920, f. 11.

¹⁴⁷ Ibidem, f. 14.

¹⁴⁸ Mircea T. Mușat, *Partidele politice și alegerile parlamentare din 1919. Guvernarea Blocului parlamentar*, în „Anale de istorie”, nr. 1/1974.

¹⁴⁹ Cuvîntarea d-lui N. Iorga la adunarea din sala „Dacia” a Federației, în „Neamul românesc”, XV, 1920, nr. 64, din 31 martie.

¹⁵⁰ C. Argetoianu, *op. cit.*, dosar 8 590, p. 302.

¹⁵¹ N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 253.

* Această popularitate se reflectă și în faptul că averescanii au deținut toate locurile de senatori în alegerile parțiale din februarie 1920.

¹³⁶ N. Iorga, *Memorii*, vol. II, p. 338.

¹³⁷ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, dosar 253/1920, f. 37.

¹³⁸ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 37, ședința din 12 februarie 1920, p. 551.

¹³⁹ Ibidem, nr. 35, ședința din 11 februarie 1920, p. 499.

¹⁴⁰ Ibidem, nr. 37, ședința din 12 februarie 1920, p. 548.

¹⁴¹ Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 77/1920, f. 217.

unei delegații neoficiale la Copenhaga pentru a discuta cu Maxim Litvinov, reprezentantul guvernului sovietic, problema reglementării relațiilor între România și Rusia Sovietică. Atunci când N. Iorga l-a rugat să amâne demisia guvernului pînă la întoarcerea lui Alex. Vaida-Voievod, regele a răspuns energic: „Nu, nu, nu se poate”¹⁵².

La 13 martie 1920, cînd înlăturarea guvernului era iminentă, au fost depuse din inițiativa parlamentară proiectul de lege agrară, cel al chiriilor precum și proiectul de lege asupra asociațiilor profesionale. Depunerea acestor proiecte de legi avea semnificația unei explicații asupra cauzelor înlăturării guvernului, ele constituind, în același timp, o platformă pentru campania electorală ce se anunța. În acele grele împrejurări pentru guvern, nici unul dintre miniștri, datorită limitelor lor de clasă, n-a apelat la sprijinul maselor preferînd să se plece în fața liberalilor și a monarhului. Astfel, măcinat de contradicții interne — ca urmare a compunerii sale din miniștri cu orientări diferite — a unor măsuri antipopulare — mai ales de ordin financiar — a lipsei de hotărîre în impunerea unor reforme democratice, a izolării sale de mase, guvernul a cedat în fața presiunii forțelor reacționare. În aceeași zi, regele a semnat decretul de numire a lui Alex. Averescu în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri¹⁵³. Prezentîndu-se în fața parlamentului, noul prim-ministru preciza că: „prima și cea mai de căpetenie a sa grijă va fi ca prin autoritatea la care are dreptul să pună stavilă oricărei încercări de a aduce în răstăcire spiritele și a zdruncina cituși de puțin așezămintele noastre sociale și de stat”¹⁵⁴. Aceste declarații amenințătoare ale lui Alex. Averescu au fost primite cu satisfacție de reacțiune, ca aducînd „sentimentul siguranței și al ordinii politice și sociale”¹⁵⁵. Apoi primul ministru a anunțat amînarea lucrărilor parlamentului pe timp de 10 zile „pentru ca guvernul să se pună la curent cu situațiunea de fapt a treburilor statului”¹⁵⁶.

În realitate, această prorogare era rezultatul ezitărilor regelui, care, pe cit de hotărît era să înlătore guvernul Blocului parlamentar, pe atît de nedecis se dovedea a fi în privința dizolvării primului parlament al României întregite și a primelor Adunări Legiuitoare alese prin votul universal. Regele spera că în cele 10 zile Alex. Averescu va reuși să atragă un număr suficient de deputați pentru a obține din partea parlamentului recunoașterea guvernului său.

La 25 martie 1920 parlamentul și-a reluat lucrările. Alex. Averescu a prezentat progra-

mul guvernului, fără a cere însă votul de încredere.

Deoarece guvernul a fost primit cu ostilitate de parlament Alex. Averescu, care avea în buzunar decretul de dizolvare, nesemnă încă, a plecat la rege. „M-a rugat regele să încerc — a spus el lui C. Argetoianu arătîndu-i foaia cu decretul de dizolvare — dar dacă nu va merge, o semnează numai decît”¹⁵⁷. Într-adevăr, peste o oră parlamentul putea asculta „decretul de dizolvare pus de Ion Brătianu în mîinile regelui Ferdinand ca să-l citească generalului Averescu”¹⁵⁸.

Opinia publică a înțeles că guvernul Alex. Averescu fusese adus cu misiunea expresă de a reprimă mișcarea muncitorească și a face „ordine” în țară¹⁵⁹. „Socialismul” scria la 15 martie: „nu trebuie să ne facem iluzii: guvernul d-lui gen. Averescu înseamnă pentru democrația românească o grea și dureroasă lovitură”¹⁶⁰.

Résumé

Aux premières élections basées sur le suffrage universel qu'ont été organisées en Roumanie en novembre 1919 au un parti politique n'a pas obtenu la majorité absolue au parlement. Pour constituer le gouvernement, le Parti Agrarien, le Parti National de Transylvanie, le Parti Nationaliste Democratique, le Parti Democratique de l'Union de Bucovine ont pris la décision de former un Bloc parlementaire basé sur un programme de larges réformes bourgeois-démocratiques.

Le gouvernement du Bloc parlementaire ayant comme leader Alexandru Vaida-Voievod a adopté des mesures orientées vers la limitation de l'inflation monétaire et du chaos financier, la solution de la crise alimentaire, la réorganisation et l'unification de l'enseignement, la diminution du nombre et des attributions des gendarmes. On a reconnu, aussi, pratiquement, certaines revendications de la classe ouvrière comme le droit de faire la grève, de se réunir, de manifester etc.

Mais l'activité du gouvernement a été perturbée par des nombreuses crises ministérielles, le Bloc parlementaire étant rongé par des fortes contradictions intérieures.

L'indulgence envers le mouvement ouvrier, la tentative d'imposer certains projets de lois plus démocratiques comme celui concernant la réforme agraire élaboré par I. Mihalache ou celui concernant les loyers élaboré par le docteur N. Lupu ont déterminé les forces réactionnaires d'actionner pour le renversement du gouvernement du Bloc parlementaire. Le roi Ferdinand a démis le gouvernement du Bloc parlementaire et a appelé, le 13 mars 1920,

¹⁵² *Ibidem*, p. 363.

¹⁵³ Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 26/1920, f. 19.

¹⁵⁴ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 60, ședința din 13 martie 1920, p. 1081.

¹⁵⁵ *Reintrarea în ordine*, în „Steagul”, VI, 1920, nr. 613 din 15 martie.

¹⁵⁶ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 60, ședința din 13 martie 1920, p. 1081.

¹⁵⁷ C. Argetoianu, *op. cit.*, dosar 8590, f. 312/E.

¹⁵⁸ N. Iorga, *O viață de om*, vol. III, p. 38.

¹⁵⁹ *Studiu asupra situației țării*, București, 1927, p. 8.

¹⁶⁰ „Socialismul”, XIV, 1920, nr. 55 din 15 martie.

Alexandru Averescu qui a pris des mesures répressives contre le mouvement révolutionnaire adoptant, en même temps, certaines réformes visant la paysannerie.

Précis

As the result of the first elections, based on the universal suffrage, that took place in Romania on november 1919, no political party obtained the absolute majority in Parliament. With a view to form the new Cabinet, the Peasant Party, the national Party and the United Democratic Party of Bucovina, decided that their deputies and senators to be united — on the basis of a program of wide bourgeois-democratic reforms — in a Parliamentary Bloc.

The Parliamentary Bloc Government led by Alex. Vaida-Voievod, adopted some measures in order to stem the monetary inflation and the financial choos, for salving the food crisis, the reorganization and unification of education as well as the reduction of the numer and prerogatives of gendarmes (police soldiers). As well, were recognised, in practice, some claims of the working class such as the right to strike or to organize meetings and demonstrations a.s.o.

The Government activity was, however, disturbed by the numerous ministerial crises and the Parliamentary Bloc was ground down by the strong inner contradictions.

The indulgence towards the working class movement, the attempt to impose some more democratic bills such as that for land reform drown up by I. Mihalache and that one concerning the rents compiled by dr. N. Lupu, urged the reactionary forces to act in order to overthrow the government of the Parliamentary Bloc. King Ferdinand dismissed the Government of Parliamentary Bloc and called, on 13 March 1920, Alex. Averescu who took repressive measures against the revolutionary movement combined with some reforms for peasants.

CÎTEVA PROBLEME PRIVITOARE LA ELABORAREA UNUI DICȚIONAR DE ARHIVISTICĂ.

VALERIU ȘUTEU

Un dicționar, oricare i-ar fi profilul (explicativ, enciclopedic, domenial, bilingv etc.) și destinația, s-ar putea defini, în general și simplificând lucrurile, ca o listă mai mult sau mai puțin cuprinzătoare de cuvinte, înșirate, de obicei din punctul de vedere al sensului lor, în ordine alfabetică, și definite, sau „explicate” din punctul de vedere al noțiunii pe care o denumesc. Altfel spus un dicționar este

o listă de denumiri date fenomenelor realității. Dacă are pur caracter lingvistic o asemenea listă definește sensurile cuvintelor comune (neproprie), dacă are caracter enciclopedic o asemenea listă explică fapte, evenimente, obiecte, locuri geografice, personalități, instituții ș.a.m.d., cuprinzând deci atât cuvinte comune cât și nume proprii.

După cum este ușor de bănuț, fiecare dintre tipurile de dicționare are un specific, în funcție de care autorul sau echipa de lexicografi ori cercetători care intenționează să elaboreze lucrarea trebuie să-și orienteze preocupările și să-și organizeze diferitele operații și faze de lucru.

Fără a intra în amănunte, articolul de față își propune să prezinte cîteva dintre problemele pe care le pune elaborarea unui *dicționar de specialitate* (sau *domenial*), în speță a unui *Dicționar de arhivistică*, precum și să descrie etapele necesare alcătuirii lui.

Prima problemă care trebuie rezolvată este constituirea unei echipe competente de redactori și colaboratori și numirea, din cadrul acestui colectiv, a coordonatorului general al lucrării. Este recomandabil ca pe lângă acest coordonator să fie numit și un adjunct. Această echipă, în cel mai deplin spirit de cooperare, va stabili și va definitiva *concepția, profilul și normele lexicografice* ale lucrării. Le dezbaterile prealabile definitivării acestor norme este indicat să participe întregul colectiv, întrucît fiecare dintre colaboratori, în afară de aportul personal în discuții, poate să se convingă de justetea adoptării unui criteriu sau al altuia și, implicit, să lucreze în etapele următoare în deplină cunoaștință de cauză în ceea ce privește indicațiile sau normele pe care le aplică.

Una dintre cele mai importante sarcini pe care le are coordonatorul și echipa de lucru este să stabilească nivelul, să-l numim *socio-cultural* al dicționarului. Cu alte cuvinte, odată ce s-a stabilit că se va alcătui un *dicționar de arhivistică*, este necesar să se decidă dacă acest dicționar este destinat specialiștilor de strictă calificare (pentru uz intern), specialiștilor și cercetătorilor din domeniile înrudite (istorici, epigrafi, paleografi, sigilografi, numismați, arheologi etc.) sau altor categorii de lectori, mergînd pînă la ceea ce am numi o lucrare destinată marilor mase.

Pe de lată parte, se impune luarea unei decizii în ce privește structura lucrării. Dacă se consideră că ea trebuie să consemneze numai cuvintele comune și specifice arhivisticii, ne vom axa preocupările în vederea alcătuirii unui *Dicționar de terminologie arhivistică*. Dacă dorim însă ca lucrarea să cuprindă o gamă mai largă de informații, în care să fie prezentate și personalitățile care s-au remarcat în domeniul arhivisticii sau instituțiile și publicațiile specifice (și ne referim mai ales la cele românești), vom opta pentru o *mică enciclopedie de arhivistică românească* și credem, că, în actualul context al dezvoltării literaturii lexicografice, această ultimă structură trebuie luată în considerare.

Odată stabilite echipa de lucru, nivelul și structura generală a lucrării, se va trece la elaborarea efectivă a ceea ce se numește *norme lexicografice*, care vor cuprinde ansamblul regulilor și a fazelor ce trebuie respectate de redactorii și colaboratorii respectivei lucrări, în vederea asigurării unei formule unitare și a unui nivel științific corespunzător.

Primele indicații se vor referi la modul în care trebuie selectat materialul care va intra în corpul dicționarului. În acest scop, este necesar să se precizeze, chiar cu aproximație, numărul *cuvintelor și sintagmelor titlu* (prin sintagme înțelegem o unitate stabilă de două sau mai multe cuvinte, prin care desemnăm o noțiune: de ex. *condică de expediție, arhivă curentă*) și modul în care acestea vor fi exceptate din texte. De regulă, această operație se face pe anumite fișe tip, clasificarea acestora făcându-se eventual, pe subdomenii ca de pildă: *arhivologie* (teoria și istoria arhivelor), *arhivotehnie* (tehnica arhivistică) și *arhiveconomie* (administrarea generală externă a arhivelor). Fiecare fișă va cuprinde, în stînga sur, cuvîntul titlu, care poate fi un cuvînt comun sau numele personalității, instituției sau publicației etc., toate scrise cu litere de tipar. Dedeșubt se vor nota cîteva elemente de identificare, mai ales la numele proprii, precum și sursele bibliografice după care redactorul sau colaboratorul se va putea ghida în cursul elaborării definiției sau a explicației date. În dreapta fișei, sus, se va indica numărul de rînduri care va fi afectat tratării cuvîntului respectiv iar dedeșubt, acolo unde este cazul, indicația de ilustrație, portret, schemă, fascimil etc. Izvoarele după care va fi alcătuit fișierul trebuie parcurse integral, pentru a nu se omite vreun termen sau cuvînt important. Baza documentării, în acest sens, o vor constitui dicționarele românești sau străine, generale sau de specialitate, tratatele și monografiile, publicațiile sau alte materiale pe care coordonatorul și echipa de lucru cred necesar că e bine să fie cercetate.

În momentul cînd fișierul, care poate cuprinde tot așa de bine cîteva sute dar și cîteva mii de fișe este alcătuit, se va trece la ordonarea lui pe categorii de noțiuni, de probleme, și, implicit, la ordonarea lui alfabetică, avîndu-se în vedere că în multe cazuri, unde un cuvînt are două sau mai multe accepțiuni, trebuie ca fișa să cuprindă fie indicația respectivă, cu trimiterile de rigoare, fie să fie dublată sau triplată, cu notarea sensului care trebuie lucrat. Așa de pildă cuvîntul *arhivă* va avea o fișă pentru noțiunea de „totalitate a actelor sau documentelor” și o altă fișă pentru noțiunea de „instituție sau serviciu care păstrează aceste acte sau documente”.

După terminarea operațiunii de adunare pe fișe și de selectare a materialului se va trece la transpunerea acestuia pe ceea ce se numește *lista de cuvinte*. Ea reprezintă prima formă de concretizare a limitei de informare stabilite, ajută la realizarea sistematică a lucrării și este un instrument de lucru necesar în tot cursul operațiilor de elaborare întrucît

în ea se vor putea opera felurite modificări, se vor putea introduce cuvinte noi sau se va putea evalua întinderea și proporțiile lucrării.

Lista de cuvinte va cuprinde cîteva coloane, dar în general structura ei este următoarea:

Coloana I: *cuvintele-titlu*, care vor fi înscrise în ordine strict alfabetică, sub forma de nominativ nearticulat, deci *arhivar*, *arhivă*, *arhivist*, *arhivistică*, și nu *arhivarul*, *arhiva*, *arhivistul*, *arhivistica*. Dacă în conformitate cu ordinea alfabetică intervine și o fișă cu un nume propriu, de ex. *Arhivele Statului*, această sintagmă își are locul între *arhivă* și *arhivist*, cu deosebirea că *Arhivele* va fi scris cu inițială majusculă. Cuvintele subordonate unui cuvînt titlu se înscriu sub cuvîntul titlu cu o liniuță în față, după care urmează inițiala cuvîntului bază, urmată de punct și cuvîntul subordonat, ca spre exemplu:

arhivă fiind cuvîntul titlu, desigur că într-o lucrare ca cea despre care vorbim va trebui să cuprindă și sintagme de felul *a. curentă*, *a. de depozit*, *a. generală* etc.

Deci între cuvîntul *arhivă* și *Arhivele Statului* vom însera:

— *a. curentă*, — *a. de depozit*, — *a. generală*.

În coloana a II-a se vor da indicații în legătură cu dimensiunile articolului. Acestea pot fi date în semne tipografice dar e preferabil să fie indicate în rînduri dactilo, ținîndu-se cont de faptul că o pagină de mașină dintr-o coală editorială are 31 de rînduri.

În coloana a III-a se va menționa subdomeniul sau subdisciplina căreia îi aparține cuvîntul. În coloana a IV-a se va indica dacă termenul sau numele va fi ilustrat sau completat cu grafice, tabele, fotografii, portrete etc. prin prescurtări de tipul: i = ilustrație, p = portret, g = grafic, t = tabel, ș.a.m.d. Coloana a V-a va fi rezervată pentru observații, iar în cazul numerelor proprii se vor trece anii nașterii și morții, ai apariției pentru publicații, localitatea unde-și au sau și-au avut sediul instituțiile consemnate.

După definitivarea listei de cuvinte, putem considera că lucrările preliminare alcătuirii unui dicționar au fost încheiate și una dintre cele mai dificile probleme rezolvată. Urmează să se stabilească în acest moment o listă de abrevieri care vor fi folosite în cursul elaborării articolelor de dicționar precum și schemele tip ale articolelor cuprinse în dicționarul respectiv. Indiferent de schemă, articolele vor cuprinde, în general, anumite elemente pentru care propunem următoarea ordine:

la *cuvintele comune*:

1. cuvîntul titlu, 2. etimologie, 3. domeniul sau subdomeniul, 4. definiția, explicația sau prezentarea, 5. informații enciclopedice, 6. sinonime, 7. trimiteri și 8. bibliografie.

În schema de mai sus sînt recomandate și unele elemente care nu sînt obligatorii pentru orice dicționar sau articol, ca de pildă etimologia, domeniul, sinonimele sau trimiterile.

Pentru numele proprii de persoane, se utilizează, în principiu următoarea schemă: 1. numele, prenumele (eventual pseudonime), 2. anii de viață cu locul nașterii și al morții,

3. specialitatea, profesiunea, 4. caracterizarea activității și principalele lucrări și 5. titluri, funcții, premii, distincții.

Aceste scheme nu sînt singurele posibile desigur și, în funcție de caracterul lucrării, pot fi alcătuite altele. Important este ca ele odată elaborate să fie întocmai și cu consecvență aplicate.

Înainte de a vă prezenta modul propriu-zis de redactare, după modelul schemelor menționate trebuie să precizăm că este bine ca echipa de lucru să adopte un format unic pentru manuscris. Este recomandabil ca manuscrisul să fie redactat pe jumătăți de coală normală, de-a latul, cu o margine în stînga de circa 5—6 cm pentru a rămîne loc suficient observațiilor, propunerilor sau modificărilor ulterioare. Fiecare filă va purta sigla sau semnătura redactorului sau a colaboratorului precum și data la care s-a terminat elaborarea articolului respectiv.

Așa după cum a reieșit din schemele propuse primul element al manuscrisului este cuvîntul-titlu. Acesta va fi înregistrat, ca și în lista de cuvinte, cu forma de nominativ nearticulat, scris cu litere mici și subliniat de două ori = *arhivă*.

Al doilea element important al articolului, lăsînd deci la o parte etimologia, indicațiile de domeniu sau stilistice, este *definiția*. Calitatea ei într-un dicționar depinde nu numai de exactitatea științifică, de cantitatea de informații, ci și de o redactare clară corespunzătoare. Majoritatea cuvintelor dintr-un dicționar de specialitate fiind substantive, vom recurge la o definiție analitică, care oferă de la început imaginea esențială a cuvîntului și vom recurge prin urmare la indicarea genului proxim și a diferenței specifice, după care vom consemna și celelalte elemente ca informație enciclopedică, sinonimele, bibliografie etc.

Așa de pildă, un cuvînt ca *arhivistică* îl vom defini întîi prin genul proxim: „știință auxiliară a istoriei”, după care intervine diferența specifică, și anume: „care se ocupă cu studiul și organizarea arhivelor” sau, dacă vreți, „cu studiul, ordonarea, clasificarea, conservarea documentelor”. Am putea da în continuare cîteva informații enciclopedice referitoare la

nașterea acestei discipline, la dezvoltarea ei în România, la personalitățile care au ilustrat-o și dacă există sau sînt necesare, sinonime, trimiteri sau indicații bibliografice.

Pentru economie de efort și de spațiu, atunci cînd folosim în definiție numere, ele se scriu cu cifre arabe ca și indicațiile de secol sau mileniu. Dacă definiția a fost completată cu ajutorul unui tabel, grafic, schemă, acestea vor avea obligatoriu o legendă dedesubt. Dacă un cuvînt are mai multe sensuri, acestea vor fi despărțite în interiorul articolului prin cifre arabe, subliniate de două ori. Ordinea sensurilor va fi aceea indicată de specialist, iar în cadrul lor pot fi delimitate și subsensuri, care vor fi marcate prin literele alfabetului, subliniate de două ori. Atunci cînd se consideră necesar, articolele vor putea fi definite și prin reproducerea unor citate consacrate, care vor fi date între ghilimele, după citate menționîndu-se în paranteze rotunde autorul și lucrarea.

Problemele pe care le pune realizarea unui dicționar de specialitate sînt, evident, cu mult mai numeroase decît cele pe care le-am arătat în scurta noastră expunere, dar toate își au o rezolvare. Am mai putea discuta de transcrierea numerelor străine care întrebunțează alte alfabetice decît cel latin, despre utilitatea consemnării într-una sau mai multe limbi străine a echivalentului cuvîntului titlu precum și despre metodologia de tratare a numerelor proprii.

În încheiere trebuie precizat faptul că un dicționar de specialitate ca cel de care ne-am ocupat mai sus reprezintă o lucrare aparținînd domeniului lexicografiei enciclopedice, astfel încît concepția și schema elaborării lui va avea în vedere conceptele de bază ale unei discipline științifice, urmărind explicarea acestora și realizarea, în spațiu minim, a unei maxime cantități de informație exactă, clară și sistematică. Problemele conexe ale redactării explicației, ale delimitării datelor informației sau ale stabilirii izvoarelor aparțin cunoștințelor indispensabile specialiștilor arhiviști și lexicografi, ele depășind obiectul articolului de față, în care ne-am propus să precizăm mai mult cadrul organizatoric, conceptul strict tehnic al elaborării unei asemenea lucrări.

PRECIZĂRI PRIVIND ÎNTOCMIREA ȘI FOLOSIREA NOMENCLATORULUI ȘI INDICATORULUI ÎN ARHIVELE CURENTE.

TEODOR NECȘA

Constituirea arhivei curente în mod corect este condiționată de elaborarea a două instrumente de lucru de mare importanță pentru întreaga activitate de arhivă și anume: nomenclatorul dosarelor și indicatorul termenelor de păstrare.

Dispozițiile vechilor acte normative nemaicorespunzând stadiului actual de dezvoltare a statului nostru, importantelor modificări produse în legislație, precum și necesităților activității arhivistice s-au impus o nouă reglementare concretizată în Decretul nr. 472/1971. Printre problemele care în vechile acte normative nu erau tratate se afla și înregistrarea documentelor, care în noul decret și-a găsit rezolvarea prin adoptarea unui sistem unic pentru toate instituțiile și organizațiile economice.

Mulțimea și diversitatea actelor create care intră și ies din organizațiile socialiste și celelalte organizații necesită respectarea cu rigurozitate a circuitului lor. Organizarea în bune condiții a lucrărilor de secretariat, asigură conducerea operativă a activității instituțiilor, întreprinderilor sau a oricărei alte organizații.

În cadrul lucrărilor de secretariat evidențiem ca operațiuni de primă importanță: înregistrarea documentelor care marchează de fapt existența oficială a acestora¹ și constituirea arhivei curente².

Constituirea arhivei curente înseamnă clasarea pe baze științifice a actelor create în activitatea diferitelor instituții, întreprinderi și alte organizații. Ea trebuie să asigure găsirea rapidă a documentelor după anumite criterii, să prezinte componența și conținutul lor.

Gruparea actelor în lucrările de secretariat are mare însemnătate nu numai în activitatea curentă a organizațiilor socialiste și a celorlalte organizații, dar și ulterior cu prilejul intrării acestora în arhivă.

Clasificarea documentelor după anumite criterii, crearea unor sisteme unice de clasificare, problemă majoră a practicii arhivistice, a reținut atenția arhiviștilor din țară și din străinătate.

Într-o serie de țări s-au luat deja primele măsuri de unificare a sistemelor de clasificare a documentelor de arhivă. Astfel, Suedia dispune de un sistem general de clasificare pentru toate organizațiile centrale și de un sistem special de clasificare pentru arhivele administrației locale, unităților de cult, învățământ, cultură, justiție etc.

Finlanda a adoptat atât pentru arhivele naționale cât și pentru cele ale organizațiilor de stat o singură schemă de împărțire și descriere a documentelor, bazată pe utilizarea clasificării zecimale. Sistemul de clasificare zecimală unic pentru toate arhivele administrației publice a fost introdus și în Norvegia.

Sistemul de clasificare din R. P. Ungară instituit printr-o decizie guvernamentală, tinde spre unificarea clasificării folosite atât în arhivele naționale cât și în cele ale organizațiilor de stat. Un sistem de clasificare generală se aplică și în R. P. Bulgaria — dar conform caracterului și structurii activității fiecărei instituții sau întreprinderi³.

Arhiviștii din R. P. Polonă au introdus în clasificarea documentelor un sistem simplu, structural, bazat pe întocmirea unui nomenclator, o listă sistematică a problemelor care apar în activitatea instituțiilor și întreprinderilor. Încercările de a introduce un sistem unitar pe materii prin folosirea clasificării zecimale nu au dat rezultatele scontate⁴.

În U.R.S.S. forma de clasificare cea mai răspândită este nomenclatorul dosarelor diferitelor organizații. Pornind de la acest sistem de clasificare, arhiviștii sovietici se preocupă de elaborarea unor nomenclatoare model de dosare pentru un grup întreg de instituții sau întreprinderi similare care conțin enumerarea docu-

¹ T. Necșa, D. Bolontoc, *Inregistrarea documentelor și constituirea arhivei curente*, în „Revista Arhivelor”, an XLIX, vol. XXXIV, nr. 3, 1972, p. 404—407.

² Ibidem, p. 407—412 și „Buletinul Oficial” al R. S. România, partea I, nr. 164 din 30 decembrie 1971, p. 1256.

³ F. I. Dolguikh, *La liaison entre les archives d'etat et les archives administratives* (raport prezentat la al VII-lea Congres Internațional al Arhivelor de la Moscova din 21—25 august 1972), p. 53.

⁴ M. Gaynia, St. Poprawska, *Lista actelor de la întreprinderile metalurgice*, în „Arheion”, nr. 34/1961, p. 3—23.

mentelor cu indicarea termenului de păstrare respectiv⁵.

În țara noastră decretul 472/1971 a reglementat modul de constituire a arhivei curente pe baza celor două instrumente de lucru — nomenclatorul dosarelor și indicatorul termenelor de păstrare.

Nomenclatorul dosarelor este un clasificator de tip structural, un tabel sistematic al denumirilor sau titlurilor de dosare și ajută compartimentele de muncă la gruparea corectă a actelor. De aceea acest instrument de lucru, pentru a putea fi într-adevăr folosit, este necesar să fie întocmit numai pe baza propunerilor pe care le fac compartimentele organizației respective. Întrucât nomenclatorul se întocmește de compartimentul care se ocupă de problemele de secretariat, în special pentru dosarele care urmează să fie alcătuite, fără însă a neglija și materialele preconstituite, el reprezintă un fel de plan al grupării actelor pe anul în curs.

Documentele se grupează în dosare în funcție de problema comună pe care o tratează și de importanța lor științifică sau practică, deci de durata de păstrare.

Stabilirea categoriilor de documente grupate în dosare se face în cadrul fiecărui compartiment de activitate. În nomenclator se prevede numai o singură treaptă de diviziune, documentele repartizându-se după criteriile de alcătuire, formînd dosarele inițiale.

În continuare nu vom insista asupra modului și forme de întocmire a acestui clasificator, ci vom face unele precizări.

Înainte de întocmirea nomenclatorului, pentru ca acesta să fie corespunzător și util în alcătuirea corectă a dosarelor, trebuie să corespundă mai multor cerințe.

În primul rînd nomenclatorul trebuie să cuprindă în mod obligatoriu, întregul volum de acte, atît al celor create în diversele compartimente ale organizației socialiste respective, cît și al celor primite din afară.

De asemenea, toate titlurile, adică denumirile sau rezumatele, trecute în nomenclator trebuie să fie formulate corespunzător cu criteriile de alcătuire a dosarelor. Nu se admite folosirea unor rezumate ale dosarelor ca „Diverse“, „Correspondență diversă“, „Diferite materiale“, „Lucrări diverse“ etc.

Denumirile dosarelor trebuie să cuprindă toate criteriile care pot fi aplicate în gruparea documentelor, întrucît aceste rezumate vor ușura găsirea cît mai rapidă a actelor și folosirea lor la întocmirea diferitelor lucrări curente. De aceea considerăm că nomenclatorul, prin formularea denumirilor dosarelor, este dorit să ajungă la un asemenea nivel calitativ, care să-l apropie cît mai mult de inventarul documentelor predate de compartimentele arhivelor organizațiilor socialiste.

Un alt criteriu de care trebuie să se țină seama este cel al selecționării și grupării documentelor după termenele de păstrare. Acest

fapt înseamnă că documentele al căror conținut este redat în denumirile dosarelor trebuie să fie uniforme ca termene de păstrare, adică să aibă aceeași valoare documentară. În nomenclatoare nu se permit formulări care unifică documente cu termene de păstrare diferite. De exemplu nu putem formula „Planurile financiare centralizate anuale, trimestriale și lunare cu documentația respectivă“, în care se grupează în același dosar documente cu termene de păstrare diferite sau „Dări de seamă de activitate și corespondență în legătură cu întocmirea lor“, în care dările de seamă anuale sînt supuse păstrării permanente, iar corespondența se păstrează temporar.

Denumirile dosarelor pot fi așezate în nomenclator în cadrul fiecărui compartiment de activitate, într-o anumită ordine, în funcție de importanța actelor ce compun dosarele, în ordine logică după conținutul documentelor sau ținînd seama de criteriile constituirii dosarelor.

La început în nomenclator se înscriu, de obicei, dosarele care cuprind diferite acte normative, directive și îndrumări primite din partea organelor superioare, apoi urmează dosarele cu documentația principală a instituției sau întreprinderii, ca procesele-verbale ale ședințelor de colegiu sau colectivelor și comitetelor de conducere, planurile de activitate anuale și de perspectivă și dispoziții față de compartimentele de muncă, corespondența cu acestea și cu alte organizații socialiste.

Dacă rezumatele dosarelor reflectă criteriul pe materii și probleme, atunci ele trebuie să fie grupate după conținut în așa fel ca documentele privind o anumită problemă să se afle în același loc.

Denumirile dosarelor care reflectă criteriile pe corespondență sau geografic se așează în nomenclator alfabetic după inițialele sau numerele corespondențelor și după denumirile geografice (de exemplu „Correspondență cu Comitetul Executiv al Consiliului Popular al județului Bacău, Dîmbovița, Mureș, Olt etc. sau „Darea de seamă de activitate a Școlii generale nr. 50, 151, 191, 202“ etc.).

Unele denumiri de dosare formulate după criteriul cronologic vor urma această ordine (de exemplu „Dări de seamă“ pe lunile februarie, august, octombrie etc.).

Rezumatele dosarelor trebuie să reflecte exact conținutul lor și să se apropie de denumirile grupelor de documente specificate în indicator pentru a se ușura în felul acesta stabilirea termenelor de păstrare. De altfel, conform normelor în vigoare, nomenclatorul trebuie să fie întocmit numai în baza indicatorului⁶.

De asemenea, decretul 472/1971 prevede că numerotarea dosarelor în nomenclator să nu se mai facă în continuare, ci de la 1 în cadrul

⁵ F. I. Dolguikh, *op. cit.*

⁶ Norme tehnice, pentru înregistrarea, gruparea în dosare, selecționarea și păstrarea documentelor scrise și tipărite, a sigiliilor și ștampilelor de către organizațiile socialiste și celelalte organizații în „Revista Arhivelor“ an XII, vol. XXXIV, 1972, nr. 3, p. 516.

fiecărui compartiment de muncă, tocmai pentru a ușura eventuala completare a acestui instrument de lucru atunci când intervine reorganizarea pe plan general a instituției sau întreprinderii respective, când are loc comasarea sau trecerea unor compartimente de muncă de la o instituție sau întreprindere la alta⁷.

Sistemul structural folosit prin aplicarea nomenclatorului la constituirea arhivei curente trebuie reînnoit sau completat în funcție de reorganizările ce intervin la instituții, întreprinderi și alte organizații.

De asemenea, în nomenclator, care cuprinde toate denumirile sau titlurile dosarelor ce se creează în cadrul unei organizații socialiste, așezate structural, apare uneori fenomenul repetării aceleiași documentații la mai multe compartimente. Astfel, din cercetarea nomenclatoarelor unor instituții centrale s-a constatat că o serie de materiale preconstituite, registre de intrare-ieșire, condicile de prezență, de predare și primire a corespondenței ș.a., apoi diferite acte normative, ordinele, circularele, instrucțiunile, planurile de măsuri, reclamațiile și sesizările, documentele privind mișcarea personalului, unele documente specifice organizației respective ș.a., apar la mai multe compartimente. Fenomenul acesta apare și la unitățile subordonate, în special la cele economice, unde anumite categorii de documente apar concomitent la diferite compartimente, ca cele care se ocupă de problemele administrative, de personal, de aprovizionare-desfacere, de transport sau financiare.

Folosirea nomenclatorului în constituirea arhivei curente este ușor de aplicat având în vedere faptul că cuprinde succesiv toate problemele ce apar în cadrul compartimentelor, iar gradul de detaliere a clasificării este nelimitat.

Alături de nomenclatorul dosarelor, indicatorul este un alt instrument indispensabil muncii de arhivă, socotit ca un clasificator pe ramură de producție, care se întocmește sub forma unui tabel în care se redau grupele de documente nu pe compartimente de muncă ci pe activități, cu specificarea fiecărei grupe.

Indicatorul se întocmește numai de către organizațiile socialiste centrale. În cazul că unitățile subordonate desfășoară aceleași activități sau activități similare cu ale forului tutelar se întocmește un singur indicator. Se poate însă întâmpla ca instituția centrală să aibă mai multe compartimente mari cu activități diferite, care la rândul lor să aibă organizații subordonate. În acest caz urmează să se întocmească indicatoare pentru fiecare departament⁸.

Când însă unitățile subordonate desfășoară activități diferite de acelea ale instituției cen-

trale, creind deci și categorii diferite de documente, se vor întocmi pentru acestea indicatoare pe ramuri de activitate.

Organizațiile socialiste centrale care nu au unități în subordine vor întocmi numai un nomenclator-indicator cu termenele de păstrare pentru fiecare dosar.

Cu toată importanța pe care o au prevederile legislației arhivistice referitoare la întocmirea și folosirea indicatorului în arhiva curentă nu vom insista asupra lor deoarece considerăm că această problemă a fost cuprinsă în normele tehnice și în alte materiale⁹.

Indicatorul se întocmește de către compartimentul care se ocupă cu lucrările de secretariat și se defineștează pe baza propunerilor făcute de către compartimentele organizației respective, eventual a celor mai importante.

Pe lângă sistemul structural bazat pe folosirea nomenclatorului și indicatorului adoptat de arhivistica românească în alte țări se folosește în clasificarea documentelor și sistemul zecimal.

Particularitatea acestui sistem o constituie faptul că totalitatea documentelor unei organizații separate sau grup de instituții sau întreprinderi într-un departament se împarte numai în zece grupe de probleme, denumite clase, din care fiecare primește un indicativ de la 0 pînă la 9 inclusiv. Fiecare clasă, în scopul detalierei, se împarte în alte zece probleme, denumite servicii din clasa respectivă, care de asemenea primesc indicative de la 0 la 9 inclusiv. Aceași împărțire se face și în cadrul serviciilor clasei etc.

Clasificarea zecimală se poate aplica și la dosare. De exemplu tabelul general al clasificării zecimale a dosarelor create în activitatea Uniunii Metalurgice de Fier și Oțel din R. P. Polonă întocmit cu prilejul experimentării acestui sistem¹⁰, cuprinde următoarele grupe de probleme :

0. Probleme de organizare și juridice
 1. Probleme de muncă și personal
 2. Probleme de tehnică
 3. Probleme ale tehnicii cocsului
 4. Probleme de investiție
 5. Probleme economice și de planificare
 6. Probleme de contabilitate și revizie
 7. Probleme ale Institutelor de știință și cercetări
 8. Probleme ale Centralei Metalurgice
 9. Probleme de branșă specifice pentru Centrală.
- La rândul său, clasa a II-a, adică problemele de muncă și personal, a fost împărțită în următoarele așa-zise servicii :
 - 1.1. Probleme de personal
 - 1.2. Planificarea muncii și a fondului de salarii
 - 1.3. Normarea muncii și întrecerile
 - 1.4. Siguranța și igiena muncii
 - 1.5. Învățămîntul
 - 1.6. Probleme sociale și de existență
 - 1.7. Aprovizionarea muncitorilor

⁷ „Buletinul Oficial” al R. S. România, partea I-a, nr. 164, din 30 decembrie 1971, p. 1261; republicat în Buletinul Oficial nr. 155 din 10 decembrie 1974.

⁸ Vezi Ministerul Agriculturii, Industriei Alimentare și Apelor care a întocmit indicatoare separate pentru 4 departamente : Agriculturii de Stat, Industriei Alimentare, Îmbunătățiri Funciare și Consiliul Național al Apelor.

⁹ „Revista Arhivelor”, an. XII, vol. XXXIV, 1972, nr. 3, p. 409-410.

¹⁰ M. Gaynia, St. Poprawska, op. cit.

1.8. Probleme administrative și economice

1.9. Probleme de buget ale Uniunii

Continuând împărțirea fiecărui serviciu, se pot obține grupe tot mai concrete.

Sistemul acesta s-a experimentat și în cadrul unei singure organizații. Menționăm lista întocmită pentru documentele create de o uzină metalurgică din Cracovia (R. P. Polonă)¹¹.

Dificultatea cea mai mare provine din necesitatea de cuprindere a tuturor problemelor din activitatea uzinei numai în zece grupe de clasificare. După cum se vede a trebuit să se combine o serie de probleme într-o singură grupă.

Sistemul bazat pe clasificarea zecimală cu toate că este mai durabil, de el nedepinzând schimbările ce apar odată cu reorganizarea instituțiilor sau întreprinderilor, prezintă o serie de neajunsuri care împiedică aplicarea lui în constituirea arhivei curente.

În primul rând menționăm că dacă numărul diviziunilor denumirilor compartimentelor este determinat în nomenclator prin gradul detaliilor dorite a documentelor, în schimb în cazul eventualei folosiri a clasificării zecimale, acest număr va fi strict limitat, adică totalitatea documentelor create în cadrul unei organizații sau grup de instituții sau întreprinderi nu se poate împărți — după cum s-a mai arătat — decît numai în zece grupe de probleme, fiecare la rîndul său împărțindu-se în 10 probleme.

Sistemul de clasificare zecimală pe materii este mai greu de aplicat în prezent în cadrul organizațiilor socialiste.

TEHNICI ȘI SUBSTANȚE PENTRU TRATAMENTUL DE DEZINFECȚIE ȘI DEZINSECȚIE ÎN ARHIVE

FLOREA OPREA

Pentru prevenirea și combaterea agenților biologici care degradează documentele de arhivă se folosesc o serie de tratamente fizice sau chimice.

După scopul tratamentului distingem tratamente preventive și tratamente curative.

Tratamentele preventive au rolul de a întâmpina apariția atacurilor biologice. Acestea se aplică în special la fabricarea suportului grafic. În acest sens amintim că unele rețete de hîrtie fabricate cu adaosuri de compuși de sulf, zinc, mercur sau alte elemente s-au dovedit mult mai rezistente la acțiunea insectelor și mușcăiurilor. De asemenea impregnarea lemnului de construcție cu anumite substanțe biocide îl face mai rezistent la degradare.

Tratamentele preventive cuprind însă și tratamente de rutină care se fac la anumite intervale de timp asupra depozitelor sau asupra unor documente speciale așa cum este cazul ceruirii coperților din piele ale unor volume.

Tratamentele curative au rolul de a opri și de a eradica un atac biologic deja declanșat și aflat într-o fază mai mult sau mai puțin avansată.

Tratamentele se aplică diferențiat atît după natura, volumul și importanța materialului tratat cît și în funcție de natura agentului fizic sau substanței chimice folosite pentru tratament.

I. Tratamentele fizice

Dintre factorii fizici folosiți pentru tratarea documentelor de arhivă în vederea combaterii insectelor și mușcăiurilor amintim curenții electrici de înaltă frecvență, razele ultraviolete, radiațiile gama și tratamentele de înghețare repetată.

Metoda folosirii curenților electrici de înaltă frecvență a fost folosită pentru prima oară de cercetătorii sovietici în anul 1947 pentru uscarea cărților bibliotecii Saltikov-Scedrin. Cu această ocazie ei au constatat și o distrugere completă a sporilor de mușcăi. Puterea insecticidă și fungicidă a acestor curenți este datorată ridicării uniforme și rapide a temperaturii materialului tratat. Efectul se propagă de la centru spre periferie.

S-au folosit cu succes curenți de 18—30 MHz cu o putere de 8 Kw timp de 15 minute. Metoda are avantajul că se poate aplica direct în depozit dar nu poate fi aplicată pergamentelor și documentelor cu sigilii din cauza temperaturilor de 90—100°C pe care le dezvoltă. Prezintă de asemenea riscul autoaprinderii prafului de arhivă. În plus folosirea acestei metode implică instalații speciale.

Razele ultraviolete pot fi folosite pentru dezinfecția de suprafață a unor documente dar tratamentul se asociază cu o accelerare a îmbătrînirii documentului.

Radiațiile gama, în special cele produse de cobaltul radioactiv, au fost folosite cu succes de asemenea de cercetători sovietici.

O metodă nefolosită încă în practica arhivistică dar care a dat rezultate bune în încercările noastre o constituie înghețul și dezghețul repetat de 4—5 ori al documentului tratat. Prin această operație agenții biologici pot fi distruși complet dar metoda are dezavantajul de a necesita instalații speciale și nu se poate aplica la un volum mare de documente.

II. Tratamentele chimice

Metodele de tratament chimic se bazează pe folosirea unor substanțe toxice cu spectru larg de acțiune în vederea distrugerii cvasicomplete a insectelor și mușcăiurilor care degradează documentele.

¹¹ Ibidem.

Substanțele folosite pentru tratament trebuie să răspundă unor exigențe dintre care amintim :

— Să fie active în concentrație mică împotriva agenților biologici. Sînt însă puține substanțe cu efecte toxice polivalente și în practică trebuie să operăm cu substanțe dominant bactericide, fungicide, insecticide sau rodenticide în funcție de natura atacului ce trebuie lichidat. Cercetările moderne urmăresc, și în bună parte au reușit, să stabilească tehnologii de folosire a unora dintre aceste substanțe cu spectru de activitate, dacă nu total, cel puțin cît mai larg.

— Să fie penetrante. Această însușire este foarte necesară unui bun produs biocid deoarece atacurile biologice se localizează deseori în adîncimea sau în grosimea volumelor, în general tasate sau masive, deoarece efectul de suprafață nu lichidează focarul de infecție. Din acest punct de vedere cel mai bine se potrivesc substanțele gazoase sau fumigene.

— Să nu degradeze documentele. Aceasta este o cerință care nu permite folosirea multor substanțe active pe bază de sulf, clor, brom etc. precum și substanțele lichide sau pulverulente deoarece acestea atacă, umezesc sau îmbicsesc documentele. În unele cazuri trebuie să procedăm diferențiat deoarece aldehida formică, de exemplu, are efecte neînseninate asupra hîrtiei dar produce scorjirea pergamentului, pielii și tuturor produselor cu compoziție proteică. De asemenea, oxidul de etilenă nu afectează pergamentul sub aspectul proprietăților fizice dar produce în structura sa transformări nedeterminante care îl sensibilizează la atacuri microbiene viitoare.

— După terminarea tratamentului să nu lase pe materiale sau în spațiul de depozitare reziduuri remanente toxice periculoase pentru om. În acest sens folosirea produselor gazoase care condensează la temperaturi peste 5—10°C este periculoasă deoarece în depozite, în mare parte a anului, avem uneori temperaturi scăzute.

— Să nu fie explozibil și inflamabil. Este o cerință pe care nu o putem neglija atunci cînd lucrăm cu un material prin excelență combustibil cum este hîrtia. În acest sens folosirea oxidului de etilenă și a altor substanțe necesită măsuri de precauție cu totul aparte din cauza inflamabilității lor.

— Să fie ușor de transportat, păstrat și manipulat. Motivația acestei cerințe este impusă de riscul pe care-l implică folosirea de produse puternic toxice pentru om sau greu de păstrat și transportat în formă activă din cauza inflamabilității lor.

Dintre substanțele chimice cele mai folosite în tratamentele documentelor de arhivă amintim :

Substanțe nehalogenate

Acestea sînt în general substanțe organice care nu au în compoziția lor clor, brom sau alți halogeni și din această cauză nu au efecte distructive asupra materialelor tratate. Cele mai folosite substanțe din această cate-

gorie sînt aldehida formică, oxidul de etilenă, formiatul de metil, acidul cianhidric, orto-fenil fenolatul de sodiu, izopropil-crezolul, decahidratul de diborolactat de trietanol amoniu, acetatul fenil mercuric etc.

Substanțe pe bază de halogeni

Acestea au dezavantajul că atacă într-un grad mai mare sau mai mic materialul tratat. În această grupă distingem bromura de metil, lindanul (izomer gama al hexaclor-ciclohexanului), paradichlorbenzenul, bromura de lauryldimetil-carbetoxyetil de amoniu, para-clor-meta-crezolul, pentaclorfenolatul de sodiu, derivații clorurați ai fenolului etc.

Tehnici de tratament chimic

1. *Pensularea.* Se aplică numai filelor de documente detașate. Operațiunea este precedată de desprăfuire. Pentru tratament produsul activ, lichid sau solubilizat într-un solvent în concentrație activă este pensulat pe documentul întreg sau pe părțile afectate de degradarea biologică.

2. *Interfoliajul* se aplică mai ales cărților și documentelor legate în volume dar poate fi folosită și pentru filele volante. Tehnica are la bază introducerea între paginile infectate a unor folii de hîrtie de sugativă sau o altă hîrtie absorbantă îmbibată prin anumite metode cu produsul activ volatil. Foliile se păstrează în plicuri impermeabile din materiale sintetice pînă în momentul folosirii lor.

Pentru pergamente se aplică două folii pe ambele fețe ale pergamentului.

Materialele interfoliate se introduc în spații închise, corespunzătoare volumului documentelor (plicuri de polietilenă, cutii care se pot închide ermetic, etuve de laborator etc.) și se țin la temperatura de 25—30°C un anumit timp care diferă de la o substanță la alta.

În cazul pergamentelor și documentelor rulate, „sandwich-ul” rezultat prin interfoliaj se poate rula și introduce astfel în spațiile închise amintite mai sus în vederea dezinfecției.

Interfoliajul cu hîrtie impregnată asigură pasajul substanței din folie în document și eradicarea atacului biologic.

După dezinfecție se execută desprăfuirea și acolo unde este necesar se face restaurarea documentelor.

3. *Ceruirea cu ceruri impregnate* se folosește pentru păstrarea copertilor și legăturilor din piele ale unor volume sau documente speciale. Pentru aceasta se prepară rețete de ceară în amestec cu diferite substanțe active cu care se lustruiesc copertile și legăturile respective la anumite intervale de timp. Tratamentele sunt precedate de desprăfuire.

Metoda are avantajul de a putea folosi produse cu efect remanent îndelungat.

4. *Gazările la etuvă.* În forma sa ideală de aplicare metoda necesită o etuvă care se poate închide ermetic, are termoreglare în gama 20—70°C și se pretează la operații de vid și suprapresiune. Capacitatea etuvei respective poate fi cuprinsă între 0,5—10 m.c. și pentru

depunerea documentelor este prevăzută cu un cărucior mobil.

Pentru tratament se așează materialul pe cărucior și se închide etuva ermetic după care se realizează o presiune negativă. Se introduce apoi gazul activ, după care se reglează presiunea etuvei la nivelul dorit prin introducerea de aer sau alt gaz în funcție de tipul de substanță și de tehnica de lucru folosită și se fixează nivelul termic intern la valoarea de 25—30°C.

După trecerea timpului de tratament care este în general de 6—24 ore se execută două vidări succesive în vederea așa zisei „spălări” cu aer a materialelor și spațiului etuvei după care documentele sînt scoase și desprăfuite iar în caz de necesitate se restaurează.

Metoda necesită supravegherea unui operator tehnic calificat pentru folosirea instalațiilor și substanțelor respective.

În forme mai simplificate metoda poate fi aplicată și în simple spații închise ermetic care nu au dispozitive de control al presiunii și temperaturii. În acest caz însă camera de tratament trebuie să se găsească într-un mediu în care temperatura să nu scadă sub 18°C și în orice caz să se închidă ermetic pentru a evita emisia de gaze toxice.

5. *Gazarea, fumigarea și aerosolizarea depozitelor.* Metoda se aplică pentru dezinfecția depozitelor goale sau pline cu documente și constă în degajarea în spațiul de tratat a substanței active sub formă de gaz, fumigație (volatilizare la cald) sau aspersie prin presiune sub formă de aerosoli foarte mici (aerosolizare, nebulizare).

Spațiul ce urmează a fi tratat se etanșează prin lipire de panglici de hîrtie la uși și ferestre ca și la oricare alte căi de comunicare cu exteriorul după care se face tratamentul propriu zis și se închide localul punîndu-se

du-se marcaje care să evidențieze pericolul ce-l prezintă tratamentul pentru om. Se ține localul în această stare și sub supraveghere strictă un timp de 24—48 ore, iar după aceea se face aerisirea un număr de zile care variază după tipul de substanțe folosite.

Operația este dificilă și se execută de echipe specializate în lucrări de gazare.

6. *Amplasarea de „curse”.* În cazul pătrunderii în depozite a unor insecte nespecifice sau rozătoarelor se poate recurge la amplasarea de „curse” care constau din hrană otrăvită așezată pe la colțurile depozitelor. „Cursele” trebuie supravegheate pentru a evita riscul producerii unor accidente asupra personalului.

Tratarea documentelor de arhivă în vederea combaterii agenților biologici care le degradează a devenit o necesitate, impunîndu-se ca o latură indispensabilă a tehnicii de păstrare și conservare a arhivelor.

Operațiile de tratament pot să constituie însă un factor de degradare suplimentară a documentelor dacă metodele respective nu sînt aplicate în mod corect. Din această cauză operatorul care lucrează la dezinfecția documentelor de arhivă trebuie să aibă cunoștințe aprofundate asupra proprietăților substanțelor folosite și asupra efectului pe care factorii fizici sau chimici utilizați pentru tratamente îl pot avea asupra documentelor. Adoptarea unei metode noi se va face de regulă numai după ce s-a verificat experimental modul în care acționează factorul folosit pentru tratament asupra documentelor, pentru a evita atât deteriorarea cît și diminuarea calităților fizico-mecanice ale acestora.

TEODOR BĂLAN

ȘTEFAN HURMUZACHE

Am avut fericitul prilej să-l cunoaștem pe profesorul, arhivistul și istoricul Teodor Bălan* nu numai din cărți, așa cum o vor face de acum încolo cei mai tineri. Într-o zi frumoasă din toamna anului 1970 l-am găsit la locuința sa din liniștitul și ospitalierul oraș Gura Humorului, la masa de lucru. Momentul a fost emoționant. Definitiva ultimul volum din corespondența familiei Hurmuzachi. Am discutat atunci despre activitatea sa arhivistică desfășurată în perioada dintre cele două războaie mondiale și poate mai mult ne-am oprit asupra lucrărilor care au rodit din pasiunea cercetărilor de arhive. Atunci am aflat că spera să învingă vârsta și trecerea timpului și să poată încredința tiparului cât mai multe din lucrările sale redactate în ultimele două decenii.

* Ne-am propus în acest studiu să subliniem numai activitatea sa în slujba Arhivelor Statului, lăsând studiile ulterioare să aprecieze însemnătatea muncii sale în învățământul liceal și superior, în domeniile culturii de masă și a cercetărilor de istorie.

Notele biografice de mai jos sînt rezultatul cercetărilor stimatului coleg, Vasile Miron, directorul filialei Arhivelor Statului Suceava, care ni le-a oferit cu toată bunăvoința. Îi mulțumim și pe această cale pentru sprijinirea cercetărilor noastre. Teodor Bălan s-a născut la 26 iulie 1885 în orașul Gura Humorului județul Suceava.

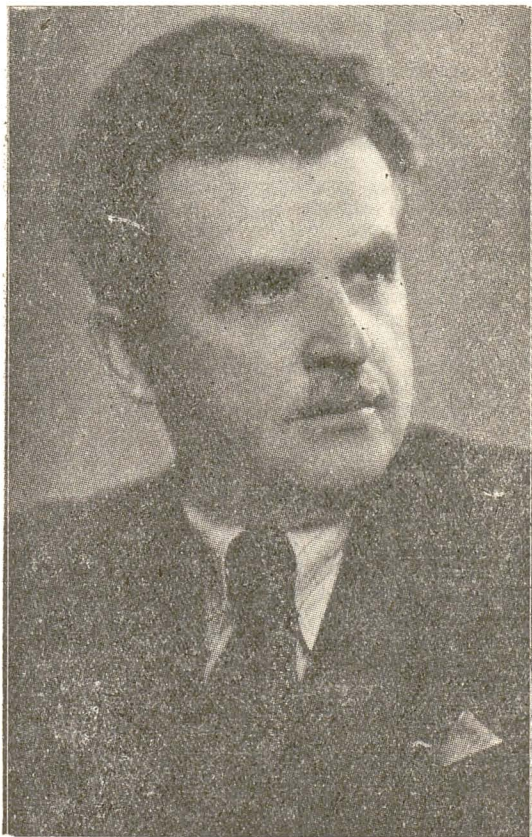
Tatăl său, Grigore Bălan s-a născut în 17 octombrie 1847 în satul Mintiu județul Bistrița Năsăud ca fiu de țăran. A făcut cîteva clase la liceul german din Bistrița, pe care l-a părăsit din cauza greutăților întîmpinate la limba germană. Merge pe jos la Blaj și în urma insistențelor sale este primit la liceul român. Neîndîrnat, a fost găzduit de către profesorii acestui liceu pînă în 1866 cînd a fost înrolat în armata austriacă. Participă la războiul din Italia și activează în armată timp de 10 ani.

După promovarea examenului ca șef al oficiului de stare civilă, ocupă funcția de director al biroului de carte funciară de pe lângă judecătoria Gura Humorului.

Apreciat pentru lucrările efectuate, cu ocazia unui control din 1886 a fost transferat la Tribunalul din Cernăuți.

În acest oraș trăiește pînă la 10 iunie 1930 cînd moare.

Bunicul profesorului Teodor Bălan a venit prin căsătorie la Mintiu din Blăjenii de Sus, județul Bistrița-Năsăud. Profesorul Teodor Bălan își amintea casa primului Bălan venit din Maramureș în Blăjenii de Sus. Între anii 1922—1896 urmează cursurile școlii primare ortodoxe din Cernăuți, școala

la care a învățat Mihail Eminescu, avînd același învățător în persoana eminentului pedagog Ioan Litvinuc.

Urmează în perioada 1896—1904 cursurile Liceului din aceeași localitate, pe care le-a absolvit luîndu-și bacalaureatul la 4 iulie 1904. La liceul care mai tîrziu a primit numele de Aron Pumnul l-a avut ca profesor de limba română pe Ioniță Bumbac frate cu prof. V. Bumbac din Suceava, fost coleg cu Eminescu la Viena.

După absolvirea liceului a urmat cursurile Facultăților de istorie-geografie de la Universitățile din Cernăuți și Viena. La Universitatea din Cernăuți a avut ca profesori pe Friedrich Raimund Keindl la obiectul istoria Imperiului austro-ungar, pe Haerzberg Fränkel la istoria universală și alții. La Universitatea din Viena a avut ca profesor la bizantinologie pe eruditul Jireček, specialist în istoria popoarelor din Peninsula Balcanică, iar la metodologie pe Oswald Redlich, ales mai tîrziu președinte al Academiei austriece, de la care a învățat „cum trebuie să se scrie și cum nu este voie să se scrie istoria”.

Omul care cercetase arhive mari, care văzuse arhivele bogate din nordul Moldovei deteriorate în timpul primului război mondial nu putea rămâne, după înfăptuirea idealului nostru național, departe de eforturile generației sale, de „munca aproape supraomenească”, cum o denumeau contemporanii, ce trebuia depusă pentru a orîndui izvoarele noastre istorice. Teodor Bălan a făcut parte dintre elementele instruite ce se grăbiră să contribuie cu știința și energia lor să poarte de grije adăpostirii și ordonării mulțimii de material arhivistic din toate provinciile României.

Încă din primăvara anului 1922 Dimitrie Onciul în dorința lui de a asigura păstrarea izvoarelor pentru cunoașterea deplină a trecutului consideră indispensabilă instituirea unei Comisii a Arhivelor Statului pentru Bucovina așa cum era și cea din Cluj. De aceea propunea Ministerului Instrucțiunii numirea membrilor ei¹.

Împrejurările, cu toată insistența reputatului istoric, n-au favorizat întemeierea acestui organism. Abia în 1924 noul director general al Arhivelor Statului, Constantin Moisil, dezvăluind energic faptul că din cauza neînființării lui, arhivele bucovinene de o deosebită importanță, n-au putut fi încă încorporate în Arhivele Statului, obține instituționalizarea Comisiei alcătuită din șase persoane recunoscute ca specialiste. Între cele șase se afla și profesorul Teodor Bălan².

În anul 1908 își ia licența în istorie-geografie la Universitatea din Cernăuți, iar în luna iunie 1910 examenul de capacitate. Funcționează ca profesor de istorie suplinitor la Liceul „Dragoș Vodă” din Cîmpulung-Moldovenesc între anii 1908—1910. Ocupă apoi catedra de istorie la Liceul real din Cernăuți 1910—1912. Funcționează între anii 1912—1918 ca profesor la Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava.

Participă la primul război mondial, luînd parte la luptele duse pe frontul din Italia.

Reîntors de pe front în 1918 ocupă catedra de istorie la Liceul „Aron Pumnul” unde funcționează pînă în 1940.

În această perioadă pe baza lucrărilor elaborate și a unei activități științifice susținute a promovat examenul de doctorat (1930) și examenul de docență în istorie (1931). Paralel a funcționat și ca membru al Comisiei Arhivelor Statului așa cum ne arată studiul de față.

Numit docent universitar în anul 1932 a funcționat pînă în anul 1938 și la catedra universitară de istorie a românilor, specialitatea vechea organizație, iar cu rangul de conferențiar între 1938—1940.

În anul școlar 1940—1941, ca urmare a izbucnirii celui de-al doilea război mondial, a funcționat ca profesor la liceul „Gheorghe Lazăr” din Sibiu.

În perioada 1941—1946 funcționează ca director al Bibliotecii universitare din Cernăuți cu rangul de profesor universitar agregat, iar de la 1 august 1946 a trecut la pensie continuînd în orașului de pe malul Moldovei, în care s-a născut, să studieze noi documente cu privire la istoria țării noastre.

La 25 noiembrie 1972 am pierdut pe unul din cei mai fecunzi istorici afirmați încă în deceniul al doilea al secolului nostru.

¹ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 912/1922, f. 2.
² Idem, dosar 930/1924, f. 3. Profesorul T. Bălan fusese propus să facă parte din Comisie de I. Nistor prin telegrama din 27 iunie 1924 adresată Directorului general al Arhivelor Statului. La 23 august 1924 C. Moisil aducea la cunoștința celor șase numirea lor în Comisia ce urma să funcționeze din lipsa de posibilități bugetare ale Ministerului Instrucțiunii mai mult ca un organism obștesc. Pentru fiecare

Încă de la prima ședință a Comisiei, din 22 septembrie 1925, Teodor Bălan se afirma ca un cunoscător al cerințelor muncii de arhivă, a nevoilor de clădiri și depozite pentru a putea concentra, adăposti și conserva documentele cu care Arhivele Statului trebuiau să slujească cercetării științifice³.

Pe acest temei i s-a dat greaua misiune de a prezenta un raport detaliat despre materialul arhivistic de la diferite dregătorii publice, starea în care se afla, ce lipsuri prezenta și cum era conservat.

Teodor Bălan este prezent la toate lucrările Comisiei menite să analizeze situația arhivelor din întreaga regiune aflată în competența ei, participă la concentrarea fondurilor și colecțiilor, cataloghează și aranjează sistematic documentele intrate în depozite, iar pentru o mai ușoară cercetare științifică traduce în românește documentele scrise în limbi străine și le transcrie pe cele cu scriere chirilică.

Avînd convingerea că în obligația Arhivelor Statului cade controlul asupra documentelor și socotind deopotrivă de importante izvoarele istorice aflate la instituțiile publice, de stat și particulare, eclesiastice sau la persoane fizice, Teodor Bălan se preocupă, cu înalt simț de răspundere să cunoască condițiile de conservare a documentelor de la fiecare creator sau deținător și să impună acestora luarea măsurilor necesare pentru a le feri de nimicire. De aceia controlează arhivele publice și activitatea arhivistică destinată păstrării documentelor de interes istoric⁴, publică în ziarele și revistele locale, Glasul Bucovinei, Dreptatea, Allgemeine Zeitung, Junimea literară, Candelă, apeluri adresate prefecturilor județelor, primăriilor orașelor, egumenatelor și deținătorilor particulari, cu îndemnul de a îngriji pentru a conserva mai bine acest patrimoniu național⁵, prelucurează personal unele arhive, cum a fost aceea a sindicatului meseriașilor care cuprindea și documentele vechilor bresle⁶, susține referate și rapoarte despre importanța științifică a arhivelor orașenești, a instituțiilor administrative și judecătorești locale mai vechi și mai noi⁷, subliniază meritul instituțiilor care au asigurat condiții bune de păstrarea arhive-

membru se stabilise totuși cite o funcție retribuită cu mici indemnizații în marginile creditelor aprobate ministerului amintit.

În 1925 s-a sperat ca pa baza legii de organizare a Arhivelor Statului din 12 iulie, să se poată transforma comisia într-o direcție regională. Cu toate încercările făcute atunci și ulterior situația nu s-a schimbat pînă la începutul celui de al doilea război mondial.

Pe Teodor Bălan îl găsim din 6 septembrie 1925 pînă în 1932 în funcția de arhivar **, din octombrie 1932 pînă în mai 1933 semnează ca secretar-director, iar de la acea dată i se încredințează conducerea comisiei pînă la desființarea acesteia.

** Între cele două războaie termenul de arhivar era echivalent cu noțiunea de astăzi, de arhivist, cu studii superioare.

³ Ibidem, dosar 930/1924, f. 13.

⁴ Idem, dosar 957/1927, f. 61—62.

⁵ Idem, dosar 939/1925, f. 34—36.

⁶ Ibidem, f. 42.

⁷ Idem, f. 37, dosar 948/1926, f. 11.

lor și se îngrijesc de întocmirea inventarelor, semnalează arhivele „găsite în perfectă stare”⁸.

Acolo unde, dimpotrivă a găsit că documentele se aflau în mare pericol a condamnat pe cei vinovați, ignoranța și s-a pronunțat ferm pentru măsuri de îndreptare.

Apreciind, de exemplu, că arhiva Tribunalului penal din capitala provinciei aflat într-o stare de nedescris, este de cea mai mare importanță pentru istoria recentă, întrucât cuprindea procesele politice ale conducătorilor românilor, Teodor Bălan informa Direcția generală a Arhivelor Statului că a făcut intervențiile necesare cu scopul de a găsi la conducerea instituției judecătorești „puțin interes pentru soarta acestei arhive”⁹ și solicita în același timp sprijinirea demersurilor sale făcute pe lângă Ministerul Justiției pentru a ordona celui tribunal îmbunătățirea stării documentelor¹⁰.

Perseverența cu care a acționat în cazul de mai sus n-a rămas fără urmări. Ministerul Justiției, pe baza sesizărilor întemeiate, a dispus, iar tribunalul a executat, mutarea arhivei în localul Liceului „Aron Pumnul” care avea condiții mai bune de păstrare, cu ventilație și acces limitat la public. Având în vedere situația documentelor se angaja să supravegheze personal „cu cea mai mare rigurozitate arhiva tribunalului și hotărâ ca selecționarea să se facă, cu personal calificat, numai după uscarea și transportarea ei la sediul Arhivelor Statului”¹¹.

Cît timp a fost investit cu răspunderi arhivistice se ocupă de arhivele autorităților de stat județene și comunale, insistînd ca Ministerul de Interne să impună prefecturilor și primăriilor obligația de a-și construi depozite de arhivă corespunzătoare¹².

Pentru a feri de orice daune arhivele acestor autorități „exercita un control sever intervenind pentru buna lor păstrare sau reclamînd-le pentru Arhivă”¹³.

Un vifor de indignare îi stîrnea nepăsarea unor autorități și instituții județene și comunale, care, vindeau materialul arhivist, mai vechi și mai nou, sub pretextul că este maculatură, fără să țină seama de dispozițiile legii din 12 iulie 1925 și de prevederile jur-

nalului Consiliului de Miniștri nr. 830 din 1932¹⁴, sau încercările de a ocoli obligativitatea depunerii arhivelor mai vechi de 30 de ani, cu inventar, la Arhivele Statului¹⁵.

Alături de arhivele instituțiilor de stat prețuia mult arhivele particulare ce se găseau la familiile de răzeși și la societățile noastre culturale pentru că ele dădeau deslușire mai mult decît suficientă asupra istoriei poporului nostru¹⁶. De aceea depunea mult interes pentru achiziționarea și conservarea lor la Arhivele Statului, iar în cazul cînd documentele se refereau la alte județe decît cele care intrau în sfera de activitate a Comisiei pe care o conducea le trimitea spre păstrare celei mai îndreptățite direcții regionale a Arhivelor Statului¹⁷.

Pentru merite deosebite C. Moisil îi transmitea la 13 septembrie 1938 următoarea depesă „avem onoarea a vă exprima mulțumirile noastre pentru activitatea depusă spre adunarea, îngrijirea și păstrarea arhivelor vechi ce le-ați achiziționat pentru Arhivele Statului”¹⁸.

Cu gîndul că în toate documentele avem rămasă o realitate din viața poporului nostru și-a îndreptat privirile și spre arhivele autorităților eclesiastice. Văzînd, de pildă cît de importante sînt documentele Administrației Fondului Bisericesc Bucovinean și găsind multe inconveniente în modul de păstrare se adresează mitropolitului Visarion, iar cu acordul acestuia a elaborat un program de lucru destinat să pună la punct arhiva. Prevederile programului oglindesc o concepție arhivistică modernă, exigența cu care muncea și stăruința de a asigura nu numai cele mai bune condiții de transmitere a vechilor documente și de cercetare a lor, ci și grija pentru ca mărturiile vieții contemporane, din arhivele curente care se creau, să rămînă posterității¹⁹.

Dar importanța muncii de decenii a acestui arhivist, om de știință, de renume european, nu se rezumă la atît. Ea trebuie apreciată prin imensul serviciu adus istoriografiei românești.

În adevăr, ca cercetător în depozitele țării, ori în ale altor state — unde, prin încredințare de misiuni pentru a aduce izvoare ale istoriei naționale, ori din proprie inițiativă a strîns

⁸ Idem, dosar 1 055/1934, f. 107—108. T. Bălan constata că la Judecătoria mixtă din Suceava, datorită înțelegerii valorii arhivei, prin grija judecătorului șef, dosarele selecționate se păstrau bine întreținute, iar materialul răvășit din perioada 1775—1918 se punea în ordine. Acest fond fusese bogat, dar a avut de suferit de pe urma unor care înainte de 1918 au sustras documente și le-au înstrăinat. De exemplu profesorul Smidt de la liceul de băieți din Suceava, a vîndut, înainte de eliberarea nordului Moldovei de sub stăpînirea Austro-Ungariei, un mare număr de documente Bibliotecii Naționale din Budapesta, unde mai tirziu le-a văzut și studiat învățatul Nicolae Iorga.

⁹ Idem, dosar 1 010/1932, f. 56.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Idem, dosar 1 024/1933, f. 23, 24—39.

Între cei cu ajutorul cărora a salvat această arhivă, ajunsă pe mîini nepricepute” menționa și pe Camil Petrescu, pe atunci președintele Tribunalului Ibidem, f. 107—111.

¹² Idem, dosar 1 080/1936, f. 8.

¹³ Idem, dosar 1 110/1938, f. 7.

¹⁴ Idem, dosar 1 024/1933, f. 97. În vederea înlăturării nefericitei soluții, păgubitoare pentru integritatea tezaurului arhivistic, folosită din ignoranță de cei puși să poarte de grije arhivelor, de a da în vînzare documentele ca maculatură așa-ziselor organizații de binefacere „Cercurile de gospodine” și „Societatea pentru ocrotirea tinerelor fete” T. Bălan se deplasa personal să verifice ceea ce li se preda. El interzice orice predare sau distrugere de documente pînă la venirea organului de control trimis de Comisia locală a Arhivelor Statului care trebuia să avizeze selecționarea făcută. Idem, dosar 1 055/1934, f. 11.

¹⁵ Idem, dosar 1 110/1938, f. 21.

¹⁶ Ibidem, dosar 1 080/1936, f. 8.

¹⁷ Idem, dosar 1 110/1938, f. 7. La 25 ianuarie 1938 solicita aprobarea Direcției Generale pentru ca documentele primite prin donație referitoare la Tg. Frumos și satul Băiceni să le trimită Arhivelor Statului din Iași.

¹⁸ Ibidem, f. 90.

¹⁹ Idem, dosar 1 125/1938, f. 25.

și publicat sau a lăsat în manuscris ceea ce a crezut că este esențial pentru istoria patriei sale — Teodor Bălan se înscrie în rîndul aceloră despre care profesorul meu Aurelian Sacerdoțeanu spunea că și-au adunat singuri varul, piatra și nisipul operelor lor.

Valoarea operei, socotită după timpul cînd a fost creată și după munca ce a fost depusă, chiar și în cazul înfățișării enunțiative a cîtorva idei cardinale, nu poate fi subliniată în puține pagini. Cele 40 lucrări apărute în volume, 59 de studii apărute în reviste și alte genuri de publicații, scrierile didactice, scrierile polemice, cele peste 20 de lucrări rămase în manuscris, multe din ele cuprinzînd la

rîndul lor cîteva volume, îl situează pe Teodor Bălan între luminătorii de drumuri pasionați și convinși că din arhive iese multă bogăție spirituală, între acei oameni de cultură care au mers în primele rînduri cu simțul adînc al necesității cunoașterii și pătrunderii întregului adevăr cuprins în documente.

Cu aceste gînduri ne-am îndreptat și ne-am apropiat, în paginile de față de unul din creatorii de spiritualitate românească, de personalitatea aceluia care a lăsat Arhivelor Statului lucrările din ultimele decenii ale vieții sale pentru a fi înglobate în fondul arhivistic național.

DOCUMENTE RĂZEȘEȘTI

Publicarea de documente constituie un stimulent pentru valorificarea tezaurului documentar rămas încă prin poduri de case și lăzi care ascund bunuri de interes general, de care însă deținătorii se despart cu greu, numai în urma unor insistențe repetate. Uneori se prezintă doar actele care pînă acum nu au fost descifrate, datorită grafiei lor alambicate, cum este cazul cu actele de la Avrămești — o hoțărnicie, un „condrat“ (contract de arendă) ș.a. — cele cu un conținut cunoscut locuitorilor deținători continuînd să rămînă ascunse nu numai față de cercetători din afara satului, dar chiar ferite de ochii concetățenilor.

Însăși prezența unor astfel de acte păstrate cu sfințenie din moși-strămoși de urmașii cărora le erau lăsate și cărora le era interzisă cu limbă de moarte înstrăinarea sau chiar simpla arătare altor persoane, pentru a nu se putea scoate copii de pe ele, impune concluzia că în țară mai există încă fonduri de acte particulare care nu au fost nici pînă acum depistate, inventariate și transcrise. Bineînțeles că nu toate aceste acte ar fi de o importanță egală cu documentele vechi provenite din cancelariile domnești, dar multe dintre ele au o mare valoare pentru localizarea anumitor fenomene juridico-economice.

Documentele de față cuprind o perioadă de peste 125 ani și aparțin neamului Uricăreștilor, descendenți direcți dintr-un Ioan Focșa Uricărilor*, precum și unor

persoane care au avut relații fie de ordin familial, fie de ordin strict agrar sau juridic cu procesul de menținere a stăpînirii răzeșești asupra unor părți de moșie. Ele prezintă un mare interes tocmai prin această tendință de păstrare a oricărui înscris care ar putea susține cauza intrată în discuția judiciară. Ulterior multe din acte s-au degradat datorită modului necorespunzător de conservare, iar unele au dispărut din diferite motive (uneori se păstrează doar o copie neautenticată, dar care, dacă nu procedural, cel puțin istoric atestă existența originalelor pierdute). Așa se explică faptul că în baza unor legende locale, satul Uricari s-ar numi așa întrucît aici s-ar fi refugiat din Avrămești posesorul uricului domnesc din 12 mai 1475 dat de Ștefan cel Mare arcașului său Avram Huiban în urma bătăliei de la Vaslui ca răsplată pentru vitejia cu care acesta a luptat împotriva turcilor pe apa Racovei¹.

¹ C. Solomon, *Monografia satului Avrămești*, Imprimeriile Statului, București, 1904, p. 4.

² Cf. Const. Calmuschi, *Pe urmele lui Ștefan cel Mare*, în „*Timpul*“, 31 iulie 1943, p. 2.

³ Gh. Becescu-Silvan, *Valea albă* (1476), roman istoric, Edit. Librăriei Sococ & Co., S.A., București, 1922, p. 83–84 și urm.; Petru Cires, *Sfat în cum-păna nopții*, Edit. Tineretului, București, 1963, p. 340, cf. Ion C. Dominteanu, *Avram Huiban*, un roman istoric pe aceeași temă, mss.

Ștefan cel Mare împărțind pămînt răzeșilor
(schiță realizată de M. Voiculescu).

* Actele strînse de înimoiși pensionari Vasile Dabija și Niculina Dominteanu, îndeosebi de la săteanul Emil Popa Timuș, originar din satul Uricari au ajuns la Ion C. Dominteanu de la Institutul de lingvistică. În urma trîrierii și transcrierii, după ce în prealabil au fost restaurate și recondiționate cu sprijinul Direcției Generale a Arhivelor Statului din București, s-a mai întreprins o deplasare în satele amintite și s-au mai depistat unele din actele Uricărilor publicate acum în „*Revista Arhivelor*“.

Or, din păcate, toate actele aflate în posesia locuitorului Emil Popa Timuş din Uricari se referă totuşi doar la „treburile” moşiei răzăşeşti de la Găneasca, fără să facă aluzii la descendenţii arcaşului care însă, potrivit tradiţiei locale, este încă pomenit şi cinstit în fiecare an în prima săptămână a lunii iulie în amintirea şi a marelui voievod Ştefan². Legendele au fost preluate de literatura eroică referitoare la viaţa şi luptele lui Ştefan cel Mare³, ajungând să fie consemnate şi în Istoria României, relevându-se „sprijinul pe care Ştefan l-a căutat în ţărăimea liberă şi pe care l-a acordat acesteia”⁴: „...Pe Avram Huiban, iarăşi pentru vitejie, Ştefan îl înzestrează cu pământ şi hotărăşte” ca să nu mai fie ostaş din oastea care umblă pe gios, ci să fie în oastea călăraşilor, alături de boierii ţării”⁵, informaţii pe care autorii le-au preluat, probabil, din monografia citată.

Documentele scot în evidenţă relaţiile dintre răzeşii devălmaşi care, pentru apărarea drepturilor lor pe cale juridică, îşi aleg căpetenii de tipul vechilor „cneji” sau „juzi” care „să treapăde” pentru „scoaterea” (răscumpărarea) părţilor de moşie intrate în diverse litigii cu terţi din afara obştii răzeşeşti, pe câtă vreme „pîrîiţii” boieri nu interveneau decît prin „vechili” (avocaţi) interpuşi în faţa instanţelor judecătoreşti.

Informaţiile sînt completate de „izvoade” (liste) de cheltuielile făcute de reprezentanţii răzeşilor din sumele afectate colectiv şi pentru care se dădeau justificări prin „ţidule anume”. Este demn de observat că nu toate sumele erau cheltuite exclusiv în „trebile” judecătii, ci se includeau şi cotele convenite pentru deplasare şi cazare, precum şi „diurnele” pentru „mîncare”, ba chiar şi „colaciul” (ploconul) oferit anumitor persoane influente sau care interveneau în diverse acţiuni de judecată („pasnicii” şi „ispravnicii” pentru notificări, „hotarnicii” pentru măsurări de moşie etc.).

De efect este şi limbajul folosit, uşor arhaizant, dar şi cu note de neologizare specifică începutului secolului al XIX-lea (alături de „dellă”, apare termenul de „proţas”, alături de „hărtii” — „documenturi” etc.).

Răzeşii în cauză desfăşoară o intensă campanie de „scoatere” (răscumpărare) a unor părţi din moşia Găneştii situată pe apa Tutovei la sud-vest de satul Rădeni şi la nord de

moşia Cristeşti. Uricarii înşişi sînt răzeşi descendenţi dintr-un Ion Iftenie Uricariul din neamul lui Ion Foce Uricariul, care apare ca diac-uricar între 1614—1639 după cum reiese din documentele de epocă⁶. Ulterior, prin descendentul Axente Preutul (Popa) numele Uricarilor a evoluat spre Neculai Popa şi apoi Ion N. Popa-Timuş.

Se relevă o întreagă mişcare de acumulare de pămînturi, pe lângă cele moştenite de la răzeşii părinţi, şi în alte „silişti” şi „ţarini” decît cea de baştină, fenomen strîns legat de procesul de evoluţie a relaţiilor agrare pe baze noi de teaurizare funciară bazată pe împrumuturi băneşti „gajate” uneori chiar cu posesiunea „imobilă scoasă” sau nou achiziţionată.

Se mai observă de asemenea tendinţa de neînstrăinare a avutului „imobil” răzeşesc către terţi din afara obştii, astfel că adesea interven actele de vînzare în favoarea „nepotului” (zapisele din 1851 ian. 29, mart. 12; 1853 mart. 18) sau a cumnatului (actul de vînzare din 1910 mart. 15) şi fratelui (actul din 1912 aug. 15).

MIRCEA VOICULESCU

1

1792 decembrie 27. Hrisov prin care Alexandru Constantin Moruzi vv. întăreşte lui Vasile Manole Țigani.

Cu mila lui Dumnezeu Noi Alexandru Costandin Moruz voevod, domnul Moldovei.

Facem ştire cu acest hrisov a domniei mele că după jaluba ce ni-au dat Vasile Manole, cu arătări că din doao sălaşi de Țigani, anume Ioniță Cibotariul şi Costandin Halabai ce de cătră fericitul întru pomenire răposatul părintele nostru s-au miluit cu danie din Țiganiu domneşti, pe unul, adecă Ioniță Cibotariul l-au luat dumnealui Raducanul Ros<e>t, vel comis, supt numi <că> ar fi al dumsale şi rugându-să ca atât pentru aceasta să fie pus la cale, cum şi pentru sălaşul ce este la a sa stăpînire să-i facim întăritură. Domnie me am cercetat pricina şi întâi pentru că aceşti doao sălaşi <de> Țigani îi sint daţ daniel ni-am încredinţat din însuş carte de miluire a fericitului întru pomenire părintile domniei mele, ce s-au văzut la mîna lui Vasili Manole prin care îl milueşti cu numiţi mai sus Țigani. Apoi pentru Ioniță Cibotariul, arătându-ne dumnealui <Raduca>nul Ros<e>t, vel comis, încredinţare că esti drept rob al dumsali, cari di mai înainte au fost fugit şi întru ace vremi supt nume de Țigan strein să afla supt mi ...¹ Țiganiu domneşti. Milostivitu-ni-am asupra lui Vasili Manoli şi întărindu-i stăpînire pe Costandin Halabai cu Țiganca şi copiiu lui, îl miluim şi ...¹ drepti Țigani

² Cf. S. Teodorescu-Kirileanu, *Ştefan Vodă cel Mare şi Sfînt, Istorisiri şi cîntece populare strînse la un loc*, Focşani, 1904; *** *Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1925; R. Rosetti, *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1925 (extras din An. Acad. Rom., Mem. sect. ist., S. III), tom IV, p. 367—444, t. VI, p. 1—71; *** *Contribuţii la istoria lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1934 (extras din An. Acad. Rom., Mem. sect. ist., S. III), tom XV, 1934, p. 61—81; I. Focşeneanu, Gh. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ştefan cel Mare*, în „Studii cu privire la Ştefan cel Mare”, Bucureşti, 1956, p. 11—111, 113—168; D. Ciurea, *Situaţia internă a Moldovei în epoca lui Ştefan cel Mare*, în „Studii”, X, 1957, nr. 6, p. 65—74.

³ *Istoria României*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 536—537.

⁶ *Doc. priv. ist. rom.*, Moldova, vol. III, doc., nr. 281 din 1614 dec. 12; *Condica Mr., Precista-Răducan*, X/4 din 1639 iunie 3, Iaşi; cf. şi DIR, Mold., vol. V, doc. nr. 35.

domnești, anume Sofica Văduvă și Danul sin ei, cari i să dau în locul lui Ioniță Cibotariul, ce s-au luat de cătră dumnealui vel com<isul în stăpînirea> dumnealui. Deci numiții țigani, împreună cu fimeile, copiii lor și cu tot rodul ce au eșit și va eși dintr-ânșii să fie numitului Vasili Manoli ...¹ danie și miluire, stăpînindu-i cu bună paci, nestrămutat nici odănoară în veci. Întărindu-să hrisovul acesta și cu a domnii mele <iscălitură și pecete>. Pentru cari poftim domnia me cu dragoste și pe alți frați luminați domni pe care svântul dumnizeu va orîndui la domnie ace<stui> ...¹ <mi>luire ce mai virtos să o întărească, pentru a domniilor sali vecinică pomenire.

1792 decv. 27

¹ Rupt în text.

Orig. (52x27 cm), deteriorat, intitulația (cu cerneală carmin) în monograme și ligamente etajate. Sigiliul mare rotund aplicat în chinovar. În reprezentare capul de bour timbrat de o coroană princiară deschisă flancată în dreapta de iatagan, în stînga de sabie. Mobila centrală este înconjurată de două ramuri ce se încrucișează în partea inferioară a cîmpului sigilar. În exergă legenda scrisă cu caractere chirilice: + Iω Alexandru-Kostandin Muruz voevod cu <mila lui> dumnezeu domn a toată Moldavia 1792.

2

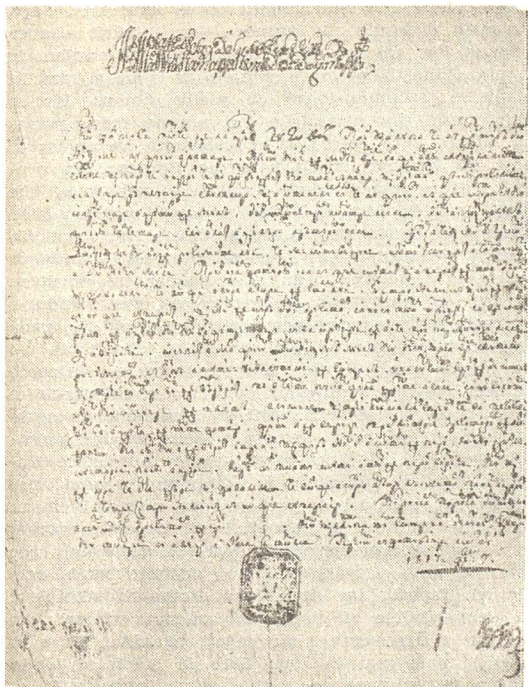
1817 februarie 7. Hrisov al lui Scarlat Alexandru Calimah vv. prin care scutește de dări pe Constantin Halmaga, postelnicele din ținutul Tutovei.

Noi, Scarlat Alexandru Calimah voievoda, cu mila lui Dumnezeu, domnu țării. Moldovei.

Costandin Halmaga, postelnicele de la ținutul Tutovei, prin jaluba ce au dat cătră domnia me, au făcut aratare precum că el de multă vreme s-ar fi afind slujind la multe slujbe și porunci a țării ce au fost rînduit cu toată sălința și dreptate, făcînd rugăminte ca spre răsplătirea slujbelor și a osteneților sale ce au făcut să fie cuprins cu oareșicare agiutor de milă din domneștiile noastre mile. După a căruia jalubă, făcînd cercetare, s-au aflat adevărate arătările sale. Drept aceea nu am trecut Domnia me din vedere rugăminte lui, ce, milostivindu-ne, iată i s-au dat această carte a Domniei mele prin care hotărîm ca să fie scutit și aparat de toate dările și havalile ce vor fi asupra altora de stare lui. El întru nimica și cit de puțin să nu fie suparat. Și nici de cătră dumnealor dregători să nu să poată orîndui la vreo poroncă de-a ținutului, căci cînd va fi trebuință să va orîndui de aice prin carte Domniei mele și a visteriei. Osăbit am mai făcut Domnia

Alexandru Constantin Moruzi vv. întărește lui Vasile Manole țigani.

1817 februarie 7. Hrisov al lui Scarlat Alexandru Calimah vv. prin care scutește de dări pe Constantin Halmaja...

mea milă cu dînsul și la vreme slujbelor rusumaturii să aibă a scuti una sută oi de goștină, una sută stupi sfîni de desetină și trei sute vedre vin de vîdrărit, pe aceste bucate fiind drepte a sale, să nu să supere nici cu o cerire de plată, așămîne și trei liudi oameni streini ce-și va pute găsi și-și va aduce de piste hotar, fiind adiveriți prin mărturie dregătorilor de margine, că sînt cu adevărat streini și fără nici un amestec de bir, iar nu din lăcuiitorii birnici a țării, iarăși să-l poată scuti atît de birul visteriei, cum și de orice alte dări și havalele, ce vor fi asupra altor lăcuiitori birnici a țării, aceștia intru nimic să nu fie suparați.

Pentru care poroncim Domnia me atît dumnea-voastră dregători ce ținut² cum și slujbașilor goștinari, desitnici și vadrari cu toții să aveți a face întocma, precum să hotărăște mai sus.

1817 februarie 7

² Loc alb

Orig. difolio (24×33 cm), intitulăția supraetajată. Sigiliul mijlociu octogonal (2,7/3,4 cm) aplicat în chinovar. În reprezentare: scut dreptunghiular incluzînd capul de bour cu stea între coarne. Scutul, timbrat de o coroană princiară deschisă este așezat pe panoplie de steaguri. De sub scut ies lateral două țevi de tun iar între acestea se află două darabane. În partea inferioară a cîmpului sigilar două ramuri încrucisate. Inscricția dispusă etajat: IO-SK'AL-K'V-V.1806.

3

1825 mai 20. Mărturie dată lui Ion Uricariu pentru măsurarea părților ce i se cuvin din moșia Gănești, încălțate de stolnicul Irimia Giușcă, căpitan Antohie și alții.

Din po<ru>nca cinstiții isprăvnicii fiind rinduiți cu răvaș ci ne-au adus Ion Uricariul ca să mergim la moșai Gănești să cercetăm și să măsurăm fălceștii părțile Uricariului, cît și a dumisale stolnic Irimii Giușcă și cu a răzășilor d-sale căpitan Antohii și cu alții ai săi. Deci noi după poroncă am mers la fața locului și strângându-i la un loc am făcut prăjănă dă fălci și mai întâi am măsurat parte Uricariului ce i să dădeasă în stăpîniri cu răvaș cinstiții isprăvnicii în anu trecut '824 și-am găsit cosări zece fălci, șăizeci prăjăni cosăti di orîndur Uricariului căpitanului Gheorghei Ciure și o falci și douăsprece prăjăni cosăti di Necula Huluba și am măsurat și cosări ce-au cosat dumnealui stolnic Irimia tot pi acei parte și-am găsit patru fălci și giumătati, și al doile am prinsu a măsura și parte ci i s-au dat Uricariului în stăpîniri în anu trecut de cătră dumnealor boierii hotarnici și am găsit cosări patru falci și giumătati și am măsurat și loc ce s-au călcat de cătră vitile căpitanului Antohii Duca cu al săi răzăși și s-au găsit șasă fălci, șăizeci și opt prăjăni, și am măsurat și loc de arat și s-au găsit douăzeci și cinci falci arătură, întru carili pi acești douăzeci și cinci fălci di arătură s-au luat dijma tot di cătră răzășii Duculeștii. Și di cercetarea și măsura ce-am făcut am dat această mărturie la mîna Uricariului ca să-și potă afla dreptate înainte cinstirii isprăvnicii.

'825 mai 20

Pre plecat sluga³

Pi carili au cosat Uricariul pi parte Duculeștilor două fălci și giumătati tot în an trecut.

4

<1837>. Jalba răzeșilor din neamul Fociei Uricariu de pe moșia Gănești* către Divanul de Apelație al Țării de Jos pentru stăpînirea a 105 stînjani pămînt ce le-a fost întărită prin hotărîrea din 1824.

Cătră cinstit Divanu de Apelație al Țării de Gios Răzășii de moșia Găneștii, neamul Fociei Uricar.

Jalobă

La anul 1824, cu giudecata Divanului s-au hotărît a avea niamul nostru Focia Uricar una sută cinci stînjani în moșia Găneștii ținutul Tutovei pe cari ni s-au și dat în stăpînire stălpindu-se și cu petri, după cum răvașul Isprăvniceii și mărturiile rinduiților de cătră Isprăvnicie mărturisesc.

Orig. (15×22,5 cm).

³ Semnătura indescifrabilă

* Toponim dispărut, situat la sud vest de Rădeni, comuna Voinești, județul Vaslui.

Unul însă din neamurile noastre, anume Ion, fără ştire noastră ar vîndut⁴ schimbat pe numiţi stînjini cu dumnealui paharnicul Gheorghe Romaşco cu 840 lei şi toată partea maicii dumisale ce au zis că are în moşia Hociongi ţinutul Neamţului, pentru că şi acela avea parte în acea moşie (era cu lăcuinţă)⁵, după care mergînd numitul la moşia Hociongii şi cerînd parte la ceilalţi răzăşi de acolo n-au găsit măcar un parmac pentru că dumnealui paharnicul au fost vîndut-o. Şi aşa, întorcîndu-să la dumnealui paharnicul au cerut ca să-i dei stînjinii şi să-i dei banii, iar dumnealui nici c-un chip n-au priimit, (pe care urmare a dumisale)⁶ ba încă i-au oprit şi documenturile atît⁴ acestor pentru⁴ stînjini. Pe care urmare a dumisale văzînd numitul s-au jăluit isprăvnicii şi isprăvnicia l-au chemat întru înfătoşare, precum poronca isprăvniceii din 1827 aprilie 28⁴ mărturiseşte. Dumnealui însă nici cu-un chip nu s-au supus nici a veni întru înfătoşare ...⁶ a-i da moşia, încît au fost silit bietul om ...⁶ bani depoziton, precum să dovedeşte din ...⁶ adev<er>infa dumnealui medelnicer<e>⁶ Vidraşco (de din poronca isprăvniceii au priimit banii <dumnealui paharnicul Romaşco>⁶ şi i-a întărit pînă astăzi.

Pentru aceasta <ne rugăm cinstitu>lui⁶ Divan ca să poruncească judecătoriei⁶ aşa precum s-au hotărît de a ne ...⁶ venitul pe cîtă vreme au stă<pinit> ...⁶ schimbul este rău, neavînd dumnealui ...⁶ legiuită lui după săborniceasca ...⁶ vreme şi banii puşi depoziton, şi a ...⁶ <si>ngur fără vechilimeaua noastră n-au putut să vie şi ...⁶ pe lîngă aceasta ne rugăm ca numitul paharnic să fie martor a altor moşii ce lu ...⁶

'843 octombrie 5

Orig. 21,5×34 cm, deteriorat.

5

1837 septembrie 21. Hotărîrea Divanului Apelativ al Țării de Jos în pricina pentru pămînt, dintre neamul lui Foccea Uricarul şi paharnicul Romaşcu prin care urmaşii lui Foccea Uricarul primesc 105 stînjini din moşia Găneşti ce-i stăpîneau din vechime.

JURNAL

În numele preafînătatului domn Mihail Grigorie Sturza şi stăpînitorul prinţipatului Moldaviei, anul 1837, luna septembrie în 21 zile, Divanul apelativ al Țării de Jos.

Întru stăruirea de faţă a jălbuitorilor răzăşi de Găneşti prin formalnici vechili şi ai lor răzăşi, anume Ioan Foccea Uricarul, alt Ioan Foccea Uricarul, Neculai Popa şi Costandin Frîncu zet Focce Uricaru, precum şi a dumnealui Petrace Dinul, iarăş formalnic vechil din partea pîritului, dumnealui paharnic Gheorghe Romaşcu, tratărisînd apelarisa delă a judecătoriei ţinutului Tutova, delă după pretenţia celor întii asupra dumnealui Romaşcu, s-au găsit următoarele împrejurări :

I. Vechilii pomeniţi mai sus ai jălbuitorilor răzăşi prin jalba ce au dat acestui divan la trecut an

1836 octombrie 5 s-au tînguit că la anul 1824, după judecata divanului de atunci s-au hotărît a avea neamul lor, adică a Foclei Uricarului, 105 stînjini în moşia Găneştii pe care stînjini li s-au şi dat în stăpînire, stîlpindu-le şi cu pietre hotare, iar în urmă unul din neamurile lor, anume Ioan, pârtaş cu dinşii, fără ştire şi a celorlalţi au schimbat acei 105 stînjini cu D. paharnic Romaşcu în proţiva cărora măcar deşi dumnealui paharnicul pe lîngă 840 lei, i-au mai dat şi toată partea maicii dumnealui ce au zis că are în moşia Hociungii din ţinutul Neamţului, dar mergînd numitul schimbător la moşia Hociungii n-au găsit măcar un parmac pentru că dumnealui paharnicu au fost vîndut-o de mai înainte acea parte altora, şi că în urmă întorcîndu-se către d. paharnicu cu cerere de a-i da înapoi stînjinii din Găneşti, vrînd a-i întoarce şi acei 840 lei, dumnealui nici cu un chip n-ar fi priimit, ba încă l-ar fi oprit şi documenturile acestor stînjini pe care, urmare a delei, văzînd numitul, s-ar fi ...⁷ isprăvniceii, unde dumnealui Romaşcu nici cu un chip nu s-au supus a veni spre înfătoşare, nici a-i da stînjinii de moşie, încît au fost silit jălbuitorii a depune banii depozit, precum ar dovedi adevărînta medelnicerului Vidraşcu, care din poronca isprăvniceii au priimit banii acei 840 lei depozit, iar dumnealui Romaşcu stăpîneşte în samavolnicie şi pîn-astăzi aratăţii stînjinii din Găneşti pentru care s-au rugat divanului de a fi puşi la cale mai întii cu dare în stăpînire lor a acelor 105 stînjini de moşie, al doile de a li se împlini venitul lor pe cît i-au stăpînit pîritul, şi al 3-le — de a li se da şi nişte documenturi de la d. Romaşcu a altor moşii ce au sinet i le-ar fi dat în trebuinţa ce ar fi avut de dinsele prin judecătile ce au avut cu alţii ; de pe care jalbă, cu poronca de supt no. 3963 triimeţindu-se judecătoriei Tutovei copii, i s-au scris ca să cerceteze şi să dea pricinei legiuit cursu.

II. Arătata judecătorie, făcînd legiuitele chemări feţelor prigonitoare, după pîripisca ce au mai urmat. la 11 ghenari trecut, anul următor. luînd pricina în trataţie în fiinţa numai a jălbuitorilor prin vechilii lor şi în nefiinţa dumnealui paharnicului Romaşcu, pe temeiul art. 305 din Reglement, ca unul ce, după îndestule chemări, ce i-au făcut, n-au fost următor a se înfătoşa, arată prin al ei jurnal că jălbuitorii răzăşi i-au înfătoşat următoarele dovezi :

1-le — din 1827 apr. 28 răvaşul isprăvniceii ţinutului adresuit cătră dumnealui paharnicul Romaşcu după jalba ce au dat Ioan Uricaru prin care îl soroceşte ca înpreu<nă> cu ei jălbuitorii să vie la isprăvnicie ;

2-le — din 1828 febr. 28 ţidulă supt iscălitura dumnealui medelnicer Vidraşcu prin care arată că au priimit <acei 840 lei>⁷ de la Ioan Uricarul după poronca isprăvniceii cătră <dumnealui> ;

3-le — din 1830 perîiups de cite hirtii se găsec la d. pahr. supt adevărîntă cu iscălitura dumnealui că le-au priimit ;

4-le — din 1836 sept. 15 mărturia a ciţiva locuitori din satul Crăsteştii prin care arată în frica lui Dumnezău împrejurările cum au urmat. Aşadar, judecătorla în privirea acestor dovezi s-au lămurit că pretenţia jălbuitorilor răzăşi iaste de a desfiinţa

⁴ Cuvînt tăiat în text cu o linie.

⁵ Cuvînte tăiate în text cu o linie

⁶ Şters în text

⁷ Documentul rupt

schimbul ce s-au săvârșit de mortul Uricarul la 1824 cu d. paharnic dînd 105 stînjini în hotarele moșii Găneștii asupra căria, făcînd giudecătoria luare aminte au aflat reclamația schimbătorului din 1827 apr. 28 din care s-au înțeles că paharnicul Romașcu n-au avut părțile în moșia Hociungilor pe care i-au dat-o schimb peste 840 lei și au uneltit chipuri cu dosire de a sta în giudecată, precum să dovedește atît din adevărînta dumnealui medelnicer Vidrașcu din 1828 febr. 28 că au priimit banii arătați în depoziton după îndatorirea isprăvniciei, precum și din mărturia a cîțiva săteni din Crăstești, din 1836 sept. 15, cu pecetea satului. Și așa fiind ea au încheiat socotință că schimbul rămîne desființat după neurmarea dumnealui paharnicu de a da și moșia din Hociungii, ținutul Neamțului, și că dumnealui să întoarcă stînjini din Gănești cu tot venitul lor, întorcînd și ei jăluitoilor acei 340 lei cu a lor dobîndă legiuită, pentru că după arătarea lor, s-ar fi dat banii înapoi de medelnicerul Vidrașcu tot la acea vade la care îi primise în depoziton. Asămene să le dea d. paharnicul și documenturile primite de dumnealui după adevărînta sa din 1830 apr. 23.

III. În acest jurnal a giudecătoriei jăluitoirii răzăși iscălînd mulțămirea, iar pîrîitul dumnealui paharnicul Romașcu prin podpisca ce au dat de primire copieii jurnalului <iscălîndu-ne> mulțămire, din povodul jălbi de apelație ce au dat divanului, acesta de pe urmă cu no. 1738, s-au scris giudecătoriei Tutovii ca să pristavilască în apiilația divanului dela acestui proțăs, care o asămene primindu-se pe lîngă raport zisăi giudecătoriei din 1-iu iuli trecut a anului următor cu no. 4926. după stăruința jăluitoirilor răzăși, aicea, cu no. 3358, s-au scris giudecătoriei Tutovii ca prin rospiscă să facă cunoscut dumnealui paharnicului Romașcu spre a veni întru înfătoșarea divanului în vade de 15 zile, după care, arătîndu-se aicea prin vechil, s-au luat astăzi pricina în tratație precum la începutul acestui jurnal s-au zis, cînd mai întîi, cerîndu-se îmbelor părți a înfătoșa dovezile ce ar avea în pricină. Vechilii jăluitoiri pe lîngă acele ce au înfătoșat și la giudecătoria aice, au mai arătat încă două și anume — 1-le, din 1802 mai 4, înscris dat lui Ioan Focea Uricarul și ai săi de către alți ai lor răzăși de Tulești pentru părțile convenite lor din Tulești-Gănești și alte hotară și al 2-le din 1837 septembrie înștiințare stolnic Pascal Ganea către giudecătoria, arătătoare de încungiuările acesti pricină, după cercetarea ce au făcut ; iar vechilul dumnealui Romașcu au înfătoșat acestea : 1-le, din 7202 carte domnului Duca voevod cuprinzătoare de giudecata ce au avut Sava feciorul lui Cazan și cu Ioan Sărbuscăi cu Chirița ; al 2-lea — 7156 iuli 18 zapisul lui Costandin ficiorul lui Toader Țosichi cu frate-său Ignat prin care vînd din parte Ganiu ot Găneștii dintru a 4-a parte a patra lui Toader Sărbuscă ; 3-le — 7286 noiembrie 30 o însămnare iscălită de Darie Costache și...⁸ de Iordache Gheuca medelnicer și Ștefan Mircea, vornic de poartă prin care arată bătrînii din moșia Găneștii ; 4-le — 7286 iulie 7 izvod de neamuri de la Condrea Sărbuscă adevărit de Iordache Gheuca medelnicer și Ștefan Mircea, vornicu de poartă ; 5-le fără leat iulie 7. mărturia lui Angheluță Sălași și a lui Va-

sili Agărici din poronca isprăvniciei dată lui Iftimii Hulban de măsoariste ce au făcut a toată moșia Găneștii ; 6-le, din 1783 iulie 18, mărturia banului Costin Negre de părțile ce s-au ales lui Dumitru Cuculesăi din trei bătrîni ce umblă moșia Găneștii ; 7-le 1803 iulie 4, jalba lui Ioan Boghian și Vasili Darie din Rădeni dată către domn asupra lui Anton Hurduca cu în dos carte gospod, la isprăvnicie ca să cerceteze ; 8-le, 1814 septembrie 3, mărturia lui Gheorghi Romașcău, postelnicel și Stavarachi Huiban Mazili, arătătoare de măsoariste ce au făcut moșii Gănești și pe fleștecare răzăș din ce bătrîni se trag : 9-le, 1824 ghenari 23, carte di giudecată de la divan în care să legiuește un vad de moară să-l stăpînească răzășii cu toții, iar alt vad rămîne în partea unui Duca ; 10-le 1825 februarie 20 jalba a 9 răzăși curgători din Drăgăilă și Sărbuscă asupra lui Antohi Duca cu frații lui pentru moșia Găneștii, în dosul căria se vede carte gospod către răpoșați boieri postelnic Ioan Jora, spătar Iamand și isprăvnicia Tutovii ca să cerceteze ; 11-le, 1825 noiembrie 29 carte gospod către răposat postelnic Ioan Jora, dumnealui banul Iancu Anghelchii, atunci căminar că după jalba răzășilor de Gănești cu cerere pentru a răscurpă de la d. paharnic Romașcu niște părți din Gănești să cerceteze ; 12-le, 1827 dechen-vrie 6, invoiala urmată cu unii din răzășii din Gănești cu dumnealui paharnic Romașcu ; 13-le, 1831 septembrie 18...⁸ post Ioan Jora după carte gospod din 1825 noiembrie 29 scriind către vornic Vasili Vasul ca să cerceteze ; 14-le, fără leat și lună, Răvașul isprăvniciei către vechilul protopopii aceluia jănut ca să catihisească pe toți lucrătorii morii ce au făcut dumnealui paharnicul Romașcu în apa Tutovii pe moșia Găneștii ; și al 15-lea, 1831 noiembrie 25 mărturia vornicului di poartă Vasili Vasu și a vechilului protopopii cuprinzătoare de cercetarea ce au făcut în cuprinderea răvașelor de mai sus. Deci, după ce s-au cetit jurnalul încheiat de către giudecătoria Tutovii la 11-le ghenari a anului următor, s-au luat în privire și dovezile amînduror părților, au mai puțin și propunirea ce prin replică au arătat vechilul dumnealui paharnic Romașcu asupra nemulțămirii încredințătorului său, cu socotința de la jănut și din toate aceste divanul s-au lămurit : 1-iu că acești jăluitoiri sînt cu adevărat corboretori din Focea Uricarul după mărturia Maziliilor și a lăcutorilor din satul Crăstești, ocolu Tutovii, din 1836 septembrie 15 ; al doile, din răspunsul dumnealui stolnic Pascal Gane către giudecătoria Tutovii s-au lămurit că jăluitoirii mai sus Foceshi, avînd cîștigați 105 stînjini, din moșia Găneștii cu giudecata divanului de la 1824 un neam a lor, anume, Ioan Foce Uricarul, au făcut un schimb cu dumnealui paharnic Gheorghi Romașcu făr-a ave înputernicire de la celelalte neamuri a lui, și au dat dumnealui paharnicu acești 105 stînjini în Gănești, luînd înprotivă 840 lei bani și partea dumnealui paharnic din moșia Hociungii jănutul Neamțului, cînd au făcut mai sus numitul schimbătură au dat dumnealui pahr. atît cartea ace de giudecată din 1824, precum și alte hirtii, care toate aceste după arătarea dumnealui stolnic Gane prin răspunsul mai sus a său pominit să aillă pus amanet de d. paharnic Romașcu la d. stolnic Gane, în urmarea căria schimb acel neam a lor, anume Ioan Focea Uricarul, care acum se află mort, mergînd la moșia Hociungii ca să-și

⁸ Rupt în text

ia partea lui Romașcu în stăpînire, au găsit-o vîndută de alte neamuri a lui, după care întorcîndu-se la d. Romașcu și, cerînd desființarea schimbului, dumnealui Romașcu s-au împotrivit cu totul, pentru care acel schimbător s-au arătat cu jalbă la isprăvnicia Tutovii și isprăvnicia scriind dumnealui Romașcu ca să margă la isprăvnicie să să înfățișeze cu jălultor nici cu un chip n-au fost următor a veni după cum aceasta s-a adevărește din poronca isprăvniciei din 1827 aprilie 28 pe jalba celui Focea Uricarul, care o asămîne nesupunere a dumnealui Romașcu văzîndu-se de către isprăvnicie, au îndatorat pe numitul Ioan a pune acei 840 lei depozit la al treile mină, după cum să dovedește din adevărînța medelnicer Vidrașcu din 1828 februarie 28, că au primit. Din aceste dar dovezi și împregiurări. divanul luînd în distulă înțelegere că d. Romașcu prin acestea au uneltit chipuri de vicleșug spre răpirea dreptului jălultorilor pe care stăpînește și astăzi cu ră credință, hotărâști, în unire cu socotința giudecătoriei țanutului că jălultorilor mai sus pomeniți, pogoritori din Focea Uricarul, să li se dea în stăpînire stînjenei mai sus arătați, 105, din Gănești, întocmai după cartea de giudecată a divanului din 1824 și cu venitul din vremea ce d. Romașcu au pus stăpînire și pîn'la teslimarisire cu dobînda ...⁸ și d. Romașcu să-și prilească banii înapoi, acei 840 lei, iarăși cu dobînda lor legiuită, tot o dată să vor lua și documenturili ce sînt la stolnic Ganea și să vor da jălultorului ca niște drepte a salî și d. Ganea își va cere împlinirea banilor de la Romașcu.

Pe temeiurile de mai sus s-au încheiat acest jurnal, după care să va împărtași și îmbilor părți copii și fiindcă valora proșasului să vede a fi de a divanului compitenție, să va scrii giudecătoriei ca hotărîrea de mai sus să o aducă în pre întocmai împlinire, precum și pentru prețaluirea valorii potrivit cu anecea cu litera v, spre regularisirea cauții, la întimplarea a rămîne vreo parte nemulțămîită, întru apelarisire la divanul domnesc, în termen de triizăci zile.

Iscăliți : Catargiu Vornic, Gheorghe Suțu, Costache Cerchezi — Hat.

Iordache Grigoriu — Spătar, Iacovachi Paladi.

Direct. Pah. Pangrati

Am ascultat hotărîrea aceasta și am rămas mulțămîiti.

1837 noem. 4

Iscăliți :

Ioan Focea Uricaru, alt Ioan Focea Uricaru, Nicolai Popa, Costandin Frîncu zet Uricaru.

Am ascultat și am rămas în totul nemulțămîit cu hotărîre primind și copia astăzi de pe jurnal.

1837 noem. 5

Iscălit : Petrachi Dinul.

Divanul apelativ a Țării de Gios

Copia aceasta poseduîndu-se din cuvânt în cuvânt și fiind întocmai cu originalul, să încredințeze cu iscăliturile prezidentului, a cilenurilor și punerea peceții divanului.

ss. indescifrabil

Copie (21,5×31,5 cm) autenticată sub numărul 4 751 din 1837 noembrie 4 după ce a fost atestată

6

1836 septembrie 18 — 1839 februarie 14. Listă de cheltuielile făcute de Ioan Diaconu și Ioan Bălan, răzeși din obștea Uricarilor în pricina de judecată pentru o parte din moșia Găneștii.

Izvod de cheltuiala ce am făcut în pricina de giudecata ce am avut cu Dumnealui pah. Gheorghe Romașcu pentru o parte moșii din moșia Găneștii, în anul 1836, sept. 18

7	o vichilime
lei parale	
4	în Roman, la han
30	pe fin, la Ciuturești
20	pește, în Roman
3 30	rachiu
3 20	tij
2 20	fin, în Rădeni
2 20	în Birlad
8 20	la han, în Birlad
1 28	în Roman
2 20	la Eși, tij
11	în Birlad, la han
11	tij, în Birlad
2 20	în Rădeni
4	la o vichilime
1 2	brînzi
2 20	carni
1	una ocă vin
3 12	în Birlad, la han
3 12	tij
30	brînzi
2 20	pești
1 30	în Puești
2 15	în Roman
2 20	o jalubă
3 20	la Eși
1 20	tij
22	tij, în Roman
5	mergîndu în Birlad, tij
12	tij, în Birlad

109 71

lei parale

de neamul Uricarilor, trei foi duble legate în caiet ; sigiliul oval (3,5/4,1 cm) imprimat în fum. În cîmpul sigilar scut dreptunghiular despicat : în cartierul din dreapta stema Moldovei, capul de bour cu stema între coarne, în cel din stînga un leu în profil spre dreapta ridicat în două labe (stema familiei domnitoare — Sturza) se poate spune cambrat. Scutul este timbrat de o coroană princiară închisă terminată cu glob crucifer. Scutul este susținut de doi delfini afrontați. La marginea spațiului sigilar în caractere chirilice : Principatul Moldovei. Sub delfini : Divanul Țării de Gios.

109 11 soma urmii
lei par
19 tij, a lui Ioan Diiaccon
19 tij, a lui Ioan Bălan
16 tij, a lui Ioan Diiaccon la han, in Birlad
16 tij, la han, a lui Ioan Bălan
7 20
8 20 in Rădeni
5 30
14 la scoaterea jurnalurilor
14 tij la Eși, a lui Ioan Bălan
4 20 la Birlad, la han
2 20 scoaterea unei porunci
7 4 a lui Ioan Diiaccon. in Birlad
(7) 20 a lui Ioan Bălan
(4) 10 in Roman
(4) 14 tij, in Roman
() 18 fân, in Ciuturești
() 20 un căpăstru, in Roman
() 30 al lui Ioan Timuș, in Tutova
() 20 tij, in Roman
() 20 tij,
() 10 tij, pe fân
() 20 in Birlad, la han
() 28 in Roman
() 20 Ia Eși
() 2 in Roman, la han
() 20 la Rădeni
1 2 tij
1 10
3 12
30
182 20
lei par
182 20 soma urmil
lei par
16 20 la Eși Ioan Diiaccon
16 20 a lui Ioan Bălan
7 20 a lui Ioan Diiaccon
7 20 a lui Ioan Bălan, la Eși
3 20 a lui Ioan Bălan, la Eși
3 20 a lui Ioan Diiaccon, tij
8 a lui Ioan Timuș
30 tij
1 11 tij
8 tij
18 tij, in Puești
65 27
109 11
182 20
357 18
357,18 adică, trii sute cincizăci și șapte di lei
și opsprizăci parali au cheltuit Ioan Diiaccon
și Ioan Bălan cu giudecata ce au
avut pentru moșia Gănești cu dumnealui
păhr. Gheorghii Romașcu, osăbit, alti chel-
tuieli tot într-această pricină.

1839 febr. 14

Orig. (21,5×34 cm) deteriorat.

7

<fără dată>. Listă de cheltuieli făcute pro-
babil de Ion Popa Uricariul, împreună cu
Ioan Diaconu și Ioan Timuș.

Izvod de cheltuială. Ce am cheltuit in tre-
bile moșii cu Ioan Diiaccon și Ioan Timuș,
cînd cu maiuru, in Eși.

lei pār.

12 am cheltuit in Eși, cu maiuru
7 20 am cheltuit al doilea, la Eși, cînd am
fost singuru
14 10 am cheltuit al treile, plecînd cu maiuru,
de m-a ridicat la Divan <1>nalt și du-
cîndu-ne in pricina aceasta la Eși, am
lăsat popușoi culeși supt ratîș și ne-au
furat țigani un car di popușoi din pri-
cina aceasta.
5 am cheltuit cînd am fost pi gios, venind
pe la Rădeni, cu dar cuvenit.
240 am dat pi seama d-lui in doi¹⁰ ani,
fiindcă m-am tocmit cu bani din pricina
aceasta ca să pot căuta de trebile mo-
<șii>lor.
80 am dat pi un stog di fân de la cumpă-
rător fiindcă eu nu m-am putut cosi,
iarba au rămas necesită din pricina că
am umblat pentru moșii și am rămas
făr' fân.
106 am dat pi o tretină și au perit din pricina
că eu am fost in căutare moșii și n-au
avut ci<ne> să caute din dînsa și au
perit și eu sint păgubaș.
200 am luat de la Costandin Diiaccon ca
să întămpinez trebuințele moșii și cum
a vrea așa i-a lăsat că nu m-au hotărit.
12 am cheltuit la Bărlad cu Ion Timuș și cu
Grigore Pușcaș pentru cînd n<e>-am dus
dup' Șiman ca să hotărască și n-au
venit.
3 10 am cheltuit la Eși cînd am fost di am
dat jalubă pentru maiuru.

674

iulie

Orig. (34×36 cm).

Izvod di cheltuiala ci cheltuiesc umblînd pen-
tru moșii, anume unde ce-am cheltuit pentru
mori d-lui.

Eu, Ion Uricar, am cheltuit.

lei par.

30 am cheltuit in Roman, cu mîncare
4 rachiuri de am cinstit pasnicii
2 20 am dat lui Timuș Ion
2 am dat pi la păduri trecînd
3 mi-am tălpuț ciboteli
6 am dat pi un mel ci l-am dus colaci la
K<onu> Ștefănică

¹⁰ Documentul rupt

1 10 am cheltuit pi drum, la Eși
 1 10 am dat Mighiului pi o jalubă di n<e>-au
 făcut
 5 am dat ficiorului K<onu> Ștefănică di
 au mersu cu noi la Divan din poronca
 boerului
 2 20 am cheltuit la han, șazănd în Eși
 3 am cheltuit șezând pin' au venit ei
 3 8 am dat patru ocă vin la ratiș anculelor
 32 ocă vin lui Ion Vincă
 7 20 am dat pi trii ocă rachiu la măsura
 moșii
 12 am dat lui Pureci de au dat Babil pentru
 hărtiile ce era la dânsa
 2 20 am dat de cheltuiala pentru parte lui
 Purece
 5 am dat lui Vincă înapoi din cheltuiala ce
 m-au fost dat el
 24 am dat în mâna lui Ion Diacon din bani
 ce-au dat Ion Timuș
 1 am dat pi o dimerlii din orzu, din Ro-
 man, pentru cal
 2 20 am dat la un surugiu de m-au dus din
 Podu Leloi în Eși
 26 am cheltuit în Târgu Frumos, pe mîncare
 26 am cheltuit în Podul Leloi, pe mîncare
 12 am dat rachiu de m-au pus la izvod
 30 am dat ispravnicului de aprozi
 15 am dat lui Răscărachi Miță de m-au
 scris răvaș la Ion Diacon
 5 am cheltuit cât am șăzut în Eși cu cal
 și noi doi
 10 de în coale hirtii
 1 20 am dat la pod, la Siret, fiind mare
 2 20 am dat de m-au trecut Moldova, la
 Verșăni
 6 10 am dat tij pi un mel colaci la K<onu>
 Ștefănică
 1 10 am dat la un cărauș de m-au adus din
 Sirca pân' în Siret.
 1 20 am cheltuit eu viind pi drum
 109 29
lei par.
 6 20 am cheltuit când am fost la Duca cu
 5 litre rachiu ce am dus Ducăi și cit am
 cheltuit eu și cal cit am șăzut
 6 am cheltuit cit am șăzut la Eși și pi
 drum cu Leștu ca să aduc ju<r>nal și-l
 adusăi și cu căruța lui Grigore
 2 20 am cheltuit la Eși să videm cind n<e>-a
 fi chemare
 35 10 am cheltuit când n<e>-au chemat la Eși
 de ne-am giudecat cu vechil lui Romașcu
 și umblând și mergind la Bărlad dup'
 scrisori la Pascal. două săptămîni.
 6 am dat lui Dumitrache fecior ca să ni
 scoată jurnal și nu l-au scos
 1 am dat Mighiului di ni-au scos copii di
 pi jurnal

15 ficioru lui K. Ștefănică, pentru mîncare
 15 am dat ispravnicului di călăraș
 30 am dat la un om ci m-au dus cal acasi
 6 20 am cheltuit eu cu mîncare cât am șăzut
 1 10 am dat de m-am potcovit cal când m-am
 dus la Bărlad de am luat moșie în stă-
 pânire
 32 am dat ocă vin de ratiș di au adus pi
 Frîncu
 20 am dat pi fân la cai aducând pi Frîncu
 1 am cheltuit eu așteptînd pi Frîncu
 6 20 am cheltuit pi drum pin' la Bărlad amîn-
 doi din parte me
 12 am cheltuit la han cât am șăzut amîndoi
 tot din parte
 3 30 am dat pentru hărtii la logofeți
 2 am cheltuit venind înapoi acasi
 2 20 am dat lui Neculai Leștu când am fost
 la Eși
 2 35 am cheltuit cât am șezut în Eși
 10 20 am cheltuit șăzînd în Bărlad, patru săp-
 tămîni
 2 20 am dat lui Vasili heraru de m-au potcovit
 cal când m-am dus la Bărlad
 25 am dat pi un căpăstru la cal
 1 20 am dat pi 2 dimirli ovăs cind m-am dus
 la Bărlad
 8 am dat la pod, la Siret
 5 am dat lui Purece să-s' duc' la Roman
 și nu s-au dus
 8 am cheltuit eu în 14 zile șezînd când
 i-am trimis la Bărlad.

126 29

Orig. (34×36 cm).

8

<fără dată>. Listă de cheltuielile făcute în
 pricina moșiei de la Tutova de un răzeș.

Izvod ce am cheltuit în pricina moșiei de la
 Tutova.

anumi

lei par

12 un garbavnă am dat în mâna lui Ion ..¹¹
 11 20 ce am cheltuit în tîrgul Bărladului cu
 tovarășii
 29 30 ce am cheltuit iar cu tovarășii, al doile
 rînd, la Bărlad
 11 ce am cheltuit la Rădeni, cu tovarășii
 11 ce am cheltuit în trei rînduri la Eși
 cu căruța
 6 pe doi mel ce am dat la cuconul Ște<fă-
 nică> ce i-am luat cu Bălan amîndoi
 82 10 care fac peste tot optzăci și doi lei,
 zăci pâr. prin țidule tot anume, anume
 cari țidule sint față.

¹¹ Rupt în text.

Orig. (17×19 cm) filigran leu încoronat.

9

1843 februarie 17. Hotărnicia făcută de Ioniță Vrabile, serdar, imputernicit de Judecătoria ținutului Tutovei, unei părți din moșia Găneștii.

Hotarnică

prin care glos iscălitul, cu adresul giudecătorii ținutului Tutovei no. 689 din următorul an, fiind rînduit ca să aleg și să lămuresc parte de moșăii cuvenită lui Grigori sin Toader Pușcașu din hotarul moșăii Găneștii, pe Tutova, după danie lui Vasili Dăraban di pl Antonie Uricărița strîngînd la fața locului pe toți părtașii răzăși uricărești, s-au dovedit — din 105 stăngini ce să găsește parte tuturor, stîlpită cu petre, adică a Uricăreștilor, din trupul moșiei Găneștii — 4 = stînjeni, 1 palmă și 4 permaci — dreaptă parte lui Vasili Dăraban, și pentru cuvîntul nestăpînirii, de vr-o trei ani i-au mai dat

răzășii Uricărești încă șasă palme și 4 permaci, cu care i-au împlinit 5 = stînjeni.

Acești cinci stînjeni dîndu-i în stăpînire lui Grigore sin Toader Pușcaș la margina din glos, i-am și stîlpit cu petre pe patru locuri, în dreptul petrilor despărțitoare hlizeilor despre D. pah. Gheorghî Romașcu. Și dar spre pacinica stăpînire a numelui Grigori au iscălit și răzășii Uricărești în această hotarnică.

Cari să adeverește și cu a me iscălitură.

Ioniță Vrabie Serdar

1843 febr. 17

Eu Ion Uricariul adeverez

Eu Costandin Uricariul adeverez

Eu Ioan Timuș adeverez

Eu Grigori sin Dumitrache Uricariul adeverez

Orig. 21,5×34 cm) foaie dublă, filigran : trei stele, inițiale F.L.

ARHIVA DIPLOMATICĂ A LORDULUI WILLIAM PAGET (1637–1713)

PAUL CERNOVODEANU

Cu prilejul unei călătorii de studii efectuată în Marea Britanie între 8 mai–29 iunie 1974, am avut posibilitatea — printre altele — să întreprind cercetări într-una din cele mai vaste arhive particulare, dar cu caracter predominant politic și diplomatic, aparținând unei figuri cunoscute a istoriei engleze și a sud-estului european, lordul William Paget¹. Această arhivă — pentru al cărei acces am obținut, cu toată amabilitatea, încuviințarea proprietarului, marchizul de Anglesey, scoborîtor al familiei Paget — se află depusă în custodie la Biblioteca Școlii de studii orientale și africane (The Library of the School of Oriental & African Studies) de pe lângă Universitatea din Londra; directorul acestui așezămînt, B. C. Bloomfield, mi-a înlesnit toate facilitățile de consultare la binevoitoarea recomandare a prof. Eric D. Tappe, de la Școala de studii slave și est-europene a zisei Universități. Depunerea arhivei a avut loc în anul 1964, iar aranjarea întregului fond, însumînd cca. 10 000 de piese, împărțirea sa în dosare tematice, numerotarea filelor și inventarierea generală, s-au datorat dr. Colin Joseph Heywood, în prezent profesor de istorie la Universitatea Tufts din Medford, Massachusetts, S.U.A. Cercetătorul englez a folosit unele piese din această arhivă pentru documentarea tezei sale de doctorat intitulată *English diplomacy between Austria and the Ottoman Empire in the war of the Sacra Liga, 1684–1699, with special reference to the period 1688–1699* (Diplomația engleză între Austria și Imperiul otoman în războiul Ligii Sfinte, 1684–1699, cu referință specială la perioada 1688–1699), susținută în 1970 la Universitatea din Londra².

Arhiva diplomatică a lordului Paget³ însumează 80 de dosare a câte cca. 100–200 documente fiecare, sintetizînd întreaga activitate a acestui ambasador depusă la Viena și Constantinopol între 1688–1702, în timpul războiului dintre „Liga Sfîntă” și turci, precum și mai tîrziu ca demnitar al coroanei la Londra pînă în 1706⁴.

Spre ilustrarea relațiilor deosebit de strînse stabilite de eminentul diplomat cu țările române, ca și pentru relevarea importanței lor politice și strategice pe plan internațional, sînt extrem de importante dosarele 1–25, 47–57, 59, 74–78 și 80 din arhiva lui William Paget, cuprinzînd schimbul său de scrisori, ridicîndu-se la cîteva mii, cu cele mai proeminente figuri ale diplomației și politicii europene. În cadrul acestei uriașe corespondențe — în majoritatea ei covîrșitoare inedită — m-a interesat, desigur, cu precădere aceea purtată de lordul Paget cu Constantin vodă Brăncoveanu, stolnicul Constantin Cantacuzino și Constantin Duca domnul Moldovei⁵, obținînd încuviințarea proprietarului de a o xerografia și a o publica integral. Ea însumează 16 scrisori originale adresate diplomatului englez cu semnătura autografă a lui

³ Pentru biografia personajului (n. 10 febr. 1637–26 febr. 1713), cunoscut îndeosebi pentru rolul jucat în mediația păcii de la Karlowitz (1699) încheiată în urma războiului purtat de „Liga Sfîntă” (reunind Austria, Polonia, Rusia, Venetia și statul papal) împotriva Imperiului otoman după cel de al doilea asediu nereușit al Vienei din 1683, vezi mai ales *Dictionary of National Biography*, vol. XLIII, p. 64; A. C. Wood, *A History of the Levant Company*, Oxford, 1935, p. 131–132 și 232.

⁴ În afara arhivei personale analizate aici, se mai păstrează și alte documente referitoare la activitatea politică și diplomatică a lui William Paget la Public Record Office, *State Papers Turkey*, dos. 104/161 (scrisori din 1692–1694) și British Museum, *Additional Mss.* 8 880 (rapoarte și scrisori din perioada 1689–1700), *Add. Mss.* 21 551 (scrisoare din 1701), *Add. Mss.* 28 939 și 28 942 (corespondență din anii 1692–1698), *Add. Mss.* 33 054 (cheltuielile misiunii sale în Turcia în intervalul 1693–1695), *Add. Mss.* 34 095 (scrisori din 1690–1691) și *Egerton Mss.* 918 (rapoarte adresate ministrilor englezi între 1693–1694).

⁵ Importanța acestei corespondențe pentru istoria Moldovei și a Țării Românești a fost semnalată de prof. Eric D. Tappe. *Documents concerning Rumania in the Paget Papers*, în „The Slavonic and East European Review”, vol. XXXIII, 1954, nr. 80, p. 201–211, care a și făcut o prezentare generală a amintitelor scrisori. Asupra lor s-a mai aplecat parțial (neînterîndu-l cele adresate de lordul Paget corespondenților săi români) și cercetătorul Andrei Pippidi cu prilejul unei călătorii de studii efectuată în Marea Britanie în 1972.

¹ Cf. Paul Cernovodeanu, *Călătorie de studii în Marea Britanie*, în „Revista de istorie”, 27 (1974), nr. 10, p. 1 544–1 545.

² Această teză, rămasă încă în manuscris dactilografiat, se păstrează la Biblioteca Senatului Universității din Londra (University of London's Senate House Library) unde am avut ocazia s-o consult.

Constantin Brâncoveanu⁶, 32 purtând semnătura stolnicului Cantacuzino⁷, redactate în limbile latină și italiană, precum și ciornele de răspuns ale lui Paget către cei doi (11 către domnul Țării Românești⁸ și 23 către Cantacuzino⁹). Toate aparțin intervalului 9 iunie 1694—12 noiembrie 1701. În amintita arhivă am mai depistat alte două scrisori ale stolnicului adresate unuia din secretarii ambasadorului, Georg Philipp Schreyer, originar din Weimar, la 9 și 13 aprilie 1699¹⁰, ca și cele 16 copii ale răspunsurilor acestuia¹¹ pe lângă scrisorile trimise secretarului lui Brâncoveanu, Andreas Wolf, între 19 iulie 1696—29 decembrie 1697¹².

Mai trebuie amintite și cele două misive adresate de lordul Paget domnului Moldovei Constantin Duca, la 13 august 1693 și 11 noiembrie 1695¹³, ca și răspunsurile acestuia din 21 februarie și 28 septembrie 1695¹⁴, privind situația principatului în cadrul luptelor purtate de poloni cu turcii.

Dar înainte de a ne apleca asupra acestor epistole spre a examina, în linii foarte generale, conținutul celor mai importante¹⁵, țin să subliniez că numeroase referiri la Moldova, Țara Românească și Transilvania se mai întâlnesc și în cuprinsul altor scrisori ale lui Paget schimbate cu diferite personalități, începând cu miniștrii și generali imperiali, diplomații venețieni, poloni, ruși și olandezi, și încheind cu dragomanii ambasadei engleze de la Constantinopol, de care ne vom ocupa — pe scurt — în ordinea dosarelor arhivei examinate.

Primele 25 de dosare cuprind ciornele și copiile tuturor scrisorilor adresate de lordul

Paget în perioada 1688—1706 diverșilor destinați, în ordine cronologică¹⁶. Dosarul 26 include depeșele și instrucțiunile înaintate zisului ambasador de miniștrii englezi Carmarthen (în 1690—1691), Portland (în 1690—1692), Blathwayt (în 1692, 1697—1699), Shrewsbury (în 1695), Prior (în 1695) și Vernon (în 1698—1699). De un interes mai redus pentru noi, dar însemnat pentru comerțul englez în Levant, sînt și dosarele 27—31, conținând scrisorile consulilor și negustorilor englezi din Imperiul otoman (Smirna, Alep, Cairo și Constantinopol) adresate lui Paget în perioada 1693—1703. În dosarul 32, cuprinzînd 44 misive trimise ambasadorului de capelanul rezidenței britanice la Poartă, Edward Williams, între anii 1692—1695, întâlnim și unele informații despre modul de transmitere a corespondenței inițiate de Paget cu domnul Țării Românești și influențat său sfetnic, Cantacuzino. Astfel, dintr-o epistolă a lui Williams, scrisă din Pera la 17 iulie (fără an), aflăm că „Signor Panaiotti the Kapiemiah of the Prince of Wallachia” (domnul Panaiot kapukehaiaua domnului Țării Românești) i-a înmînat „un pachet cu scrisori pentru Excelența Voastră chiar acum și a spus despre curierul ce l-a adus, că-i trebuiesc 14 zile ca să transmită răspunsul în Țara Românească”, adică, în afara a 2 zile pentru primirea lui, alte 12 zile de călătorie propriu zisă deoarece „domnul se afla la hotarele Ungariei, dînd ajutor sultanului”; secretarul ambasadorului, William Sherman, era rugat să se îndeletnicească cu procurarea răspunsului¹⁷. Dintr-o altă scrisoare a lui Williams, datată 8 august 1695 din Pera, sîntem informați de procedura specială urmată de kapukehaiaua munteană în cazul predării unor scrisori socotite mai importante, cînd venea însoțit de un interpret (în speță aurarul armean Ovanez) iar livrarea se făcea către capelan și secretarul Sherman, iar înmînarea către lordul Paget avea loc prin intermediul dragomanului ambasadei, Giorgio Timone¹⁸. Alte misive ale capelanului Williams din 11 martie sau 6 mai 1695 prezintă mai mult un interes cultural, conținînd știri despre cărțile aflate în posesia ambasadei engleze din Constantinopol, în rîndul cărora enumera ediții greco-latine din operele lui Aristot, Esop, Epictetus, Hesiod, Dionisios Aeropagitul, Isocrate ș.a.¹⁹, uneori procurînd-

⁶ Paget Papers, *Bundle no. 59*, f. 37—37 v; 47—47 v; 49—49 v; 61—61 v; 63. 65. 67. 69. 75. 81. 83. 85. 87—88. 95—95 v; 97. 99.

⁷ *Ibidem*, f. 1—1 v; 3—4. 5, 7. 9—9 v; 11. 13—13 v; 15—15 v; 17—17 v; 19. 21. 23. 25. 27—27 v; 29. 31—31 v; 33—33 v; 35. 39—39 v; 41—41 v; 43—44 v; 45—45 v; 55—55 v; 57—57 v; 59—59 v; 71—72. 73—74. 77—77 v; 79—79 v; 89—90. 91—91 v; 93—94.

⁸ *Bundle no. 8*, f. 9; *Bundle no. 10*, f. 32—32 v; *Bundle no. 11*, f. 21; *Bundle no. 12*, f. 40; *Bundle no. 14*, f. 45—46, f. 53 (no. 1), f. 59; *Bundle no. 16*, f. 30; *Bundle no. 21*, f. 1; *Bundle no. 23*, doc. 4 (no. 1); *Bundle no. 79*, doc. 33.

⁹ *Bundle no. 12*, f. 34. 39. 41—42 v; *Bundle no. 14*, f. 32. 43. 51. 52. 53 (no. 2), 54 (no. 1—2), 57, 58, 60; *Bundle no. 16*, f. 29—29 v; 31. 32; *Bundle no. 17*, f. 1; *Bundle no. 21*, f. 1 v; *Bundle no. 23*, doc. 4 (no. 2), doc. 7; *Bundle no. 76*, doc. 50; *Bundle no. 79*, doc. 32.

¹⁰ *Bundle no. 59*, f. 51—52 și 53—54.

¹¹ *Bundle no. 13*, doc. 42. f. 61. 63 v; 65. 68. 70. 71. 71 v; 72. 73. 73 v; 74. 75 v; 76 v; 77 v; 78 (no. 1 și 2).

¹² *Ibidem*, f. 60. 68 v; 70 v.

¹³ *Bundle no. 6*, doc. 74; *Bundle no. 12*, f. 19.

¹⁴ *Bundle no. 8*; *Miscellaneous letters (non-classified)*, doc. 11; *Bundle no. 75*, doc. 33.

¹⁵ Țin să precizez că întreaga corespondență schimbată între Paget, Brâncoveanu, stolnicul Cantacuzino și Constantin Duca va fi prezentată amănunțit într-un studiu aparte, în a cărui anexă va fi publicat integral textul tuturor scrisorilor. Pentru cadrul general al desfășurării raporturilor dintre domnii români și diplomații engleze a se vedea L. Demény și P. Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII*, București, 1974, p. 190—195.

¹⁶ *Bundle no. 1* (scrisori din 1688); *Bundle no. 2* (anul 1689); *Bundle no. 3* (anul 1690); *Bundle no. 4* (anul 1691); *Bundle no. 5* (anul 1692); *Bundle no. 6* (anul 1693); *Bundles no. 7—10* (anul 1694); *Bundles no. 11—12* (anul 1695); *Bundles no. 13—15* (anul 1696); *Bundles no. 16—17* (anul 1697); *Bundle no. 19* (anul 1698); *Bundle no. 19* (anul 1699); *Bundle no. 20* (anul 1700); *Bundle no. 21* (anii 1701—1706); *Bundle no. 22* (scrisori cifrate); *Bundle no. 23* (copii și ciorne nedatate); *Bundle no. 24* (scrisori expediate ministrului imperial contele Franz Ulrich Kinsky); *Bundle no. 25* (corespondență diversă din anii 1701—1702). Analiza lor, sumară, se va face mai jos, în funcție de destinatarul respectiv și de interesele prezentat pentru istoria țărilor române.

¹⁷ *Bundle no. 32*, doc. 14.

¹⁸ *Ibidem*, doc. 17.

¹⁹ *Ibidem*, doc. 41 și 43.

du-se tipărituri și marelui dragoman al Porții, Alexandru Mavrocordat Exaporitul²⁰.

Dosarul 33 al arhivei examinate include scrisorile trimise între anii 1691—1694 ambasadorilor Sir William Trumbull și Paget de către Thomas Coke, cancelist al Companiei Levantului în cartierul Galata din Constantinopol și apoi secretar al rezidenței engleze la Poartă. Majoritatea misivelor se referă la știrile primite de pe fronturile de luptă dintre turci și adversarii lor coalizați în „Liga Sfintă”, precum și la evoluția mediației de pace anglo-olandeze; se amintește de trecerea emisarului imperialilor, Luigi Ferdinando Marsigli, prin Țara Românească în 1691, de intrarea polonilor în Moldova, despre luptele cu tătarii ș.a., după informațiile obținute de la kapukehaiaua munteană, Ianachi Porphyrita, asupra căruia vom mai reveni.

O altă serie de dosare din arhiva Paget (no. 34—36) nu interesează istoria țărilor române²¹. În schimb în dosarul 47, înglobind o serie de scrisori miscelane din perioada 1689—1694, se remarcă o interesantă scrisoare în limba franceză adresată lordului Paget din Sibiu la 7/17 decembrie 1694 de către unul din secretarii săi, trimis în Anglia, Georg Philipp Schreyer. În această misivă — analizată parțial și în studiul amintit al lui E. D. Tappe²² — emisarul englez arată că între 29 noiembrie—1 decembrie, la porunca stolnicului Cantacuzino, fusese găzduit la o mănăstire aflată la o jumătate oră de București — probabil Cotroceni — asigurându-i-se, prin grija aceluiași boier, tainul și un ceaș însoțitor până la hotare. Schreyer s-a întâlnit la București și cu secretarul de limbă italiană al lui Constantin vodă Brâncoveanu, Giovanni Candido Romano (cunoscutul Ioan Frîncul din izvoarele interne) care se îngrijea nu numai de transmiterea corespondenței către Paget, dar și a gazetelor primite de la Viena și Venetia. În Transilvania, unde ajunsese trecând pasul de la Turnul Roșu, secretarul ambasadorului a fost primit la Sibiu de generalul Veterani cărui i-a înmănat depeșele remise de Paget la Constantinopol, primind o escortă pînă la Viena; în finalul scrisorii, Schreyer dădea unele amănunte privind ciocnirile imperialilor cu turcii în Banat și capturarea unui agă de ieniceri la care s-a găsit o mare sumă de bani destinată pașei de Timișoara²³. În același dosar se mai găsesc o serie de scrisori adresate de generalul Veterani secretarului lordului Paget, Thomas Coke, aflat la Con-

stantinopol, informându-l despre operațiile militare din Ungaria și joncțiunea făcută cu trupele generalului Vitus Truchses von Wezhausen²⁴.

Dosarele 48—49 ale arhivei Paget cuprind scrisorile trimise acestui ambasador, aflat atunci la Viena, de către predecesorii săi de la Constantinopol, Sir William Hussey (între 1690—1691) și Sir William Harbord (între 1691—1692), conținând informații și amănunte importante privitoare la inițierea negocierilor de pace între Imperiul habsburgic și Poarta otomană, în colaborare cu trimișii Olandei, la recomandarea expresă a regelui Angliei, Wilhelm al III-lea de Orania. În această corespondență se face pentru prima oară mențiunea folosirii Țării Românești ca rută pentru transmiterea depeșelor oficiale engleze spre Viena sau a primirii gazetelor de acolo²⁵; la rîndul său Paget răspundea prin același canal, în scrisori cifrate²⁶. Secretarul lordului, Coke, a lăsat însă printre hirtile sale și cheia cifrului folosit de Paget în corespondența sa confidențială cu caracter diplomatic. Astfel numele de țări și persoane erau înlocuite prin diferite numere: regele Angliei 11; împăratul de la Viena 14; sultanul 20; marele vizir 22; Divanul imperial 39; generalissimul imperial Carol de Lorena 60; Imre Thököly 83; hanul tătarilor 85; *Transilvania* 89; *Țara Românească* 90; *Moldova* 91; *Adrianopol* 96; *Constantinopol* 97; *Venetia* 98; *moscoviții* 99; *regele Poloniei* 84 ș.a.²⁷.

Dosarul 50 este foarte important deoarece conține textul celor 43 de scrisori originale, adresate de către influentul dregător grec Alexandru Mavrocordat Exaporitul (1641—1709), marele dragoman al Porții otomane și emisar al turcilor în negocierile de pace cu imperialii²⁸. Din această corespondență purtată între 6 februarie 1695 și 30 septembrie 1702, spicuim unele știri privind bunele relații ale Turciei cu Anglia (7 aprilie 1697); despre dificultățile ivite în calea tratativelor de pace prin ofertele nesatisfăcătoare făcute turcilor de imperialii prin intermediul contelui Kinsky (6 mai 1698); discuțiile asupra locului unde se vor purta negocierile și relațiile cu ambasa-

²⁰ *Ibidem*, scrisori din Sf. Gheorghe 30 iulie 1692 (IV/233); Sibiu 27 aprilie 1693 (V/202); Alba Iulia 3 iunie 1694 (VII/159); Sibiu 9 iulie și 18 decembrie 1694 (VI/151 și VI/189). Paget s-a adresat la rîndul său generalului Veterani din Constantinopol la 1 noiembrie 1694 informându-l despre întrevederile ambasadorului francez Châteauneuf cu conducătorul rebelilor unguri Imre Thököly, despre căderea în prizonierat a colonelului imperial Doria ș.a. (*Bundle* no. 8, f. 1—1 v).

²¹ Scrisorile lui Sir William Hussey din 7 și 29 iulie 1691 (*Bundle* no. 48, doc. 9 și 10).

²² Afirmăția secretarului Thomas Coke, pe marginea unei misive din august sau septembrie 1691, primită la Constantinopol la 4 octombrie (*Bundle* no. 22, doc. 3).

²³ *Bundle* no. 22, doc. 5, 6, 8. Doc. 9 prezintă o variantă prin care *Transilvania* purta nr. 43; *Țara Românească* 44 și *Moldova* 45.

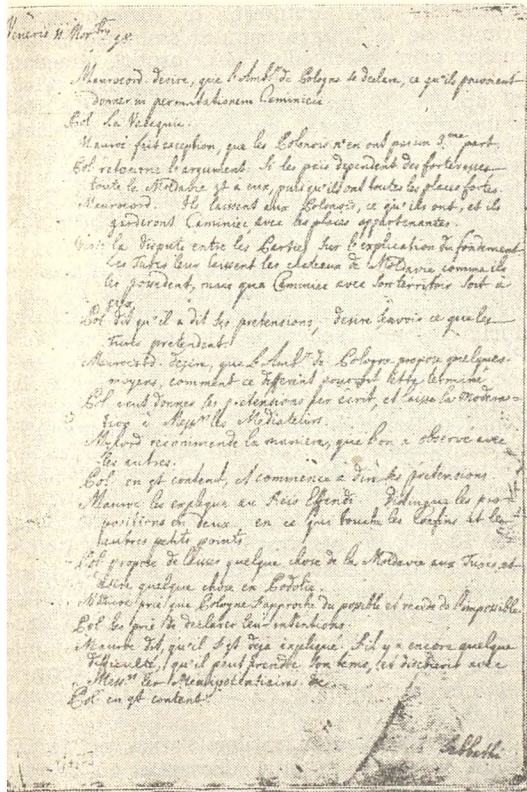
²⁴ Asupra lui vezi mai recent Nestor Camariano, *Alexandre Mavrocordat le grand drogman. Son activité diplomatique (1673—1709)*, Salonic, 1970, 107 p. + 8 pl.

²⁰ *Ibidem*, doc. 29 (scrisoare din 15 februarie 1695).

²¹ Astfel dosarul 34 cuprinde rapoartele lui James Rycaut, secretar al ambasadei engleze din Constantinopol, între 1693—1703; dosarele 35—36, scrisorile comerciantului Francis Gerard; dosarele 37—38, hirtii consulare din Cipru; dosarele 39—41 corespondența lui Paget cu diferite persoane din Germania și Suedia (W. D. Colt, H. Duncombe, Chr. și F. G. von Schmettau); dosarele 42—46 (corespondență cu reprezentanții cantoanelor elvețiene, cu prințul Fürstenberg, hirtii miscelane în l. germană etc.).

²² Documents concerning Rumania in the Paget Papers, p. 204.

²³ *Bundle* no. 47, VI/281, f. 1—2.

Prima filă a jurnalului ședințelor
Congresului de pace de la Karlowitz.

dorul Olandei, Colyer (31 august 1698) ; alegerea localității Karlowitz pentru deschiderea congresului de pace (toamna 1698) ; litigii de hotare cu Venetia (22 februarie 1699) ; condițiile practice de executare a prevederilor păcii de la Karlowitz (23 februarie 1699) ; problemele legate de tătarii din Bugeac și hotarele cu Polonia (28 februarie 1699) ; despre trimiterea emisarilor austriaci și poloni la Poartă pentru ratificarea tratatului de pace (17 mai 1699) ; transmiterea rugămintii emisarilor imperiali de a li se înmîna o copie după harta Croației executată de contele Luigi Ferdinando Marsigli (31 iulie 1699) ; intervenția solicitată de trimisul polon la Constantinopol pentru evacuarea Căminței de către turci (16/26 august 1699) ; semnarea tratatului de pace de la Constantinopol cu rușii (11/22 iulie 1700) ; negocierile austro-turce pentru delimitarea hotarelor între Transilvania și Banatul Timișoarei la insistențele lui Marsigli (20/31 octombrie 1700) și încheierea acestor operații (24 decembrie 1700) ; cerere de a i se procura o hartă a Poloniei pentru delimitarea hotarelor (1700) ; satisfacția pentru ratificarea tratatului de pace de către împăratul Leopold I (29 septembrie 1701) ; salutul marelui vizir Rami Mehmed pașa

transmis ambasadorului înaintea plecării sale din Turcia (1702)²⁹. În răspunsurile lordului Paget adresate lui Mavrocordat, din care nu s-au păstrat decât 11 scrisori datate între 7 martie 1693—12/23 iulie 1700, se făceau referiri la rezultatele audiențelor ambasadorului la sultan (7 martie 1693) și marele vizir (24 august 1693), despre unele incidente izbucnite în schelele din Levant între marinarii englezi și cei francezi din pricina războiului ce avea loc între cele două țări (5/15 august 1696), despre stadiul relațiilor anglo-turce (29 ianuarie și 19 februarie 1697) ; cu privire la interesul provocat de sosirea emisarilor turci Ali aga și Hasan aga la Karlowitz (13/23 octombrie 1698) și satisfacția rezultată în urma încheierii păcii de la Constantinopol între ruși și turci (12/23 iulie 1700)³⁰.

Un alt dosar însemnat al arhivei Paget poartă no. 51 cuprinzînd corespondența purtată de Ianachi Porphyrita cu secretarul ambasadei, Thomas Coke și lordul Paget între 15 aprilie 1684 și 28 octombrie 1698. Porphyrita a îndeplinit, rînd pe rînd, slujba de tălmăci al rezidentului habsburgic la Poartă pînă la 1683, apoi a fost atașat pe lîngă ambasada engleză, spre a deveni ulterior kapukehaiaua principală a lui Constantin Brîncoveanu la Poartă (între 1691—1701) și a-și încheia cariera în calitate de dragoman al flotei otomane (1701—1710)³¹. Scrisorile sale, către diplomații englezi, ridicîndu-se la cifra de 187 (din care 12 nedatate), sînt toate alcătuite în limba italiană și conțin variate informații de ordin politic și militar, de mare interes.

Din masa de informații transmise de Porphyrita lui Coke și lui Paget, sîntem siliți să redăm, foarte pe scurt, doar pe acele privind în special țările române, rezervîndu-ne dreptul de a reveni asupra acestei însemnate corespondențe cu alt prilej. De pildă, în scrisorile adresate lui Coke se amintesc : moartea lui Gheorghe vodă Duca în Polonia, mazilirea lui Dumitrașco Cantacuzino și înlocuirea sa în scaunul Moldovei prin Constantin Canteмир, în urma plîngerilor boierilor adresate caimacamului marelui vizir, Süleiman pașa (2 iulie 1685) ; despre intrarea turco-tătărilor în Moldova spre a stăvilii ofensiva polonilor la Hotin (19/29 octombrie 1685) ; sosirea trupelor imperiale la hotarele Transilvaniei (10/20 decembrie 1685) și alte acțiuni militare ale acestora în regiunea amintitei provincii și a Banatului (4 și 20 februarie 1686), urmate de ocuparea principatului (17 septembrie 1688) ; despre pretențiile lui Constantin Duca la scaurul Moldovei, sprijinite de mama sa, doamna Anastasia (15 februarie 1689) ; știri

²⁹ Bundle no. 50, f. 60—60 v ; 62—63, 64—64 v ; 74—74 v ; 82, 88—89, 95, 97, 101—101 v ; 104—104 v ; 107, 115, 117, 122—123, 128, 133—134.

³⁰ Bundle no. 6, doc. 1 și 34 ; Bundle no. 13, f. 53—53 v ; Bundle no. 18, f. 21—21 v ; 35—35 v ; Bundle no. 18, f. 32 ; Bundle no. 20, doc. 10.

³¹ Vezi pentru viața și activitatea lui Porphyrita, mai ales, Bas. VI. Styroeras, Οἱ δαγομάνοι τοῦ πτόλου

privind ofensiva trupelor habsburgice în Țara Românească sub comanda generalului Donat Heissler și înfringerea lor de către oștile lui Brâncoveanu, sprijinite de tătari și de „curuții” lui Thököly (17/27 octombrie, 16 decembrie 1689; 8/18 ianuarie, 22 ianuarie/2 februarie 1690); trimiterea unui răspuns din partea domnului Țării Românești la cele ce i s-au scris (fără alte amănunte) (3/13 octombrie 1691); despre misiunea de pace a lui Marsigli facilitată de Brâncoveanu, păstrînd bune relații cu generalul Veterani (2/12 și 7 noiembrie 1691); supărările provocate domnului muntean de către dușmanii săi la Poartă, fiind nevoit să plătească multe pungi dregătorilor otomani spre a se disculpa (28 aprilie 1692); noi incursiuni ale tătarilor în Moldova și lupte cu polonii (2/12 iunie 1692); încuviințarea lui Brâncoveanu pentru transmiterea deșeurilor oficiale ale diplomaților englezi între Viena și Constantinopol prin Țara Românească (4/14 iunie 1694)³². În scrisorile adresate lordului Paget, Porphyrita îl informa despre: dorința lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul de a-și vedea pe unul din ginerii domnind în Țara Românească sau Moldova (18 august 1694); condoleanțe pentru moartea secretarului Thomas Coke survenită la 10 decembrie 1694 (13/23 decembrie 1694); transmiterea corespondenței lui Brâncoveanu și a stolnicului Cantacuzino către lordul Paget, însoțită adeseori de gazete de la Viena și Veneția destinate ambasadorului și colegului său olandez Colyer (15/25 martie, 9 și 20 aprilie, 30 mai, 6 și 22 noiembrie 1695; 19 ianuarie, 12/22 februarie, 1, 14/24 și 23 aprilie, noiembrie (fără zi) 1696; 11/21 noiembrie 1697; 17 februarie 1701); despre înlocuirea defunctului general Veterani prin noul comandant Louis de Bussy Rabutin, instalat la Sibiu (8/18 iunie 1696)³² ș.a. O scrisoare deosebit de importantă este aceea trimisă lordului Paget de Porphyrita din Belgrad la 28 octombrie 1698 — în preajma deschiderii lucrărilor congresului de pace de la Karlowitz — prin care diplomatului englez i se reamintează rugămintea adresată de Brâncoveanu de a nu pune în discuție problema principatului muntean în cadrul tratativelor, spre a fi evitată orice modificare a *statu-quo*-ului de care beneficia Țara Românească și a o feri de veleitățile anexioniste ale imperialilor sau polonilor³³.

Din copiii și ciornele răspunsurilor lordului Paget adresate lui Ianachi Porphyrita între 24 august 1693—11 octombrie 1697 reținem pe

acelea în care amintește de corespondența primită de la Brâncoveanu și stolnicul Cantacuzino prin intermediul său, însoțită cîteodată de unele daruri, ca de pildă armăsari (27 și 29 aprilie, 19 mai 1696); la 15 martie 1697 ambasadorul făcea cunoscute kapukehaii muntene mișcările flotei otomane în Marea Neagră iar la 11 octombrie 1697 îl informa despre întoarcerea sultanului Mustafa al II-lea la Adrianopol, după înfrîngerea catastrofală suferită de turci la Zenta³⁴.

Dosarele 52—57 cuprind corespondența adresată în limba italiană lordului Paget de dragomanii ambasadei engleze, recrutați din rândurile coloniei venețiene locuind în cartierul Pera din Constantinopol, cunoscînd limbi străine și specializați în lucrări de secretariat pentru a putea fi folosiți ca tîlmaci de rezidenții puterilor străine la Poarta otomană³⁵; astfel, dosarul 52 conține scrisorile fraților Tommaso³⁶ și Giacomo Tarsia, dosarul 55 pe acelea ale lui Antonio Perone, prim dragoman al ambasadei între 1693—1697 iar dosarele 56—57, pe ale fraților Giorgio și Domenico Timone. În schimb dosarele 53—54 însușează misivele expediate diplomatului britanic între 1692—1699 de către fostul prim dragoman al rezidentului imperial la Constantinopol, Marc Antonio Mamuca della Torre³⁷, reîntors la Viena și de soția sa Giustiniana Mamuca, născută Tarsia.

În corespondența fraților Tarsia cu lordul Paget nu întîlnim știri deosebite cu privire la țările române; ni se pare însă interesant să semnalăm, că la rugămintea ambasadorului englez, dornic să se documenteze în istoria turcă, Giacomo Tarsia îi scria la 20/30 iunie 1695, că lucra, conform dispozițiilor primite, la traducerea unei cronici turcești cuprinzînd evenimentele petrecute de la încoronarea sultanului Mehmed al IV-lea pînă în preajma războiului ce a dus la al doilea asediu al Vie-

³⁴ *Bundle no. 13*, f. 1—3; *Bundle no. 16*, f. 9, 36. Într-un jurnal limitat al activității sale, înțut de lordul Paget între 11 noiembrie 1700—23 martie 1701, sint consemnate expedierea sau primirea scrisorilor de la Porphyrita (joi 30 ianuarie 1701; luni 17 februarie 1701) ori trecerea corespondenței sale prin Țara Românească (duminică 12 ianuarie 1701) și darurile trimise de Brâncoveanu (butoaie cu vin) (joi 16 ianuarie 1701), cf. *Bundle no. 25*, doc. 47, f. 3 v—4 v.

³⁵ Cu privire la regimul dragomanilor folosiți de ambasadele puterilor europene la Constantinopol vezi și Andrei Pippidi, *Quelques drogmans de Constantinople au XVIIe siècle*, în „Revue des études sud-est européennes”, X, 1972, nr. 2, p. 227—255.

³⁶ Pentru acest personaj vezi Tommaso Tarsia *dragomano grande della Repubblica Veneta, al secondo assedio di Vienna per opera dei Turchi. Da una relazione inedita*, Parenzo, 1906, 94 p. (extras din „Atti e Memorie della Società istriana di Archeologia e Storia Patria”, XXIII, 1906, p. 45—136).

³⁷ Amănunte cu privire la viața și activitatea lui Mamuca la Don Vincenzo Giulio Lodi, *L'immortalità del cavalier Marc Antonio Mamuca della Torre, conte del Sac<ro> Rom.<anti> Imp.<erio>, consigliere attuale di guerra din Sua M<est>à*, Ces<area> & c., Viena, 1701, libri I—III (50 p.; 105 p.; 29 p.) și A. Pippidi, *op. cit.*, p. 246—251.

... (Dragomanii flotei), Atena, 1965, p. 86—93.

³² *Bundle no. 51*, doc. 5, 7, 12, 13, 22, 26, 33, 46, 47, 50, 51, 63, 66, 67, 68, 93, 123, 132, 138, 140, 141, 144, 148, 149, 151—153, 155—156, 163, 170, 175.

³³ *Ibidem*, doc. 174. În acest sens e foarte interesant un proiect prezentat de imperialii turcilor și făcut cunoscut de Porphyrita lui Paget într-o ciornă fără dată (*Bundle no. 51*, *Undated Letters*, no. 10), potrivit căruia principatul muntean urma să fie pus sub dubla suzeranitate a Austriei habsburgice și a Porții otomane, tributul urmînd a fi împărțit între împărat și sultan, fără lezarea — în principiu — a regimului de semi-autonomie internă a Țării Românești.

nei în 1683³⁸; această tălmăcire nu figurează, însă, în arhiva Paget³⁹.

În ceea ce privește schimbul de scrisori între dragomanul imperial Mamuca della Torre și ambasadorul englez, precizăm că în cea mai mare măsură el se efectua, în тайнă, prin Țara Românească, cu asentimentul lui Constantin Brâncoveanu. După cum remarcă însuși Mamuca, în epistola sa din 13 februarie 1694, acest lucru nu se realiza fără riscuri din partea domnului muntean, expus delațiunilor inamicilor săi și ale francezilor dușmani ai austrieilor și englezilor, care se plîngeau într-una la Poartă împotriva lui⁴⁰; ba chiar mai mult, într-o altă misivă din 20 aprilie 1694, dragomanul condamna atitudinea irresponsabilă a ministrului olandez la Viena, Jan Jakob van Hammel Bruyninx, care se lăuda în fața tuturor că primea vești de la Poartă prin intermediul domnului Țării Românești, punându-l pe acesta în mare primejdie față de turci; Mamuca recomandă cea mai mare discreție în această privință, cu asentimentul lui Paget⁴¹. Dragomanul revenea la același subiect și în scrisorile sale din 1694 (fără zi), și 11 iunie 1695, arătându-și simpatia față de Brâncoveanu, pe care-l cunoscuse la Poartă, ca tinăr boier, cu douăzeci de ani mai devreme⁴². Un alt grup de misive ale lui Mamuca se referea la Moldova, recomandând bunăvoinței diplomatului englez pe vărul său, kapukehaiaua lui Constantin vodă Duca la Poartă, Ianachi (sau Ianacachi) Vlasto (21 mai 1695)⁴³ sau pe Nicolo de Porta, folosit ca secretar de același domn, acum mazil la Constantinopol (19 decembrie 1696)⁴⁴. În sfârșit, ultimele scrisori ale lui Mamuca cuprindeau îndemnuri adresate lui Paget, la rechemarea acestuia în Anglia, de a se înapoia pe calea Țării Românești și a Transilvaniei prin Viena, deoarece domnul muntean și sfetnicul său stolnicul Cantacuzino, înrudit cu dragomanul, aveau să-i facă o bună primire (28 septembrie, 15 octombrie și 3 decembrie 1701)⁴⁵. În legătură cu această călătorie însuși împăratul Leopold I ruga la 2 noiembrie 1701 pe ambasadorul englez, să accepte să ia în suită sa.

În drum spre Viena, și pe soția, copiii, servitorii și bunurile lui Mamuca, ce rămăseseră la Constantinopol, fostul dragoman fiind acum înălțat la rangul de consilier de război al Curții⁴⁶.

În scrisorile de răspuns ale lordului Paget către Mamuca se întâlnesc foarte multe știri privind situația de pe fronturile de luptă din Ungaria, Podolia, Crimeea, arhipelagul grecesc și Dalmația, sau informații de ordin diplomatic referitoare la stadiul mediației de pace între turci și adversarii lor ș.a. Mai interesante pentru noi sînt misivele care cuprind și probleme referitoare la țările române. Astfel, din scrisoarea diplomatului englez din 10/20 februarie 1694 aflăm că singura cale pentru trimiterea corespondenței sale oficiale la Viena era aceea a Țării Românești, utilizată cu succes de ambasadorul Olandei la Poartă, Colyer, care avusese chiar posibilitatea să-l cunoscă pe Brâncoveanu cu cîțiva ani mai înainte la Constantinopol pe vremea cînd era încă boier⁴⁷. Alte misive privesc pe Ianachi Vlasto, vărul lui Mamuca și kapukehaiaua principală a lui Constantin vodă Duca al Moldovei, pe care Paget nu l-a putut lua în serviciul ambasadei engleze nevorbind limbi folosite de acestui oficiu (24 septembrie 1695) sau amintesc despre Nicolo de Porta, un grec învățat din Chios, convertit la anglicanism în 1691 și folosit ca secretar de amintitul domn al Moldovei, dar în care diplomatul englez nu prea avea încredere, socotindu-l omul turcilor (19 iunie, 1 august 1696, 1 aprilie 1697)⁴⁸.

Din cuprinsul dosarului 55 al arhivei Paget conținînd scrisorile trimise ambasadorului de către dragomanul Antonio Perone, nu reținem decît pe acelea în care făcea cunoscute proiectele de alianță matrimonială între Alexandru Mavrocordat Exaporitul și Constantin Brâncoveanu, urmînd ca fiul dragomanului, Scarlat, să ia în căsătorie pe fiica domnului muntean, Ilina (18/28 martie 1697) sau știrile privind bătaia la tălpi la care a fost condamnată din porunca marelui vizir, kapukehaiaua lui Antioh vodă Cantemir al Moldovei, spătarul Mihalache Ruset (Cuparul), din pricina intrigilor în care s-a lansat, supărînd pe turci (1697)⁴⁹.

Dragomanii Timone, frații Giorgio și Domenico, inserau, la rîndul lor, știri despre Țara Românească și Moldova în scrisorile adresate lordului Paget. Astfel, în epistolele expediate la 17/27 iulie și 3 august 1693, Giorgio Timone înștiința pe ambasador despre trecerea armatei turcești în frunte cu marele vizir Mustafa pașa în Țara Românească pe la Rusciuk, unde

³⁸ Bundle no. 52, doc. 10.

³⁹ În schimb am întîlnit aici alte două tălmăciri mai vechi ale lui Tarsia, anume *Relatione dell'i successi nell'Imperio Ottomano incipiendo dall'anno di Mahometo 1047 sino all' 1071 et di Christo Nostro Signore 1638 sin all' 1660*, compoata in Lingua Turca da Hassan Vezhi et tradotta nel Idioma Italico da Giacomo Tarsia Dragomano per la Ser<enisi>ma Rep<ubli>ca di Venetia in Pera di Constantinopoli alli 25 Ottobre 1675" (Bundle no. 7: ms de 126 pagini, stare de conservare mediocră) și *Historia dell' Avenimenti nell' Imperio Ottomano, cominciando dall'anno Maometano 1069 sin' all' 1080 et di Christo N<ost>ro Sig<no>re 1659 sin all' 1670* „compoata in Turco da Hassan Aga, Muhurdar, o conservator del Sigillo del già Primo Vesir Ahmet Passa Figliolo del Chiuprili et tradotta nel Idioma Italiano" (*Ibidem*, in folio mic de 221 pagini, în parte defect și cu cerneala decolorată).

⁴⁰ Bundle no. 53, f. 15.

⁴¹ *Ibidem*, f. 20 v–21.

⁴² *Ibidem*, f. 41 și 55.

⁴³ *Ibidem*, f. 54.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 97 v.

⁴⁵ *Ibidem*, doc. 98, 99 și 101 (fără indicație de folio).

⁴⁶ Bundle no. 65, doc. 30.

⁴⁷ Bundle no. 10, f. 15–16 v.

⁴⁸ Bundle no. 11, f. 69; Bundle no. 13, f. 84, 88–88 v; Bundle no. 14, f. 38–38v; Bundle no. 16, f. 2–3.

⁴⁹ Bundle no. 55, f. 49 și 96. Despre Mihalache Ruset, ce a trădat pe stăpînul său, amintește și Dimitrie Cantemir în *Istoria teroglică* unde acest boier imprumută figura „Risului”, cf. *Opere complete* (ed. V. Căndea, Stela Toma, N. Stoicescu), vol. IV, București, 1973, p. 319.

s-a unit cu 40 000 de tătari ai hanului Selim Ghirai I și cu ostașii lui Constantin Brâncoveanu, cu care urma să treacă la o acțiune împotriva Transilvaniei; o altă misivă din 14 septembrie 1693 făcea cunoscute știrile primite de la kapukehaiaua munteană Ianachi Porphyrita, despre schimbarea planurilor de război ale marelui vizir, ce s-a îndreptat spre Belgrad, spre a da ajutor garnizoanei de acolo amenințate de primejdia unui atac din partea imperialilor⁵⁰. Informațiile erau confirmate și de către domnul Moldovei Constantin Duca ce trimisese la rîndul său vești în același sens la Constantinopol (scrisorile lui Giorgio Timone din 5/15, 21/31 august, 9/19 octombrie 1693)⁵¹. De la Domenico Timone semnalăm o singură scrisoare trimisă diplomatului englez din Adrianopol la 11 iulie (stil nou) 1701, în care amintea — printre altele — despre primirea a 12 șoimi de vinătoare de către sultan de la Constantin Brâncoveanu⁵².

O atenție specială merită dosarul 58 al arhivei Paget cuprinzînd corespondența și memoriile partizanilor lui Imre Thököly, conducătorul „curuților”, și pretențiile lor asupra Ungariei și Transilvaniei, luptînd de partea turcilor împotriva Austriei habsburgice⁵³. Scrisorile adresate ambasadorului englez în limba latină de Thököly și unii frunțași „curuți” sînt semnificative pentru rînduilele instaurate de autoritarul regim imperial în provincia de peste munți, abuzurile fiscale ale autorităților habsburgice, intoleranța lor religioasă ș.a.; alte misive cuprind știri despre situația „rebelilor” maghiari, raporturile lor cu Poarta, Țara Românească și Moldova, doleanțele de a fi reprezentați în cadrul tratativelor inițiate prin mediația de pace anglo-olandeză etc.⁵⁴.

În primul rînd ținem să relevăm conținutul a trei scrisori autografe ale conducătorului „curuților”, Imre Thököly, trimise lui Paget. În prima, făcea cunoscută întoarcerea la Adrianopol a sultanului Mustafa al II-lea după campania sa în Dalmația, Ungaria și Banat din vara anului 1695 și dorința de a menține legăturile cu ambasadorul englez prin mijlocirea emisarului său Gáspár Pápai (7 septembrie 1695); celelalte două priveau problema includerii „curuților” în pacificarea generală în urma acceptării beligeranților de a purta tratative prin mediația Angliei și a Olandei. Astfel, se cerea asigurarea protecției bisericii protestante din Ungaria și Transilvania și continuarea discuțiilor cu reprezentantul emigraților la Poartă, Ferenc Horváth

(17 iunie 1698) precum și restituirea bunurilor personale, împreună cu cele ale soției sale principesa Ilona Thököly, născută Zrinyi, confiscate de autoritățile imperiale (4 iulie 1698)⁵⁵.

Alte două epistole aparțin lui Mihály Inczédi și contelui Gáspár Sándor prin care comunică lordului Paget la 2 ianuarie și 27 februarie 1693 dispozițiile primite din partea lui Thököly pentru asigurarea pregătirilor de drum ale ambasadorului englez și escortarea sa pînă la Adrianopol spre a-și lua în primire funcția în Imperiul otoman⁵⁶. Celelalte provin de la István Petrőczy, stabilit temporar la Giurgiu și trimis în Țara Românească, de unde se ruga pentru menținerea legăturilor cu diplomatul britanic prin mijlocirea lui István Szalontai (5 septembrie 1695) și de la Ferenc Horváth numit reprezentant al lui Thököly la Poartă și aducînd la cunoștința lui Paget noua sa calitate la 9 mai 1698⁵⁷. Dar cele mai multe scrisori au fost trimise ambasadorului Angliei de către István Szalontai între 1693—1699. El îi transmitea știri despre luptele dintre imperiali și turci în regiunea Tisei, Mureșului și a Belgradului, ca și despre ciocnirile de la Titel pe Dunăre (27 august 1696); comenta apoi supărarea caimacamului vizirului provocată de „desele explozii ale mașinilor de război englezești” (crebras explosiones Anglicorum tormentorum) și pedesirea unui dragoman al ambasadei cu bătaia la tălpi (12 septembrie st.n. 1696) și, în sfîrșit, făcea cunoscute alte informații de politică generală (tratativele de pace între Franța și Savoia) sau de natură militară (ciocniri austro-turce în apropierea Timișoarei, luptele de la Azov între tătari și ruși ș.a.) (28 septembrie st.n. 1696)⁵⁸. Într-o scrisoare din 23 noiembrie 1696 Szalontai reamintea lordului Paget similitudinile existente între biserica evanghelică și cea anglicană, pleda pentru necesitatea unei solidarități confesionale între cele două comunități și cerea sprijin pentru cauza protestantă pentru care sufereau — printre altele — refugiații „curuți”, persecutați de autoritățile habsburgice; revenea asupra acestui subiect în alte cîteva epistole nedatate, în care, în calitate de imputernicit al lui Thököly, solicita intervenția diplomatului englez pe lîngă împăratul Leopold I pentru amnistierea „rebelilor” și repunerea lor în drepturi⁵⁹. La 2 martie st.n. 1697 a cerut chiar lui Paget recomandările necesare spre a se duce în Anglia și a pleda în fața curcilor eclesiastice și a Parlamentului cauza refugiaților maghiari din Ungaria și Transilvania⁶⁰. Cîteva alte scrisori ale lui Szalontai, nedatate dar aparținînd ani-

⁵⁰ *Bundle no. 57*, f. 1, 2, 11.

⁵¹ *Ibidem*, f. 3, 8, 20.

⁵² *Bundle no. 56*, f. 9—9 v.

⁵³ Pentru cadrul general istoric în care au evoluat raporturile dintre Thököly și Iordul Paget, vezi L. Demény și P. Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII*, p. 195—199.

⁵⁴ În cadrul articolului de față ne propunem să înfățișăm doar o vedere de ansamblu asupra acestei corespondențe, căreia îi vom consacra, în viitor, un studiu separat.

⁵⁵ *Bundle no. 58*, doc. 39—41.

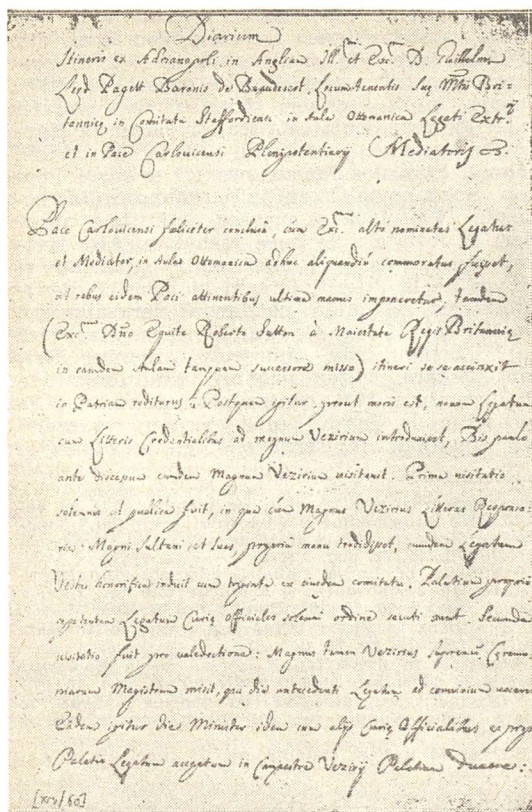
⁵⁶ *Bundle no. 8*, *Miscellaneous letters (non-classified)*, doc. 65 și *Bundle no. 58*, doc. 34. Încă de la 28 decembrie 1692 Paget s-a adresat din Smederevo contelui Gáspár Sándor rugîndu-l să-i grăbească plecarea din acele regiuni pustiite de război și neprimitoare, cf. *Bundle no. 5*, f. 191.

⁵⁷ *Bundle no. 58*, doc. 25 și 38.

⁵⁸ *Ibidem*, doc. 24, 30—32, 37.

⁵⁹ *Ibidem*, doc. 13—19, 21—22, 29.

⁶⁰ *Ibidem*, doc. 28.

Prima filă a jurnalului de călătorie
a lordului Paget din 1702.

lor 1698—1699 cînd situația lui Thököly și a tovarășilor săi de luptă devenise critică, conțin cereri de protecție adresate lui Paget pentru diferiți „curuți” exilați, ca de pildă István Petróczy sau Miklós Orlai de Kava, cu rugămintea de a li se îngădui statornicirea în Țara Românească sau Polonia⁶¹. Pe aceeași linie de protecție confesională se adresează diplomatului englez și grupul de preoți reformați din comunitatea evanghelică în frunte cu István Debreceeni, care cere ajutor din Belgrad la 25 iulie 1695 pentru restaurarea libertății de credință în Ungaria și Transilvania aflate sub dominația habsburgică⁶². Rugămintea este repetată și din Giurgiu la 1 septembrie 1695, unde se refugiaseră acești clerici, cu gândul de a se stabili în Țara Românească⁶³, pentru ca la 24 martie 1698 să revină din Constantinopol cu aceleași solicitări pe lângă Paget, spre a convinge autoritățile imperiale, în cadrul tratatelor de pace, de necesitatea includerii exilaților „curuți”, precum și a bisericilor

reformate din Ungaria și Transilvania, în pacificarea generală, în conformitate cu vechile tratate încheiate între imperiali și principii Transilvaniei; la 24 aprilie și 17 mai 1698 ei depun din nou insistențe în același sens⁶⁴.

În sfîrșit mai menționăm încă alte cîteva cereri de protecție adresate lordului Paget prin scrisori nedatate aparținînd unor pribegi din Transilvania ca de pildă Janos Fogarassi, cerînd azil în Moldova, Andras Cservasi, slujitor al lui Thököly și István Szuhai, fost capelan la curtea principesei Sofia Rákóczi din Alba Iulia⁶⁵.

Dosarele 60—64 din arhiva Paget cuprind acte și corespondență legate în special de relațiile diplomatului britanic cu miniștrii imperiali și colegii săi olandezi de la Viena și Constantinopol în cadrul mediației de pace inițiate între turci și puterile coalizate în „Liga Sfîntă”⁶⁶. Dosarul 65 conține instrucțiunile date de regele Wilhelm al III-lea și împuternicirile necesare pentru purtarea tratatelor de pace iar dosarul 66 cuprinde traducerea contemporană (în majoritate în limba italiană) ale documentelor oficiale turcești emanînd de la sultanii Suleiman al II-lea, Ahmed al II-lea și Mustafa al II-lea precum și de la marii viziri din perioada 1689—1702. Alte șase dosare (nr. 67—72) conțin copii după diferitele documente oficiale legate de desfășurarea negocierilor de la Karlowitz, precum și textul tratatelor de pace încheiate aici de turci cu Imperiul habsburgic, Polonia și Veneția⁶⁷. În dosarul 72, figurează, sub nr. 16, un document de o deosebită importanță pentru ilustrarea istoriei diplomației europene și anume jurnalul inedit al lucrărilor ședințelor congresului de la Karlowitz, desfășurate între 11 noiembrie 1698 și 16/26 ianuarie 1699, numărînd 44 de file. El a fost redat chiar în limbile în care s-au purtat discuțiile — franceză, latină și italiană — de către un secretar al lordului Paget. El rezumă tratativele purtate de delegații austrieci, poloni, venețieni, ruși, pe de o parte, turci, pe de alta, și de

⁶¹ Ibidem, doc. 23, 26—27.

⁶² Bundle no. 8', Miscellaneous letters (non-classified), doc. 40; Bundle no. 58, doc. 2 și doc. 8. De altfel, încă de pe vremea cînd funcționase ca ambasador la Viena, între 1689—1692, Paget în calitate de reprezentant al unei puteri protestante, fusese solicitat de clericii Păter Peleskey și István Herendi, pastori ai bisericilor evanghelice din Valea Singeorgiului și Sinpetru (Hateg), ca și de dascălii școlilor din aceleași sate, Samuel Szönyi și András Vécsei, cu toții deportați de autoritățile habsburgice la Szombathely în Ungaria, spre a fi eliberați și repuși în drepturile lor, cf. Bundle no. 58, doc. 1.

⁶³ Împărțirea dosarelor pe probleme este următoarea: dosarul 60 (corespondență cu Lucca Barca, emisar în slujba Angliei la Adrianopol), dosarul 61 (corespondența lui Paget și a lui Colyer cu demnitarii imperiali după încheierea păcii de la Karlowitz); dosarul 62 (corespondența cu Jakob de Thiel, rezident olandez, nov. 1688—dec. 1699); dosarul 63 (scrisori adresate lui Paget de diplomații olandezi Conrad van Heemskerck și Colyer între 1692—1700); dosarul 64 (misivele miniștrilor imperiali către Paget).

⁶⁷ Pentru tratativele finale și încheierea păcii de la Karlowitz vezi și L. Demény și P. Cernovodeanu, op. cit., p. 202—209.

⁶¹ Ibidem, doc. 3—7, 11—12, 20 și 33.

⁶² Ibidem, doc. 35.

⁶³ Ibidem, doc. 36.

mediatorii anglo-olandezi, în această reuniune internațională. Este prima „stenogramă“, am putea spune în termeni moderni, a unui congres de pace european⁶⁸.

Ultimele dosare din arhiva Paget (no. 73—80) conțin corespondență amestecată primită de diplomatul englez în perioada funcționării sale ca ambasador la Viena și Constantinopol între 1689—1702; numai dosarul 77 cuprinde, reunite la un loc, scrisorile adresate de baronul Nehm între 1698—1701. Din cuprinsul acestor dosare ținem să relevăm, pe scurt, ca piese mai interesante, scrisorile trimise lui Paget din Sibiu la 16 ianuarie și 1 martie 1695 de generalul imperial Vitus Heinrich Truchses von Wezhausen, în care, printre altele, îi făcea cunoscută trimiterea misivelor sale prin intermediul lui Constantin Brâncoveanu⁶⁹ sau acelea ale generalului Rabutin, redactate în l. franceză, unde anunța lordului hotărîrea Curții imperiale de a prelua succesiunea lui Veterani în calitate de comandant al trupelor imperiale din Transilvania și îi adresa rugămintă pentru a sprijini răscumpărarea unor ofițeri austrieci, căzuți în captivi-

⁶⁸ Pe fila 44 v, figurează mențiunea: „Collationné et trouvé juste avec l'original“.

⁶⁹ *Bundle* no. 75, doc. 28—29.

⁷⁰ *Ibidem*, doc. 20—22 (datate din Sibiu 26 iunie, 28 iunie și 22 decembrie 1696). Lordul Paget a răspuns generalului Rabutin la 10 iulie, 25 și 26 noiembrie 1696, 16/26 ianuarie și 8/18 mai 1697 (*Bundle* no. 14, f. 20; *Bundle* no. 15, f. 2, 37, 63, 64) în care amintea de suma de 2 000 scuzi avansată pentru

tate la turci⁷⁰. Alte misive provin de la ministrul austriac Ignaz Quarient von Raal, din 27 decembrie 1691 și 10 ianuarie 1692, și privesc începutul negocierilor de pace cu turcii⁷¹. Foarte multe scrisori trimise de emisarii puterilor reprezentate la tratativele de la Karlowitz, anume venețianul Carlo Ruzzini⁷², polonul Stanislas Malachowski⁷³ și rusul Prokop Bogdanovič Voznișin⁷⁴, datează din perioada 1698—1699 și privesc amintitele negocieri și tratatele de pace încheiate. Alte scrisori au un caracter mai mult particular și provin de la diferiți ierarhi ai bisericii Răsăritului ca de pildă patriarhul Ierusalimului Dositei al II-lea Notara (9 februarie, fără an)⁷⁵, nepotul său, cunoscutul cărturar Hrisant Notara, viitor patriarh (mulțumind la 10 decembrie 1701 pentru sosirea cu bine la Ierusalim la bordul unei corăbii engleze)⁷⁶ sau episcopul de Cernavodă, cu reședința la

răscumpărarea prizonierilor, ce trebuia să i se reamintă prin intermediul negustorului grec Pană, ope-
rind la Sibiu și în Tara Românească.

⁷¹ *Bundle* no. 79, doc. 3 și 10.

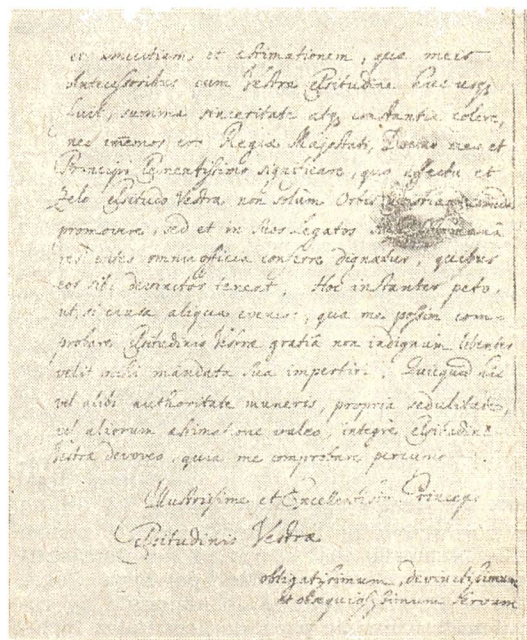
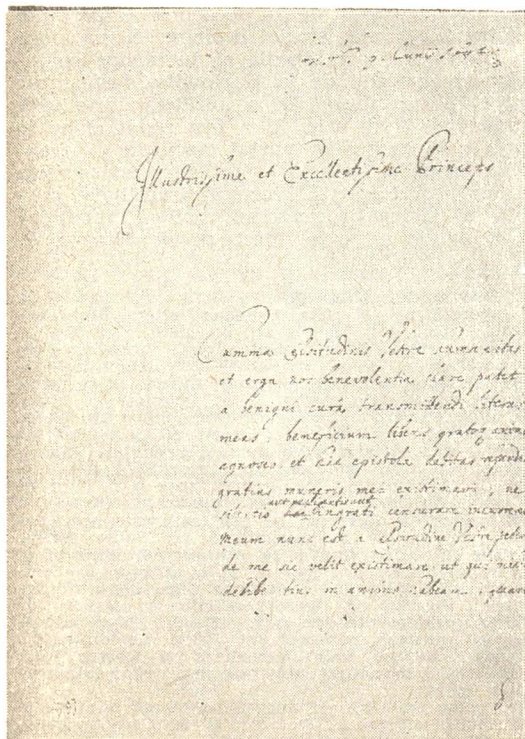
⁷² Scrisori în limba italiană adresate din Petrovaradin 10, 22 februarie și 6 martie 1699 (cf. *Bundle* no. 75, doc. 7—10, 15—18; *Bundle* no. 76, doc. 35—36).

⁷³ Scrisoare în limba latină din Varșovia 17 martie 1699 (*Bundle* no. 79, doc. 82).

⁷⁴ Scrisori în limba latină trimise de la Karlowitz la 4 și 10 decembrie 1698 (*Bundle* no. 18, doc. 19—20).

⁷⁵ Original grec, autograf, cu pecetea aplicată în ceară roșie (*Bundle* no. 80, *Greek papers*, no. 6, doc. 2).

⁷⁶ Original italian (*Bundle* no. 79, doc. 38).

1694 iunie 9, Constantinopol. Scrisoarea lordului Paget adresată lui Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești.

Rusciuk, care, la recomandarea stolnicului Cantacuzino, scria lordului Paget din Giurgiu la 31 octombrie 1699, cerându-i protecția sa⁷⁷. O interesantă scrisoare în limba latină, nedată, provine și de la Aeuatius sau Eustatius Placicus, un bursier macedo-român al colegiului grec din Oxford, care mulțumea ambasadorului englez pentru ajutorul dat⁷⁸.

O altă piesă importantă a arhivei Paget o constituie jurnalul de călătorie inedit al diplomatului englez — redactat în limba latină de un secretar — consemnând drumul său de întoarcere în Anglia la 1702, când a trecut și prin principatul muntean și Transilvania⁷⁹. Jurnalul — a cărui importanță a fost semnalată și de prof. E. D. Tappe⁸⁰ — constituie un îndreptar prețios cu privire la contactul direct al lordului Paget cu realitățile din țara noastră și completează relațiunea mai veche asupra acestei călătorii datorată capelanului ambasadei, Edmund Chishull și tipărită la Londra încă din 1747⁸¹. Se dau în amănuntul jural unele amănunte asupra itinerarului lui Paget între Oltenița și Rucăr, se menționează palatul brâncovenesc din București de la poalele dealului Mitropoliei și festivitățile de la curtea domnească, apoi numărul vizitelor făcute domnului și stolnicului Cantacuzino ș.a.⁸². Pentru Transilvania sînt amintite — printre altele — în afara ceremoniilor oficiale, unele obiective economice vizitate ca de pildă salinile de la Ocna Sibiului sau sticlăria de la Porumbac ca și unele monumente de arhitectură, unde lordul a fost și găzduit, cum ar fi castelul Apafi din Șercaia, casa Teleki din Făgăraș, casa Bethlen din Turda, palatul Weselényi din Cluj etc.⁸³

Îndreptîndu-ne acum atenția asupra schimbului de scrisori între Brâncoveanu, Cantacuzino și Paget, conținut în dosarul 59, al amintitei arhive, trebuie să remarcăm în primul rînd ținuta lor elegantă, fiind redactate într-o latină și italiană armonioasă, posedînd un stil rafinat și subtilități de limbă. Misivele dom-

nului Țării Românești și ale stolnicului îmbo-gălesc — cu drept cuvînt — literatura noastră epistolară, constituind piese de valoare nu numai pentru conținutul lor dar și pentru acuratețea stilului. Dacă scrisorile lui Brâncoveanu erau traduse în latină sub supravegherea lui de către secretarul domnesc Giovanni Candido Romano și semnate de domn în românește cu caractere chirilice, în schimb scrisorile lui Cantacuzino sînt dictate și poartă semnătura sa autografă.

După cum am arătat și cu alt prilej⁸⁴, inițiativa corespondenței purtată cu Brâncoveanu și stolnicul a aparținut ambasadorului britanic, în urma trebuinței de a-și asigura transmiterea scrisorilor sale oficiale către Constantinopol și Viena, pe calea Țării Românești și a Transilvaniei, pentru a ușura medierea păcii între austrieci și turci împreună cu colegul său Iakob Colyer, rezidentul Olandei la Poartă. Așadar, aflînd de la diplomatul olandez despre înclinațiile lui Brâncoveanu de a aduce unele servicii puterilor creștine în ascuns de turci, s-a hotărît să i se adreseze în scris la 9 iunie 1694 cerînd permisiunea trecerii depeșelor sale prin principatul muntean⁸⁵. Domnul i-a răspuns favorabil la 29 iulie⁸⁶, încît Paget s-a simțit obligat să-i scrie din nou la 19 octombrie spre a-i mulțumi și a-i dezvălui greutățile prilejuite de transmiterea unor scrisori pe calea mării sau a Serbiei spre Viena⁸⁷. În decembrie 1694, lordul Paget își trimitea chiar secretarul, pe Georg Philipp Schreyer, în Anglia, care luă drumul pe uscat prin Europa centrală. Aftit Brâncoveanu cit și stolnicul au scris lui Paget la 8 decembrie 1694 despre primirea secretarului său la București⁸⁸; dar misiva cărturaru-lui muntean conținea în final și un pasaj de extremă importanță cu următorul conținut: „Essendo V<ostre> E<cclenza> appresso d'altre virtù cumulo e ornato, e d'ogni scienza, come et dal Sig<no>r Giorgio Scherijer (I) fui informato, il quale vedendo appresso di me il disegno di Petrovaradino coll'accampamento di questa Campagna sotto d'esso, e dicendomi grato fosse ancora alla curiosità di V<ostre> E<cclenza>, ecco lo mandai, e se ben e'cosa picciola e di poco non dimeno per mero divertimento solamente si co<m>piaceva V<ostre> E<cclenza> riceverlo.”⁸⁹ Pe marginea scri-

⁷⁷ Original italian cu semnătura în l. greacă (Bundle no. 75, doc. 32).

⁷⁸ Bundle no. 79, doc. 31 (original). Asupra acestui personaj vezi N. Vătămanu, *Eustatius Placcicus, un medic oculist la București în primii ani ai secolului al XVIII-lea*, în „Oftalmologia”, IX, 1965, nr. 3, p. 253—259.

⁷⁹ Bundle no. 80, doc. no. 4, 16 pagini. Poartă titlul: *Diarium Itineris ex Adrianopoli in Angliam Ill<ustriss>mi et Exc<ellentiss>mi D<omini> Guillelmi Lord Pagett Baronis de Beadesert, Locumtenentis Suae M<ajesta>tis Britannicae in Comitatu Staffordensi, in Aula Ottomanica Legati Extr<aordinari>rii et in Pace Carlovicensi Plenipotentiarii Mediatoris* (Jurnalul de drum de la Adrianopol în Anglia al prea ilustrului și prea excelențului domn William lord Paget Baron de Beadesert, locuitor al Majestății sale Britanice în comitatul Stafford, ambasador extraordinar la Curtea otomană și mediator plenipotențiar la pacea de la Karlowitz).

⁸⁰ *Documents concerning Rumania in the Paget Papers*, p. 209—211, nr. II.

⁸¹ *Travels in Turkey and back to England*, London, 1474, p. 65—105. Vezi și L. Demény și P. Cernovodeanu, op. cit., p. 213—216, cu bibliografie mai recentă.

⁸² Bundle no. 80, doc. 4, f. 5—9.

⁸³ *Ibidem*, f. 9—13.

⁸⁴ L. Demény și P. Cernovodeanu. op. cit., p. 191—192.

⁸⁵ Bundle no. 10, f. 32—32 v.

⁸⁶ Bundle no. 59, f. 61—61 v. (orig. latin).

⁸⁷ Bundle no. 58, doc. 5; cf. și E. D. Tappe, op. cit., p. 203.

⁸⁸ Bundle no. 59, f. 1—1 v și 63 (ambele orig. italiene).

⁸⁹ *Ibidem*, f. 1 v. În traducere: „Fiind Excelența Voastră încărcată și împodobită, pe lângă alte virtuți și atîtea cunoștințe, cum mi-a adus la cunoștință și dl. Giorgio Scherijer <Schreyer = n.n.>, care văzînd la mine schița <ceatăii> de la Petrovaradin cu tabăra <curtea> din această campanie <desenată> dedesubt și zicîndu-mi că ar fi plăcută pentru curiozitatea Excelenței Voastre, cu toate că e un lucru mic și neînsemnat, totuși ca divertisment, lată că v-am trimis-o dacă va binevoi Excelența Voastră s-o primească”.

sorii figurează adnotarea manuscrisă a lordului Paget, specificînd primirea ei și a schiței: „Received the 21st Decber 1694”⁹⁰.

În pofida modestiei stolnicului, piesa la care se referă în această scrisoare constă într-un foarte izbit plan al asediului la care au fost supuse din partea turcilor comandații de marele vizir Sürmeli Ali pașa, între 9 septembrie și 1 octombrie 1694, armatele imperiale, întărite în cetatea Petrovaradin de pe Dunăre (azi un cartier al orașului Novisad din Serbia)⁹⁰. Acest desen — rămas necunoscut tuturor cercetătorilor care au făcut investigații pînă acum în arhiva Paget — figurează în dosarul 80 al amintitului fond⁹¹, împreună cu jurnalul de călătorie menționat anterior. Schița luată în discuție prezintă o valoare de netăgăduit în istoria cartografiei românești deoarece — după toate aparențele — ea a fost desenată de însuși stolnicul Cantacuzino după un crochiu făcut la fața locului de un participant la asediu sau în orice caz executată sub îndrumarea lui, deoarece toate însemnările în limba latină ce figurează într-însa, sînt scrise de mîna căreia i se datorează și misivele adresate lordului Paget de amintitul cărturar. Desenul în peniță — culoarea cernelii, puțin decolorată, bătînd înspre cafeiniu — avînd dimensiunile 62 × 45 cm dar fără scară, poartă legenda: *Delineatio Arcis Petrovaradinæ a Turcis obsessæ. Obsessa fuit Die 9 7-bis Anno 1694. Soluta die P<rim>a 8bris eiusdem Anni* (Desenul cetății Petrovaradin asediată de turci. A fost asediată din ziua de 9 septembrie 1694. Mintuită în ziua de 1 octombrie al aceluiași an). Fortăreața apare în prim plan în forma unui poligon neregulat apărat de două pînze succesive de ziduri înaintea cărora se întindea un cîmp de mine; artileria asediaților este indicată ca fiind dispusă în cele mai propice colțuri ale meterezelor. Se arată apoi că garnizoana cetății își menținea liniile de comunicații cu escadroanele cavaleriei imperiale amplasate pe malul stîng al Dunării prin două poduri de lemn și opt nave mici pentru aprovizionare. Turcii sînt înfățișați a fi ocupînd șanțul exterior al cetății, unde ienicerii își aduseseră artileria, dispunînd ca rezerve de spahii și de trupele auxiliare tătari; în ultima linie figurează tabăra otomană, cu cortul marelui vizir (*Tentorium Vizirii*) scos în evidență. Pe Dunăre sînt reprezentate în schiță și flotilele celor doi adversari, turcii dispunînd chiar de un cap de pod pe malul ocupat de imperiali, lipsit însă de capacitate ofensivă. Cu totul remarcabile în acest desen, care se deosebește

prin structură și concepție de planurile datorate cartografilor occidentali, sînt mai ales miniaturile alcătuite cu multă migală. Ele înfățișează pe austrieci, cu tricornul pe cap și puștile înălțate ca la paradă pe umărul drept, într-o poziție rigidă specifică scenelor de masă din frescele noastre bisericești; la fel apare și cavaleria imperială. Reprezentarea ienicerilor și spahiilor turci ca și a tătarilor este mai vie, personajele sînt mai diferențiate iar atitudinea, într-un fel, mai degajată; în timp ce austriecii sînt desenați privind numai spre dreapta, adversarii lor dețin mai multă mobilitate. Și aici însă perspectiva ne amintește de iconografia noastră religioasă. Din cele expuse aici, se poate ușor identifica autorul schiței ca un personaj familiarizat cu canoanele artei tradiționale. Este totodată important de precizat că detaliile de ordin topografic ale schiței analizate, coincid perfect cu planul de situație al cetății ridicat în timpul asediului de cunoscutul ofițer și învățat italian Luigi Ferdinando Marsigli care se afla în rîndurile combatanților de la Petrovaradin⁹².

Condițiile și mai ales motivele alcătuirii remarcabilei schițe a asediului eșuat al Petrovaradinului, aflată în posesia stolnicului Cantacuzino, sînt destul de greu de stabilit în faza actuală a documentației de care dispunem. În primul rînd revenim la problema autorului. Datorită preciziei elementelor topografice din componența desenului și indicării pozițiilor forțelor militare ale combatanților — corespunzătoare, în linii generale, celor înfîlțate în planul ridicat de Marsigli — repetăm că nu mai incapse îndoială că el a fost alcătuit de un participant la asediu, din tabăra turcească. Acest personaj neidentificat, pe o cale iarăși necunoscută pînă, a transmis stolnicului Cantacuzino — care se interesa de evoluția situației de pe teatrul de război austro-turc — o cîrnă a schiței asediului, care, evident, a fost prelucrată fie de cărturarul român, fie de un alt desenator sub îndrumarea sa și completată cu explicațiile necesare în limba latină. În orice caz se știe că învățatul sfetnic al domnului Țării Românești avea noțiuni de cartografie, deoarece el a ridicat și harta principatului muntean ce a fost tipărită la Padova în 1700 în colaborare cu doctorul Ioan Comnen, fost medic la curtea lui Constantin Brîncoveanu⁹³, un exemplar păstrîndu-se astăzi la British Museum. De aceea, în încheierea momentană a discuției și fiind oricum convinși de participarea în vreun fel a stolnicului la alcătuirea schiței asediului cetății Petrovaradin dăruită la 8 decembrie 1694 lordului Paget, nu putem exclude, posibilitatea executării ei chiar de mîna învățatului român⁹⁴.

⁹⁰ Pentru asediul nereușit al cetății Petrovaradin din toamna anului 1694, în urma căruia oștile marelui vizir, împreună cu auxiliarii tătari, au fost silit să se retragă sub loviturile trupelor imperiale comandate de mareșalul conte Enea Silvio Caprara vezi mai ales Gusztáv Gömöry, *Pétervárad ostroma 1694-ben. Ozmán külföböl. Egy rajzműléklett* (Asediul Petrovaradinului la 1694 după un izvor otoman. Însoțit de o schiță), în „Hadörténelmi Közlemények”, Budapeșt, vol. III, 1890, p. 20—35.

⁹¹ *Bundle no. 80, no. 1 (VI/1)*.

⁹² L. F. Marsigli, *Stato Militare dell'Imperio Ottomano, Incremento e Decremento del Medesimo*, Haga—Amsterdam, Parte seconda, 1732, p. 99 și pl. XXXI (*Pianta di Petervaradino*).

⁹³ Constantin C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino*, în „Revista istorică română”, XIII, 1943, nr. 1, p. 1—28.

Nu ne mai rămâne acum decât să parcurem rapid problemele atinse în corespondența purtată între Constantin Brâncoveanu, stolnicul Cantacuzino și ambasadorul britanic la Poartă, ilustrând pe de o parte clarviziunea politică a domnului și a principalului său sfetnic, capacitatea lor de a înțelege evenimentele și dorința de menținere a echilibrului între adversarii austrieci și turci, iar pe de alta dezvăluirea țelurilor politicii engleze în spațiul sud-estic al Europei, de restabilire a păcii necesară activității economice prospere a Companiei Levantului. Alte aspecte ale acestei corespondențe, privind oferirea reciprocă de daruri și schimbul de emisari, au mai fost relevate și de profesorul Tappe⁹⁵. Ne mărginim să amintim aici doar cele mai importante scrisori cu caracter politic și militar. Corespondenții își transmiteau diferite informații de pe fronturile de luptă din Europa unde în Apus Anglia, Imperiul habsburgic și aliatele lor căutau să stăvilească expansiunea Franței lui Ludovic al XIV-lea iar în centrul, sudul și răsăritul continentului Liga Sfântă patronată de Habsburgi, poloni și ruși, se înfrunta cu turcii, fără a mai vorbi și de conflictele Rusiei și Poloniei cu Suedia din zona nordică.

Cele mai multe știri se refereau firește, la desfășurarea operațiilor militare de pe fronturile din Ungaria, arhipelagul grecesc și Crimeea, Țara Românească constituind încă o oază a unei relative securități în marea înclăstare dintre puternicii ei vecini. În scrisorile adresate stolnicului Cantacuzino la 18 mai 1696 și 12 septembrie 1697 de către lordul Paget, de pildă, surprindem știri privind mișcările trupelor imperiale sub comanda electorului Saxoniei în sudul Ungariei și eoul ciocnirilor navale dintre flotele turcă și venețiană în largul insulei Andros și acțiunile cunoscutului amiral renegat Mezzomorto sau Hüsein pașa⁹⁶; la 23 februarie 1697 ambasadorul anunța înaltului dregător muntean hotărîrea sultanului Mustafa al II-lea de a trimite pe marele kapudan Hüsein pașa cu o escadră în Marea Neagră spre a da ajutor tătarilor din Crimeea în urma înfrîngerilor la rîndul său lui Paget la 18 august 1697 despre operațiile forțelor turcești aflate sub comanda lui Giafer, pașa de Timișoara, în regiunea Titel și-i cerea informații despre mersul tratativelor de pace în Occident⁹⁷. La 2 octombrie 1697 Cantacuzino revenea cu știri suferite de ei la Azov⁹⁸; stolnicul comunica asupra strălucitei biruințe a lui Eugeniu de Savoia de la Zenta (11 septembrie), socotită de dînsul „felicissima et gloriosissima Caesa-

reanorum... triumphali Victoria“ (prea fericita izbîndă strălucită și prea glorioasă a imperiaților); mai informa pe diplomatul englez și despre încoronarea principelui elector al Saxoniei, August al II-lea, ca rege al Poloniei și-i împărtășea speranțele sale de a vedea restabilită pacea cît mai degrabă pe continent⁹⁹. Comunicările secretarului ambasadei, Schreyer, adresate stolnicului în repetate rînduri în anii 1696—1697, priveau acțiunile navale turcești în arhipelag, schimbările intervenite în comandamentul trupelor imperiale și preluarea conducerii operațiilor militare de către Eugeniu de Savoia, încercările turcilor de a-și ajuta aliații tătari în Marea Neagră ș.a.¹⁰⁰. Ca știri de politică generală, socotim interesantă cea trimisă de lordul Paget lui Cantacuzino privind complotul unor opozanți împotriva regelui Angliei Wilhelm al III-lea de Orania¹⁰¹, la care stolnicul răspundea, cam emfatic, la 31 mai 1696 că „Ringrazio... quell'ochiuta Provide<n>a che con potente mano difese la Real Persona di S<ua> M<aesta> B<ritannica> da una si traditoria conspirazione, ed inesor congiura dalli più che barbari nemici di S<ua> M<aesta>“... (Mulțumesc... acestei prevăzătoare Provedențe care cu mina ei puternică a apărut persoana regească a Majestății sale britanice împotriva unei așa trădătoare conspirații și nemiloase uneltiri ale mai mult decât barbarilor dușmani ai Majestății sale...) ¹⁰². La 16 iunie 1696 lordul Paget își informa corespondentul despre victoriile obținute de armatele engleze în Flandra¹⁰³. Atît stolnicul cît și Brâncoveanu erau ținuți la curent de diplomatul britanic cu evoluția negocierilor de pace cu Franța care s-au încheiat la Ryswick la 20 septembrie 1697¹⁰⁴. Schreyer întreținea pe stolnic asupra aceluiași subiect la 26 noiembrie, 1 și 29 decembrie 1697 informîndu-l despre restaurarea păcii și despre înfrîngerea diplomatică suferită de Franța în Polonia, unde candidatura la tronul țării a prințului de Conti fusese respinsă iar ca monarh Dieta a alesese pe August al II-lea, electorul Saxoniei¹⁰⁵. Știrile scrisorilor anilor 1698—1699 dintre Paget și corespondenții săi români s-au referit mai cu seamă la poziția principatului mun-

⁹⁹ *Bundle* no. 59, f. 26—27 v (orig. latin).

¹⁰⁰ Scrisori din 23 februarie, 31 martie, 9 mai, 5 iulie și 7 septembrie 1697, cf. *Bundle* no. 13, doc. 42, f. 71 v, 72, 73 v, 74, 75 v (copii, limba italiană).

¹⁰¹ *Bundle* no. 14, f. 52; E. Tappe, *op. cit.*, p. 203

¹⁰² *Bundle* no. 59, f. 77—77 v (orig. italian).

¹⁰³ *Bundle* no. 14, f. 57.

¹⁰⁴ Vezi scrisoarea lui Paget către Cantacuzino din 12 septembrie 1697 (*Bundle* no. 16, f. 29—29 v).

¹⁰⁵ *Bundle* no. 13, doc. 42, f. 78. Schreyer se afla în corespondență și cu secretarul lui Brâncoveanu, Andreas Wolf, „disarur leșese“ (cf. P. Cernovodanu, *Bucarest important centre politique du sud-est européen à la fin du XVIIe siècle et au commencement du XVIIIe*, în „Revue des études sud-est européennes“, IV, 1966, nr. 1—2, p. 155), căruia îi scria în l. latină la 9 iulie, 14 decembrie 1696 și 16 ianuarie 1697 în legătură cu vizita la Constantinopol a lui Gheorghe, fiul marelui postelnic Dumitrașco Caramanliu, și cu alte chestiuni particulare (*Bundle* no. 13, doc. 42, f. 60, 68 v și 70 v).

⁹⁶ Ne rezervăm dreptul să revenim asupra acestei probleme, cu mai multe amănunte, în cadrul unui viitor articol.

⁹⁷ *Documents concerning Rumania in the Paget Papers*, p. 204—205.

⁹⁸ *Bundle* no. 14, f. 54—55; *Bundle* no. 16, f. 29—29 v.

⁹⁹ *Bundle* no. 17, f. 1.

¹⁰⁰ *Bundle* no. 59, f. 25 (orig. latin); E. D. Tappe, *op. cit.*, p. 203—204.

tean în decursul tratatelor de pace inițiate la Karlowitz. În conformitate cu dorința factorilor de răspundere din Țara Românească, cu care diplomația engleză se arăta de perfect acord, s-a hotărât ca în virtutea principiului *uti possidetis*, pus la baza tratatelor, să fie scoasă afară din cauză problema Țării Românești, spre a se preîntîmpina orice veleități de ingerință ale Austriei și Poloniei, militîndu-se pentru menținerea neschimbată a sistemului ei de semi-autonomie politică existent în cadrul Imperiului otoman, grav primejduit — după pilda Transilvaniei — printr-o eventuală anexare la statul habsburgic. Acesta era în esență conținutul scrisorii trimise de Brâncoveanu lui Paget la 17 octombrie 1698¹⁰⁶. De altfel, ambasadorul făcuse cunoscută domnului atitudinea sa încă mai de mult, asigurîndu-l de interesul guvernului britanic pentru menținerea neutralității Țării Românești în complexa conjunctură politică din sud-estul Europei. Stolnicul Cantacuzino urmărea cu același interes acțiunea de mediere a păcii între turci și adversarii lor coalizați în „Liga Sfîntă”, înfăptuită de reprezentantul englez la Poartă și de colegul său olandez, în scrisori trimise succesiv la 14 mai și 4 iunie 1698¹⁰⁷.

După încheierea păcii de la Karlowitz, atît Brâncoveanu cît și stolnicul și-au manifestat satisfacția prin scrisori către diplomatul englez ca și prin trimisul lor, portarul Matei Clironomos, însărcinat să-l întîlnească pe ambasador la Rusciuk în drumul de întoarcere la Constantinopol¹⁰⁸. Astfel, la 9 aprilie 1699

Cantacuzino mărturisea lui Paget cu ușurare despre încheierea războiului „accio è questa dispolata ed angosciata Provincia respiri ed ella in un poco di riposo” (pentru ca și această pustiită și înfricoșată țară să poată răsufli și ea în puțină tihnă)¹⁰⁹.

Correspondența amicală între cele trei personaje a mai durat pînă la sfîrșitul anului 1701, căpătînd un caracter mai personal¹¹⁰ iar cu prilejul încetării ambasadei lui Paget și a întoarcerii sale în patrie, s-a ivit ocazia ca ei să și facă cunoștință odată cu trecerea diplomatului englez prin Țara Românească.

Ajunși la capătul examinării sumare a conținutului arhivei diplomatice a lordului William Paget, nu putem să nu constatăm importanța ei majoră pentru determinarea poziției aparte a țărilor române în cadrul marelui conflict ce a opus Austria habsburgică, Polonia, Veneția și Rusia Imperiului otoman la sfîrșitul secolului al XVII-lea, evidențiind totodată caracterul destul de intens al raporturilor româno-engleze din această epocă, ce se dovedesc mult mai ample și mai complexe decît s-a crezut pînă în prezent.

(orig. limba latină) și ale stolnicului din 9, 13 și 28 aprilie 1699 (*Ibidem*, f. 89—91 v, 93—94, orig. limba italiană). Despre trimiterea portarului Clironomos și a secretarului domnesc Wolf să întîmpine pe Paget a scris Cantacuzino și lui Schreyer la 9 și 13 aprilie 1699 (Cf. *Ibidem*, f. 51—54, orig. limba italiană).

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 89—90 (orig. limba italiană).

¹¹⁰ Conform scrisorilor lui Brâncoveanu din 23 iunie 1699 și 5 martie 1701 (*Ibidem*, f. 97 și 99, orig. limba latină) și ale lui Cantacuzino din 26 iulie, 20 septembrie 1699 și 22 februarie 1701 (*Ibidem*, f. 55—55 v, 57—57 v și 59—59 v, orig. limba italiană) și răspunsurile lui Paget din 8 iunie 1700, 28 ianuarie, 13 mai, 12 noiembrie 1701 (*Bundle no. 21*, doc. 2, f. 1 și 1 v; *Bundle no. 23*, doc. 4 (no. 1 și 2); *Bundle no. 76*, doc. 50; *Bundle no. 79*, doc. 33).

¹⁰⁶ *Bundle no. 59*, f. 87—88 (orig. limba latină); cf. și E. Tappe, op. cit., p. 206.

¹⁰⁷ *Bundle no. 59*, f. 39—39 v și 45—45 v (orig. limba latină).

¹⁰⁸ Scrisorile lui Brâncoveanu din 4, 9 și 13 aprilie 1699 (*Bundle no. 59*, f. 37—37 v, 47—47 v, 49—49 v

REZULTATELE CHEMĂRII LA ÎNTRECERE PE ANUL 1974.

Anul 1974, anul Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român, a însemnat pentru toți oamenii muncii din țara noastră un timp de înflăcărate întreceri pentru realizarea și depășirea sarcinilor de plan, pentru ridicarea la un nivel calitativ superior a activității din toate domeniile de producție.

Lucrătorii Arhivelor Statului, răspunzând chemării lansate de filialele județelor Arad și Iași, s-au alăturat și ei avântului creator al întregului popor în cinstea marelui forum al comuniștilor ridicând prin eforturi sporite pe trepte mai înalte activitatea arhivistică și de cercetare științifică a instituției noastre.

Din analiza rezultatelor obținute la sfârșitul anului 1974 a reeșit că această *Chemare* a impulsionat întreaga activitate. Semnificativă în acest sens este îndeplinirea sarcinilor anuale de plan cu o lună mai devreme la toți indicatorii de către majoritatea filialelor. Elocvent este și faptul că de la organizațiile socialiste și de la alte organizații au fost preluați peste 6 000 m.l. de arhivă, față de numai 1 300 m.l. în anul 1973.

Pe linia aplicării noilor prevederi ale Decretului 472/1971 s-a intensificat activitatea pentru cunoașterea documentelor de importanță istorică aflate la culte sau deținute de persoane fizice. De asemenea, au crescut considerabil numărul și calitatea acțiunilor cultural-educative inițiate sau la care au colaborat filialele noastre, fapt materializat în peste 200 expoziții, peste 460 expuneri și simpozioane, 160 emisiuni la radio și televiziune, 250 articole în presa locală și centrală și 110 comunicări la sesiuni științifice.

Analizând rezultatele obținute de filialele Arhivelor Statului în cadrul întrecerilor în muncă organizate în cinstea celei de a XXX-a aniversări a eliberării patriei și a celui de al XI-lea Congres al P.C.R., apreciind contribuția filialelor și lucrătorilor acestora la realizarea sarcinilor instituției noastre, conducerea Direcției generale a Arhivelor Statului și comisia constituită pentru verificarea rezultatelor au stabilit clasificarea pe primele locuri în cadrul întrecerii astfel:

- Filiala Arhivelor Statului Arad — locul I
- Filiala Arhivelor Statului Cluj-Napoca — locul II
- Filiala Arhivelor Statului Mehedinți — locul III
- Filiala Arhivelor Statului Hunedoara — mențiune
- Filiala Arhivelor Statului Bihor — mențiune
- Filiala Arhivelor Statului Brăila — mențiune

Pentru contribuția adusă la realizarea sarcinilor de plan și dezvoltarea activității arhivistice s-au mai adus mulțumiri următorilor șefi de filiale:

1. Rachieru Mihai — Filiala Arhivelor Statului județul Prahova
2. Coliban Tiberiu — Filiala Arhivelor Statului județul Brașov

Filiala Arhivelor Statului Arad — locul I.

Filiala Arhivelor Statului Cluj-Napoca — locul II.

3. Moț Tiberiu — Filiala Arhivelor Statului județul Timiș

4. Tatomir Virgil — Filiala Arhivelor Statului Municipiul București.

Ne exprimăm convingerea că rezultatele obținute în anul 1974 vor constitui un imbold pentru personalul instituției în vederea ridicării nivelului cantitativ și calitativ al întregii noastre munci, iar noua chemare la întrecere, lansată, va găsi ecou în rîndurile tuturor arhiștiților.

Filiala Arhivelor Statului Mehedinți — locul III.

Directorii filialelor fruntașe (de la dreapta la stînga) : Andrei Caciora (Arad) ; Alexandru Matei (Cluj-Napoca) ; Nicolae Chipurici (Mehedinți).

SĂRBĂTORIREA LUI DOSOFTEI LA 350 DE ANI DE LA NAȘTERE

Sesiunea de comunicări științifice dedicată sărbătoririi a 350 de ani de la nașterea lui Dosoftei, aniversare cuprinsă între manifestările U.N.E.S.C.O., a reunit în sala mare a Muzeului Arhivelor în ziua de 27 decembrie 1974 cercetători de la Institutul de istorie și teorie literară G. Călinescu, arhiviști din D.G.A.S., istorici, specialiști în istoria literaturii române și un public larg. Cinstirea omului de înaltă cultură a debutat prin cuvîntul tov. Ionel Gal, director general al Arhivelor Statului care a pus în lumină personalitatea lui Dosoftei ca precursor al liricii patriotice românești.

Izvorite dintr-o aplecare îndelungată asupra cronicilor neamului său, poemele istorice ca și versurile „La stemă” îl așează pe Dosoftei, prin specia cultivată, în linia modernă a contextului european, iar prin fondul de idei și sentimente al poeziei sale, în fruntea unei direcții majore a liricii românești.

Direcțiile umanismului pe plan european, interpretarea filologică exactă a istoriilor cuprinse în textele sacre, traducerea acestora în limbile naționale, dinpreună cu larga mișcare de traduceri în versuri, mai ales a psalmilor, constituie cadrul în care se așează actul poetic al lui Dosoftei, a arătat prof. universitar dr. Zoe Dumitrescu-Bușulenga în partea de început a comunicării „Opera lui Dosoftei în perspectiva europeană”. Aceste tendințe vor fi întâlnite și în traducerea de către Dosoftei a psalmilor. Poliglotul mitropolit moldav realizează o traducere de o surprinzătoare exactitate a textelor. Anii de muncă mărturisesc însă nu numai înaltele exigențe ale filologului ci și o conștiință artistică pătrunsă de înălțimea datoriei sale față de valoarea artistică a psalmilor pe care-i traducea și mai ales față de trebuințele culturii naționale. În contextul culturii europene, traducerea lui Dosoftei stabilește actul de majorat al conștiinței artistice românești.

O urmărire minuțioasă a traiectoriei biografice a lui Dosoftei cu completări prețioase oferite de documentele de arhivă a făcut obiectul comunicării Mariei Soveja, intitulată „Izvoare documentare referitoare la Dosoftei”. Preocupările istorice ale mitropolitului moldovean oferă o imagine a personalității sale care depășește cadrele înguste ale psalmilor și traduceriile religioase, relevând sentimentele patriotice adânci ale lui Dosoftei.

Originalitatea lui Dosoftei în cadrul curentului de traducere a psalmilor în limbile naționale, a fost dovedită printr-o laborioasă analiză comparativă a textelor de prof. univ. dr. doc. I. C. Chițimia în comunicarea intitulată „Dosoftei — primul poet român de treaptă europeană”. Arătînd că modelele posibile ale Psaltirii lui Dosoftei și mai ales traducerea poloneză a Psalmilor datorată lui Jean Kochanowski au constituit numai impulsul care a generat actul poetic al lui Dosoftei, vorbitorul a luat în considerare și consecințele pe plan cultural ale acestei traduceri, prin care cultura româ-

nească depășește cadrul bizantino-slav, integrîndu-se unei arii mai largi europene și unul curent de afirmare a posibilităților artistice ale limbilor naționale.

Comunicarea lui Mihai Moraru „Dimensiuni ale universului cultural al lui Dosoftei” a privit preluarea critică a izvoarelor în opera istorică a poetului (Chronica lui J. Naucleurs, Synopsis-ul lui M. Kigala, Syntagma lui M. Vlastaris) și totodată spiritul de selecție, orientarea poetului român spre miraculos, spre sensurile alegorice sau simbolice ale textelor sacre. Preocuparea pentru descrierea exactă a reprezentărilor figurale din scrierile istorice sau religioase poate fi legată nu numai de erminii, ci și în general, de curentul mai larg al emblematicii, privită și ca auxiliar al istoriei, dar și ca modalitate de organizare artistică a materialului oferit de cronografe. De asemenea, orientarea spre aceste texte oferă date asupra psihologiei autorului și totodată asupra tendințelor etice și politice existente în epocă. Profesorul Al. Elian Dosoftei, punîndu-l în lumină pe *istoricul* Dosoftei a întregit portretul personalității culturale a lui nu numai ca versificator al unor date sumare din cronicile moldovenești, ci și ca posesor al unor metode în cercetarea istoriei, ca erudit aplecat asupra descoperirii de noi dovezi ale continuității elementului românesc pe teritoriul Moldovei, ca precursor în direcția introducerii științelor auxiliare (diplomatica, heraldica) în studiul istoriei.

Uricul de la Pobrata, precum și alte documente pe care Dosoftei le-a făcut cunoscute, au pătruns în istoriografia moldovenească, la Nicolae Costin sau Axinte Uricariul. O analiză atentă a versiunilor Poemului cronologic al lui Dosoftei, întreprinsă de Al. Elian, reliefează nu numai continua îmbogățire a datelor istorice cuprinse în poem, ci și atestări ale unor obiceiuri și credințe populare care înterează folcloristica românească.

O interesantă supoziție face autorul acestor comunicări asemănînd principiile folosite de Dosoftei cu principiile Pleiadei franceze din același secol în domeniul cultivării limbii și de aici remarcarea necesității unor cercetări viitoare în acest domeniu însoțită de ideea probabilității unei filiere poloneze în receptarea ideilor Renașterii.

Personalitatea complexă a lui Dosoftei, luminată din perspective diverse, își dobîndește tot mai mult locul său de cinstire în rîndul iluștrilor înaintași ai culturii române moderne. Scopul sesiunii de comunicări închinată lui Dosoftei a fost în primul rînd unul lucrativ, pentru că o dreaptă cinstire a cărturarului român trebuie să aibă nu numai un rol festiv, ci și unul de stimulare a acțiunilor de valorificare, în spiritul înțelegerii actuale a moștenirii culturale.

DAN LIVEZEANU

LA 125 DE ANI DE LA NAȘTEREA POETULUI NOSTRU NAȚIONAL

Aniversarea a 125 de ani de la nașterea lui Mihai Eminescu a fost marcată în întreaga țară de numeroase și variate manifestări. În această largă suită de acțiuni se înscrie și sesiunea de comunicări științifice organizată de D.G.A.S. în colaborare cu Institutul de istorie și teorie literară G. Călinescu al Academiei de Științe Sociale și Politice în ziua de 18 ianuarie 1975 în sala mare a Muzeului Arhivelor.

Cuvîntul de deschidere a manifestării — la care au participat numeroși cercetători științifici și arhiviști — a fost rostit de tov. Ion Dumitru, director general adjunct al D.G.A.S. Subliniind locul deosebit pe care poetul îl are în cadrul culturii noastre naționale, vorbitorul a arătat că în opera lui Eminescu rețrăiesc deopotrivă, trecutul istoric, realitatea populară, avîntul cugetării, el dînd sinteza principalelor direcții de cultură cu aspirațiile cele mai înalte ale cunoașterii universale.

Prof. dr. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, directorul Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu” în comunicarea „Eminescu și visul”, analizînd atît opera poetică cît și proza, a subliniat evoluția motivului oniric de la convenția romantică la stările arhetipale. Poetul, contemplator al cosmosului și al fenomenului vieții, crează prin fantezia sa o lume a propriilor apatente și, în acest caz, visul constituie modalitatea de sustragere din contingent și de proiectarea în edenu aspirațiilor sale. În alte cazuri visul are sensul de coșmar, deci de nemulțumire a spiritului față de existență în universul creat. Astfel motivul oniric însumează la Eminescu atît decepțiile cît și aspirațiile poetului.

În comunicarea intitulată „Preambul la editarea vol. VII — Teatrul” dr. Marin Bucur de la același institut a abordat multiplele și complexe probleme pe care le pun încercările dramatice ale lui Eminescu, neîndatate pînă în prezent în mod științific. Publicarea lor va constitui continuarea momentalei ediții critice a lui Peressicius. Pe lîngă problemele tehnice puse de editarea lor, dr. M. Bucur a arătat și necesitatea de a include și poemele, de exemplu cele trei versiuni ale poemului Mureșan, care are un pronunțat caracter dramatic, pentru a oferi o panoramă completă a acestui important capitol al operei poetului, capitol insuficient cunoscut pînă în prezent.

„Aspecte din istoria patriei oglindită în opera lui M. Eminescu” și-a intitulat comunicarea tov. Maria Dogaru, arhivist principal la Arhivele Statului, reușind ca să releve permanența și perenitatea istoriei României în proza și poezia eminesciană.

Dr. C. Balotă, șef de sector al Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu” în comunicarea „Eminescu și Elada”, după o succintă trecere în revistă a reflexelor de cultură elină — fragmente de traduceri din Homer, subiecte mitologice, elemente grecești — ce se găsesc în opera poetului român, a arătat că episodul Grecia din poemul *Memento mori* se compune din două părți diametral opuse în ce privește viziunea asupra Eladei. Dacă prima parte este solară, optimistă, conținînd

un frumos tablou de descriere de natură în care personajele mitologice sînt omniprezente și în care orașele sînt mitice, partea a doua este compusă din tablouri sumbre, tragice prefigurînd viziunea lui Nietzsche asupra fenomenului grec. Simbolul acestei Elade tragice este la Eminescu poetul legendar Orfeu zugrăvit în culori sumbre și care pune capăt prin aruncarea harfei în mare, civilizației Greciei antice.

Directorul onorific al filialei Arhivelor Statului Iași, Gheorghe Ungureanu, a prezentat comunicarea „Arhivele vorbesc despre Eminescu”. Cînd un material arhivist bogat, autorul a abordat cu multă căldură aspecte cuprinse în documentele care vorbesc despre Eminescu, risipite din păcate în numeroase arhive din țară.

Dr. Emil Manu, cercetător științific principal s-a preocupat de concepția și metoda de lucru care au stat la baza ediției lui Ibrăileanu a poeziilor lui Eminescu în comunicarea „Biografia ediției Ibrăileanu a poeziilor lui Eminescu”. Pe baza unei bogate documentări el a arătat că în alcătuirea ediției partea tehnică a fost făcută de Topirceanu, ceea ce nu scade întru nimic meritul lui Ibrăileanu, căruia îi revin concepția și supravegherea fazelor elaborării.

Ioana Burlacu, arhivist principal la Arhivele Statului, în comunicarea intitulată „Eminescu în lumina corespondenței lui G. T. Kirileanu cu C. Meissner” referindu-se la scrisorile păstrate în fondul personal C. Meissner aflat în depozitele Arhivelor Statului din București, a subliniat preocuparea lui G. T. Kirileanu de a investiga și pătrunde în universul eminescian.

În comunicarea „Sensul creației artistice”, Gh. Ceașescu, cercetător științific, a arătat substraturile filozofice ale concepției „estetice” a lui Eminescu, precum și reflexul poetic al acestuia, Eminescu aspira către o artă apolinică, transpunere în cîntec a simfoniei naturii, „acea muzică de stele”; pentru aceasta este însă necesar contemplarea cu un spirit senin a frumuseții cosmosului etern. Poetul român s-a vrut un astfel de creator, ca anticii Calidara și Homer, dar înfrînt de pasiunile lumii moderne, din proiectatul *Carmen Saeculare* nu au rămas decît mici fragmente, care constituie totuși nota dominantă a operei sale, căci Eminescu rămîne în fond un cîntăreț al eternității cosmosului.

O comunicare cu un evident caracter teoretic au prezentat Dan Livezeanu și Adrian Adamache, arhiviști la D.G.A.S. sub titlul „Cîteva aspecte privind construcția poemelor eminesciene desprinse din documentele de arhivă”. Pornind de la o descriere a elementului formă din teoria fondului și formei, autorii au evidențiat existența unor etape constante ale construcției în poemele eminesciene.

Sesiunea științifică de comunicări dedicată lui Eminescu a fost un moment de cinstire atît a marelui poet cît și a marelui cetățean angajat în eforturile întregii națiuni de a găsi calea spre progrese și fericire.

OPINII DESPRE CURSURILE DE RECICLARE

Complexa operă de dezvoltare socială înfăptuită de poporul nostru presupune aplicarea celor mai noi cuceriri ale revoluției tehnico-științifice, astfel încât să se asigure sporirea continuă a producției de bunuri materiale și spirituale.

Condițiile create Arhivelor Statului, ca instituție destinată să participe la informarea cercetării științifice, la dezvoltarea bazei ei documentare și prin urmare la sporirea patrimoniului științific național, impun ridicarea continuă a calificării, dezvoltarea spiritului creator, mereu novator.

Pentru a răspunde funcției sale sociale Direcția Generală a Arhivelor Statului a luat măsuri pentru înprospătarea cunoștințelor tuturor arhiviștilor, organizând în anii 1973—1974 cursuri de reciclare prin care au trecut toate cadrele de conducere și toți arhiviștii.

Cu ocazia încheierii acestor cursuri, redacția s-a adresat câtorva participanți cu intenția de a afla opinia lor asupra modului de organizare, condițiilor asigurate pregătirii, contribuției programei la ridicarea calificării profesionale, precum și cu dorința de a oferi absolvenților prilejul să facă o serie de propuneri menite să contribuie la îmbunătățirea cursurilor viitoare.

REDACȚIA

Cursul organizat de Direcția Generală a Arhivelor Statului a contribuit la ridicarea calificării profesionale a fiecărui arhivist, la dimensionarea ei, la ridicarea ștachetei pregătirii pentru a face față cerințelor arhivistice. Atât temele expuse cât și aplicațiile practice m-au edificat asupra corelației permanente și perfecte între activitate și teorie, asupra necesității angajării plene, dar pregătirea presupune pasiune — iată ce m-a determinat reciclarea să înțeleg.

Pentru mine noul a constat în înaltul nivel de interpretare a unor cunoștințe și practici arhivistice cunoscute, în jalonarea direcțiilor de dezvoltare a Arhivelor Statului, în cunoașterea contribuției acestei instituții la rezolvarea unor probleme pe plan internațional.

Cursul a avut un conținut tematic bogat, interesant, elucidând problemele de bază ale muncii arhivistice. Cum arhivistului i se cere o pregătire complexă, prelegerile au urmărit însușirea teoretică și metodologică a activității de specialitate, ridicarea nivelului de cunoștințe și conștientizarea fiecărui cursant. Cunoștințele noastre, aprofundarea datelor rezultate din munca de cercetare au căpătat noi valențe prin expunerile bazate pe Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

Prin înaltul nivel al prelegerilor, prin conținutul lor științific, cele 3 săptămâni au constituit, într-adevăr, un mijloc de perfecționare a arhiviștilor, o acumulare cantitativă și calitativă de noi date, o

cunoaștere justă a etapei actuale a activității arhivistice.

Diversitatea acțiunilor de pregătire a răspuns necesității stringente de perfecționare a cadrelor, a stilului de muncă, de orientare justă a activității atât de complexe a lucrătorului din Arhivele Statului.

Totodată s-au putut realiza — prin discuțiile și contribuția multor arhiviști — o unitate de vederi pe plan arhivistic național, o coeziune de breaslă.

Programul a fost totuși încărcat, s-a lăsat prea puțin timp pentru pregătirea în vederea examenului. Era bine ca după-amiezile să fie rezervate numai studiului individual, având materiale de studiu la dispoziție.

Din bogatul program asigurat de organizatori consider că următoarele teme au fost mai interesante și eficiente :

- Direcțiile actuale și de perspectivă ale activității arhivistice în țara noastră ;
- Metodologia și principiile de organizare a unei expoziții documentare ;
- Regimul juridic al Fondului Arhivistic Național ;
- Relațiile internaționale în domeniul arhivelor ;
- Contribuții militare românești la istoria sud-est europeană în sec. XIV—XVI.

Dintre cele mai utile aplicații practice, țin să menționez :

- fișa tematică ;
- fișa pentru catalogul sistematic ;
- plan de expoziție ;
- plan de teren.

Ținând cont de reușita și eficacitatea recentelor cursuri, consider că ar fi indicat ca și în viitor pregătirea profesională să se desfășoare sub această formă, bazându-se pe prelegeri cu o bogată tematică și aplicații practice.

Cu toate acestea în scopul perfecționării pregătirii noastre viitoare, îmi permit să fac organizatorilor o serie de recomandări :

- să se studieze în cadrul unei serii, pe grupe, diverse teme cu aplicații practice care să răspundă sarcinilor ce revin filialelor ; pentru acestea cred că e necesar ca organizatorii să cunoască din timp planul de muncă și de perspectivă al fiecărei filiale, să trimită tematica unor astfel de grupe de specializare pentru ca cei programați în seria respectivă să se poată înscrie la unele din aceste grupe ;
- să se mențină oarecum formația seriilor de anul trecut, deoarece schimbul de experiență s-ar face evolutiv, nu optez pentru gruparea filialelor pe baza apropierei teritoriale sau a activităților, pentru că ar fi o reeditare a cercurilor profesionale, iar dezbaterele din seminarii nu ar fi eficiente ;
- pe lângă probleme arhivistice de bază, ținând seama de dezvoltarea în perspectivă a Arhivelor Statului, să se prezinte probleme legate în special de activitatea de cercetare științifică ;
- verificarea pregătirii cursanților să se facă de-a lungul dezbaterilor organizate, și printr-un colocvlu la sfârșitul perioadei de perfecționare.

STANCA BOUNEGRU
Filiala Arhivelor Statului — Brăila

Cursul de reciclare organizat de D.G.A.S. a fost util. Cei ce au participat la acest curs, au avut prilejul să asculte câteva prelegeri foarte interesante, care au abordat unele aspecte ale politicii interne și externe a partidului și statului nostru. Altele au prezentat în fața auditoriului unele probleme cu care istoriografia noastră se confruntă pe plan național sau internațional. Audiarea acestora ne-a ajutat în clarificarea unor noțiuni de bază, a contribuit la lărgirea orizontului de vederi și orientarea tuturor participanților.

Cum este și firesc, majoritatea temelor care au făcut obiectul cursului de reciclare, au fost legate de activitatea arhivistică, de problemele și sarcinile principale care stau în fața activității noastre în prezent și în viitorul apropiat.

Pornind de la necesitatea cunoașterii detaliate a cadrului legislativ, organizatorii cursului au procedat bine când au acordat un spațiu larg prezentării și dezbaterii acelor probleme de legislație, care pe plan internațional, dar în special național, caracterizează și reglementează activitatea arhivistică.

Din temele abordate privitoare la unele laturi concrete ale activității arhivistice, consider că cele mai reușite au fost cele care au fost legate și de lucrări practice (biblioteca, activitatea de îndrumare și control, cercetarea tematică, instrumente de informare arhivistică, metodologia și tehnica realizării unei expoziții documentare etc.). Pe parcursul întocmirii lucrărilor practice, la analiza modului cum au fost realizate, în ultima instanță s-au confruntat păreri personale, discuțiile purtate cu aceste ocazii constituind un util schimb de experiență, prilej de a învăța din realizările sau chiar din unele eșecuri vremelnice ale colegilor arhiviști din întreaga țară. Din considerentele enumerate cred că viitoarele cursuri de reciclare trebuie să fie axate și mai mult pe activități practice, urmînd ca aceste preocupări să cuprindă cea mai mare parte din programul cursului.

Aceste activități practice să fie întotdeauna precedate de prelegeri sau informări, înute chiar de unii cursanți stabiliți anterior, cu care ocazie, pe baza celor mai recente norme și a experienței acumulate, să se prezinte esența problemei ce urmează a fi realizată prin lucrarea propusă. Procedînd invers scopul se realizează mai greu, putînd da prilejul unor confuzii sau neînțelegeri.

Reușita unui curs de reciclare în probleme arhivistice este condiționată și de existența, în prealabil, a unor norme și instrucțiuni cristalizate și aprobate, norme care să cuprindă toate domeniile de activitate ce fac obiectul programului de reciclare. Or, în această privință cursul a prezentat unele lacune. Pînă cînd pentru activități principale ca evidența, cercetarea tematică, publicarea de documente, etc. nu dispunem de norme satornice, situate la nivelul cerințelor actuale, în cursul reciclării se vor purta discuții, vor avea loc confruntări de opinii de la care cursantul va pleca cu unele întrebări, dar nici într-un caz nu cu învățăminte sigure.

Pornind de la asemenea considerente, cred că în organizarea viitoarelor cursuri de reciclare va trebui să se țină seamă și de aceste aspecte.

ADALBERT BALOGH

Filiala Arhivelor Statului — Maramureș

În cadrul cursului de reciclare organizat de D.G.A.S. au fost prezentate o serie de teme, care au contribuit la ridicarea pregătirii profesionale a arhiviștilor, atît în domeniul teoriei și practicii arhivistice cît și în domeniul istoriei. Pentru arhiviștii tineri, cursul de reciclare a constituit un bun cîștigat, în special pentru activitatea practică. Aplicațiile practice desfășurate în cadrul cursului, cît și prezentarea unor teorii noi în domeniul arhivistic au contribuit din plin la ridicarea calificării profesionale a participanților la curs.

Conținutul tematic a fost bine ales, cuprinzînd teme diverse, care au urmărit ridicarea pregătirii politico-ideologice a cadrelor, cît și reactualizarea și reîmprospătarea cunoștințelor profesionale cîpătate în anii de studii. Ar fi trebuit să se acorde, în cadrul cursului, o mai mare pondere problemelor de istorie modernă și contemporană a României, probleme ce sînt mereu prezente în activitatea de zi cu zi a arhivistului. Programul cursului de reciclare a fost puțin cam încărcat, fapt ce s-a răsfrînt negativ asupra capacității fiecăruia dintre noi de a ne concentra și asimila cunoștințe, mai ales spre sfîrșitul cursului.

Este destul de greu de precizat, care au fost cele mai eficiente teme, din bogatul program al cursului, deoarece toate au avut același scop — ridicarea pregătirii profesionale, fapt care, consider că s-a realizat. După opinia mea, deosebit de interesante și eficiente, au fost expunerile privind: Regimul juridic al Fondului Arhivistic Național, Arhivele și reglementările juridice. Fișarea tematică, Organizarea fișierelor tematice la bibliotecile din Arhivele Statului, Metodologia muncii de îndrumare și control, Calculatorul electronic etc.

Pentru viitor propun ca organizatorii cursului de reciclare să aibă în vedere realizarea unui program, în care să se acorde un spațiu mai larg lucrărilor practice cu aplicabilitate imediată, ceea ce ar duce la sporirea eficienței muncii arhivistice. Cred că ar fi bine, ca viitoarea desfășurare a acestei forme de aprofundare a cunoștințelor teoretice noi și a metodelor practice avansate în domeniul arhivistic să se axeze mai mult pe dezbaterile temelor respective.

IOAN MIȚĂ

Filiala Arhivelor Statului

Piatra Neamț

Doresc să apreciez de la început că asimilarea unui volum de cunoștințe cît mai substanțial sub aspect politic și profesional, cunoașterea și aprofundarea tuturor documentelor de partid este o necesitate pentru fiecare dintre noi. Cursul de perfecționare pe care l-am urmat a prezentat sub aspect tematic o însemnată covîșitoare, în primul rînd pentru faptul că ne-a ajutat la însușirea mai sistematică a documentelor elaborate de Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român.

Consider că planul tematic al cursului, ținînd seama de timpul afectat, a fost în general, judicios întocmit. Organizatorii reușind să îmbine armonios prelegerile și dezbaterile consacrate documentelor de partid cu altele din sectorul activității noastre profesionale. Cu toate că durata cursului a fost

redușă, prin diversitatea ei, tematica abordată a încercat, și în mare parte a reușit, să cuprindă multitudinea domeniilor științifice de care este legată activitatea noastră profesională, fluxul informațional din lumea contemporană.

În ceea ce privește programul de desfășurare a cursului consider că se putea asigura o mai bună proporție între expuneri și dezbateri.

În privința condițiilor de pregătire, le consider bune, fără a epuiza unele îmbunătățiri la seriile următoare, în special în privința condițiilor de studiu.

După opinia mea, toate temele și aplicațiile practice cuprinse în program au fost utile pentru cursanți, însă, prin noutatea și bogăția informațiilor, modul de expunere și conducere a aplicațiilor practice, tema legată de organizarea cataloagelor la bibliotecile documentare ale Arhivelor Statului s-a impus mai mult atenției noastre.

În ceea ce privește desfășurarea pe viitor a cursurilor de reciclare aș propune, în primul rând să se acorde mai multă atenție pentru informarea mai deplină privind stadiul și modalitățile de lucru pe plan mondial în domeniul arhivisticii.

De asemenea, cred că modul de însușire a informațiilor în profilul nostru profesional, dar mai ales utilizarea lor în activitatea practică, nu pot fi evaluate în cadrul cercului la care ne referim decât prin elaborarea unor lucrări. Sistemul este utilizat, de altfel, în mod curent la alte cursuri de perfecționare.

ȘTEFAN SUCIU

Filiala Arhivelor Statului — Brașov

Cursurile de reciclare la care am participat au constituit o veritabilă contribuție la ridicarea calificării profesionale, un prilej fructuos de confruntare a părerilor și a experienței acumulate în activitatea ce o desfășurăm. Dezbaterile purtate au evidențiat noi posibilități de soluționare a problemelor arhivistice, noi metode de muncă menite să facă față multiplelor sarcini ce revin Arhivelor Statului în lumina istoricelor documente adoptate de Congresul al XI-lea al P.C.R.

Problemele teoretice au fost confirmate prin utile aplicații practice care au contribuit în același timp la adâncirea unor cunoștințe mai vechi ce nu-și găsiseră expresia în asemenea activități.

Din tematica deosebit de variată și eficientă am reținut în mod deosebit expunerea referitoare la „România în contextul relațiilor sud-est europene în secolele XVIII—XIX”, iar dintre explicațiile practice merită a fi menționată, după opinia mea, proba de traducere și interpretare a documentelor.

În ceea ce privește organizarea cursurilor, consider că a fost bine realizată, asigurându-se în general, condiții optime pregătirii tuturor participanților.

Totuși, cred că în viitor conținutul tematic ar trebui îmbogățit prin includerea unor probleme fundamentale ale activității arhivistice (ex. principiul provenienței și aplicarea lui în condițiile actuale), iar lucrările practice să aibă o pondere

mai mare în conținutul cursurilor. Ar fi de asemenea mai eficient ca expunerile ce urmează a fi ținute să se trimită participanților înainte de începerea pregătirilor, pentru a fi studiate și analizate, urmînd ca pe baza lor să se poarte discuții.

Avînd în vedere că la ultimele cursuri au fost discutate mai mult probleme generale ale teoriei și practicii arhivistice, propun ca în viitor, în afara acestora să se organizeze seminarii de specialitate (pe secții) în care, anumite aspecte ale activității arhivistice și ale disciplinelor înrudite, vor trebui adîncite, eventual chiar în baza unor referate sau scurte expuneri prezentate de cursanți.

LIA POPA

Filiala Arhivelor Statului

Cluj-Napoca

Cursul organizat de Direcția Generală a Arhivelor Statului a constituit un eficient mijloc de îmbogățire a cunoștințelor profesionale, de punere la curent cu cele mai actuale probleme din domeniul arhivistic.

Personal apreciez calitatea expunerilor făcute și consider că pentru mine ele au contribuit într-adevăr la completarea cunoștințelor de specialitate, la deschiderea mai largă a orizontului politico-ideologic.

Prin varietatea sa tematică, acest curs mi-a fost mai mult decît necesar, reușind să-mi clarifice unele probleme legate de teoria și practica arhivistică, în mod deosebit, problemele pe care trebuie să le rezolv în activitatea cotidiană.

În legătură cu organizarea și desfășurarea lui, consider că au fost bine concepute evidențiindu-se în mod deosebit tematica expunerilor și a lucrărilor practice, legate de aspecte ale activității arhivistice.

Consider că ar fi trebuit acordat un timp mai îndelungat perioadei de pregătire, înțelegînd prin aceasta asigurarea accesului la sălile de studiu și biblioteci, unde condițiile de cercetare sînt mai bune.

Din multitudinea temelor expuse la aceste cursuri cred că majoritatea s-a încadrat scopului inițial al cursului de reciclare: acela de reimprospătare și de lărgire a volumului de cunoștințe din domeniul arhivisticii.

Mi s-au părut deosebit de interesante și eficiente următoarele expuneri :

— Unele probleme de bază ale activității arhivistice din țara noastră în următorii ani, în lumina sarcinilor trasate de partid cercetării științifice ;

— Elaborarea publicațiilor arhivistice ;

— Sistemul relațiilor internaționale în domeniul arhivelor ;

— Știința documentării, utilizarea documentelor și problema trimiterii la sursă. Metodologia activității autorului ;

— Bibliotecile documentare ;

— Păstrarea și conservarea documentelor ;

— Evidența și sistematizarea documentelor în arhive.

Cred că va fi necesar ca la următoarele cursuri de reciclare să se dea o mai mare atenție apli-

cațiilor practice și dezbaterilor care să evidențieze experiența cursanților.

De asemenea, consider bună ideea exprimată la concluziile ultimei serii de reciclare — și anume ca pentru lucrările practice (mă refer la munca arhivistică propriu-zisă) să se organizeze grupe regionale în care vor putea colabora mai bine arhiviștii de la filialele ce au materiale documentare, cu un conținut asemănător.

CARMEN ANA SZEKELY
Filiala Arhivelor Statului — Covasna

Utilitatea acestor cursuri a fost și este mai mult decât evidentă. Din multitudinea aspectelor pozitive, voi remarca pentru început două :

— s-a reușit să se fixeze bine și cu pregnanță rolul din ce în ce mai important al arhivelor în ansamblul cercetării științifice, cercetare care cunoaște o dezvoltare majoră ;

— s-a realizat o sinteză utilă și bine încheiată a diverselor aspecte ale activității arhivistice.

După opinia mea, devisa sub care s-au desfășurat cursurile a fost apelul permanent, în spiritul Programului P.C.R., la o conștiinciozitate sporită în muncă, la creșterea responsabilității fiecăruia în sectorul respectiv de activitate.

Conținutul tematic al cursurilor a fost variat și util pentru întreaga activitate arhivistică, îmbinând expuneri privind politica P.C.R. cu probleme de specialitate, de istorie și filologie.

Meritoriu mi s-a părut faptul că nu de puține ori, în cadrul expunerilor și dezbaterilor, am sesizat sugestia și ideii pentru preocupările noastre viitoare (am aici în vedere, de exemplu, participarea noastră, a arhiviștilor la elaborarea unor lucrări de toponimie, onomastică românească, în cadrul unor cercetări mai vaste, ș.a.

Deosebit de eficiente și utile au fost aplicațiile practice, cărora ar trebui să li se acorde o pondere mai însemnată în viitor.

Este destul de greu să alegi din multitudinea temelor pe cele mai eficiente și interesante, totuși îmi permit să menționez expunerile extrem de interesante care ne-au conferit o privire de amploare, un orizont larg asupra arhivelor din lumea întreagă, a relațiilor existente între arhivele din diverse țări, prelegerile ce au punctat cu claritate problemele de bază ale activității arhivistice în următorii ani, indicind jaloane pentru desfășurarea muncii noastre. La fel de eficiente au fost expunerile și dezbaterile pe marginea proiectului „Programului P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism”, ca și cele pur profesionale.

Și pentru viitor, aș dori ca aceste cursuri să fie un prilej de cunoaștere a celor mai noi aspecte și a metodelor practice avansate din domeniul arhivistic, de informare în probleme ideologice, de recomandare a noilor valențe în interpretarea fenomenelor istorice.

RODICA-EUGENIA ANGHEL
Filiala Arhivelor Statului — Iași

Cursul de reciclare organizat de Direcția Generală a Arhivelor Statului a avut o contribuție deosebită la perfecționarea pregătirii profesionale a arhiviștilor atât pe plan teoretic cât și practic. Consider că utilitatea cursului nu a constat în mod deosebit în noutățile aduse cât în posibilitatea pe care ne-a oferit-o de a lămurii unele probleme din domeniul teoriei și practicii arhivistice cu care avusesem mai puțină tangență la filială. Menționez în acest sens problemele legate de evidenta fondurilor și colecțiilor, organizarea fișierelor la bibliotecile documentare din cadrul Arhivelor Statului, îmbogățirea fondului arhivistic din surse interne și externe, știința documentării și metodica întocmirii unui studiu ș.a.

În ceea ce privește modul de organizare a cursurilor, cred că s-a ajuns la forma cea mai adecvată specificului muncii noastre, permițându-ne să abordăm într-un timp scurt toate sau aproape toate problemele legate de activitatea arhivistică. Organizatorii au asigurat cursului un bogat conținut tematic și o mare diversitate de acțiuni, reușind să mențină treaz interesul participanților pentru acțiunile desfășurate.

Deosebit de interesante și eficiente mi s-au părut expunerile susținute de o serie de cadre universitare și arhiviști cu experiență din cadrul D.G.A.S. pe teme de istoria României în contextul istoriei sud-est europene și internaționale, știința documentării, știința conducerii societății, probleme ale istoriografiei oglindite în Programul P.C.R. Consider că toate aplicațiile practice au fost foarte utile și menționez ca inedită și plină de interes pentru noi, vizitarea laboratoarelor D.G.A.S. pentru recondiționare, restaurare și microfilme. Cred că ar fi fost de asemenea foarte util dacă în programul cursului ar fi fost cuprinse și o serie de expuneri și demonstrații practice, de metodica pregătirii fondurilor și colecțiilor pentru microfilmare. Era interesant de văzut modul cum a rezolvat D.G.A.S. problema dosarelor voluminoase — dacă acestea au fost împărțite în două sau mai multe volume, — cum s-a procedat cu rezumatele din inventar, au fost refăcute sau au rămas în forma inițială.

Ținând seama de sarcinile ce revin Arhivelor Statului, considerăm că și pe viitor cursurile de reciclare sînt cea mai potrivită și mai completă formă de perfecționare a pregătirii profesionale.

I. ZARZĂRA
Filiala Arhivelor Statului — Dolj

Aș vrea să subliniez că acest curs a permis trecerea în revistă a tuturor sau cel puțin a majorității problemelor. Merită relevată tendința de a se discuta o serie de instrucțiuni în curs de elaborare, ceea ce a permis, pe baza unor experiențe acumulate, să se aducă unele observații.

Cred că un ciștig important pentru fiecare din noi a fost și discutarea editării textelor documentare. În momentul de față se desfășoară pe plan național și internațional o mare acțiune de publicare a izvoarelor istorice. Se publică documente social-politice și economice, documente literare, documente de limbă, documente de istoria unor specialități. Din păcate există o mare deosebire de

sistem editorial. Unii proclamă ca esențială redarea conținutului, alții formei. Și ca totdeauna adevărul e undeva la mijloc. Conținutul și forma sînt indisolubil legate. A le despărți e cu totul neștiințific. Dar asta constituie o altă problemă. Important este ca cel puțin, cercetătorii din Arhivele Statului, principalul deținător și, evident, principalul editor în viitor, să facă un front comun pe o bază stabilă, asupra sistemului de editare.

În paranteză fie spus, consider că s-ar putea rezolva această problemă și pentru cercetătorii din afara instituției impunându-se un sistem editorial prin regulamentul sălii de studii, așa cum s-a făcut și în cazul problemei citării documentelor.

Personal, la capitolul cîștiguri aș trece și aspectele juridice reprezentate, aspecte inedite, cred, pentru marea majoritate a cursanților care, prin formație sîntem istorici sau filologi.

Organizarea a fost în general bună. Conținutul tematic a fost variat — poate chiar prea variat. Aș vrea să mă explic puțin. Epoca modernă se caracterizează prin creșterea imensă a informațiilor în toate domeniile de activitate umană.

În acest sens, mi-aș permite o propunere pentru viitor : cursuri de reciclare pe domenii specializate.

Totodată cred că ar fi fost bine, și de aceea fac o nouă propunere, să se fi prezentat diferitele modalități noi de rezolvare a unor probleme vechi, dar care sînt de actualitate.

După părerea mea programul, deși atractiv, a fost destul de obositor datorită dozării. Au fost zile pline, în care s-au ținut cîte trei expuneri, seminarii și lucrări practice și zile în care se introducea numai studiu. Dificultatea este din cîte am înțeles datorită timpului pe care-l puteam afecta susținerii unor teme o serie de personalități invitate.

Desigur, toate temele alese pentru cursul de reciclare, fiind legate de munca noastră cotidiană, au fost interesante și eficiente.

Dintre acestea aș menționa totuși în mod deosebit expunerile despre instrumentele științifice de informare, în condițiile unei accentuate activități de publicare. O utilitate deosebită au avut și lucrările practice, privind fișarea tematică, munca de îndrumare și control, organizarea expozițiilor etc.

Pornind de la una din cele mai interesante expuneri, aș recomanda, ca viitoarele cursuri de pregătire profesională să se axeze pe o analiză critică a tendințelor noi din arhivistica și adoptarea acestora la necesitățile noastre.

În final aș reveni pentru subliniere la vechea propunere ce avea în vedere asigurarea unei pregătiri profunde într-un domeniu specializat, căci fără aceasta nu putem face față marli avalanșe informaționale contemporane.

ADRIAN ADAMACHE
Direcția Generală a Arhivelor Statului

Față de problemele specifice pe care le ridică perfecționarea arhiviștilor, acum la sfîrșitul cursului de reciclare organizat la Direcția Generală a Arhivelor Statului, putem constata eficiența lui, eficiență materializată în posibilitatea de a aplica

la locul de muncă cunoștințele noi. Căci se poate afirma cu toată certitudinea că pe lângă reluarea unor elemente cunoscute, în cadrul programului acestui curs au predominat cunoștințele noi, specifice teoriei și practicii arhivistice.

Aș dori să subliniez o altă calitate a cursului de reciclare și anume faptul că pe lângă o bogată pregătire de specialitate în care au predominat cunoștințele de istorie și arhivistică s-a asigurat o susținută pregătire politico-ideologică. Participanții la ultima serie a cursului de reciclare au avut posibilitatea de a studia și însuși documentele Congresului al XI-lea, desprinzînd în cadrul dezbaterilor, importante concluzii pentru activitatea fiecăruia.

Pentru experiența de muncă pe care o am, cursul de reciclare mi-a oferit multe noutăți, exemplificările putînd fi numeroase. Menționez în primul rînd aspectele legate de munca de îndrumare și control la organizațiile socialiste, activitatea bibliotecii, operațiunile migăloase dar deosebit de interesante premergătoare editării publicațiilor arhivistice.

În ceea ce privește conținutul tematic al cursului absolvit consider că principala trăsătură a constat în caracterul multiplu, divers, căutîndu-se și reușindu-se în bună parte ca el să răspundă cerințelor profesiei de arhivist. S-au asigurat împotriva cunoștințelor de istorie, îmbogățirea lor cu noi date ale cercetării științifice, lărgirea noțiunilor proprii arhisticii și permanent s-a asigurat un înalt nivel pregătirii politico-ideologice.

Privind retrospectiv modul de desfășurare și organizare a cursului aș dori să subliniez necesitatea amenajării unor săli de studiu înzestrate cu o bază documentară bogată capabile să ofere condiții optime pregătirii individuale.

Din multitudinea expunerilor prezentate la fel de bogate în conținut, aș menționa totuși pentru utilitatea lor practică : „Probleme privind terminologia arhivistică”, „Regimul juridic al Fondului Arhivistic Național”, „Sistemul relațiilor internaționale în domeniul arhivelor”, „Obiectivele etapelor următoare de dezvoltare a României”, „Rolul României în contextul relațiilor sud-est europene în secolele XVIII—XIX” ș.a.

În dorința de a contribui la îmbunătățirea conținutului și creșterea eficienței cursurilor viitoare, îmi permit să fac o serie de propuneri :

— asigurarea unei mai juste proporții între expuneri, dezbateri și ore de studiu ;

— creșterea ponderii lucrărilor practice în cadrul cursului, pentru fiecare activitate.

S-a dovedit că aceste cursuri de reciclare au fost și un bun prilej pentru schimb de experiență. Pentru lărgirea acestei posibilități ar fi utilă întocmirea unor referate de către participanții la cursuri pe probleme importante, specifice activității lor, urmînd a fi dezbătute în plen.

ELEONORA MITRESCU
Direcția Generală a Arhivelor Statului

AL XII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE GENEALOGICE ȘI HERALDICE

Confirmând seriozitatea preocupărilor, specialiștii români în domeniul genealogiei și heraldicii au participat în anul 1974 la cel de-al XII-lea Congres internațional de științe heraldice și genealogice ce s-a desfășurat în Republica Federală Germania între 9–13 septembrie.

Reținând că aceasta este a treia participare la manifestările internaționale ale Comisiei de genealogie, heraldică și sigilografie creată în urmă cu patru ani pe lângă Institutul de istorie „N. Iorga”, trebuie să evidențiem faptul că fiecare congres a constituit un nou prilej pentru afirmarea pe plan mondial a cercetărilor de specialitate românești.

La cel de al XII-lea Congres, găzduit de orașul München, au participat 123 de organisme din 25 de țări și circa 300 de specialiști dintr-un număr și mai mare de state. Din țările socialiste, alături de specialiștii români, au fost prezente delegații ale instituțiilor de profil din R.D.G., R. P. Ungaria, R. P. Polonia și R. S. Cehoslovacia.

La organizarea congresului, pe lângă organismele internaționale, au luat parte instituțiile de specialitate din R.F.G., printre care remarcăm: Uniunea Asociațiilor genealogice din Germania (Deutsche Arbeitsgemeinschaft), Serviciul cultural pentru istoria familială și a persoanelor din Frankfurt (Zentralstelle für Personen und Familiengeschichte), Herold -- Asociația pentru heraldică, genealogie și științe înrudite din Berlin (Der Herold. Verein für Heraldik, Genealogie und verwandte Wissenschaften), Asociația națională genealogică din Bavaria (Bayerischer Landsverein für Familienkunde e. V) etc.

Onoarea de a fi președinte al celui de-al XII-lea Congres de științe genealogice și heraldice a revenit dr. Ottokar Isarel, iar funcția de secretar general pentru organizare a fost încredințată lui Constantin Dichtel. Cele două secții au avut președinți pe dr. Heinz Friederichs (genealogie) și Jurgen Arndt (heraldică).

Comitetul științific al congresului a reunit nume de prestigiu în domeniul științelor istorice din R.F.G., cum sînt prof. dr. Erich Berger, președintele Societății Herold, prof. dr. Hans Booms, președintele Arhivelor federale, dr. Helmut Dahm, președintele Asociației generale a arhiviștilor din R.F.G., prof. dr. Walter Heinemeyer, președintele Uniunii generale a istoricilor germani, etc.

După ședința de deschidere în care a conferențiat președintele Biroului permanent al congreselor Jonkheer Dr. C. C. van Valkenburg și s-a rostit cuvîntul inaugural privind cercetările genealogice și heraldice germane, activitățile științifice au fost organizate pe cele două specialități — genealogie și heraldică.

În cadrul primei secții s-au abordat teme privind genealogia generală, surse, mijloace și metode

de cercetare în domeniul genealogiei, un accent deosebit punîndu-se pe genealogia istorică și socială. S-au remarcat, din cadrul ultimei categorii comunicările referitoare la structura socială a anumitor comunități din punct de vedere genealogic, originea și evoluția unor pătri și clase sociale, rolul factorilor de cultură în evoluția socială.

La secția de științe heraldice s-au prezentat comunicări referitoare la heraldica generală, figurile heraldice, istoria heraldicii, heraldica comunală și de stat, dreptul heraldic, arta heraldică. La această secție au fost incluse și contribuțiile tratînd probleme de sigilografie, insignologie și vexilologie. Membrii Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie din R. S. România au susținut următoarele lucrări: DAN BERINDEI — Genealogia unor familii participante la revoluția din 1848 din Țara Românească, DAN PLEȘA — Cîteva mari familii boierești din Țara Românească din secolele XIV—XV, ȘTEFAN GOROVEI — O veche familie moldoveană, logofătul Tăutu și descendența sa, FERDINAND BRATSCH — Descendenții domnitorilor Simion și Ieremia Movilă, MARIA DOGARU — Stadiul actual și direcțiile de dezvoltare ale sigilografiei românești.

Comunicările românilor, atît cele tratînd probleme de genealogie, cit și cele referitoare la sigilografie au fost primite cu mult interes de congresiști. Participanții la dezbateri au subliniat deseori înaltul nivel științific al contribuțiilor românești. De altfel, delegații români pe parcursul lucrărilor congresului au avut un fructuos schimb de păreri cu oamenii de știință din alte țări, au evidențiat preocupările genealogice și heraldice din R. S. România.

În general, membrii delegației române au fost salutați cu simpatie de specialiștii din Franța, Belgia, Austria și Cehoslovacia și s-au bucurat de o primire cordială din partea gazdelor.

Cu ocazia congresului a fost deschis un bogat stand de cărți cu profil corespunzător tematicilor enunțate și s-au organizat mai multe expoziții. Una din acestea, realizată de Arhivele de Stat din Bavaria și Biblioteca Centrală din München a ilustrat dezvoltarea heraldicii în această provincie, drumul parcurs de la primii pași concretizați prin monede și sigilii, pînă la alcătuirea stemelor de stat comunale și private. Au fost expuse atît pergamente cu miniaturi specifice, izvoare sigilografice, cit și obiecte de uz personal, prezentînd un interes heraldic și genealogic. Expoziția insignologică, prima în acest gen, a prezentat sub formă de copii figurate, coroanele utilizate de-a lungul istoriei de diverse state.

O altă expoziție inițiată de Asociația națională pentru genealogie din Bavaria, axată pe teme pri-

vind stemele de familie, colecțiile de documente personale și conservarea tradițiilor familiale, a oferit congresiștilor posibilitatea de a cunoaște metodele de cercetare genealogică folosite de membrii săi și rezultatele obținute.

La închiderea lucrărilor congresului a avut loc sesiunea Academiei internaționale de heraldică și genealogie în care s-a discutat lista organismelor oficiale și a grupărilor independente de genealogie și heraldică afiliate confederației, cât și statutul acesteia. Atât pe parcursul congresului cât și în final participanții au apreciat în mod deosebit preocuparea gazdelor pentru a oferi cadrul adecvat

desfășurării în bune condiții a activităților științifice și culturale. Considerăm totuși că separarea congresiștilor în patru săli a constituit un inconvenient sub aspectul participării la dezbateri a unui număr mai mare de specialiști, cât și sub aspectul alegerii conferinței la care să participe, întrucât majoritatea erau interesante.

Mulțumind organizatorilor pentru activitatea desfășurată, apreciind cordialitatea cu care am fost primiți, ne propunem să continuăm cu mai multă stăruință cercetările menite să impulsioneze dezvoltarea științelor genealogice și heraldice din țara noastră.

MARIA DOGARU

GEORGE MACOVESCU, Gheorghe Lazăr,
Edit. Albatros, București, 1973, 141 p. + 6 pl.

Pentru istoria culturii românești, anul 1973 a marcat un moment comemorativ deosebit: împlinirea a 150 de ani de la moartea marelui cărturar și patriot Gheorghe Lazăr. Cu această ocazie — personalitatea marelui fiu al poporului nostru, inclus pentru activitatea sa deosebită pe lista aniversărilor UNESCO, a fost evocată prin numeroase manifestări omagiale (expoziții, simpozioane, dezvelirea unei statui la Sibiu).

Același eveniment notabil ne-a prilejuit consemnarea a două apariții editoriale, consacrate acestui subiect: monografia lui Gheorghe Păruț, apărută în Editura științifică și cea aparținând lui George Macovescu — realizată la Editura Albatros, asupra căreia ne vom opri în cele ce urmează. Este o carte de popularizare, mult amplificată față de ediția pe care a scos-o la Editura Tineretului, în anul 1954. Realizată în spiritul orientării materialist-istorice ce caracterizează literatura noastră de specialitate, autorul intitulează sugestiv capitolele operei sale, în care reconstituie viața și opera lui Gheorghe Lazăr.

Primul capitol: „Născut în vremuri de furtună” (p. 5—23), evocă copilăria acestuia, caracteristicile social-economice și politice ale epocii în care viitorul dascăl și-a desfășurat nobila activitate. După răscola iobagilor de la 1784, în țările române, avea loc procesul de descompunere a orânduirii feudale, asistăm la ascensiunea burgheziei, cu o ideologie proprie, cu interese deosebite de ale feudalilor.

„Dezvoltarea burgheziei române în Transilvania — arată cu justete autorul — s-a făcut în condiții speciale. Reprezentanții celor „trei națiuni” — nobilimea maghiară și maghiarizată, secuii și sașii — au refuzat burgheziei românești drepturile politice acordate burgheziei celor „trei națiuni”. Pentru cîștigarea acestor drepturi necesare dezvoltării ei economice, burghezia română transilvană a încercat diferite mijloace... Și astfel, în urma stăruințelor episcopului Ioan Inocențiu Clain s-au deschis la Blaj, trei școli, devenite puțin mai tirziu: școala normală, liceu și seminar, unde învățau fiii românilor înstăriți. Dintre aceștia, unii au plecat la studii superioare la Roma și acolo s-au pregătit să susțină prin lucrări istorice și filologice, teoria latinității românilor” (p. 19). Din rîndurile acestora, vor ieși: Ion Budai-Deleanu, Dimitrie Țichindeal, Vasile Aaron, Ion Barac. Prin ce s-a deosebit,

totuși, de aceștia Gheorghe Lazăr, dascălul prigunit din Avrig? El aducea cu sine suflul nou, imprimat de scrierile istorice și filologice ale exponenților Școlii Ardelene. Omul care „ducea cu sine idealul național”, „era mult mai bine pregătit, mai plin de concepții, mai simțitor și mai tare în voința sa de a crea și a rodi”¹.

Adoptarea de către cea mai mare parte a boierimii a limbii grecești ca limbă de cultură demonstrează lipsa unui caracter național. D'Hauterive, fostul secretar particular al domnitorului Moldovei, Alexandru Mavrocordat, acuză pe boieri, într-un memoriu scris în limba franceză în anul 1787, că ei sînt pe cale de a abandona cu totul limba străbună. „Limba moldovenească este amenințată de o schimbare, care va face să rămînă numai a poporului și de pe acum încă, cei mai mari o disprețuesc pînă într-atîta a o vorbi, încît cîțiva din ei se prefac că nici-nu o știu”. Din această cauză, boierii vor ajunge „să aibă nevoie de tîlmaci pentru a se înțelege cu țărani lor”. El adaugă: „Ar fi păcat să piară limba moldovenească, fiindcă ea este <constituie> ultima trăsătură a inflexibilității caracterului roman...”².

Capitolul al doilea: „Drum spre lumină” (p. 24—35) reconstituie momentele și treptele instruirii lui Lazăr. Școala primară a făcut-o în satul natal, iar studiile secundare la liceul piariștilor din Cluj. În 1801, el părăsește Clujul și urmează un an la liceul catolic din Sibiu, unde învață retorica și poetica iar în anul următor revine la Cluj unde, vreme de doi ani, urmează așa-zisa „clasă de filozofie”. În acest timp se va apleca spre studiul logicii, istoriei, algebrei, fizicii, chimiei, mineralogiei, geodeziei și arhitecturii. Școlarul timid din primul an devine acum un fruntaș, obținînd note excelente la toate materiile.

În 1805, la sfîrșitul „clasei filozofice”, trece la Academia de drept, dar nu rămîne decît două semestre. La începutul lui 1806, proaspătul învățăcel obține din partea Episcopiei ortodoxe de la Sibiu o bursă pentru a urma teologia la Viena, oraș unde rămîne pînă la 1811.

¹ G. Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 54.

² D'Hauterive, *Mémoire sur l'état ancien et actuelle de la Moldavie...*, București, 1902, p. 250—251.

Intitulat semnificativ de autor: „Om al ideilor noi” (p. 36—53), al treilea capitol reliefează activitatea învățăturii transilvan între anii 1812—1816. Numit profesor la Seminarul ortodox din Sibiu, Lazăr intră repede în conflict cu autoritățile bisericești și mai ales cu episcopul Vasile Moga, element îndărătnic și mărginit, ca și cu reprezentanții autorităților imperiale.

Atitudinea deschisă, nonconformistă, receptivă la ideile noi ale epocii, îi atrag ostilitatea și persecuția cercurilor oficiale. În aceste împrejurări, nu e de mirare că Lazăr folosește prima ocazie favorabilă, care i se oferă și trece munții în Țara Românească. „În viața lui Lazăr — arată G. Macovescu — începea o perioadă nouă, cea mai frământată, dar și cea mai roditoare” (p. 53).

În capitolul al 4-lea: „Rodul muncii și al hotărârii” (p. 54—103), urmăm munca perseverentă și fructuoasă desfășurată de învățăturii de la Avrighin în capitala Țării Românești.

Activitatea sa de educare și luminare a masei a fost înlesnită și de sprijinul și protecția acordată de câteva personalități muntene influente: banul Constantin Bălăceanu, boierii progresiști Iancu Văcărescu și Iordache Golelescu. Într-o asemenea conjunctură, în august 1818, Lazăr a scris și răspândit o „Înștiințare” către „de toată cinstea și vrednica tinerime”, în care își expune concepția despre necesitatea educării poporului și a pregătirii generațiilor tinere în limba țării. Cu multă justețe, autorul sesizează faptul că „chemarea lui Lazăr... conținea în germene spiritul democratizării învățămîntului, reprezenta în lumea închisă a feudalismului elementul viitorului, pe care însă burghezia nu-l va dezvolta pînă la capăt” (79—80).

În lucrare, se acordă în continuare un spațiu larg descrierii Școlii de la Sf. Sava și a sistemului de învățămînt preconizat și introdus de Lazăr. Cît despre elocința sa, foștii săi elevi își vor aduce aminte mai tîrziu. Astfel, Eliade va scrie: „El simția vocația sa. Cînd se afla în clasă, el vorbea insufletit. Căderea lui semăna un amvon. *Vedea cineva cum i se bate pieptul.* Cu mîini pline, arunca semnele românismului și naționalității”, iar Petru Petreache Poenaru completează fenomenul, scriind: „Lazăr făcea să pătrundă vorbirea sa în *runchii* ascultătorilor, încîntați că azeuau vibrînd sunetele limbii materne, cu cele mai profunde expresiuni în diferite cunoștințe științifice și filosofice”³. Iată de ce mai mulți tineri, atrași de învățăturile dascălului ardelen, părăseau vechea Instituție de învățămînt (Academia grecească) și se îndreptau către noua școală. Faptul acesta a determinat Eforia orașului să mărească numărul cadrelor didactice. Alături de Lazăr, îi întîlnim acum pe Ladislau Erdeli, Eufrosin Poteca, Ion Eliade Rădulescu, iar mai tîrziu pe Petru Petreache Poenaru.

„...Se putea vorbi — constată autorul lucrării — despre un corp profesoral și despre o școală închegată, în fața căreia apăreau sarcini din ce în ce mai mari” (p. 92). În acest fel, roadele nu vor întîrzia să se vadă: apăreau primii ingineri hotarnici români.

Gheorghe Lazăr vorbea adesea elevilor săi despre starea jalnică a clasei din care el își trăgea obîrșia, despre țăranii care trăiau „în vizuinele și bordeiele cele mai proaste și înecunșate, rupți, goi, amărîți și asemănați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia orbirei”... (p. 105).

În același timp dascăl și înflăcărat patriot, Gheorghe Lazăr și-a manifestat ideile și sentimentele de care era însuflețit nu numai în vorbe, ci și în fapte. El le-a dovedit odată mai mult cu prilejul mișcării revoluționare din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu. Alături de populația capitalei, a salutat cu entuziasm intrarea în București, la 21 martie, a lui Tudor Vladimirescu și a pandurilor săi, cel care cu trei luni în urmă chemase la luptă pe locuitorii de pe plaiurile Olteniei, făgăduindu-le „slobozenie de sub supunerea turcilor și a boierilor”. Acest episod formează substanța cap. al V-lea „În rînd cu Tudor” (p. 104—126).

Cînd în urma apelurilor disperate ale boierilor către sultan, trupele turcești au trecut Dunărea pentru a înăbuși mișcarea, Lazăr s-a aflat zilnic în tabăra lui Tudor de la Cotroceni, dîndu-i sfaturi cum să mărească rezistența taberei, cum să regleze tirul tunurilor. Sfîrșitul epopeii revoluționare a lui Tudor Vladimirescu este îndeajuns de cunoscut și autorul, urmîrind destinul eroului său, nu insistă asupra lui. După înăbușirea mișcării, dascălul transilvan, bolnav, profund îndurerat că nu i s-a dat puțina de a-și re-deschide școala se întoarce din nou acasă. La 17 septembrie 1823, el se stinge din viață la Avrighin, în vîrstă de numai 44 de ani.

„Lupta nu a fost zadarnică” (p. 127—135) — este ideea care străbate ultimul capitol al monografiei. Într-adevăr, semințele aruncate de Lazăr, au rodit bogat și fecund după moartea eroului. Ideile și eforturile sale au contribuit la deșteptarea tot mai vie a conștiinței naționale, la înflorirea limbii și culturii românești, la dezvoltarea viguroasă a mișcării de eliberare socială și națională. Școala de la Sf. Sava a devenit un adevărat rezervor de cadre, elemente tinere și înflăcărate ce și-au dedicat viața idealurilor de libertate și prosperitate națională.

Scrisă într-un stil alert, accesibil, reconstituind cu claritate etapele biografiei marelui înaintaș al culturii românești, lucrarea realizată de George Macovescu își atinge pe deplin scopul, contribuind la cunoașterea de către masele largi de cititori a aceluia care a fost „un exponent al ideilor înaintate, un curajos și hotărît luptător pentru răspîndirea culturii, un deschizător de drumuri în dezvoltarea culturii poporului nostru”.

³ G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 105 (sublinierile sale).

TITU GEORGESCU, ION ILINCIOIU, 1907. Intelectualii și răscoala

Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1974, 183 p.

Această nouă și valoroasă contribuție se referă la locul și rolul intelectualilor în contextul evenimentelor din timpul marii răscoale.

Lucrarea cuprinde cinci capitole* și subliniază receptivitatea lor față de problema agrară, soluțiile preconizate de membri ai cercurilor socialiste sau ai partidului politic al clasei muncitoare pentru o rezolvare democratică a chestiunii țărănești, contactele nemijlocite pe care mulți dintre aceștia le-au avut cu triste realități ale lumii satelor la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

Răspindirea de publicații ale presei socialiste la sate, activitatea unor tineri socialiști în mediul rural în perioada anterioară sau ulterioară răscoalelor țărănești din 1888, contribuția pe care învățătorii, în special, au adus-o la propagarea prin tipărituri a ideilor generoase ale socialismului, în anul amintit, în rîndurile țărănimii, rolul cluburilor socialiste la sate în direcția creșterii stării de spirit revoluționare a populației sărace au pregătit climatul favorabil de atitudine progresistă și patriotică a numeroși intelectuali care, folosind arma condeiului sau virulența înaripată a cuvîntului s-au situat prin poziție, atitudine și prezență alături de încercații truditori ai pămîntului în memorabilul 1907.

Autorii au meritul de a fi tratat nuanțat atitudinea intelectualilor de la orașe și sate față de răscoală, de a fi dat explicații pertinente și exemple convingătoare asupra unor idei și soluții politice care au circulat în legătură cu organizarea țărănimii la noi, stăruind mai mult asupra pozițiilor învățătorilor rurali atașați în majoritatea lor cauzei drepte pentru care au luptat și s-au jertfit țărani.

Totodată apreciem că autorii au reușit să stabilească limitele unor astfel de programe care nu se ridicau împotriva marii proprietăți particulare și se rezumau la prevederea unor drepturi cetățenești pentru țărani prin extinderea sistemului electoral.

Dar ceea ce remarcă în mod just autorii, ca o firească concluzie după prezentarea multipelilor și variațiilor luări de poziții ferme ale intelectualilor în favoarea țărănilor răsculați este „...direcția transformării stării de spirit, latent protestatară, într-o stare activă de ridicare împotriva alcătuirii sociale existente în

regimul agrar moșieresco-burghez din România acestei perioade” (p. 85).

Folosind cu discernămint și analizînd riguros documente de arhivă, unele pînă acum inedite, autorii ajung la concluzia interesantă că izbucnirea răscoalei a fost posibilă datorită unor acțiuni la care au participat intelectuali ai satelor: informări reciproce între învățători cu privire la modul cum evoluau evenimentele, consfătuiri la locuințele cadrelor didactice sau la școli — la astfel de întâlniri participînd și conducători ai țăranilor din diferite localități, activitatea de stimulare și unire a energiei revoluționare țărănești împotriva moșierilor și arendașilor.

Printre intelectuali ai satelor solidari cu țărăanii răsculați istoria anului 1907 a consemnat și nume de preoți, unii executați fără judecată, alții arestați și deferiți justiției. Sînt citate exemple de persoane din aparatul de stat al regimului burghez-moșieresc: primari, notari, secretari comunali, șefi de gară, medici, care s-au situat prin poziții și atitudini de partea țăranilor răsculați (p. 104—106).

Autorii acordă numeroase pagini în lucrare rolului pozitiv, înaintat, al tineretului: liceeni, studenți care și-au manifestat simpatia față de cauza dreaptă a țăranilor. Se combate cu argumente „teoria” fără consistență care a fost folosită de cercurile moșierimii și burgheziei potrivit căreia, printre cei vinovați de ridicarea la luptă a țărănimii au fost și studenții. Realitatea a constatat din faptul că unii din studenții veniți la familiile lor în zilele lui martie 1907 au fost considerați „instigaatori” de autorități ba chiar maltratați și arestați. Este salutară contribuția autorilor de a prezenta rolul real al studenților la sprijinirea cauzei țăranilor răsculați în 1907. La Iași, spre exemplu, un comitet de inițiativă a redactat un manifest adresat studenților în care se făcea apel la concursul acestora pentru rezolvarea „...acestei mari probleme economice și sociale” (p. 129). Studenții ieșeni au îndemnat pe rezerviștii concentrați ca „să nu tragă în țărani” (p. 130).

Societățile studenților din Iași și București: „Solidaritatea” și „Studenții fii de țărani” și-au exprimat deschis adevărate simpatii pentru lupta dreaptă a țărănimii. Iașul, bunăoară, a fost martorul unei adunări de proporții la 1 martie 1907 organizată de societatea „Studenții fii de țărani” și care s-a încheiat cu o moțiune de solidaritate și cu propuneri concrete de soluționare a problemei agrare. La București, două mari întruniri în zilele de 4 și 11 martie 1907 în sala Dacia au reunit personalități universitare ca Nicolae Iorga, Ion Cantacuzino, Dimitrie Voinov, studenți din Capitală, muncitori. Prima întrunire s-a încheiat cu o manifestație a studenților care s-au îndreptat spre Piața palatului iar acțiunea a primit riposta armatei și a poliției.

* 1. Introducere, cu un subcapitol intitulat Mișcarea socialistă și problema agrară pînă la 1907. 2. Un vulcan în fierbere. 3. Curente și concepții progresiste despre lumea satului românesc la începutul secolului XX. 4. Intelectuali ai satelor totuna cu țărănimia. 5. Intelectuali ai orașelor în sprijinul țărănimii. Cu subcapitolele: Profesorii și tineret studios alături de țărănimie, Intelectuali socialiști și 1907, Scriitori, artiști plastici, intelectuali de prestigiu, factori de răspundere în viața publică își exprimă adevărate simpatii față de țărănimie. De asemenea, la sfârșitul lucrării sînt prezentați indicii de nume și geografici.

Alte asociații și societăți studențești au militat pentru propășirea țăranilor prin șezători, formarea cabinetelor de lectură și a bibliotecilor sătești, înființarea de syndicate agricole, cooperative de consum și altele.

Autorii remarcă faptul că în aprecierea atitudinii intelectualilor față de răscoala din 1907 se cere „...un discernămint de nuanțe sau gradări ce se desprind din manifestările ei în timpul evenimentelor și în raport cu problema țărănească în societatea românească a epocii” (p. 143).

Manifeste ale socialiștilor cum a fost cel semnat de conducerea cercului „România muncitoare”, apelul-manifest „Concediați și rezerviști” apărut în organul de presă al cercului sau articolul „Răscoalele țărănești” exprimau poziția avansată, progresistă și democratică a intelectualității care demonstra o atitudine fermă, combativă împotriva organizării de stat a regimului burghezo-moșieresc.

Autorii evocă poziția unor intelectuali atașați ideilor socialiste, cum au fost medicii Ion Cantacuzino, Dimitrie Voinov sau publicistul N. D. Cocea, militant socialist de seamă, consecvent antimonarhic care în diferite împrejurări au exprimat înțelegere și simpatie pentru lupta și cauza țăranilor răsculați. Se citează din revista „Facla”, anul I, nr. 1 din 13 martie 1910 — publicație editată de N. D. Cocea: „Un statistician bizar a făcut socoteala că dacă s-ar fi înșirat cadavrele țărănești în lungul și latul Căii Victoriei, pe de o parte a cheiului Dimboviței și pînă dincolo de Piața Mare, majestatea sa ar fi putut să meargă de la palat pînă la Dealul Mitropoliei, ca să citească mesajul de deschidere a Camerelor pășind pe un covor moale de carne țărănească”.

Nu lipsesc din lucrare pozițiile savantului Nicolae Iorga, a istoricilor A. D. Xenopol, Ion Lupaș, a scriitorilor Mihail Sadoveanu, Garabet Ibrăileanu, Alexandru Vlahuță, I. L. Caragiale, publiciștilor Paul Bujor, I. I. Mironescu, Panait Cerna, poezilor George Coșbuc, Octavian Goga, Emil Isac, artiștilor plastici Octav

Băncilă, Ary Murnu, a medicilor Nicolae Lupu, P. Cazacu, avocaților din Craiova care au sprijinit cauza țăranilor aduși în fața instanțelor judecătorești.

Autorii au folosit în cercetarea întreprinsă numeroase fonduri arhivistice ceea ce conferă lucrării un caracter de originalitate și veridicitate. Amintim din categoria largă a izvoarelor documentare pe cele din Arhivele Statului, fondurile prefecturilor județelor Baia, Botoșani, Olt, Dolj, Vâlcea sau fondurile Parchetului general Iași, tribunalului Romanai, protoieriei Mehedinți, tribunalului Teleorman, Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Ministerului Justiției, colecția Spiru Haret, Arhiva I.S.I.S.P. de pe lângă C.C. al P.C.R., manuscrite din corespondența lui Nicolae Iorga — anul 1907 — ș.a.

Nu ar fi fost lipsit de interes dacă autorii își propuneau să prezinte, chiar sintetic în lucrare, reflectarea răscoalei din 1907 în concepția și creația intelectualității din România din perioada interbelică și după 23 August 1944. Unele formulări puteau fi evitate intrucît dau naștere la echivoci. Astfel, la pagina 42 se afirmă că „Intelectualitatea României a fost în zilele fierbinți ale răscoalei și după aceea, de partea țărănimii, deci se are în vedere totalitatea acestora pentru ca la aceeași pagină să fie menționat: „Concluzia, legată direct de evenimentele revoluționare desfășurate în primăvara anului 1907, are în vedere cea mai mare parte a intelectualității românești”. De asemenea, o caracterizare a formei politice de conducere a statului român la începutul secolului XX sub denumirea „regim monarho-boieresc” nu ni se pare cea mai potrivită.

În ansamblu, lucrarea constituie o dovadă certă a posibilităților celor doi autori în tratarea unei teme de larg și major interes științific, prin bogăția faptelor și datelor comunicate, interpretarea documentelor și stilul plăcut de prezentare.

MIRCEA DUMITRIU

ILIE SEFTIUC, IULIAN CÎRȚINĂ, *România și problemele strimtorilor.*

Edit. științifică, București, 1974, p.

„...Tot ce are legătură cu Marea Neagră interesează țara mea în gradul cel mai înalt, pentru că prin Marea Neagră și prin strimtori trece singura noastră ieșire spre marea liberă...” astfel se adresa N. Titulescu, ministru de externe al României, participanților la ședința inaugurală a Conferinței de la Montreux (22 iunie 1936). Pornind de la acest adevăr, pe care întreaga noastră istorie l-a demonstrat cu prisosință, autorii lucrării „România și problema strimtorilor” — Ilie Seftiuc și Iulian Cîrțină — au elaborat un amplu studiu de istorie politico-diplomatică consacrat evoluției problemei strimtorilor Bosfor și Dardanele, analizei regimului juridic internațional

al acestora stabilit prin Conferințele de la Lausanne (1922—1923) și Montreux (1936), evidențierii modului activ de manifestare a diplomației românești pentru apărarea drepturilor și intereselor legitime ale țării noastre.

Interesul celor doi cercetători pentru problemele diplomației românești interbelice este mai vechi și tocmai acestui interes îi datorăm valoroasa lucrare *Dunărea în istoria poporului român*, bine primită de publicul cititor, de critica de specialitate și premiată de Academia R. S. România.

Ambele lucrări se înscriu pe linia aprofundării și înțelegerii temeinice a locului și rolului pe care Dunărea și Marea Neagră

l-au avut în politica externă a României, a grijii permanente pentru menținerea și apărarea unor interese naționale legitime împotriva oricărei politici arbitrare sau bazate pe forță.

Lucrarea apărută în Editura științifică explică și fundamentează teoretic interesul manifestat de România pentru regimul strimtoriilor, pune în evidență importanța acestui regim pentru dezvoltarea economică și politică a statului nostru în anii dintre cele două războaie mondiale.

Interesul manifestat pentru problema strimtoriilor are puternice temeiuri economice, geografice și istorice, prezentate succint de autori prin date și cifre revelatoare.

Ca stat riveran la Dunăre și Marea Neagră, România era vital interesată în asigurarea unui regim de libertate la strimtori, Bosforul și Dardanelele constituind singura posibilitate de ieșire la căile maritime internaționale. Închiderea strimtoriilor în timpul războiului italo-turc (1911), a războaielor balcanice (1912—1913) ca și în anii primei conflagrații mondiale aduseseră grave prejudicii României.

În capitolele următoare, autorii supun unei pertinente analize condițiile internaționale în care s-au desfășurat evenimentele, evoluția raportului de forțe pe plan mondial, politica de dictat a marilor puteri învingătoare în primul război mondial ca și puternicele contradicții existente între ele în menținerea și întărirea pozițiilor dominante în regiunea Balcanilor. Profunda analiză a acestor fenomene a fost făcută în scopul înțelegerii cât mai exacte a părților pozitive dar și a limitelor manifestate în activitatea diplomatică desfășurată de oficialitățile românești în complexa problemă a strimtoriilor.

Cei doi cercetători scot în evidență mobilurile acțiunilor diplomatice desfășurate de România, modalitățile propuse pentru soluționarea problemei comunicațiilor prin strimtori, pozițiile diferitelor partide politice burgheze, precum și practicile discriminatorii și inechitabile ale marilor puteri, ignorarea intereselor statelor mici și mijlocii. Analizând conferința de la Lausanne, care a stabilit un regim de internaționalizare a strimtoriilor cu numeroase

carențe, cu o durată scurtă și precară, autorii subliniază că toate țările balcanice s-au pronunțat pentru deplina libertate de navigație prin strimtori. Cu atât mai mult constituie un merit al lucrării, evidențierea poziției României la această conferință de la tribuna căreia a afirmat necesitatea creării unui regim internațional al strimtoriilor, menit să neutralizeze interesele unei puteri prin recunoașterea drepturilor egale pentru toate celelalte țări.

Totodată, sînt reliefate încercările de apropiere a țărilor balcanice în anii care au urmat, încheierea alianței din 1934 cunoscută sub numele de Înțelegerea Balcanică marcînd expresia cea mai viguroasă a colaborării statelor riverane în apărarea intereselor lor legitime.

Evoluția situației europene în condițiile creșterii pericolului fascist și a tendințelor revizioniste, necesitatea apărării granițelor naționale, acțiunea comună a statelor balcanice sprijinite de U.R.S.S. și Franța la Conferința de la Montreux desfășurată sub semnul imperativelor epocii, poziția adoptată de România cu acest prilej au constituit principalele probleme dezbătute într-un capitol special al lucrării.

Nu putem încheia fără a sublinia vasta muncă de documentare a celor doi cercetători, lucrarea bazîndu-se pe o amplă bibliografie și pe cercetarea unui bogat material arhivistic, în cea mai mare parte pentru prima dată introdus în circuitul științific. Autorii au consultat pentru elaborarea lucrării materiale originale păstrate în fondurile arhivistice ale Ministerului Afacerilor Externe, la Arhivele Statului București, la Biblioteca Academiei R. S. România și Biblioteca Centrală de Stat.

Prezentată în condiții editoriale reușite (redactor Ilie Gancea, tehnoredactor Florica Weidle) cartea constituie un punct de referință nu numai pentru specialiști dar și pentru un larg cerc de cititori care pot găsi aici date deosebit de importante în legătură cu un capitol mai puțin cercetat de istoriografia noastră marxistă.

FLORIN POPESCU

LUCIAN BOIA, Eugen Brote. 1850—1912, București,

Edit. Litera, 1974, 211 p.

Susținută cu succes ca teză de doctorat și publicată într-o formă prescurtată în actuala variantă, monografia lui Lucian Boia impune atenției cititorilor și cercurilor științifice de specialitate pe un tînăr și talentat cercetător al istoriei noastre moderne¹.

¹ Amintim dintre studiile publicate pînă în prezent: *Aspecte ale emigrației politice din Transilvania în vechea Românie la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în „Analele Universității București”, Istorie, XIX (1970), nr. 1: *Contribuții privind mișcarea națională a*

românilor din Transilvania și trecerea de la activism la pasivism (1893—1905), în „Studii”, XXIV (1971), nr. 5; *Contribuții privind mișcarea națională a românilor din Transilvania în anii 1910—1914*, în idem, XXV (1972), nr. 4; *Considerations de Milan Hodža sur les Roumains*, în „Revue roumaine d'histoire”, 5/1972.

București) cit și din străinătate, întreprinsă de autor pe parcursul anilor 1968—1972.

Istoricul și-a îndreptat obiectivul cercetării și analizei sale riguroase asupra uneia din personalitățile social-politice mai puțin studiată de istoriografia românească (din trecut și de astăzi), dar al cărei aport într-o serie de momente cruciale ale luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania a fost demn de menționat.

În acest fel, după contribuțiile de mai mică întindere datorate lui Nicolae Iorga, Octavian Tăslăuanu, Vasile Netea², literatura istorică românească dispune de o lucrare monografică serioasă asupra acestui subiect.

Bazându-și temeinic sinteza pe principiile materialismului istoric, autorul a reușit o minunată reconstituire a etapelor principale ale vieții și activității lui Eugen Brote, re-așezând astfel pe militantul transilvan la locul ce i se cuvine în ansamblul vieții social-politice din țara noastră din a doua jumătate a secolului trecut și primul deceniu al veacului nostru.

Lucrarea este structurată pe 6 capitole, care urmăresc, cronologic, etapele principale ale evoluției politice și a formației culturale a neobositului luptător. Cel pe care Nicolae Iorga îl considera „om foarte cult, cu un însemnat talent la scris, minte capabilă de a storce faptelor concluzii nouă”, își începe ascensiunea în anul războiului de independență, când este ales controlor în cadrul ASTREI. Ulterior, îndeplinind și alte funcții în cadrul cunoscutului organism de cultură (membru supleant, casier), el începe să se bucure de aprecierea și stima membrilor mai vîrstnici.

În paralel, Brote începe să se afirme și pe plan politic, fiind ales, în 1878, în Comitetul central electoral al Partidului Național Român din Transilvania.

O etapă importantă a biografiei lui Brote, în care activitatea fecundă a acestuia se împletește organic cu evoluția și frământările mișcării naționale românești este derulată în fața noastră în capitolul III al cărții, sugestiv intitulat *Tribuna 1884—1893* (p. 51—101). Reprezentînd aripa mai radicală a mișcării naționale românești, gruparea de la „Tribuna”, în jurul căreia se adună un nucleu de elemente tinere, active și talentate, va promova o linie nouă în cadrul mișcării, aceea a activizării acesteia, a depășirii tacticii pasiviste, care nu mai corespundea în noile împrejurări istorice. La conferința de la Sibiu, din 1890 a Partidului național român, Brote devine vicepreședinte al partidului, iar în același an, prin plecarea lui Slavici la București, șeful necontestat al „Tribunei”. Anii care vor urma constituie perioada de vîrf a activității politice și publicistice a liderului transilvan.

În înfruntarea dintre el și A. Mocioni și adepții acestuia (în privința trimeriei Memorandumului către împăratul Francisc Iosif) Brote obține, la conferința din 1892, cîștig de cauză. Linia memorandistă, petiționară, predomină în acest moment în mișcare. Pe baza unei serioase investigații documentare, autorul realizează o adevărată disecție a acestei epoci frământate, dezvăluind, pe acest fundal, tabloul complex și contradictoriu, al stărilor de lucruri din partida românească, al înfruntărilor și ciocnirilor divergente de opinii.

În acest context sînt reliefate și acțiunile întreprinse de mișcarea națională românească, printre promotorii aflîndu-se și Brote, pentru strîngerea legăturilor cu celelalte națiuni exploatate din Imperiul austro-ungar, în vederea alcătuirii unui front de luptă comun împotriva opresiunii naționale. Este de asemenea, bine descrisă amploarea mișcării memorandiste, dezamăgirea și schimbarea de optică produsă de atitudinea împăratului, consecințele pe care această acțiune le-a avut pentru liderii mișcării naționale românești.

Anticipînd represaliile autorităților maghiare, Brote, împreună cu A. C. Popovici, se refugiază în România. Această perioadă formează obiectul capitolului IV, unde sînt relevate eforturile lui Brote de a cîștiga opinia publică din vechea Românie pentru cauza românilor transilvăneni, ca și pierderea treptată a platformei politice și a prestigiului de care se mai bucura în mișcare.

Totuși, această perioadă este în schimb rodnică pentru Brote pe plan publicistic: la începutul lui 1895, îi apare la Berlin principala lucrare *Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn* (Chestiunea română în Transilvania și Ungaria), care se impune prin cantitatea și precizia datelor. Deși o anumită grabă și lipsă de obiectivitate îi dau pe alocuri caracterul unei lucrări ocazionale, la vremea apariției sale cartea, tradusă ulterior în limba română și italiană, a reprezentat un important eveniment editorial și politic contribuind la o mai bună cunoaștere a problemei românești pe plan european.

Datorită mai vechilor sale legături cu D. A. Sturdza, în 1898, pentru a avea o sursă de existență, Brote acceptă oferta acestuia de a funcționa ca administrator al moșiei de la Găiceana, județul Bacău, unde își va petrece 10 ani de viață. Autorul relevă concepțiile înaintate ale personajului, atît în ceea ce privește metodele de exploatare a pămîntului, dar și în ceea ce privește relațiile cu țărani, pe care s-a străduit să le promoveze constant. Totuși, datorită unor neînțelegeri, printre altele și de ordin financiar, Brote va fi nevoit în 1908 să părăsească moșia.

Ultimii ani evidențiază preocupările lui Brote de a menține contactul cu realitățile transilvănene. Reîntors, prin 1911, la Brașov, el s-a plasat pe o linie diferită de a majorității fruntașilor români, pronunțîndu-se, la fel cu Ioan Slavici și Vasile Mangra, pentru ducerea de tratative cu guvernul maghiar. Brote moare în 1912, în momentul cînd

² N. Iorga, *Oameni care au fost*, vol. II, București, 1935, p. 40; O. Tăslăuanu, *Eugen Brote*, în „Luceafărul”, XI (1912), nr. 33 (16 decembrie), p. 774—775; Vasile Netea, *Uitatul Eugen Brote*, în „Pentru Transilvania”, București, f.a., vol. II, p. 95—106.

P.N.R., aflat pe uha din căile sugerate de el, se pregătea să intre în tratative cu guvernul maghiar.

Încheierea oferă autorului posibilitatea de a trasa caracteristicile acestei personalități evidențiind atât meritele cât și lipsurile sale. Recunoscînd cu justețe faptul că eroul monografiei sale nu se încadrează în galeria marilor personalități marcante ale istoriei noastre, Lucian Boia consideră totuși traiectoria acestuia ca „istoria unor eșecuri, dar și a unor împliniri, a unor realizări, care

își au locul lor în istoria noastră modernă. În ciuda limitelor și greșelilor, el rămîne o personalitate însemnată a mișcării naționale transilvănene de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru” (p. 197).

Scrisă într-un stil alert, dar accesibil, bine documentat, dar nu încărcat, monografia consacrată de tînărul istoric Lucian Boia lui Eugen Broște se impune ca o reușită a genului, prilejuind un debut promițător editorial.

MARIAN STROIA

G. MIHĂILĂ, *Dicționar al limbii române vechi*

Edit. Enciclopedică Română, București, 1974, 331 p.

O lucrare de sinteză asupra limbii române atestată în diferite monumente scrise mai vechi decît primul text redactat aproape integral în românește — Scrisoarea lui Neacșu din 1521 — era mai mult decît necesară.

Lucrarea lui G. Mihăilă are scopul de a strînge într-un repertoriu unic cuvinte extrase din toate listele de cuvinte alcătuite de alți cercetători, ceea ce face ca *Dicționarul* să fie un auxiliar de nădejde pentru un cerc larg de cititori și, într-o oarecare măsură, chiar și în munca de cercetare a unei anumite etape de dezvoltare a limbii române. Autorul ajunge la concluzia că în secolele XIII—XV limba română era de acum foarte apropiată de limba actuală, ea aflîndu-se la un stadiu de dezvoltare și de diferențiere față de latină, similar cu alte limbi romanice.

Autorul a considerat util să facă un studiu introductiv în care se expun rezultatele din cercetări anterioare privitoare la începuturile scrisului în țările române, pătrunderea slavonismului la nord de Dunăre, textele slavone și cele originale în slavonește, lexicul slavonei de redacție română, trăsăturile lexicale ale documentelor slavo-române și latine sau din alte surse.

Autorul recurge la datele furnizate de glossarele publicate în diversele ediții de documente, restringîndu-se doar la cuvintele atestate pînă la 1521, le verifică după izvoare și adaugă alte nume comune și proprii (antroponime, toponime și hidronime) provenind din apelative românești.

Fiecare din cele 628 de articole din *Dicționar* constă din cuvîntul-titlu, restabilit la nivelul dicționarului actual, însoțit de indicații gramaticale și, uneori, și de indicarea sensului. Exemplele, în chirilică, sînt date începînd cu cea mai veche atestare cunoscută de autor (și de autorii glosarelor utilizate). În paranteză se dau indicații asupra sursei contextelor și cu privire la glosarele în care au mai fost întîlnite. Indicațiile cu privire la datarea din *Dicționarul limbii române* sînt menite să ilustreze cît de departe în timp sînt situate atestările din *Dicționarul* recenzat. Articolele se încheie cu etimologia cuvîntului și, uneori, cu scurte indicații bibliografice.

Partea a treia a lucrării expune principiile de transcriere a cuvintelor românești în chirilică și latină, iar în partea a patra se expun concluzii bazate pe rudimente de statistică cu privire la lexicul ordonat cu aproximație în funcție de momentele de penetrație în componența limbii române, sau în funcție de perioada atestării. Lucrarea este considerată de autor ca o verigă din lanțul cercetărilor începute de mai bine de un secol de I. Venețin, F. Miklosic și B. P. Hasdeu și își exprimă încrederea că a adus o contribuție la cercetările care se vor întreprinde în vederea sintetizării unui material mai bogat într-un *Dicționar al slavonei române*, lucrare la care a participat în faza inițială și autorul și pe care a continuat-o doar colectivul de cercetători de la Institutul de Lingvistică din București sub conducerea dr. Gh. Bolocan, șef al sectorului de slavistică și onomastică de la acest institut.

Intitulată cu precauție *Dicționar al limbii române vechi*, lucrarea recenzată precede *Dicționarul istoric al limbii române*, alcătuit de colectivul amintit mai înainte, care antrenează aproape tot materialul slavo-român original scris pînă la 1600 în cele două țări române. Autorul nu are pretenția de a da decît un „repertoriu unic” (p. 54) al *cuvintelor românești* strînse „din nou” și reproduse după „izvoarele publicate” (idem).

Acest „repertoriu” este construit după tipul dicționarului prezentînd însă particularitatea că alături de cuvinte din limba comună apar și nume proprii, toponime și antroponime presupuse de autor ca derivînd de la apelative.

Anume asupra acestui aspect vom insista. Este oare posibil să se construiască un asemenea dicționar, și lingvistic și toponimic în același timp? În ce măsură se pot motiva etimoanele propuse de autor, dar în majoritatea lor covîrșitoare extrase din *Dicționarul Academiei* și din *Dicționarul limbii române moderne*? Se comportă oare identic numele comune și cele proprii, iar în cadrul acestora același comportament au antroponimele și toponimele?

Pentru a răspunde la astfel de întrebări trebuie să se țină seama de faptul că autorul neglijează factorii timp și spațiu când alcătuiește *dicționarul său*. Desconsiderind diacronia autorul pune pe același plan forma cuvintelor actuale cu cea a cuvintelor dintr-un alt stadiu de dezvoltare a limbii. Dacă acest lucru este valabil într-o oarecare măsură pentru numele comune, pentru numele proprii ipoteza este falsă. Cf. *Arbure* din lat. *arbor*, -em, *Bă-laur* = *Balaur*, cuvânt autohton, din aceeași rădăcină cu *Bală* „monstru” etc., în care — *ur* se separă de *Bala* „mare”, ca și în n.p.r. *Buor* = *Bour*, *Nuor* = *Nour*, în Dict.: *Nuoreț*; cf. *ur*iaș, ghiaur < tc., *uroș* mag. (în textele slavo-române); v. și n.p.r. *Albul*, *Boul*; hidron. actual *Noul*, în care „*n*” = „*l*”, ca în alb. *magullë* — rom. *măgură*; cf. *Arp(ăș)el*, *Alb(a)*, *Alba(ac)*, *alp(in)*, *arb(ănaș)* pt. *alban(ez)* = „muntean”; cf. engl. *harbour* vale, depresiune.

Mai ales în ceea ce privește toponimia (și indeosebi oronimele și hidronimele) se poate afirma că legătura dintre semnificat și semnificant nu este alterată cu ușurință de modificările din relațiile sociale. Formele de relief dăinuie, și o dată cu ele și denumirile lor, prin apelative specifice, corespunzătoare (conformațiile terenului — oronime de ex. — prin cuvinte adecvate, hidrografia prin cuvinte desemnând cursuri de apă etc.). Aceasta chiar dacă în viața colectivității lingvistice care le-a desemnat au intervenit mutații însemnate de ordin istorico-social, ajungând chiar pînă la așa-numita dispariție a colectivității date.

Prin această dispariție numirile își pierd din semnificația lor și devin de nerecunoscut pentru celelalte colectivități care de-a lungul istoriei se perindă pe aceleași locuri care fuseseră denumite inițial de prima. Dacă limba urmașilor are complexe sonore apropiate de numirile care au persistat, dar au devenit oarecum de neînțeles, atunci urmașii primei colectivități crează asocieri formale, iar toponimele par a fi din nou „botezate”. Este interesant că romanii au reinterpretat în felul lor, potrivit cu fonetismul latin, denumirile dacogetice, dar nu le-au putut înlocui cu altele, latine (oiconimele ocupă un loc aparte, ele modificându-se mult mai lesne) cf. *Olt* — *Aluta*, *Ordessus* — *Argeș* etc., dar *Alba Iulia*, față de *Napoca*, *Potaissa* etc.

Maghiarilor le-a fost, probabil, mult mai ușor să adapteze denumirea locurilor și apelor la sistemul lor fonetic, întrucît daco-getica, limbă indo-iraniană, avea trăsături comune cu turcicele din zona de influență a persanei — cf. *mag.erdő* — arab. *ard' țară*. Poate că în acest sens trebuie interpretată și inscripția *Decebalus persko rilo* de pe vasul ritual dacic 'Decebal(cele) de neam persan' cf. *Rila* = „Omul” din Thracia, cu formă de ablativ — *rilo*. (Analogia „om” = „munte” este des întîlnită în toponomie. — *Baba Ana*, *Baba Runca* cf. hind. *babū* 'stăpîn'; 'tatăl părinte', cf. bg. *băstata*; cf. rom. *bun*, -ă 'bunic' -ă; *Moș*, *Moșă*, cf. alb. *moshë* 'vîrstă'; cp. *moșneag*, cuvînt segmentabil în *moș* și *neag*, al doilea termen des

întîlnit în oronimie: *Negoiul*, *Negoteasa*, *Negotinul*, *Cîmpul lui Neag* (cf. „plaiul munte-lui”), cp. etnonimul *peceneag* în care *-neg* poate semnifica 'neam, gîntă'; cf. *Mușat Moș*, în care *-at* este des întîlnit în toponimele derivate (nu ca formativ al participiului contemporan, deci etimonul *frumușat mușat* oferit în *Dicționar* este improbabil, arom. *mușat* nefiind în acest caz decît o identitate formală; comp *Roman și Vlahata* în „Cronica moldo-rusă” *at(a)* redînd probabil sensul de 'neam, gîntă'. Tot așa *Murmînt* (din lat. monumentum), trebuie pus în legătură cu *morman* etc., *-mînt* relevînd oronimul *munte*, greu de pus în legătură cu lat. *mons-tem*, ca și cum dacii ar fi așteptat colonizarea romană ca să le aducă termenul pentru denumirea a ceea ce pentru ei constituia elementul vital pentru păstorit.

La fel *dîmb*, dacă nu este pus în legătură cu celticul *tomb* (cf. fr. *tombe*, 'tumulus' ca și *curganul* cumanic), cf. și oron. *Timpa*, și este admis ca provenind din maghiarul *domb*, atunci apar superflue „slavisme” *Dimbovita*, *Dimbova*, *Dimbul* (hidronime) ca derivate din v. sl. *dob* 'stejar', alături de *dumbravă* cu -o->um.

Exemplele pot fi înșirate pe pagini întregi.

Cert este că nu se poate construi un dicționar cu caracter mixt, cum este cel recenzat, folosindu-se rudimente de etimologizare, utile pentru multe nume comune — apelative, dar practic inutilizabile în ceea ce privește numele proprii. (Autorul nu precizează dacă etimologia se referă la cuvîntul — titlu sau la cuvintele relevate în cuprinsul articolelor). Rezultatele sînt îndoielnice și nu justifică sensul unei astfel de cercetări, prin aplicarea unor caracteristici, specifice unor momente diferite din diacronie, deși spațial există o identitate. Iar numelor de persoane nici atît nu li se aplică astfel de criterii, întrucît este estompat și criteriul spațial: *Balan* = *Bălan* (etim. *Băl* + *-an* !), *Barbă* (lat. *barba*), (dar, de ex., bg. *barba* din turcica de pe Volga); *Bolovan* (din v. sl. *bolvanъ* (!); *Dragoș Boul* vornicul) (!) etc.

Într-un astfel de dicționar lingvistico-onomastic trebuie să se aplice criterii adecvate pentru numele comune, pe de o parte, care, pe de altă parte trebuie să fie în mod necesar altele pentru onomastică. Ba chiar s-ar cuveni să nu se facă nici un fel de referire la sorgintea toponimelor și mai ales a antroponimelor, dacă nu se recurge la o informare multilaterală istorică, geografică, social-politică etc.

Altminteri și concluziile, de exemplu cele statistice pe care le face autorul, sînt eronate, întrucît elementele autohtone daco-tracice sînt și trebuie să fie preponderente față de elementul latin, ținînd seama de faptul că în marea lor majoritate, *cuvintele românești* atestate în materialul documentar sînt toponime și antroponime și deci, logic se deduce că tot ceea ce se abate de la contextul docu-

mentelor, dacă nu sînt împrumuturi explicite redînd realități specifice altor comunități lingvistice, într-un fel sau altul aparțin fondului autohton. Acesta însă este admis cu foarte multă circumspecție de cercetătorii de azi datorită stadiului actual de dezvoltare a lingvisticii: nu se recurge suficient la singurul document rămas de la strămoși aproape

nealterat — țara, care, nemodificîndu-și obiectele, nu și-a modificat nici semnnele prin care au fost desemnate inițial aceste obiecte. Important este să încercăm să înlăturăm stralut deformant care acoperă acest tezaur lingvistic strămoșesc.

MIRCEA VOICULESCU

ATLAS HISTORYCZNY POLSKI (Atlas istoric al Poloniei),

Întreprinderea de stat a editurilor cartografice din Varșovia, 1973.

Atlasul, acum la ediția a treia, tipărit la Tipografia cartografică din Wrocław, este editat de Întreprinderea de stat a editurilor cartografice din Varșovia. Lucrarea, apărută în anul 1973, este o operă colectivă a unor specialiști, care, la ediția prezentă, au ținut seama de observațiile recenzenților. Atlasul nu este destinat numai specialiștilor ci tuturor celor care se interesează de istoria Poloniei. Din acest motiv autorii s-au străduit și au reușit, să prindă în hărți toate problemele mai însemnate: politice, economice, culturale, ba chiar și sociale.

Cum hotarele statului polon au suferit, în decursul veacurilor, multe schimbări, pînă ce, după cel de-al doilea război mondial „Polonia s-a întors la hotarele istorice, cele mai folositoare pentru ea, din timpul statului Piaștilor“, după cum se spune în scurta introducere cu care începe Atlasul, autorii lui au reprezentat în hărți toate aceste modificări încît cercetătorul le poate urmări și înțelege cu ușurință.

În legătură cu fluctuațiile granițelor statului polon autorii nu au făcut cercetări proprii, mulțumindu-se să repete ceea ce au spus alții mai înainte. De aceea, în harta nr. 1 de la pag. 18, care reprezintă „Țările Jagiello-nilor la sfîrșitul secolului al XV-lea“, Moldova este inclusă între granițele statului polon, ceea ce nu corespunde realității istorice. Iată dovezi: la 1485, în adevăr Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, crezînd că Polonia, lovită serios în interesele sale economice prin ocuparea de către turci a Chilie și Cetății Albe, îl va ajuta militar să alunge pe turci din acest cap de pod de unde, uniți cu tătarii, puteau oricînd năvăli în Polonia și Ungaria, a convenit, numai pentru scopul arătat, să se declare la Colomea vasal al regelui polon. Actul semnat de domnul Moldovei cu ocazia depunerii jurămîntului omagial crea însă obligații și pentru suzeran și pentru vasal. Acesta din urmă, conștient de obligațiile sale, era gata de luptă cu turcii, așteptînd ca suzeranul său, în mîinile căruia era inițiativa luptei antiotomane, să înceapă războiul. Regele polon însă, dîndu-și seama că nu poate face față unui asemenea război, s-a silit să nu-i provoace pe turci, iar din anul 1486 a rugat Veneția să medieze pentru împăcare cu ei, sperînd ca prin tratative să obțină Chilia și

Cetatea Albă, acțiune sortită eșecului. Domnul Moldovei, care prin actul de la Colomea își dezvăluise intențiile sale în raport cu turcii, văzîndu-se rămas singur, din vina regelui polon, în fața unei posibile expediții de răzbu-nare turcești, spre a ieși din izolare, în anul 1489 s-a declarat vasalul regelui Ungariei. Au urmat incursiunile oastei Moldovei din anii 1489, 1490 și 1493 pe teritoriul polon. Regele Ioan Albert, după marele eșec al expediției sale în Moldova în anul 1497, a fost silit să încheie, în anul 1499, pace cu Ștefan cel Mare, pe picior de egalitate cu acesta. Față de cele de mai sus putem conchide: actul de vasalitate de la Colomea — care nici într-un caz nu însemna intrarea Moldovei între granițele statului polon — anulat, de fapt prin slăbiciunea regelui Cazimir, precum și prin acțiunile armate amintite mai sus, a fost anulat, de drept, prin tratatul de pace din anul 1499, în care raporturile dintre parteneri erau de la egal la egal¹.

Dar și cartografiile au o vină la întocmirea hărții discutate mai sus. În legenda care însoțește harta figurează Marea Principat al Lituaniei, dar această țară, totuși, „nu este“ căci nicăieri nu scrie numele ei, iar culoarea din legendă, care indică Lituania, nu-și are un corespondent pe hartă.

Pentru că este vorba de culori ne-am permite să susținem că numai prin contrast de culori se găsește repede pe hartă ceea ce-i trebuie cercetătorului. De exemplu, din cauza culorilor șterse folosite la harta nr. 1 de la pag. 28, „Polonia în perioada împărțirilor“, este destul de dificil să se urmărească schimbarea de hotare prilejuită de cele trei împărțiri ale Poloniei.

Lăsînd la o parte observațiile critice de mai sus — poate scăpări inerente unei atît de migăloase lucrări — Atlasul pe care-l prezentăm este remarcabil. Dăm, folosînd „lista hărților“, cîteva din titlurile acestora spre a se vedea ce probleme variate reprezintă, înce-

¹ Pentru toate cele de mai sus să se vadă: Șerban, Papacostea, *De la Colomea la Codrul Cosminului. Poziția internațională a Moldovei la sfîrșitul secolului al XV-lea*, în „Romanoslavica“, XVII/1970, nota 1, p. 536; Gh. Duzinchevici, *Cercetări critice asupra unor izvoare istorice care tratează despre războiul moldo-polon din anul 1497* (Capitolul: Mai era Ștefan vasalul regelui polon în 1497?). Lucrarea este sub tipar.

pînd cu epoca de piatră: popoarele slave pe la anii 800—950, Polonia în timpul primilor Piaști, planurile orașelor Kraków, Gniezno, Poznań în sec. XI—XII, colonizarea germană pe teritoriul polon pînă în anul 1333, viața economică în secolul al XIV-lea, sistemul de apărare a țării în timpul lui Cazimir cel Mare, întinderea țării în timpul Piaștilor, războiul cu Cavalerii Teutoni, limbile popoarelor de pe teritoriul Poloniei la sfîrșitul sec. al XVI-lea, Polonia în timpul celor trei împări, desimea populației pe la anul 1790, dezvoltarea teritorială a statului polon din secolele al XV-lea—XVIII-lea, participarea oștilor polone în războaiele europene din secolele XVIII—XIX, Principatul varșovian, regatul polon în timpul răscoalei din noiembrie 1830, participarea polonilor la revoluțiile europene în anii 1848—1849, răscoala din ianuarie 1863, istoria economică a Poloniei pe la anul 1900,

emigrația polonă în Statele Unite înainte de primul război mondial, organizațiile militare polone din anii 1914—1917, reclădirea statului polon în anii 1918—1922, densitatea populației în anul 1931, luptele de clasă și încercările înfrîngerii slăbiciunii economice, războiul cu trupele hitleriste în 1939, unitățile militare polone în cel de-al doilea război mondial, reclădirea țării și construirea socialismului în Polonia populară etc.

Explicații multumitoare, în general (p. 3—38) ajută pe cercetător să înțeleagă hărțile. Explicația pentru harta nr. 1 de la pag. 18, pe care am discutat-o mai sus, nu încearcă să justifice includerea greșită, după cum am arătat, a Moldovei între hotarele statului polon.

Atlasul se sfîrșește cu o listă alfabetică a localităților care sînt menționate pe hărți.

GHEORGHE DUZINCHEVICI

KORRESPONDENZBLATT des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde, III Folge.

Redigiert von Anton Schwob, 1974, Böhlau Verlag Köln Wien 136 p.

Acest periodic — Foaie de corespondență — care apare în trei numere pe an, este o continuare a unei valoroase publicații care a apărut odinioară în Transilvania mai întii sub numele de *Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* — seria I 1878—1930, apoi sub titlul *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, seria a II-a 1931—1941. Seria actuală este deci seria a III-a și apare din 1971 ca organ al unui colectiv de cercetători sași, grupați sub numele de „Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde” în R. F. Germania.

Publicația este deschisă tuturor acelor care se ocupă de istoria și cultura sașilor din Transilvania și constatăm cu plăcere că limita preocupărilor este mult lărgită prin faptul că studiile publicate interesează și istoria noastră națională, prin colaborarea unor istorici români, iar aprecierile ce se fac asupra unor lucrări de istorie apărute în România sînt dovada unei obiectivități laudabile.

Numărul de față se deschide cu studiul lui Harald Zimmermann de la Saarbrücken, „Honterus Humanismus”, comunicare făcută la Brașov la 20 septembrie 1973, cu prilejul simpozionului „Honterus”. Autorul, examinînd activitatea lui Honterus, ajunge la concluzia că „nu aparține numai acestei țări și acestui oraș (Brașov). Noi recunoaștem în el o personalitate de anvergură europeană, o valoare a științei care nu are hotare”.

În studiul „1544—1974 — 430 ani de la apariția lucrării lui Honterus „Compendium juris civilis”, semnat de Udo W. Acker (Salzburg) se acordă o mare atenție activității de jurist a lui Honterus, activitate căreia i s-a acordat prea puțină atenție pînă acum.

Gustav Gündisch (Sibiu) în articolul său „Die Bibliothek des Saschsengrafen Albert

Huet” se ocupă de biografia acestei marcante personalități culturale din Sibiul de la finele secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea din a cărei bibliotecă ni se dă o listă de 140 titluri.

Un anumit interes prezintă pentru noi datele cuprinse în articolul lui Georg Valentin Hutmänn (Aachen) cu titlul „Relațiile principelui Mihai Viteazul cu medicii epocii sale”.

Mai greu de urmărit pentru istorici este articolul cu caracter strict filologic „Die Möglichkeiten der Gogenwart im Nösnischen”, semnat de Frederick Krauss (Drabenderhöhe) în care se studiază o problemă lingvistică a limbii săsești vorbită de sașii din Nordul Transilvaniei.

Interesantă este redarea conținutului unui manuscris de 16 pagini, aflat la Kriegsrhiv din Viena, în care un autor puțin cunoscut — Manfred Klaube, dă o listă a bilciurilor și tirgurilor ce se țineau în Transilvania la 1843. Manuscrisul sfîrșește cu o listă alfabetică de numirea localităților în limba germană, română și maghiară.

Printre însemnările mai restrînse notăm: „O monedă bavareză din Turda” sub semnătura lui Helmolt Czoppelt (Ingolstadt), Ernst Wagner extrage un citat din lucrarea lui Iosif Pataki: Domeniul Hunedoara... București 1973, după un manuscris aflat la arhiva orașenească din Nürnberg (sec. XVI). Nu lipsește și o însemnare cu caracter arheologic: Ein selteener Schleuderpfel aus Siebenbürgen semnată de Hans Holzträger (Wesbaden).

Otto Folbert (Salzburg) recenzează cu competență și amplu teza de doctorat susținută la București de Mihail Kroner de la Brașov cu titlul: Stephan Ludwig Roth, Viața și opera (tipărită la Cluj în 1974). Noutatea semnalată de recenzent în studiul lui Kroner consta în

amănunțele ce se dau cu privire la relațiile lui Roth cu românii, în acordarea unei atenții deosebite pentru meritele pedagogice ale lui Roth, care a fost mult influențat de Pestalozzi : „Roth trebuie considerat ca cel mai de seamă discipol al lui Pestalozzi în Europa de sud-est“.

Horst Moferdt Dischingen (Würt) consacră o scurtă dar densă biografie a profesorului sas originar din Sibiu, Dr. Karl Reissenberger (1849—1921) care și-a desfășurat activitatea didactică și publicistică în Austria.

Lucrarea lui Virgil Vătășianu (Cluj) „Arta și sculptura romanică în Panonia“, București, 1966, 149 p. formează o extinsă recenzie semnată de Franz Killyen de la Brașov.

Wilhelm Kronfuss (München) recenzează cartea lui Otto Folberth „Gotik in Siebenbürgen. Der Meister des Mediescher Altars und seine Zeit“, Wien u München, 1973, 144 p. cu ilustrații în culori și 2 hărți (Folberth cunoaște bine problemele istoriei artei din Transilvania, intrucât a fost în urmă cu 40 ani directorul gimnaziului evanghelic din Mediaș.

Augusto Segovia (Granada) semnează o scurtă recenzie asupra lucrării lui Karl Reinert Missale Cibiniense... Köln. Wien 1972, XXII + 366 p., 4 ilustrații.

Lucrarea lui Gernot Nussbächer (Brașov) „Johannes Honterus Sein Leben und Werk im Bild“, Bukarest, Kriterion, 1973, 88 p., 38 ilustrații, este recenzată de Karl Reinert (Lauffen/N). Recenzentul remarcă siguranța documentării cu care autorul, proprietarul casei unde s-a născut Honterus, aduce o serie de precizări în această biografie, apărută cu prilejul împlinirii a 475 ani de la nașterea celui ce a introdus Reforma la sașii din Transilvania.

Tinărul cercetător de la Institutul de Istorie „N. Iorga“ din București, Adolf Armbruster face o prezentare inteligentă a cărții alcătuită de Bernhard Copesius : *Deutsche Humanisten in Siebenbürgen*, apărută în ediția a II-a în editura Kriterion la București, 1974. Recen-

zentul se menține la comparația dintre cele două ediții ale cărții și cu curtoazie lasă să se înțeleagă rămănerile în urmă ale autorului față de datele noi ale cercetărilor istorice de la noi.

Ernst Wagner (Oberhain/Ts) atrage atenția asupra cărții lui Josif Pataki *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, apărută la București în 1973.

Otto Folberth (Salzburg) menționează cu satisfacție apariția celei de a doua ediții a cărții *Stephan Ludwig Roth, Schriften, Briefe, Zeugnisse*, îngrijită de Mihail Kroner în 1974.

Manfred Alexander din Colonia recenzează cartea lui Dan Berindei *L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays roumains*, apărută la București în 1973.

Cartea lui Franz Greszl *Tausend Jahre deutsches Leben in Karpatenraum lines Krichen- und geistengeschichtliche Untersuchung*, apărută la Stuttgart în 1971 este privită critic de Ernst Wagner, Oberhain/Ts.

O recenzie serioasă și bine documentată a colecției *Wiener Neudrucke. Neuauflagen und Erstdrucke deutscher Literaturwerke* este semnată de Heinz Stănescu (București).

Semnalarea unor cărți ce privesc istoria sașilor și a cărților de istoria Ungariei și istoria României este urmată de rubrica : *Arbeiten zur Bevölkerungstatistik* care cuprinde adnotări la studiile strînse în volumul *Populație și societate, Studii de demografie istorică*, vol. I, Cluj, sub redacția lui Ștefan Pascu. Sînt notate cele care se referă la Transilvania. Nu sînt uitate nici revistele și periodicele românești care tratează despre istoria Transilvaniei sau știrile care cuprind în paginile de la sfîrșitul volumului scurte dări de seamă de întruniri, sesiuni științifice sau simpozioane care privesc istoria sașilor.

Prin conținutul său variat revista păstrează caracterul unui magazin istoric dar prin nivel ea depășește cu mult acest caracter.

MAURICIU KANDEL

DES EIGEN — LANDRECHT DER SIEBENBURGER SACHSEN — UNVERÄNDERTE WIEDERGABE DES ERSTDRUCKP VON 1583.

Herausgegeben von Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde, mit einer Einführung von Adolf Laufs und

Worteläuterung von Wolfgang Bührer, Verlag Hans Meschendorf, München, 1973, XX + 246 (Statutul sașilor din Transilvania — Retipărire neschimbată a primei tipărituri din 1583 editată de Cercul de studii transilvănene cu o introducere de Adolf Laufs și un glosar de Wolfgang Bührer, Editura Hans Meschendorf, München, 1973, XX + 246 p.)

Cercul de studii transilvane care activează în R.F.G. ne dă la iveală „Statutul Sașilor“ sub titlul de mai sus, carte tipărită sub redacția consilierului municipal din Brașov, Matthias Fron, la 1583 la Brașov. Cartea, în ediția sa primă, se află azi în posesia domnului doctor Heinrich Polonyi, a fost fotografiată și apoi tipărită la München în 1973.

Noua tipăritură este însoțită de un cuvînt înainte (probabil al editurii) și apoi de o intro-

ducere succintă semnată de doctorul Adolf Laufs, profesor de istoria dreptului la Universitatea din Heidelberg, iar doctorul Wolfgang Bührer, colaborator la dicționarul de drept ce se lucrează la Heidelberg însoțește cartea de un glosar — 40 pagini — care explică termenii juridici folosiți în secolul al XVI-lea în textul cărții.

În introducere se arată împrejurările istorice, politice și culturale în cadrul cărora apare

acest statut care este mai curînd un „cod de ședință” sau un îndrumător procedural pentru juriștii secolului al XVI-lea, chemați să înlocuiască atunci pe cei ce aplicau cutumele. Acești juriști trecuți prin facultăți urmau să soluționeze litigiile de drept civil și penal în lumea sașilor conform cu acest statut și cu dreptul romano-italian care a fost aplicat pînă în 1853.

Volumul este împărțit în patru cărți cu titlurile următoare: *Cartea I-a*: Despre alegerea funcționarilor și despre funcțiunea judecătorilor (urmează 8 paragrafe). Titlul II — Despre citarea în judecată (8 paragrafe). Titlul III — Despre părțile care nu dau ascultare (2 paragrafe). Titlul IV — Despre cel ce dă în judecată și despre inculpat (9 paragrafe). Titlul V — Despre dovezi și martori (16 paragrafe). Titlul VI — Ce persoane nu trebuie chemate ca martori (8 paragrafe). Titlul VII — Despre dovezile scrise (3 paragrafe). Titlul VIII — Căsătoria nesocotită ca declarată (2 paragrafe). Titlul IX — Despre jurămînt (7 paragrafe). Titlul X — Despre sentința judecătorului (4 paragrafe). Titlul XI — Despre apel (8 paragrafe). Titlul XII — Despre împlinirea sentințelor (7 paragrafe). *Cartea a II-a*: Titlul I — Despre căsătorie și chestiuni aferente căsătoriei (11 paragrafe). Titlul II — Moștenirea în afară sau fără testament (13 paragrafe). Titlul III — Despre tutelă (15 paragrafe). Titlul IV — Repartizarea moștenirii între părinți și copii (17 paragrafe). Titlul V — Testamentul (17 paragrafe). Titlul VI — Despre legat (7 paragrafe). *Cartea a III-a*: Titlul I — Despre împrumuturi de bani și de bunuri (7 paragrafe). Titlul II — Despre Amanet și amanetări (12 paragrafe). Titlul III — Drepturile creditorului și ale debitorului (10 paragrafe). Titlul IV — Despre împrumuturi și închirieri (8 paragrafe). Titlul V — Despre păstrarea bunului încredințat (7 paragrafe). Titlul VI — Despre vânzări și cumpărarea și aminarea transferului bunului cumpărat (18 paragrafe). Titlul VII — Despre garanție (5 paragrafe). Titlul VIII — Despre arbitraj (5 paragrafe). Titlul IX — Despre păgubiri neintenționate (9 paragrafe). *Cartea a IV-a*: Titlul I — Despre pedeapsa capitală (13 paragrafe). Titlul II — Despre furt și bunuri furate (11 paragrafe). Titlul III — Despre omor (8 paragrafe). Titlul IV — Despre păcate și sinucideri (2 paragrafe). Titlul V — Despre insulte (5 paragrafe). Titlul VI — Despre fals (5 paragrafe). Titlul VII — Despre adulter (13 paragrafe). Titlul VIII — Despre bunurile și averea răufăcătorilor și condamnaților (4 paragrafe). Concluzii. Știința juridică contemporană din R.F.G. vede în acest statut un răsunset întîrziat al recepțiunii dreptului roman în Europa centrală. La fel cu alte statute din orașele germane, statutul din Transilvania cuprinde elemente de drept cutumiar și tradiții romane în care sînt asimilate și concepții juridice ungare pe care Fronius le distinge cu expresia „hungerischen edeln recht” deci un drept nobiliar al unei stări precise.

Tot de la Fronius aflăm și istoricul acestui statut și sîntem perfect și just informați ce reprezintă el în mintea oamenilor din secolul al XVI-lea precum și cît era de util. Astfel Fronius ne informează că prin tipărirea statutului s-a urmărit curmarea contradicțiilor care s-au produs pretutindeni în urma recepționării dreptului roman. Statutul este prezentat ca un drept orășenesc, complet deosebit de statutele nobiliare, care erau ale unei stări. În prefață profesorul Laufs merge mai departe afirmînd că sașii nu au avut o nobilime iar statutul a fost făcut pentru a asigura „for allem auch die Freiheit und Eignständigkeit der Nation” în mijlocul unei lumi cu totul deosebită din punct de vedere istoric și cultural, iar statutul forma pentru sași încă un mijloc de solidarizare și unitate pe lîngă limbă, origine și confesiune. Se pune întrebarea dacă sașii în secolul al XVI-lea trecuseră dincolo de concepția că sînt o stare. E drept că aveau ideea că formează o „universitas” deosebită de cei dimprejurul lor — atît de deosebită încît nu se găsește pomenită decît lumea ungurească — cu interese strict ale lor, dar ca orice stare ei vor să aibă confirmarea și sancționarea drepturilor și raporturilor dintre ei. De aceea nu-i de mirare că o delegație formată din virfurile orașelor pleacă la Cracovia, unde-și avea reședința Ștefan Bathory principele Transilvaniei, ales atunci și rege al Poloniei, pentru a obține sancționarea statutului. Bathory trimite delegația săsească în orașul Danzig la juriștii cu faimă de acolo și anume la doctorii Henric Lemca și Ioan Torbek (cf. p. XXVIII—XXIX). Aprobarea a fost dată de Ștefan Bathory după consultarea cancelarului polon Martin de Berzvice și ai altor consilieri regali.

Statutul sașilor din 1583 a fost legea după care s-au condus pînă în 1853 constituind pentru ei dreptul civil, public și penal, așa cum se vede din conținutul celor patru cărți care compun statutul.

Republicarea statutului astăzi este explicată de profesorul Laufs la pagina IV din introducere: „ea poate să contribuie nu numai să facă cunoscut din nou un interesant izvor de istorie a dreptului ci să lărgască și conștiința istorică a acelor cititori care se interesează de Transilvania”.

Neconsiderînd statutul ca un statut de stare socială, autorul prefeței nu se miră de ce în cuprinsul lui nu se vorbește nicăieri despre țărănimea sașă.

Statutul care este foarte des pomenit în ultimul timp (cf. Korrespondenzblatt des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde III Folye, 1974) rămîne pentru noi un monument al practicii juridice de la finele evului mediu care s-a născut pe teritoriul patriei noastre în împrejurările și condițiile social-economice ale secolului al XVI-lea și căpătînd o nouă circulație prin retipărire va putea ajuta și stimula o serie de studii interesante.

INDRUMĂTOR ÎN ARHIVELE CENTRALE, vol. I, partea a II-a București, 1974, 336 p.

Acest îndrumător, editat de Direcția generală a Arhivelor Statului, întocmit de Maria Soveja, Iulia Gheorghian și Valentina Costake sub îngrijirea lui Mihail Fănescu, are un conținut variat și prezintă 14 fonduri ale instituțiilor care au funcționat în țările române până în 1831, 61 fonduri și 17 colecții personale. Un bogat și îngrijit indice și o listă a facsimilelor completează lucrarea. Volumul este sistematizat astfel: fondurile instituțiilor, colecțiile de documente și fondurile familiale sau personale.

Arhivele instituțiilor au fost inventariate sub denumirea de „Administrative vechi” și „Judecătorești vechi” din care o importanță deosebită o prezintă cele provenite de la Divanul Săvișitor, Departamentul Spătăriei, Divanul Domnesc.

Colecțiile de documente, din care menționăm: Peceți, Sulari, Secția Istorică, Diplomatice, Achiziții Noi, Arhiva guvernământului insulei Ada-Kaleh etc. cuprind o problemă variată.

Fondurile familiale și personale reflectă aspecte ale vieții politice și culturale din secolele XIX și XX.

Apreciem competența cu care colectivul de autori a elaborat acest volum făcând din el un instrument util de informare. Prezentarea istoricului fiecărei instituții îl plasează între lucrările de cercetare istorică.

Greșelile de tipar care s-au strecurat pe alocuri nu afectează bunele aprecieri ale acestei publicații.

M. K.

INDRUMĂTOR ÎN ARHIVELE STATULUI ARAD, vol. I București, 1974, 246 p.

Lucrarea, întocmită de Andrei Caciora, Mircea Timbus, Magdalena Kovacs, Ioan Popovici și Virgil Moga, în redacția Ioanei Burlacu, completează seria publicațiilor arhivistice ale Direcției generale a Arhivelor Statului pe anul 1974.

În îndrumătorul de față cele 44 de fonduri și colecții au fost grupate astfel: administrative, economice, muncă și asigurări sociale, învățământ, cultură, colecții. Fiecare prezentare cuprinde istoricul instituției sau al întreprinderii și al arhivei create, importanța științifică și practică a fondului, numărul unităților de păstrare, anii extremi, numărul inven-

tarului, limbile în care sînt scrise documentele și bibliografia folosită.

Problematika lucrării deschide un cîmp larg de investigație și informare, furnizînd date importante asupra dezvoltării social-economice și culturale a județului Arad.

Menționăm, de asemenea, ca binevenită prezentarea activității Filialei Arhivelor din județul Arad și modul variat de valorificare a documentelor aflate în păstrarea sa.

Prezentul volum constituie o călăuză în bogatul tezaur documentar deținut de Arhivele Statului Arad.

M. K.

INDRUMĂTOR ÎN ARHIVELE STATULUI JUDEȚUL MARAMUREȘ București, 1974, 334 p.

Volumul, elaborat de colectivul filialei: Vasile Căpîlnean, Ion Sabău, Coloman Oszoczeki, Adalbert Balogh și Vasile Schrek sub egida Direcției generale a Arhivelor Statului, cuprinde într-o formă concisă prezentarea fondurilor și colecțiilor grupate astfel: administrative, judecătorești, economice, muncă și asigurări sociale, școlare, eclesiastice și familiale. El este însoțit de un indice general, o listă a ilustrațiilor și un bogat aparat științific.

Cea mai mare parte a volumului este afectată, prin natura conținutului documentelor, reliefării aspectului economic.

Menționăm totodată aspecte ale dezvoltării relațiilor de producție, marcarea principalelor momente din istoria poporului nostru ca răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, revoluția de la 1848 precum și activitatea revoluționară și culturală din această parte.

Fondurile și colecțiile prezentate pun în lumină frământata istorie a regiunilor maramureșene începînd din evul mediu și pînă în zilele noastre. Modul de întocmire și de prezentare a volumului dovedește serioasa pregătire a autorilor.

M. K.

INDRUMĂTOR ÎN ARHIVELE STATULUI JUDEȚUL MEHEDINȚI, I, București, 1974, 168 p.

Volumul, întocmit de N. Chipurici și M. Măneanu, avînd ca redactor coordonator pe Ioana Burlacu, a fost editat, după cum mărturisesc autorii în introducere, cu scopul de a pune la îndemîna celor interesați prețioase informații asupra documentelor existente în Arhivele Statului Mehedinți.

Partea principală a îndrumătorului o formează prezentările celor 42 de fonduri și colecții arhivistice și evidențierea principalelor probleme pe care le conțin. Ele au fost grupate după domeniile de activitate ale creatorilor: fonduri administrative, judecătorești, economice, de muncă și asigurări sociale, școlare și culturale, colecții și fonduri ale organizațiilor de cult.

Conținutul materialelor prezentate reflectă aspecte variate, de interes local sau național, dar predominînd caracterul agrar al economiei județului Mehedinți, pînă la 1948.

Volumul se bazează pe un aparat științific riguros întocmit: introducerea, lista abrevierilor, note, bibliografie, indice general, tabla de materii precum și un număr de ilustrații de pe documente semnificative.

Prin această apariție s-a reușit editarea unui instrument util de orientare, informare și de lucru.

M. K.

CATALOGUL DOCUMENTELOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI, vol. II, 1601—1620, București, 1974,

Volumul de față întocmit de Maria Soveja, Doina Duca-Tincușescu și Reghina Dragomir, cuprinde rezumatele a 1179 documente ale Țării Românești păstrate în depozitele Arhivelor Statului București, Argeș, Brașov, Covasna, Dolj, Iași, Sibiu și Vilcea.

Dintre acestea 251 sînt originale scrise în limba română, 521 originale în limba slavă, 1 original în limba maghiară, 5 originale în limba greacă, 7 fotocopii, 306 copii, 24 rezumate, 9 mențiuni. 34 traduceri din limbile slavă și latină, 2 concepte, 7 documente false, 12 îndoielnice.

Spre deosebire de Catalogul documentelor Țării Românești vol. I, apărut în 1947¹, în acest catalog s-au inclus toate documentele sub orice formă, inclusiv copile cuprinse în condicile de documente precum și fotocopii aduse în ultimii ani din arhivele de peste hotare.

Un număr însemnat de documente sînt inedite.

Catalogul este minuțios alcătuit, cuprinzînd indice de nume și de materii. Criteriul de bază al alcătuirii catalogului a fost cel cronologic. O atenție deosebită s-a acordat datării documentelor nedatate și rectificării datelor pentru documentele a căror dată ne-a fost transmisă greșit. De asemenea, au fost menționate cuvintele lipsă sau cele anulate în textul documentului. Însemnările mai deosebite.

ATENEUL ROMÂN, inventar ahivistic întocmit de Virgiliu Tatômîr, sub îngrijirea lui Tudor Mateescu, Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1974, 171 p.

Ateneul Român, una dintre cele mai importante instituții culturale ale țării a creat de-a lungul anilor o arhivă bogată, care reflectă rolul primordial în promovarea valorilor artistice, în popularizarea diverselor științe și răspîndirea ideilor progresiste.

Tochmai de aceea întocmirea unui inventar arhivistic al importantului fond este binevenită, avînd menirea să contribuie la orientarea cercetătorului interesat de aspectele acestui gen.

Documentele cuprinse în acest volum se remarcă și prin valoarea lor artistică, multe dintre ele fiind ornate cu miniaturi. În fruntea aple apare pentru prima dată stema țării însoțită uneori de vignete.

Documentele cuprinse în volumul de față ilustrează aspecte importante ale dezvoltării feudalei în Țara Românească la începutul secolului al XVII-lea, după moartea lui Mihai Viteazul.

Cea mai mare parte din documente se referă la probleme de proprietate: întărirea stăpînirii asupra unor moșii, vinzări, cumpărări și danii.

În documentele din această perioadă se constată destul de frecvent procesul de răscumpărare a țărănimii, sistemul de judecată prin bătrîni satului. Se desprind de asemenea, numeroase evenimente istorice, informații despre dezvoltarea agriculturii și comerțului, despre circulația banilor.

Unele documente conțin știri referitoare la înfrățirea pe moșii, legăturile dintre Țările Române.

Informații interesante se întîlnesc în însemnările și notele tergeale de pe documente.

Multitudinea problemelor ce pot fi cercetate îndeamnă la studiu și reflexiune și face din acest catalog un excelent instrument de lucru, auxiliar prețios pentru cei ce se străduiesc să pună în lumină noi și noi date și să aducă contribuții la istoria zbuciumată a patriei noastre.

V. P

Documentele incluse în prezentul inventar cuprind între altele corespondență variată bazată pe statutele de organizare, procesele verbale de ședințe ale biroului și ale adunărilor generale, cererile de înscriere a membrilor etc.

Numeroase și deosebit de importante sînt mărturiile referitoare la activitatea unor membri fondatori ca P. S. Aurelian, I. H. Rădulescu, V. A. Urechia, N. Krețulescu, C. Esarcu ș.a. nu numai prin faptul că permit întregirea biografiilor lor, dar și pentru că aduc noi date referitoare la viața cultural-științifică din țară și de peste hotare. Istoricii pot găsi date interesante cercetînd programele conferințelor secției de istorie și literatură unde au activat

¹ Ion Radu Mircea, Catalogul documentelor Țării Românești, 1369—1600, secția istorică de la Arhivele Statului din București, București, 1947.

iluștrii reprezentanți ai celor două științe ca : A. D. Xenopol, D. Onciul, B. P. Hasdeu, Gr. Tocilescu, B. Șt.-Delavrancea etc. Spațiul nu ne permite să evidențiem și celelalte documente din fondul societății „Ateneul Român” la fel de edificatoare în ceea ce privește cultura românească de-a lungul a peste opt decenii (1864—1949).

ANIVERSĂRI CULTURALE, 1974, vol. 1—2, Prezentări bibliografice, Serviciul Metodic, Biblioteca Centrală de stat a R.S. România, vol. I, 376 p. cu portr. vol. II, 375 p. cu portr. Redactor responsabil Evelin FONEA.

Lucrarea — concepută în ordine calendaristică — continuă volumele cu același titlu, apărute în perioada anilor : 1961—1973, însumând peste 300 prezentări bibliografice. Prin consultarea ambelor volume, apărute în anul 1974, celor interesați — cercetători, profesori, bibliografi, bibliotecari, documentariști — li se oferă peste 2 000 referințe bibliografice și substanțiale tabele biografice pentru 38 personalități remarcabile, aniversate în cursul anului, punctând importante aspecte din viața și activitatea acestora. Referințelor li se adaugă numeroase citate din și despre opera personalităților respective, care contribuie la formarea unei ample imagini asupra creației sau aportului acestora la dezvoltarea domeniului în care au activat, întregindu-le profilul.

Deși inițiată cu scopul modest de a fi în primul rând un instrument de lucru pentru bibliotecarii din bibliotecile publice, care organizează acțiuni de propagandă a cărții, lucrarea, prin strădanile autoarei, aceeași de la primul număr, poate fi considerată și un volum ce merită a fi păstrat în orice bibliotecă. Pentru aceasta mai optează și faptul

Cuprinzând în introducere o largă prezentare a instituției și a fondului creat, peste 560 de rezumate ale celor mai semnificative documente, un indice general și o listă a ilustrațiilor, inventarul de față constituie o lucrare arhivistică deosebit de utilă, capabilă să satisfacă diverse categorii de cercetători.

M. K.

că valabilitatea ei, utilitatea, nu dispar odată cu scurgerea anului.

Este bună ideea de a însoți volumele recomandate de cota și inițialele bibliotecilor mari în care acestea se găsesc, pentru a putea fi procurate mai ușor de către cei interesați.

Cu prilejul împlinirii a 10 ani de la apariția acestei publicații, autoarea a întocmit un util indice alfabetic de nume (356 personalități) cu trimiteri la volumul și paginile unde se pot găsi referințe bibliografice pentru personalitățile culturale și științifice din țară cit și din străinătate (Indice alfabetic. Personalități cuprinse în volumele „Aniversări culturale” 1964—1974).

Lucrarea cu profil multidisciplinar, concepută științific, evidențiind un mare volum de muncă și cercetare, este utilă deopotrivă celor angajați în acțiunea cultural-socială cit și autodidacților.

Sintem convinși că și volumele așteptate pentru anul 1975 (incluzând 60 personalități și cca. 4 000 indicații biobibliografice) vor răspunde, în aceeași măsură exigențelor, ca și cele editate până în

D. L.

ANDRÉE VAN NIEUWNIJSEN — RELEVÉ D'ARCHIVES ROUMAINES RELATIVES A L'HISTOIRE DE LA BELGIQUE (Relevări din arhivele române, privind istoria Belgiei) Bruxelles, Archives Générales du Royaume, 1973, VI + 70 p.

Editată de Arhivele generale ale Regatului Belgiei și Arhivele de stat din Provinciile, lucrarea prezintă primul număr dintr-o nouă serie belgiană de publicații arhivistice, intitulată „Miscellanea Archivistica”.

Rod al unei călătorii de studii în țara noastră, în cadrul acordului cultural român-belgian, materialul întocmit de arhivista belgiană Andrée van Nieuwenhuysen, are un scop dublu : prezintă organizarea sistemului Arhivelor românești pe de o parte iar pe de altă parte înfățișează rezultatele sondajelor seale în fondurile arhivistice păstrate la Arhivele Statului din București, Brașov, Cluj, Hunedoara, Iași, Ploiești, Timișoara, Turnu-Severin, precum și în Biblioteca Academiei și în Biblioteca universitară din Cluj.

Pe baza unei vaste bibliografii românești și a unora din rezultatele cercetării sale, autoarea analizează în introducere relațiile româno-belgiene începând cu primele contacte din secolul al XII-lea până la primul război mondial, oprindu-se cu mai multă atenție asupra aspectului economic al acestor relații.

Informația comunicată este bogată, dar nu înfățișată în mod unitar. Sînt prezentate ca și cum ar fi de aceeași importanță, de exemplu, erudita corespondență a lui Nicolae Olahus cu Erasmus și existența unei trupe valone în armata lui Basta,

sau prezența prințului de Ligne la Iași în armata rusă a lui Potemkin, și comerțul cu postav flamand în Țările Române, comerț a cărui studiere, sublinia autoarea „rezervă surprize și poate antrena o veritabilă revizie a opiniilor general admise...”.

În cea de a doua parte a introducerii este prezentată uneori chiar cu lux de amănunte, penetrarea capitalului belgian în economia românească a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în special în domeniile petrolifer, energetic și silvic.

Se trece apoi la prezentarea sistemului Arhivelor Statului făcîndu-se un scurt istoric al instituției și înfățișarea cadrelor legale de funcționare ale acesteia, indicîndu-se și o bibliografie sumară.

În continuare lucrarea prezintă, pe scurt, și câteva date despre unele filiale ale Arhivelor Statului, subliniindu-se fondurile care au fost cercetate. Pentru fiecare din aceste fonduri se dau amănunte privind conținutul de ansamblu și istoricul lor. Se trece apoi la prezentarea documentelor referitoare la relațiile româno-belgiene, arătîndu-se și sursa bibliografică în cazul cînd au fost publicate.

Merită să fie relevată buna organizare și structurarea a materialului în cadrul economiei lucrării și documentarea introducerii care o apropie, mai ales în partea a doua, de nivelul unui studiu de sine stătător.

Dacă pentru perioada feudală lucrarea nu are meritul decât de a fi reușit să strângă la un loc o serie de surse privind istoria relațiilor României cu Belgia, pentru perioada sfârșitului secolului al XIX-lea și a primelor decenii ale secolului al XX-lea ea reprezintă un real îndrumător documentar.

STELA IANCU, ANA CONTA-KERNBACH, Edit. Didactică și pedagogică, București, 1974, 173 p.

Lucrarea Stelei Iancu. prezintă sub forma unui studiu monografic viața, activitatea și gândirea pedagogică a Anei Conta-Kernbach, una dintre cele mai reprezentative personalități pedagogice feminine ale României.

S-au urmărit atît valorificarea elementelor viabile din sistemul de gândire pedagogică al Anei Conta-Kernbach, cît și scăderile lui, explicabile în mare parte prin limite istorice de clasă.

Ana Conta a trăit și și-a desfășurat activitatea la Iași între anii 1861—1921.

Lucrarea are două părți. Partea I. divizată în 3 capitole se referă la condițiile istorice ale societății, școlii și gândirii pedagogice românești din ultima jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului al XX-lea, viața și activitatea Anei Conta-Kernbach, opera pedagogică.

Partea a II-a, constituită din 5 capitole, o for-

mează fundamentarea științifică a sistemului de gândire pedagogică al Anei Conta-Kernbach. Concepția sa pedagogică este puternic influențată de gândirea filosofiei materialist-evoluționiste și a pedagogiei realiste și naționale a lui Vasile Conta, fratele său.

A. A.

mează fundamentarea științifică a sistemului de gândire pedagogică al Anei Conta-Kernbach. Concepția sa pedagogică este puternic influențată de gândirea filosofiei materialist-evoluționiste și a pedagogiei realiste și naționale a lui Vasile Conta, fratele său.

Lucrarea se încheie cu o bibliografie selectivă. Menționăm că lucrarea a folosit valoroase surse documentare din Arhivele Statului București, Iași, Biblioteca Acad. R. S. România, secția manuscrise și o bogată literatură pedagogică.

Lucrarea Stelei Iancu reușește să pună în lumină una din figurile feminine cele mai prestigioase din istoria culturii românești, constituind un instrument eficient pentru cunoașterea începutului pedagogiei experimentale în România.

V. P.

ZEITSCHRIFT FÜR KULTURAUSTAUSSCH, 24. Ig. 1974/4. Vj. 124 p. (Revista pentru schimb cultural). Anul 24 (1974). Trim. 4.

Revista care apare sub auspiciile Institutului pentru relații cu străinătatea (Institut für Auslandsbeziehungen, Stuttgart) consacră nr. 4 din 1974 — relațiilor culturale dintre R.F.G. și Brazilia, publicînd cele peste 30 comunicări ținute la colocviul de la Stuttgart din 29—30 mai 1974 privind această temă.

La deschiderea colocviului a vorbit secretarul general al Institutului, Dr. jur. Michael Rehs, care justifică ținerea lui prin faptul că Institutul de la Stuttgart — cel mai vechi institut de relații internaționale — urmărește prin toate mijloacele schimburile culturale pentru a contribui la o înțelegere mai perfectă între țările latino-americane și R.F.G. În timpul dezbaterilor accentul a căzut pe schimbul de păreri între specialiști.

Institutul cu cei 70 colaboratori și colaboratoare din care e format, a practicat schimburi culturale pe baza reciprocității — *turo way street*, pentru că pe germani îi interesează lumea americano-latină în totalul ei, cu variațiile sale național-culturale, cu atît mai mult cu cît printre locuitorii din continentul latino-american sînt și mulți cetățeni de origine germană, care se interesează încă de cultura strămoșilor lor. De curînd Brazilia a sărbătorit cu mult fast și cu participarea oficialităților 150 de ani de la stabilirea germanilor acolo.

Institutul consideră continentul latin ca un exemplu de simbioză culturală din care poate ieși un „nou” cultural. În relațiile cu R. F. Germania s-a produs o stagnare și s-au adunat o serie de greșite interpretări pe care colocviul le va descoperi și va trebui să le înlăture pentru a se ajunge la o mai bună cunoaștere reciprocă și după aceea la o înțelegere.

În primul rînd dr. Rehs consideră că trebuie înlăturată lozîncea „lumea a treia” sub care se înțelege și lumea latino-americană. Această lume se simte jignită și protestează contra acestor etichete.

Europa la rîndul ei, susține dr. Rehs, și R. F. Germania în speță, trebuie să renunțe la ideologia „mesianismului” european.

În vederea acestui scop canalele culturale folosite pînă acum nu mai sînt suficiente și de aceea trebuie pe de o parte căutate identitățile spirituale dintre cele 2 lumi, pe de alta descoperite cercurile între care se poate repune în funcție circuitul întrerupt un timp.

După cît se vede scopul colocviului a fost mai mult practic : din comunicările făcute să se tragă o serie de concluzii care să ducă la acțiuni menite să perfecționeze dialogul, în special în domeniul cultural.

Din cele treizeci comunicări ținute cu tema „Relațiile culturale între R.F.G. și America latină” cu subiecte foarte precise, este greu să se ajungă la un rezumat, de aceea concluziile trase la sfîrșitul colocviului — semnate de Günter W. Lorenz și Ernst J. Tetsch se mărginesc la cîteva idei fundamentale, specifice la asemenea dezbateri. Concluzia finală este că întru realizarea scopurilor urmărite nu se poate ajunge decît prin acțiuni la nivelul statelor respective, desigur fără să se renunțe la mijloacele ce stau la îndemîna Institutului.

M. K.

RUBRICA A FOST ÎNTOCMITĂ DE : ADAMACHE ADRIAN, KANDEL MAURICIU, DAN LIVEZEANU, VICTORIA POPOVICI.

SOMMAIRE

	Page
Le XI-me Congrès du Parti Communist Roumain — une page d'or dans l'histoire de la patrie	3
30 ANS DEPUIS L'INSTAURATION DU GOUVERNEMENT DEMOCRA- TIQUE	
I. ARDELEANU — La direction exercé par le Parti Communist Roumain dans la lutte pour l'instauration du premier gouvernement démoc- ratique	3
M. FĂTU — Quelques considérations concernant la dynamique du rapport des forces sociales et politiques pendant la période août 1944—6 mars 1945	10
* * * — Les documentes	14
LEGISLATION ARCHIVISTIQUE	
— Le Décret No. 472/1971 concernant le Fonds Archivistique National de la République So- cialiste de Roumanie	22
IONEL GAL — Le fonds archivistique national — partie intégrante du patrimoine culturel de la nation	28
ETUDES ET COMMUNICATIONS	
L. ȘIMANSCHI — La formation de la personnalité d'Etienne le Grand	31
T. MATEESCU — De la géographie historique de Dobrudja : le canal Laman	36
E. POȘTĂRIȚA — Le registre de la Grande Chancellerie contenant tous les ordres émis par Constantin Brancovan vv. 1692—1713. Descrip- tion interne II	43
I. SCURTU — La politique intérieure du gou- vernement du Bloc parlementaire (décembre 1919—mars 1920)	47
V. ȘUTEU — Quelques questions à propos de l'élaboration d'un dictionnaire d'archivistique .	57
PAGE DE L'ARCHIVISTE	
T. NECȘA — Précision concernant l'élaboration et l'emploi du nomenclateur et de l'inventaire dans les archives courantes	60
F. OPREA — La technique et les substances à employer pour la désinfection et l'éradication des insectes dans les archives	63
ESTIMATEUR DES ARCHIVES	
ȘT. HURMUZACHE — Teodor Bălan	66
DES ARCHIVES PRIVÉES	
M. VOICULESCU — Documents allodiaux	70
ARCHIVES DE L'ÉTRANGER	
P. CERNOVODEANU — L'archive diplomatique de lord William Paget	80
CHRONIQUE	93
COMPTES-RENDUS ET PRÉSENTATIONS	104
NOTES BIBLIOGRAPHIQUES	116

CONTENTS

	Page
The 11th Congress of the Romanian Communist Party — a golden page in the history of Romanians	3
30 YEARS SINCE THE SETTING UP OF THE DEMOCRATIC GOVERN- MENT	
I. ARDELEANU — The leadership of the Roma- nian Communist Party in the struggle for the first democratic government setting up	8
M. FĂTU — Some opinions concerning the dy- namics of the social and political relation of forces in the period between August 1944 — March 1945	10
* * * — Records	14
ARCHIVES LEGISLATION	
— The Decree 472/1971 concerning the national Archival Fond of the Socialist Republic of Romania	22
IONEL GAL — The Archival National Fond, a constitutive part of the Cultural Patrimony of the Nation	28
STUDIES AND COMMUNICATIONS	
L. ȘIMANSCHI — Stephen the Great — the moulding of his personality	31
T. MATEESCU — On the historical geography of Dobrudja	36
E. POȘTĂRIȚA — The Register of Great Chan- cellery of all the Books of Prince Constantin Brancovan. 1692—1713. Internal description II	43
I. SCURTU — The internal policy of the Go- vernment of the Parliamentary Bloc (decem- ber 1919—march 1920)	47
V. ȘUTEU — Some problems as regards the compilation of an archival dictionary	57
THE ARCHIVIST'S PAGE	
T. NECȘA — Some specifications relating to the elaboration and the utilization of the classified list and the inventory in the current records	60
F. OPREA — Technics and substances for the treatments of disinfection and disinsection in archives	63
APPRECIATORS OF ARCHIVES	
ȘT. HURMUZACHE — Teodor Bălan	66
FROM THE PRIVATE PAPERS	
M. VOICULESCU — Free holder's records . . .	70
FROM THE FOREIGN ARCHIVES	
P. CERNOVODEANU — Lord William Paget's diplomatic archives	80
CHRONICLE	93
BOOK-REVIEWS AND PRESENTATIONS	104
BIBLIOGRAPHICAL NOTES	116

INHALT

	Seite
Der XI Parteitag der R.K.P. — eine mit Gold beschriebene Seite in der Geschichte Rumäniens	3
30 JAHRE SEIT DER INSTAURATION DER DEMOCRATISCHEN REGIERUNG	
I. ARDELEANU — Der durch die R.K.P. geleitete Kampf für die Instaurierung der ersten demokratischen Regierung	8
M. FATU — Betrachtungen über die verhältnismäßig der sozialen und politischen Kräfte in der Zeitspanne August 1944 — 6 März 1945	10
*** — Dokumente	14
ARCHIVISCHE GESETZGEBUNG	
— Dekret 472/1971 über den Nationalen Archivfonds der Sozialistischen Republik Rumänien	22
IONEL GAL — Der Nationale Archivfonds, Bestandteil des Kulturgutes unseres Volkes	28
STUDIEN UND MITTEILUNGEN	
L. SIMANSCHI — Ștefan der Grosse, Werden und Gestaltung seiner Persönlichkeit	31
T. MATEESCU — Aus der historischen Geographie von Dobrogea — Kanal Laman	36
E. POȘTĂRIȚA — Urkundenbuch des Sekretariats von Constantin Brîncoveanu, 1692—1713. Inhaltsbeschreibung	43
I. SCURTU — Innenpolitik der Regierung des Parlamentarischen Blocks (Dezember 1919—März 1920)	47
V. ȘUTEU — Einige Probleme der Erarbeitung eines Archivwörterbuches	57
FÜR DEN ARCHIVAR	
T. NECȘA — Genauere Bestimmungen über die Erarbeitung und die Benutzung des Aktenplans und des Verzeichnisses bei der Registratur	60
F. OPREA — Technik und Stoffe für die Desinfektions — und Desinsektionsbehandlung in den Archiven	63
ANERKENNENDE STIMMEN ZUM ARCHIV	
ȘT. HURMUZACHE — Teodor Bălan	66
PRIVATARCHIVE	
M. VOICULESCU — Freibauerndokumente	70
AUS DEN AUSLÄNDISCHEN ARCHIVEN	
P. CERNOVODEANU — Lords William Paget diplomatisches Archiv	80
CHRONIK	93
REZENSIONEN UND ANNOTATIONEN	104
BIBLIOGRAPHISCHE HINWEISE	116

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.
— XI съезд Румынской Коммунистической Партии золотая страница истории родины	3
30 ЛЕТ УСТАНОВЛЕНИЯ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В РУМЫНИИ	
И. АРДЕЛЯНУ — Руководство Румынской Коммунистической Партии в борьбе за учреждение первого демократического правительства	8
МИХАИ ФЭТУ — Некоторые соображения относительно динамики отношения общественных и политических сил в период август 1944 — 6 марта 1945 г.	10
*** — Документы	14
— Декрет 472/1971 г. о Национальном архивном фонде Социалистической Республики Румыния	22
Н. ГАЛ — Национальный архивный фонд — неразрывная составная часть культурного богатства народа	28
СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ	
Л. ШИМАНСКИ — Образование личности Șтефана Великого	31
Т. МАТЕЕСКУ — Из исторической географии Добруджи — Ламанский канал	36
Е. ПОȘТАРИȚА — Опись Великой Логофетии о всех книгах, принадлежавших Воеводе Константину Брынковяну (1692—1713 гг.). Внутреннее описание II	43
И. СКУРТУ — Внутренняя политика правительства Парламентарского Блока, (с декабря 1919 г. по март 1920 г.)	47
В. ШУТЕУ — Некоторые вопросы, касающиеся разработки архивистского словаря	57
СТРАНИЦА АРХИВАРИУСА	
Т. НЕКȘА — Уточнения к составлению и использованию номенклатуры и инвентария в текущих архивах	60
Ф. ОПРЯ — Технические способы и вещества, употребляемые в дезинфекции и дезинсекции в архивном деле	63
ОЦЕНИТЕЛИ АРХИВНОГО ДЕЛА	
ȘТ. ХУРМУЗАКЕ — Теодор Бăлан	66
ИЗ ЧАСТНЫХ АРХИВОВ	
М. ВОЙКУЛЕСКУ — Документы рэзешев (молдавских небарщинных земледельцев)	70
ИЗ ЗАРУБЕЖНЫХ АРХИВОВ	
П. ЧЕРНОВОДЯНУ — Дипломатский архив лорда Уильяма Пэджета	80
ХРОНИКА	93
РЕЦЕНЗИИ И ОБОЗРЕНИЯ	104
БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ	116

CĂTRE AUTORI

„Revista arhivelor” publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Abonamentele pentru străinătate se fac prin :

I L E X I M

Departamentul export-import presă București ;

Calea Griviței nr. 64—66, P.O.B. 2001,

Telex : 011631

R.M. ISSN 0034—7043

Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in **HISTORICAL ABSTRACT** and
AMERICA HISTORY AND LIFE

Tehnoredactarea : **MARIANA RĂDULESCU**

Dat la cules : 20.II.1975 Bun de tipar : 17.IV.1975

Tiraj : 2 000 exemplare, Coli de tipar : 7,5

Întreprinderea poligrafică „Bucureștii-Noi”, str. Hri-
sovului nr. 18 A, R. S. România
Comanda nr. 288